Me-otsar ha-mahashavah shel ha-hasidut.

מאוצר המחשבה של החסידות

ערוך בידי

ש ב ת י ו י ס

Weiss, Shabatai, ed.

הוצאת יורשי המחבר בסיוע מוסד הרב קוק

על־ידי הוצאת מחברות לספרות

תל־אביב, תש״ט

5707 c 1946

שבתי וַיס ז״ל

נדפס במדינת ישראל

דפוס קואופ. „אחדות" בע"מ, תל־אביב

לזכר

אשת נעורי, אצילת הרוח והמעש,

אסתר בת רבי חיים יהודה,

שנפטרה בשבת, כ״ט אדר א׳, תש״ג.

סגולת החסידות

מעין הקדמה

אודה ולא אבוש: בהרגישי חולשה ועייפות מרוב עבודה בעניני הציבור, הציונות והמדינה, אני מבקש לי מנוס ומפלט מכל העמל אשר אני רואה סביבי, — בתוך הספרות החסידית. בספרות זו שנוצרה על ידי אבות החסידות, אדמו״ריה וצדיקיה אני מוצא ישועה נפשית, גם מנוחה ונחמה, גם הבנת העבר, גורם להסתכלות נכונה בהוה ומקור תקוה מרובה לעתיד.

אכן, אם רוצים אנו לרדת לסוף דעתה של החסידות, להכיר את שורש נשמתה ואת סגולותיה, עלינו להטות אוזן ולשמוע לא רק אל תורת החסידות העמוקה, אלא להאזין ולהקשיב גם אל שיחות החסידים, אל פתגמי הצדיקים, כי גם הם צריכים למוד, ואף אל הספורים והאגדות מפי העם על גדולי החסידות ואדמו״ריה, כי גם בהם משתקפת נשמת־נשמתה של החסידות בכל הזיו והשפר, בלי כחל, שרק ופרכוס; חייה הפנימיים של תנועה זו, השקפת העולם שלה, אמונתה, תקוותיה, מאוייה, געגועיה, דרכי העבודה שלה — כל אלה משתקפים בפנינו מפתגמי אדמו״רים, שיחותיהם ואגדותיהם.

אף ב„שיחותיהם״ של זקני־החסידים אנו מוצאים אוצר רב של פתגמים קצרים, מאמרים בודדים, פירושי מקראות בלשון הרמז, מימרות נאות, הגיונות מבריקים, ולדאי גם למי שתורתו אומנותו להטות לב ולהריח ריח הבושם הנודף מכל שיחה חסידית נאה, כי על כן יש בהן מעין סם־קסם, העשוי להרגיענו, להקסים אותנו כל כך עד ששוכחים אנו גם את החיים החמריים על הגיונם ותענוגיהם, והננו עוברים אל עולמות אחרים הברוכים בחיים אחרים ובתענוגי־נפש שונים, ורחפה בהם נפשנו ורחצה בים של אור גנוז, אור חלומות, שאיפות וגעגועים מחלימים.

אמנם, יודע אני כי כמה מאלה שתורתם אומנותם יתכן ויצחקו לדברי אלה, כי בעלי המוח שבתוכנו ילעגו, ובלבם וגם בפיהם יתפלאו עלי ויאמרו: מה לך אצל חסידות? כלך לך אצל ספרי הלכה ותלמוד־תורה ושם תמצא את המנוחה הדרושה! אבל מה אעשה, ואני מימי ילדותי אהבתי לשמוע את סיפורי החסידים ואת פתגמי אדמו״ריה, שבתוך־תוכם היו כמוסים מוסר־השכל וכל מידה נכונה, ובכל פעם

הפרקים שכונסו בספר זה באים לחשוף לפני חוגים נרחבים מעט מן המעט מעולם המחשבה והמעשה של החסידות. בתוך זה: של החסידות הפולנית והזרם הפשיסחאי־הקוצקאי בה, שהם בבחינת גן נעול ליודעי דבר.

אין כאן דברי מחקר על אודות החסידות; אין כאן סיפורי מעשיות ונפלאות על צדיקים ואדמו"רים, ולא אמרים קלי כנפים בלבד של רבי החסידות. אבל, יש כאן דברים מתוך עיצומה של החסידות. מתוך עצם רעיונותיהם ומחשבותיהם, מוסרם והנהגותיהם ואורח חייהם של גדולי החסידות, כפי שבאו לידי בטוי בביאוריהם לפסוקי תורה, בשיחותיהם עם הנלוים עליהם, וגם במסורת העם עליהם.

לא השתמשתי בלשון המקור, שאינה נהירה אלא למצויים אצל ספרי חסידות. שניתי לפעמים גם את מיבנה המאמרות, שיהיו הדברים מובנים לכל יודע ספר. אך, נזהר נזהרתי, שלא לפגוע פגיעה כל שהיא בעצם הרעיון שבהם ובנפש הדברים.

עם השמדת יהדות פולין נחרב המרכז הגדול של החסידות, שהיה קיים בדורנו. הפרקים בספר זה המגלים מקצת מן ההלכה והאגדה של החסידות הפולנית, מעלים עם זה גם משהו מאותו עולם יקר ושגיא ורב־אורות, יהדות פולין, שנשרף לעינינו.

ולתחבולות לקנות אותם, ולא יבצרו גם כן מפסידים להם שירחיקום מן האדם, ולא יחסרו דרכים להרחיק מפסידיהם, אם כן איפוא איך לא יצטרך להוציא זמן על העיון הזה לדעת אמתת הדברים ולדעת הדרך לקנותם ולקיימם. מאין תבוא החכמה הזאת בלב האדם אם לא יבקשנה; וכיון שכבר התאמת אצל כל חכם צורך תמימות העבודה וחובת טהרתה ונקיונה שזולת אלה איננה נרצית כלל, אלא נמאסת ומתועבת, כי כל לבבות דורש ה׳ וכל יצר מחשבות הוא מבין; מה נענה ביום תוכחה, אם התרשלנו מן העיון הזה והנחנו דבר שהוא כל כך מוטל עלינו, שהוא עיקר מה ה׳ אלהינו שואל מעמנו, — היתכן שייגע ויעמול שכלנו בחקירות אשר לא נתחייבנו בם, בפלפולים אשר לא יצא לנו שום פרי מהם, ודינים אשר אינם שייכים לנו, ומה שחייבים אנו לבוראנו חובה רבה נעזבהו להרגל ונניחהו למצות אנשים מלומדה? אם לא נסתכלנו ולא עיינו מה היא ה י ר א ה האמתית ומה ענפיה, איך נקנה אותה ואיך נמלט מן ההבל העולמי המשכח אותה מלבנו, הלא תשכח ותלך אף על פי שידענו חובתה. ה א ה ב ה כמו כן, אם לא נשתדל לקבוע אותה בלבנו בכוח כל האמצעים המגיעים אותנו לזה, איך נמצאה בנו, מאין יבוא הדבקות וההתלהטות בנפשותינו עמו יתברך ועם תורתו, אם לא נשעה אל גדולתו ואל רוממותו אשר יוליד בלבנו הדבקות הזו. איך תטהר מחשבתנו אם לא נשתדל לנקותה מן המומין שמטיל בה הטבע הגופני, והמדות כולם הצריכות כמו כן תקון והישרה, מי יישרם ומי יתקנם אם לא נשים לב עליהם ולא נדקדק בדבר דקדוק גדול, הלא אם עינו על הדבר עיון אמיתי, היינו מוצאים אותו על אמתו ומיטיבים לעצמנו, ומלמדים אותו לאחרים ומטיבים להם גם כן. הוא מה שאמר שלמה (משלי ב׳, ד׳): אם תבקשנה בכסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה׳. אינו אומר אז תבין פילוסופיה, אז תבין תכונה, אז תבין רפואה, אז תבין ד י נ י ם, אז תבין ה ל כ ו ת, אלא אז תבין יראת ה׳, הרי לך, שלהבין היראה צריך לבקש אותה ככסף ולחפש אותה כמטמונים״.

אלו דבריו של רבי משה חיים לוצטו, שהיה מחונן בכלי הרגשה והשגה פלאיים וחושי אדם גאוניים; והעבודה! כל תורת החסידות, פתגמיה ושיחותיה ואגדותיה מתרכזים מסביב לנקודה זו — להכניס את „הדבקות בנפשותינו עמו יתברך ועם תורתו״. פ נ י נ י ם לאין מספר מפוזרים פה ושם בתוך ספרות החסידות ובשיחותיהם של זקני החסידים ואדמו״ריהם, וכולן מכוונות לגלות את פנימיות התורה ואת הגרעין המוסרי שבתוכה. כל פתגם חסידי כמוהו כזהב וכל שיחה בחינת מרגלית טובה, וכל מימרא חסידית עשויה להכניס אל לבנו אמונה פשוטה ועמוקה, אמונה שמצד פשטותה היא פותחת כבמפתחות־קסמים את לבות ההמונים ומרעיפה לתוכם טל של תחיה, ומצד ע מ ק ו ת ה הצליחה לכבוש גם לבות־רבים מגדולי ישראל, גאוני מחשבה, שהרחיבו והעמיקו את האמונה הפשוטה הזאת.

ששמעתי מימרא חסידית, הייתי שוכח את המציאות הדלה והמלאה נגעים ופגעים; ניסחתי מעולמי הקטן והאפל ונגלו לפני מרחב ומרחק מלאי אור וסודות־פלאים, ואותה שעה זיק־אש מתלקח בקרבי, והזיק היה לפעמים גם ללהב ונשמתי נצרפה בו, כהצרף הכסף באש מכל סיגיו...

אכן, כדי לא להתבייש מפני המלעיגים (כמו שצוה לנו הרמ"א בראש שלחן־ערוך אורח־חיים), אני מוצא לי חובה להעתיק כאן את דברי ר ב י מ ש ה ח י י ם ל ו צ ט ו, אחד מגדולי חכמי המוסר, חוקר, מקובל ומשורר, שחי בתקופת יצירתה של החסידות הבעש"טית ושבודאי לא ידע כלום מיוצר־החסידות ותלמידיו, אלא בחינת „חכם עדיף מנביא" כתב כדברים האלה (בהקדמתו לספרו „מסילת ישרים"):

„רוב אנשי השכל המהיר והפקחים החריפים ישימו רוב התבוננם והסתכלותם בדקות החכמות ועומק העיונים, איש איש כפי נטית שכלו וחשקו הטבעי, כי יש שיטריחו מאד במחקר הבריאה והטבע ואחרים יתנו כל עיונם לתכונה ולהנדסה, אחרים למלאכות, ואחרים יכנסו יותר אל הקודש, דהיינו — למוד התורה הקדושה, מהם בפלפולי ההלכות, מהם במדרשים, מהם בפסקי הדינים, אך מעטים יהיו מן המין הזה אשר יקבעו עיון ולמוד על עניני שלימות העבודה, על היראה, על הדבקות, ועל כל שאר חלקי החסידות, ולא מפני שאין דברים אלה עיקרים אצלם, כי אם תשאל להם, כל אחד יאמר שזהו העיקר הגדול, ושלא ידומה חכם, שיהיה חכם באמת, שלא יתבררו אצלו כל הדברים האלה, אך מה שלא ירבו לעיין עליו הוא מפני רוב פרסום הדברים ופשיטותם אצלם שלא יראה להם צורך להוציא בעיונם זמן רב. ולא ישאר למוד הדברים האלה וקריאת הספרים מזה המין כי אם אצל אותם שאין שכלם כל כך דק וקרוב להיות גס, שאלה תראה אותם שוקדים על כל זה ולא יזוזו ממנו, עד שלפי המנהג הנוהג בעולם כשתראה אחד מתחסד לא תוכל להמנע מלחשוד אותו לגס השכל. ואולם תולדות המנהג הזה רעות מאד לחכמים ולבלתי חכמים, כי גורם שמאלה ומאלה יחסר החסידות האמיתי ויהיה יקר מאד למצוא אותו בעולם, כי יחסר מן החכמים למיעוט עיונם בו, ויחסר מן הבלתי חכמים למיעוט השגתם אותו, עד שידמו רוב בני האדם שהחסידות תלוי באמירת מזמורים הרבה ווידויים ארוכים מאד, צומות קשים, וטבילות קרח ושלג, כולם דברים אשר אין השכל נח בהם ואין הדעת שוקטה. והחסידות האמיתי הנרצה והנחמד רחוק מציור שכלנו, כי זה דבר פשוט: (מילתא) דלא רמיא עליה דאינש־לא דעתיה. ואף על פי שכבר קובעים בלב כל האדם הישר התחלותיו ויסודותיו, אם לא יעסוק בהם יראה פרטיו ולא יכירם, יעבור עליהם ולא ירגיש בם. ראה, כי אין דברי החסידות ועניני היראה והאהבה וטהרת הלב דברים מוטבעים באדם עד שלא יצטרכו אמצעים לקנותם, אלא ימצאו אותם בני האדם בעצמם כמו שימצאו כל תנועותיהם הטבעיות: כשינה והיקיצה, הרעב והשובע, וכל שאר התנועות החקוקות בטבענו, אלא ודאי שצריכים הם לאמצעים

בראשית

1.

בראשית ברא (א׳, א׳).

בששת ימי בראשית — היה רבי ישראל בעל שם טוב אומר — נבראו לא לבד השמים והארץ וכל צבאם, אלא בורא העולם התקין אז גם את הרפואה לכל מכה וצרה וצוקה של כל יחיד ויחיד, בכל זמן ועידן, עד סוף כל הדורות.

פעם היה הבעש״ט מהלך בדרך עם אחד מתלמידיו. הפליגו ממקום למקום, עד שהגיעו אל בקעה שוממה. נתעייף התלמיד מהדרך הרחוקה והקשה, וצמאון תקפו. מסביב, מסביב, במרחק פרסאות, אין סימן מים. הרים התלמיד את עיניו אל רבו ואמר בקול חנוק: רבי ומורי, צמא מדביק את לשוני לחכי. לא ענה הבעש״ט על זה ולא כלום. וכשהוסיפו ללכת והתלמיד חש, שאיבריו מתחילים להתעלף, אמר שוב: רבי וקדושי, כחותי הולכים וכלים.

— האם מאמין אתה, כי בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את העולם, צפה מראש את מצוקתך והכין לך מים לשתיה? — שאלו הבעש״ט.

עברו רגעים, עד שהתלמיד התאושש וענה:

— הן, אני מאמין באמונה שלימה.

— אם כן, המתן שעה קלה, אמר הבעש״ט.

לאחר שהלכו ועברו מרחק־מה הבחינו עיניהם בגוי, הנושא על שכמו שני נאדות מים גדולים. קראו לו, הושיטו לו פרוטות נחושת, והוא השקה אותם מים.

— מהיכן נתגלגלת למקום שומם זה? — שאל הבעש״ט את הגוי.

— ה„פריץ״ שלי כאילו נטרפה דעתו עליו: נפשו חשקה במים מאותו מעין דוקא. וכך אני מביא ונושא את המים ממרחק שש פרסאות.

— ראה נא, בני, נענה אז הבעש״ט ואמר לתלמידו: בראשית ברא — מלכתחילה ברא הקדוש ברוך הוא תרופה ותיקון לכל דבר. בהשגחתו הפרטית על כל בריותיו, ראה, כביכול, מראש מקדמי ארץ, גם את צרתך, והכין לך „פריץ״, שדעתו אינה מתקררת עליו עתה, עד שיביאו לו מים מאותו מעין דוקא.

פנינים אלו, שהיו תלויים בצוארם של גדולי החסידים ובפיהם ואשר נתפזרו לכאן ולכאן, הם־המה קרני־ההוד שנשתיירו לנו ממאור מחשבותיהם של היוצרים הראשונים ותלמידיהם ומזוהר הרגשותיהם, כי פתגמיהם אינם אלא ניצוצות קטנים, שנתזו מסלע המחשבה של קדושי עליון, וכיון שהם מפוזרים ומפורדים, הריהם מזהירים רק לרגעים ולסירוגין, ועל־כן זקוקים הם לדולה מומחה, שישכיל לאסוף אותם מתהומו של ים חיים וספרות זה ויכנסם יחד.

דולה מומחה כזה היה המנוח רבי שבתי ויס (ז"ל), שעמל ומצא את הפנינים בתורת החסידות, סידר אותן למחרוזות, לפי סדר הפרשיות, בשפה נקיה ברורה ובסגנון קל וקצר עד תכלית.

והיה אם בעל נפש טהורה הוא הקורא, ואם לב רגש לו, וקרא בספר הזה, וידע והרגיש כי תורת החסידות יוצאת מן הלב ואל הלב היא נכנסת; מוסר ומדות טובות, רעיונות פיוטיים יפים ונהדרים. אתה מוצא כאן, מזון רוחני להמונים רבים, לבני הנוער שלנו, העשויים לפשט את הערמומיות, ולנטוע אמונה ותמימות, תוחלת ואף בטחון.

הרב י. ל. הכהן מימון

על פיהם את הפלטין", כמובא במדרש. ובאשר סדר הטבע הוא התורה, על כן עשיית מופת ונס, שלא כדרך הטבע, היא שנוי סדר התורה, כעין עקירת דבר מן התורה. עקירה כזאת אינה מותרת אלא לשם קידוש שם שמים. כמאמרם ז"ל: מוטב שתיעקר אות אחת מן התורה, ויתקדש שם שמים בפרהסיא (יבמות ע"ט, ע"ב).

וכן היה מופת אלישע, שאסף את נעמן מצרעתו (מלכים ב', ה'): עקירת דבר מן התורה, כדי לקדש שם שמים. וכך אמרו חכמינו ז"ל: אלישע קידש שמו של הקדוש ברוך הוא, שלא רצה ליטול מנעמן כלום. (במדבר רבה, ז'). אך, גיחזי קילקל את קידוש השם. הוא רדף אחרי נעמן „ונשבע לו לשקר, ששלח אצלו, שישלח לו ממון". אם כן, היתה זאת למפרע עקירת דבר מן התורה לבטלה, באין קידוש השם, זה אשר היטב חרה לו לאלישע, שגיחזי גרם לו לכך. על כן העניש, ו„צרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם".

4.

ורוח אלהים מרחפת על פני המים (א', ב').

רבי ברוך ממז'יבוז' אמר: דברי התורה והמוסר, שצדיקים אומרים לפני החסידים וקושרים אותם בפסוקי התורה, לפעמים בנגיעה קלה ומועטת בהם, ענינם מרומז בכתוב: „ורוח אלהים מרחפת על פני המים". כי אין מים אלא תורה (בבא קמא י"ז ע"א). ועל „מרחפת" אמרו חכמינו ז"ל: כעוף הזה שהוא מרחף בכנפיו וכנפיו נוגעות ואינן נוגעות. (בראשית רבה, ב'). וכך דברי המוסר וחידושי התורה של הצדיקים („רוח אלהים") נוגעים ואינם נוגעים, נסמכים ואינם נסמכים על פסוקי התורה („על פני המים").

5.

וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל אלהים בין האור ובין החושך (א', ד').

... אותה אורה שנברא בה העולם, אדם הראשון עמד והביט בה מסוף העולם ועד סופו. כיון שראה הקב"ה מעשה דור אנוש ומעשה דור המבול ומעשה דור ההפלגה, שהיו מקולקלים, עמד וגנזה מהם (בראשית רבה, י"ג).

בעל חידושי הרי"ם אמר: חסד עליון הוא, שגנז הקדוש ברוך הוא את אור בראשית, כי הרשעים היו פוגמים גם באותו אור.

2.

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ
(א׳, א׳).

רבי יעקב יוסף, בעל ה„תולדות״, אמר: מובא במדרש שוחר טוב, כי דוד המלך שאל מאת השם יתברך: „ישב עולם לפני אלהים״ (תהלים ס״א, ח׳) — יהא העולם מיושב ומיוסד על מידת הדין (אלהים — דין). היינו, שיהיה העושר קצוב במידה ובמשקל, לזה כמו לזה, על פי הדין, ולא שיהיה אחד עשיר גדול מצד הרחמים, ואחר עני מדוכא מצד הדין. השיבו הקדוש ברוך הוא: אם כן, „חסד ואמת מן ינצרוהו״? (שם). צריך שהבריות יגמלו חסד איש עם רעהו, שהחסד הוא יסוד העולם; ואם יהיו בני האדם שווים בעושר, הרי לא יצטרכו איש לחסד רעהו.

והשאלה נשאלת: אם אי אפשר היה שיהיו הבריות שווים בעושר, מן הראוי היה שיהיו שווים בחכמה, שיהיו כל בני האדם יודעי תורה. אלא, שאז היתה השפעת בני האדם זה על זה רק מצד אחד, מהצד הגשמי. ורצון הבורא היה, שהשפעתם תהיה בכל הענינים: זה ישפיע בעושר, וזה ישפיע בתורה ובמוסר. כך נקראים שני הסוגים הנ״ל, — שני המאורות, כי כל אחד משפיע את אורו על חברו.

ובאמת, סוג אחד מהנ״ל הוא בבחינת מאור גדול; הם תלמידי החכמים, משפיעי התורה, שהשפעתם כפולה: רוחנית וגשמית, כי העולם ניזון בשביל חנינא בני (ברכות י״ז ע״ב). והאנשים ההמוניים, משפיעי העושר, הם בבחינת מאור קטן.

זהו שאמרו חכמינו ז״ל: בתחילה עלה במחשבתו, כביכול, לברוא העולם במידת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מידת רחמים למידת הדין (בראשית רבה, י״ב). רוצה לומר: בתחילה עלה ברצון השם לברוא את העולם במידת הדין, שיהיו כל בני אדם שווים, כאמור. אלא, „ראה שאין העולם מתקיים״, כי „חסד ואמת מן ינצרוהו״, — לכך שיתף מידת הרחמים עם מידת הדין, שיהיה לזה עושר מצד הרחמים ולזה עניות מצד הדין, ושיהיו הללו אנשי חומר והללו אנשי צורה, ואחר כך ישתתפו ויתחברו יחד זה עם זה וישפיעו זה על זה.

3.

בראשית ברא, — כך היה הקדוש ברוך הוא
מביט בתורה ובורא את העולם
(בראשית רבה, א׳).

האדמו״ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר״, אמר: סדרי הטבע בעולם הותקנו ונקבעו על פי התורה, „מביט בדפתראות ובפנקסאות ומתקין ובונה

התחננה אל בורא העולם: אַל נא יִבָּרֵא האדם! ולעומתה ביקשה כת אחרת ואמרה: ברא נא את האדם, רבון העולמים!

ועל מלחמת שמים זו שר, לפי חכמינו ז"ל, המשורר: „חסד ואמת נפגשו, צדק ושלום נשקו" (תהלים פ"ה, י"א). המלאך הממונה על החסד אמר: יברא האדם, כי לפי טבעו יהיה נוטה למעשי צדקה וחסד. והמלאך הממונה על האמת טען: לא יתכן לאלהי האמת, שיברא בריה, שתוכה ותוך תוכה רצופים שקר וכזב. ענה מלאך הצדק ואמר: אף על פי כן, שורש נשמתו של האדם היא בקשת הצדק. יִבָּרֵא נא וירבה צדק בעולם. עמד מלאך השלום והתריע: מה יתנו ומה יוסיפו מעשיו הטובים של האדם ודרישת הצדק שלו, והוא שואף דיב ומדון, קטטה ומחלוקת. מה עשה הקדוש ברוך הוא? עמד והשליך ארצה את המלאך הממונה על האמת. זה ביאור הכתוב: „ותשלך אמת ארצה" (דניאל ח', י"ב).

עמוקים ונפלאים הדברים האלה, — אמר רבי שמחה בונם מפשיסחא,— אלא, שלא הכל בהם מחוור. אם סילק הקדוש ברוך הוא את מלאך האמת, שלא יעכב את בריאת־האדם, מפני מה לא עשה כך למלאך השלום, שגם הוא היה באותה עצה?

— לא סילק הקדוש ברוך הוא את השלום, — ענה רבי שמחה בונם, — מפני שבלעדיו לא יתכן קיום לשום דבר. והעיקר: כשמַרבים שלום ומחזקים אותו מגיעים סוף כל סוף, במוקדם או במאוחר, גם אל האמת.

ורבי מנחם מנדל מקוצק אמר: כיון שסולקה האמת, למותר היה דבר סילוק השלום. שלום בלי אמת הלא ממילא איננו שלום.

10.

רבי מרדכי יוסף מאיז'ביצא אמר: לאחר שנבראו ברואי העולם הרגישו בחסרונם: שאין להם מי שיחבר את חיותם אל בורא העולם. כי כל דברי העולם הזה יחוברו אל השם יתברך על־ידי האדם, המעלה הכל למקורו. הדומם מכניס כחו בצומח, הצומח בחי, והחי במדבר. והאדם בכח עבודתו את השם מעלה לשרשם את כל הכחות שקיבל מעולם הזה, אף כחות הדומם. וכאשר הכירו הנבראים במה שחסר להם, פעלו בכחם ועוררו למעלה התעוררות ליצירת אדם. „ויאמר אלוהים" אל כל הנבראים „נעשה אדם", לשון רבים: כולכם תתנו מכוחותיהם ותצטרפו לבריאת האדם, למען יהיה באדם חלק מכולכם, שאם יצטרך לאיזה דבר תעמדו כולכם לעזרתו. כי ברעת האדם ירע גם לכל הנבראים, כאשר היה בדור המבול. ובטובת האדם ייטב גם להם.

.ס

ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע (א׳, ז׳).

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר: מאז ומקדם, משעה שהבדיל הקדוש ברוך הוא בין המים, אין המים התחתונים פוסקים מהמייה ומבכיה: אנן בעינן למיהוי קדם מלכא! — כמובא בספרים. זה סוד הקולות של המים הרבים והאדירים אשר בעולמנו, וזה סוד התנשאות גלי הים: כיסופיהם הנצחיים הם אל מעלה. ואף על פי שידוע לגלי הים, שהקדוש ברוך הוא לא יחזיר את העולם לתוהו ובוהו, אין הם נחים ואינם פוסקים לפרוץ ולהסתער אל מעלה. מתרוממים הגלים, יורדים ונופלים, ואף על פי כן מתרוממים שוב.

זהו: „אתה מושל בגאות הים בשוא גליו אתה תשבחם״ (תהלים פ״ט, י׳), — על עצם הכיסופין אל מעלה, המתגלים בהתנשאות הגלים שאינה פוסקת, „אתה תשבחם״, משבח אותם בורא העולמים.

7.

נעשה אדם בצלמנו כדמותנו (א׳, כ״ו).

המגיד הגדול ממזריטש הסביר את הדבר דרך משל. אדם שיש לו בן, אף אם הבן עבר מכנגד פניו והלך ממנו, בכל זאת נחקקה צורתו במחשבת האב. אך, מי שלא היה לו בן מעולם, לא יתכן לאמור, שנחקקה במחשבתו צורת הבן שיוולד לו בימים יבואו.

לא כן מידת השם יתברך: אף קודם שנבראו ישראל נחקקה צורתם במחשבתו, כי העבר והעתיד אחד הם אצלו. זה שכתוב: „נעשה אדם״, — רוצה לומר: ישראל הנקראים אדם. „בצלמנו״ — באותה צורה שנחקקה במחשבה, כביכול. „כדמותנו״, — לפי הדמיון שנצטייר מראש, כן נעשהו.

8.

רבי שמחה בונם מפשיסחא אמר: „אדם״, האל״ף נוספת, מלשון דמיון. יתרון האדם על כל ברואי העולם הוא בכוח דמיונו. כי כל נמצא מהנמצאים אינו משיג אלא את עצמו בלבד. ואילו האדם נברא בכח כולל מעליונים ותחתונים, והוא רואה ומדמה, מבין ומשיג גם דברים שמחוץ לגופו. זהו: „נעשה אדם בצלמנו כדמותנו״, — נעשה אדם שיהיה בו כוח מדמה, שיוכל לדמות דבר אל דבר, להבין דימוי מתוך דימוי, להשיג ולהשכיל מתוך דמיון.

9.

חכמינו ז״ל מספרים לנו (בראשית רבה, ח׳), שבשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לברוא את האדם, נעשו מלאכי השרת כיתות, כיתות, כת אחת

לא כן עולם האצילות, שהוא כח אלוהי, שאיננו נפרד ממנו, יתברך; אצילות, מלשון „אצלו", כח שהוא תמיד אצלו ואינו נפרד ממנו בשום פנים. כח אלוהי זה איננו מתגלה בעולם הזה, אלא יתגלה לעתיד, שיהיה יום שכולו שבת.

ובני ישראל יש להם חלק בעולם העתיד לבוא. ושבת היא מעין עולם הבא. ממילא יש להם חלק בהארה ובחיות, הבאות בשבת מן המקור של אותו עולם. זה טעם איסור המלאכה: שלא יניח אדם מישראל מן החיות שלו בשבת, שמקורה באצילות, — בשום דבר נפרד. ואם עושה הוא מלאכה, מסתלקת ממנו אותה חיות עליונה. כי חיות זו, היורדת מעולם האצילות, אינה יכולה להיות בנפרד. זהו: „מחלליה, — מות יומת".

הנה ההבדל בין ששת ימי המעשה ובין שבת. בימי החול כל מעשה האדם מתלבש בטבע, בנפרד, כח הפועל בנפעל. ואילו שבת, „כי בו שבת מכל מלאכתו," — הפסיק הקדוש ברוך הוא כל פעולה, המתלבשת בדבר נפרד. „ויברך אלהים את יום השביעי", ברכו בברכת הדביקות בעולם האצילות שאין בו נפרד. לכן לא ירד המן בשבת, שלא יכול היה להתלבש בדבר נפרד.

ותכלית האדם היא להיות מוכן לקבל בשבת את ההארה והחיות, היורדות מבחינת הראשית הנ"ל. ובמידה שאדם מתקין עצמו בימי המעשה, בה במידה מתקרב הוא אל השבת וזוכה לקבל חלק מחיותה.

13.

ויהי האדם לנפש חיה (ב', ז').

כשהיה רבי יעקב יצחק מלובלין בא לבית רבו, המגיד הגדול רבי דוב, רגיל היה המגיד הקדוש לאמור לו, בצאתו מלפניו: „אל תקיש בדלת". ופירש רבי יעקב יצחק את דבריו, שהתכוון להזכירו, שישמור את דלת פיו ולא ידבר דברים יתרים, בחינת „שמור פתחי פיך" (מיכה ז', ה'). כי אפילו יש לו לאדם כל מידות טובות, ואין לו מידה זו של שמירת הדיבור, — אין לו כלום. כי זה כל האדם: „ויהי האדם לנפש חיה", תירגם אונקלוס: „לרוח ממללא".

14.

ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל (ב', י"ז).

רבי זושא מהאניפולי שאל פעם את אחיו רבי אלימלך מליז'נסק ואמר לו:

— אחי רחימאי! כתוב בספרים הקדושים, כי באדם הראשון מקופלות היו נשמותיהם של כל בני ישראל, מעולם ועד עולם. אם כן, גם נשמותינו

11.

ויכולו השמים והארץ וכל צבאם (ב׳, א׳).

רבי שמחה בונם מפשיסחה אמר: לא מצאנו בכל התנ״ך, שברואי־הארץ ייקראו בשם צבא, אלא ברואי השמים בלבד. (כל צבא השמים, — דברים ד׳, י״ט; ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי, — ישעיה מ״ה, י״ב; בדבר ד׳ שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם, — תהלים ל״ג, ו׳.) אך, משבא עם ישראל לעולם ניתן שם צבא גם לברואי הארץ.

מגדולי תלמידיו של רבי שמחה בונם הסבירו את דבריו: ענין צבא הוא קיבוץ של רבים, שמתאחדים תחת אחד, המחבר ומקשר אותם, היינו תחת המלך, המושל על כולם. לפי זה יתכן הלשון צבא השמים, כי למעלה גלויה וברורה המלכות והאחדות של ד׳, המולך על צבא הנמצאים בשמים ומאחדם. אבל, בעולם הזה, שעובדי כוכבים מכחישים את ההשגחה של הקדוש ברוך הוא ואת אחדותו, לא יתכן הלשון צבא הארץ, אלא צאצאי הארץ, היינו לשון פיזור והתפשטות. וכך נאמר: רוקע הארץ וצאצאיה (ישעיה מ״ב, ה׳). אך, משבא עם ישראל לעולם, שהכיר, כי השם יתברך הוא אחדות פשוטה והוא מושל על תבל ומלואה, — נקראו גם ברואי הארץ בשם צבא.

12.

ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה (ב, ב׳).

ברש״י: באה שבת באה מנוחה, כלתה ונגמרה המלאכה.

בעל „שפת אמת" אמר:

— מה ענין איסור מלאכה בשבת?

— מהות כל מלאכה הוא הכח, שנותן אדם בדבר מן הדברים, בחינת כח הפועל בנפעל. נפעל זה הוא נפרד מן האדם. לדוגמא: אדם כתב אותיות ותיבות, או בנה בית, הנה הניח מכחו בפעולות אלה, והן נפרדות ממנו.

כך גם, בדרגה עליונה, מעשה בראשית, שהוא כח אלהים שהונח בנבראים בבחינה נפרדת. לכן, גם מעשה בראשית נקרא מלאכה, — „ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה". שלש פעמים נכתבה בפרשה המלה „מלאכתו" (ב׳, ב׳—ג׳), לרמוז על שלושת העולמות: בריאה, יצירה, עשיה. כי בריאה פירושה גם דבר שהוא בר ממנו, כביכול, נפרד ממנו. והיא הבחינה גם ליצירה ועשיה.

17.

וקוץ ודרדר תצמיח לך (ג׳, י״ח)

רבי מרדכי יוסף מאיז׳ביצא אמר: קללה זו שנתקלל בה אדם הראשון היא קללת המין האנושי. וזה ענינה: קוץ, היינו רשעים שיעמדו ממנו. דרדר, היינו כל מחלוקת שהיא בין צדיקים, אף מחלוקות של אמת, הנזכרות בגמרא. כי דרדר בגימטריא צדיק — צדיק. כלומר: מחלוקת בין צדיק לצדיק.

18.

ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה לד׳. והבל הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלביהן וישע ד׳ אל הבל ואל מנחתו. ואל קין ואל מנחתו לא שעה (ד׳, ג׳—ה׳).

הקדוש ברוך הוא לא שעה אל מנחתו של קין, — היה רבי שמחה בונם מפשיסחא אומר — מפני שהביאה בעצבות ובמרה שחורה.

לאחר שחטאו של אדם הראשון גרם לגזירת המיתה של האדם, היה קין מתהלך ברוח עצובה ובדאגה על הקץ והגבול, שניתנו לימי חיי אנוש עלי אדמות („מקץ ימים"). בעצבות הביא, על כן, את מנחתו לד׳. ועל רחשי לבו אלה מעידה התיבה „ויהי". („אין ויהי אלא לשון צרה".)

ואילו הבל הקריב את מנחתו בשמחת נפש. באהבת עבודה ובשמחת חיים הביא את בכורות צאנו ואת חלביהן שי ושבח לבורא העולמים, שנתן לו כח ובינה לעבוד את שדותיו ולשמרם. „גם הוא". בדברים אלה מורה תורתנו, כי הביא הבל את מנחתו בשמחה ובהתלהבות. על כן, — „וישע ד׳ אל הבל ואל מנחתו".

ורבי מנחם מנדל מקוצק אמר: „גם הוא", — הבל הביא גם את עצמו מתנה לאלוהים; הוא עשה את מעשהו במסירות נפש. על כן כתוב ומפורש, כי שעה ד׳ אל הבל ואל מנחתו. אל שניהם.

19.

לפתח חטאת רובץ ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו (ד׳, ז׳).

רבי צדוק הכהן מלובלין אמר: כשבאה מחשבה בלבו של אדם, שעשה הרבה בעבודת השם, ידוע ידע, שלא נגע בה מאומה. סימן לגסות הרוח עניות דתורה. (קידושין מ״ט, ע״ב). לאו דוקא גסות רוח בפני הבריות,

בכלל היו. וכיצד, אחי מחמד נפשי, הנחת לאדם הראשון שיחטא ויאכל מעץ הדעת?

— הנח הנחתי, ענה רבי אלימלך ואמר, שאילולא כן היה אדם הראשון מתהלך כל ימיו וספיקות של כפירה בלבו. כי היה אומר לנפשו: אילו הייתי שומע בעצת הנחש והייתי אוכל מעץ הדעת, הן הייתי „כאלהים יודעי טוב ורע.״ ויש שהיה מהרהר: מה גדולתו של הקדוש ברוך הוא, שאפשר להגיע אליה על ידי אכילה מעץ הדעת?! ו„הרהורי עבירה קשים מעבירה״, אמרו חכמינו ז״ל. מוטב היה, על כן, לאדם הראשון, שיעבור עבירה גסה: יאכל מעץ הדעת ויראֶה, שאף על פי שאכל רק אדם הוא ולא יותר, — מאשר ישא תמיד בלבו הרהורי עבירה: מחשבות זרות ופסולות.

15.

חטאו של אדם הראשון היה, — אמר רבי יצחק מוואורקא, — שדאג דאגת אחרי כן. אסור לו לאדם להרהר ולדאוג דאגת מחר אפילו בעניני עבודת השם. הנחש הקדמוני שידלו בדברים ואמר לו: כיון שאין אתה יכול להבחין בין טוב ורע ואין לך יכולת של בחירה חפשית, איך תוכל לעבוד את בוראך? על כן אכול נא מעץ הדעת, כדי שתוכשר לבחירה חפשית, אז תבחר בעבודת בוראך.

ואדם הראשון הלך שולל אחרי הדברים: הלך לסַפק לעצמו עבודת־השם ליום מחר ומחרתיים. וכן לא ייעשה. לפי שעה, כיום הזה, עכשיו, הן מצויה לך עבודת־השם בשפע. רבון העולמים בכבודו ובעצמו הראה עליה באצבע ואמר לך: אַל תשים לב אל העצות הטובות של הנחש, שמע בקולי ואל תאכל מעץ הדעת. לא היה הדבר מַספיק לו לאדם הראשון. עמד וחשב מחשבות להתקין לעצמו עבודת־השם ליום יבוא. זאת היתה טעותו המרה וחטאתו הכבדה.

16.

ואל אישך תשוקתך והוא ימשול בך (ג׳, ט״ז).

אברך שפך לבו לפני רבי מנחם מנדל מקוצק: אשתו מושלת בו, דעתו ורצונו בטלים מפני רצונה.

השיבו הרבי מקוצק: בדוק עצמך בדיקה שלימה, — הקולר תלוי בצווארך. התורה הורתה לנו את דרך הטבע: תאווה בוערת בלב האשה („ואל אישך תשוקתך״), והממשלה היא בידי הבעל („והוא ימשול בך״). אלא, כשהסדר הפוך: התאווה אצל הבעל, — השליטה היא בידי האשה.

נח

1.

נח איש צדיק תמים היה בדורותיו (ו׳, ט׳).
ברש״י: יש מרבותינו דורשים אותו לשבח: כל שכן שאילו היה בדור צדיקים, היה צדיק יותר. ויש דורשים אותו לגנאי: לפי דורו היה צדיק, ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום.

רבי יחיאל מאלכסנדר אמר: רבינו שמחה בונם מפשיסחא הורה לנו, שכל אדם מישראל צריך שיהיו לו שתי בחינות אלה: א׳. „ואנכי עפר ואפר״ (בראשית י״ח, כ״ז), ב׳. „בשבילי נברא העולם״ (סנהדרין ל״ז); וישתמש בכל אחת מהן, לפי הצורך. כשיצר הרע רוצה להראות לאדם את כבוד עשרו ורוב פעלו בתורה ובמצוות, כדי להביאו לידי גבהות וגסות רוח, — יענה לעומתו במידה „ואנכי עפר ואפר״. וכשיצר הרע רוצה להפילו שחת לתוך עצבות ומרה שחורה ומראה לו שיפלותו: מי אתה אשר תבוא בהיכל המלך ואתה מלא חטאים, — יתחזק במידתו השניה: „בשבילי נברא העולם״.

נח, שהיה מוקף רשעים של דור המבול, הלך בעבודת השם בדרך של „בשבילי נברא העולם״. „צדיק תמים היה בדורותיו״, נחשב בעיני עצמו לצדיק תמים. הנהגה זו היתה הכרחית לו „בדורותיו״, דורות הרשעים, שלא יפול בנופלים. אך, אילו היה בדורו של אברהם, בין צדיקים, בודאי שהיה הולך בדרך של „ואנכי עפר ואפר״, ולא היה נחשב בעיני עצמו לכלום.

2.

רבי מאיר מפרמישלן אמר: רש״י, בדבריו הנ״ל: „ויש דורשין אותו לגנאי״, מלמד אותנו כאן דרך ארץ בשני ענינים. ראשית, אין עצה ואין מנוס מפני בעלי לשון הרע, אפילו צדיק גמור אינו ניצל מהם. הנה מעידה התורה עצמה: „נח איש צדיק תמים היה״, ואף על פי כן נמצאו אנשים שלא השגיחו בזה ודרשו את מעשיו של נח לגנאי. שנית, לא תמיד יש לשים לב לשיחות הבריות. האמת לאמיתה הלא היא בכל זאת, כי נח היה איש צדיק, כדברי התורה, ולא כאותן הבריות שדרשו לגנאי.

אלא גם בינו לבין עצמו ובלבו בלבד. עיקר הגאוה היא בלב, על כן נקרא גבה לב.

קין הקריב דבר גרוע וחשב שעשה עבודה גדולה. לכן חרה לו, שקרבנו לא נתקבל.

טעות זו של האדם נמשכת ובאה מחמת שהוא שוכח את ענין היצר ואת כחו. סובר הוא, כיון שמחשבתו טובה, שוב אין בה דופי, — ושוכח הוא, שיש לו נטיה פנימית לרע. והנה הודיע השם יתברך לקין את ענין היצר הרע: „לפתח חטאת רובץ ואליך תשוקתו". וכשהאדם ידע ויזכור זאת וישים עיניו בחדרי לבו, אז יכיר, כי לא פעל מאומה באמת גמורה ובלי שום פנייה ונגיעה עצמית.

אמרו רבותינו ז"ל (פסחים קי"ג ע"ב): שלשה הקדוש ברוך הוא אוהבן: מי שאינו כועס ומי שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מידותיו. שאינו כועס, היינו שאינו מראה שום כעס בפועל; שאינו משתכר, היינו שיש לו ישוב הדעת ומכיר ומאמין בבורא העולם; שאינו מעמיד על מידותיו, היינו שמסיר הכעס גם מלבו, שלא תישאר בו שום תרעומת על חברו. שלשה יסודות אלה מרומזים בתיבה. „עשה לך תבת עצי גופר", סגור את כעסך (גופר מורה על כעס, שבוער כגפרית) ואל תכעס בפועל. „קנים תעשה את התבה". קנים הם חדרים. אל תשתכר, אלא היה בישוב הדעת; כמי שיש לו חדרים הרבה, כל חדר ותשמישו, כדי שיהיה לו ישוב הדעת. „וכפרת אותה מבית ומחוץ בכופר", — כפר וקנח את הכעס גם מעומק לבך, שלא יישאר בו שום רושם.

„צוהר תעשה לתבה", צוהר הוא בהירות וידיעה. דע ידיעה בהירה שהכל בידי שמים. „ואל אמה תכלנה מלמעלה", הצטמצם בכל קבלת השפעה שלא תהא רעבתן. „ופתח התבה בצדה תשים", פתח רמז לקירוב חברים באי ביתך. אין מהצורך, שתרדוף אחרי חברך להתקרב אליו. כי בכל דבר יש ספק. אפשר שאינו ראוי לבוא לביתך. אך, לדחותו גם כן אינך רשאי. על כן „בצדה תשים", בלא פרסום.

כל אלה היו עצות לנח קודם שקנה שלימות. אך, מיד כשיצא מן התיבה, שאז הגיע לשלימות, עשה את ההיפך מדברים אלה. „ויישת מן היין וישכר"; וכעס על חם, והעמיד על מידותיו. משמגיע אדם לבחינת שלימותו מותר לו להתפשט ברצונותיו, כי הכל אז רצון השם.

6.

ומכל החי (ו', י"ט).
ברש"י: אפילו שדים.

שאל אחד את רבי מנחם מנדל מקוצק: הרמב"ם ב„מורה נבוכים" כופר במציאות של שדים וכשפים, והלא בתורה כתוב: „ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים" (שמות י"ז, ז')? וגם כיצד יתיישבו דברי רש"י, שנח נצטווה מפי הגבורה להביא שדים אל התיבה?

ענה לו הרבי מקוצק: אלה ואלה דברי אמת. בימי קדם היו שדים וכשפים בנמצא. אך, מיום שבא הרמב"ם ואמר, שאינם בנמצא, הרי הרמב"ם פוסק הוא, והסכימו עמו גם בשמים וקיימו את דבריו הלכה למעשה, והדלו שדים מן הארץ.

3.

את האלהים התהלך נח (ו׳, ט׳).

בעל „התולדות״ אמר: לשעבר היה היצר הרע משתדל לדחות את האדם רק מעולם הבא. מה שאין כן עתה, שנתחכם לדחות את האדם גם מעולם הזה: מטריד הוא את האדם בטרדות פרנסה, שירדוף אחרי הממון ולא ישקוט ולא ינוח בתאוה זו יומם ולילה, וממילא לא יהיה לו פנאי „לפקח בעסקי עולם הבא״, כלשון הרמב״ם בהלכות תשובה. (פ״ט). כך דוחה יצר הרע את האדם משני העולמות.

זה הוא: „דחה דחיתני לנפול״, אתה יצר הרע דוחה אותי שתי דחיות, מעולם הזה ומעולם הבא, אך „וד׳ עזרני״! על כן אני מתפלל: „לא אמות״ בטרדות הפרנסה והממון בעולם הזה, — „כי אחיה״, כדי שאוכל לפקח בעסקי עולם הבא.

והנה מספרת התורה, כי נח היתה לו מנוחה בעולם הזה, שלא נטרד בתאות ממון ופרנסה, והיה לו פנאי להתבודד עם ד׳, — „את האלוהים התהלך נח״.

ובאשר רגיל היה נח להיות סגור ומתבודד בבית הכנסת ובבית המדרש, הגם שהיה ראוי לו לילך לחוץ, להחזיר בני אדם למוטב, כמו שעשה אברהם אבינו, — על כן בא עליו הסגר התיבה. כי מכל מקום כוונתו היתה לשם שמים, שהיה עוסק תמיד בעבודת השם, לכך גם העונש היה מעין מעשיו הטובים.

4.

ותשחת הארץ לפני האלהים (ו׳, י״א).

המגיד הגדול ממזריטש אמר: הקלקול של דור המבול היה, שהיו מקדימים את הארציות („הארץ״) ל פ נ י האלוהות, — עשו את הארציות עיקר ואת הקדושה טפל.

5.

עשה לך תבת עצי גפר (ו׳, י״ד).

רבי מרדכי יוסף מאיז׳ביצא אמר: ענין התיבה הוא עצה והגנה שנתן ד׳ לנח עד שיעברו ימי הזעם. וכל מי שלבו עדיין לא נזדכך, יכול ללמוד מכאן עצה, איך יסתיר עצמו ואיך יגן על עצמו מפני כל רע, המתרגש בעולם. כי כל שלימות האדם מרומזת בפרטיה של התיבה.

בני אותו דור. מכאן באה טעותם של אנשי ירושלים ונביאי השקר, שחשבו שד׳ ייטיב להם. הם ראו והרגישו, שהעת מוכנה לטובה. אלא, בגלל מעשיהם לא זכו לכך.

10.

ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה (ח׳, א׳).

החוזה מלובלין אמר: „ויזכור אלהים את נח״, היינו את הצדיק. ועל ידי הצדיק יזכור אלוהים גם „את כל החיה ואת כל הבהמה״, רוצה לומר: את האנשים הפשוטים וההמוניים, הדבקים בו, כמאמר הכתוב: „וזרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה זרע אדם וזרע בהמה״ (ירמיה ל״א, כ״ו). וכמו שאמרו חז״ל: „מן הבהמה״, להביא בני אדם שהם ערומים בדעת ומשימין עצמן כבהמה. (חולין ה׳ ע״ב).

11.

ויאמר אלהים אל נח צא מן התבה (ח׳, ט״ו).
בראשית רבה, ל״ד: הוציאה ממסגר נפשי (תהלים קמ״ב, ח׳), — זה נח שהיה סגור בתיבה שנים עשר חודש.

רבי שמחה בונם מפשיסחא אמר: שרשי הרצון של האדם בתחתית לבו הם, ומשם עולה הרצון אל עולם מחשבתו, בלא דמות וצורה, מטושטש, כאותיות פורחות. כאן, בכור המצרף של המחשבה מתקשרות האותיות הפזורות, מתחברות אשה אל רעותה, לובשות צורה ויוצאות לאויר העולם, — בתפילות, שיחות וקריאות. ויש שצמחי הרצון אין להם כח להתגלות בבטוי שפתים. לפעמים אפילו עד עולם המחשבה של האדם לא יגיעו. ענין זה נקרא, דרך רמז, בשם „טרם״, רוצה לומר: צמחי הרצון ט ר ם נתבשלו.

וצדיקים, בני עליה, עומדת להם זכותם וד׳ יענם גם בשעה שתפילותיהם וקריאותיהם הן בבחינת „טרם״. „והיה ט ר ם יקראו ואני אענם״ (ישעיה ס״ה, כ״ד), — אף כאשר קריאותיהם הן עוד בגדר „טרם״, עדיין ליבא לפומא לא גליא, „אני אענם״.

כשהביא הקדוש ברוך הוא מבול על העולם וסגר את נח בתיבה, באו גם כחותיו הפנימיים בסוגר. צמחי רצונו דלים ורכים היו, „וכח ללדת אין״. כל הימים שהיה נח בתיבה היתה תפלתו בבחינת טרם. וכשיצא נח מהתיבה ולא היה לו כח להתפלל לבורא העולם, ניתן לו הכח להתחנן רק זאת התחינה: „הוציאה ממסגר נפשי״, — הוציאה לחפשי את כחות נפשי שהם במסגר.

7.

בא אתה וכל ביתך אל התבה (ז׳, א).

רבי ישראל בעל שם טוב אמר: תיבה משמעה גם מלה. וכך אומרת תורתנו אל כל איש ואיש („בוא, אתה"): כל תיבה מתיבות התפילות ולימודי התורה, בוא והיכנס אליה בכל כחותיך, בכל רמ"ח איבריך („וכל ביתך"), — במסירת נפש.

ואם כך עשית, אם נתת את כל כחותיך אל שיעור הלימוד בתורה או עיון התפלה, הרי אתה נפטר והולך מעבודתך כקטן שנולד, כיוצאי התיבה אחרי המבול. כחות חדשים וחיות חדשה ממלאים אז את חדרי לבך.

8.

כי אותך ראיתי צדיק (ז׳, א).

החוזה מלובלין היה אומר: אם אשמע אפילו מפי מלך ממש, כי צדיק אני, לא אאמין לו. „כי אדם אין צדיק בארץ" (קהלת ז׳, כ׳). ואם יתרחש נס והשם יתברך בכבודו ובעצמו יאמר לי, כאשר אמר לנח, „כי אותך ראיתי צדיק" אאמין לו רק לאותו רגע ממש, שאשמע את הדברים. כי שום אדם בעולם, אפילו צדיק גמור וגדול, אינו מובטח לו, מה יהיה בעוד רגע כמימרא, ומה יהיו אז טיבו וצורתו.

9.

והמבול היה מים על הארץ (ז׳, ו׳).

רבי צדוק הכהן מלובלין אמר: בעת שאדם עומד לפני כשלון בעבירה, ידוע ידע, ששעה זו גופה היא הכנה גם למידת הטובה. ואם יזכה אותה שעה, יוכל לעלות למדריגה גבוהה מאד: כפי גודל העבירה שהיצר מסיתו לה, כך הוא גודל הטובה, שיוכל לקלוט אז, אם יהפוך אותה חמדה ואותה תשוקה — לטוב ולצדקה. מאותו ענין ממש תבוא הטובה, היפך הרעה.

בעת המבול ראוי היה העולם לקבל את התורה, כמובא בזוהר. (פנחס רט"ז, סע"א). „והמבול היה מים על הארץ": אותה עת המבול היתה מוכנה לירידת מי התורה לעולם, שנברא בשבילה והיא תכלית קיומו, — אילו זכו אנשי דור המבול. אך, הם בחטאיהם הפכו את מי התורה למים זידונים וגרמו לאבדן העולם.

והוא הענין, שבשעת החורבן נולד משיח. (ירושלמי ברכות פ"ב, ה"ד). אותה עת היתה מוכנה לביאת המשיח ולבנין בית המקדש הנצחי, אילו זכו

14.

הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם (י"א, ד').

בעל חידושי הרי"ם היה אומר בשם המגיד מקוז'ניץ: נכתבו בתורה פרשיות קין ודור המבול ודור הפלגה, כי כל אדם יש בו מן התכונה של שלושת הדורות האלה. וצריך האדם לתקן ולטהר עצמו משלש המגרעות האלה, והן: קנאה, — „ואל קין ואל מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד". חטאו של דור המבול היתה התאווה, — „כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ". ודור הפלגה חטאו נגרם על ידי הרדיפה אחר הכבוד, — נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ו נ ע ש ה ל נ ו ש ם".

15.

ויאמר ד' הן עם אחד ושפה אחת לכלם (י"א, ו').

בעל „שפת אמת", אמר: התורה מלמדת אותנו, איך באה ירידת האדם לאחר שנפל משורש האחדות. קודם כתוב: „ויאמר ד' אלוהים הן האדם היה כאחד ממנו" (בראשית ג', כ"ב), שהיה דבוק ממש באחדות של מעלה. וחכמינו ז"ל דרשו: כאחד ממנו, כאחד ממלאכי השרת, שהם מתחברים להיות אחד, כמו שכתוב עליהם: ומשמיעים יחד בקול דברי אלוהים חיים.

והענין הוא: הקדוש ברוך הוא ברא הכל בכ"ב אותיות. וכיתות המלאכים מתעלות, כל אחת אל שורש האותיות המיוחד לה. וכל האותיות שלהן, הבאות מכל מיני צירופים של כ"ב האותיות, צירופים שאין להם סוף וחקר, מתחברות ונעשות אחד. והנה קודם הירידה היה האדם דבוק גם הוא אל שורש האותיות, המיוחד לו.

אחר כך גורש האדם מגן העדן, לעבוד את האדמה. מכל מקום היתה עוד לשון אחת לבני האדם. ועל ידי התחברותם בכ"ב האותיות של מטה היתה להם עוד אחיזה בכ"ב האותיות של מעלה. יש כמה מדריגות באותיות: רברבות, בינוניות, זעירות. וכח האחדות של מטה הוא רק הכנה לשורש האחדות של מעלה. „הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסודה" (עמוס ט', ו').

ודור ההפלגה לא היה כנסיה לשם שמים. הם ירדו ירידה אחר ירידה, כי עזבו את העיקר: הפרידו בין האחדות של מטה לאחדות של מעלה. נפלגו לשבעים לשונות, ולא היתה להם התחברות בכ"ב האותיות. לכן נפלו גם מהאחדות של מטה.

אך, לשון הקודש נשארה לבני ישראל. והם נקראים גוי אחד בארץ, שהם כנסיה לשם שמים, וסופה להתקיים.

וחכמינו ז"ל במדרש הנ"ל מסבירים לנו: „זה נח, שהיה סגור בתיבה שנים עשר חודש" והיה כולו תפלה, אלא שלא היה ביכלתו להוציאה מן הכח אל הפועל. לכן שפך את תחינתו לפני השם, שיתיר את כבלי נפשו, כדי שיוכל להביע תפילות ורננות כרצונו.

והיו ימים, שגם דוד המלך, משורר תהלות ישראל, היה בבחינת „טרם". אותה שעה היה אומר: „ואני תפלה", אני כולי תפלה, אלא אין בנפשי כחות להלביש אותה דברים.

12.

חכמינו ז"ל הטילו קללת „מי שפרע" על מי שאינו עומד בדיבורו במשאו ובמתנו: „מי שפרע מאנשי דור המבול ומאנשי דור ההפלגה ומאנשי סדום ועמורה וממצריים בים, הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו" (בבא מציעא מ"ח ע"א).

— וכל כך למה? שאל בעל חידושי הרי"ם. ולמה נענשו באמת אנשי סדום על גזל שאינו שווה פרוטה? והלא, על פי דין, פחות משווה פרוטה איננו בגדר ממון?

— מפני שחסרון מידה אנושית עבירה גסה ביותר הוא, ענה ואמר בעל חידושי הרי"ם. אדם שאינו עומד בדיבורו, או שמסוגל הוא לגזול מאת חברו דבר שאיננו שווה אפילו פרוטה, איננו בגדר אדם כלל.

13.

וירא חם אבי כנען את ערות אחיו ויגד לשני אחיו בחוץ (ט', כ"ב).

בראשית רבה, ל"ו: אמר ר' יעקב בר זבדי: מה טעם יוצא לחירות בשן ועין? מהבא: וירא — ויגד.

האדמו"ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר", אמר: ענין שיעבוד איננו שייך אלא בחומר, כמו: בהמה משועבדת לאדם. אבל, עצם רוחני לא שייך לשעבדו. והנה חוש הראות והדיבור הם הכחות הרוחניים ביותר שבאדם. על כן, מי שיש בו הכחות הרוחניים הללו איננו ראוי להיות משועבד.

רק לאחר שפגם אבי כנען בשני הכחות האלה על ידי: „וירא — ויגד", נתקל בעבדות.

וכאשר יפיל אדון את שן עבדו, או יסמא את עינו, יתמרק על ידי זה חטא הראיה והדיבור של העבד, ושוב אין ראוי לו השיעבוד והוא יוצא לחירות. זה פשר דברי המדרש הנ"ל.

בעיניהם כעין מאבד עצמו לדעת. בא הענין לדין תורה לפני רב העיר, והוא שלח את השאלה לרבנו בניקלשפורג. היה רבנו מעיין בדבר ומסתפק בו, כי היו פנים לכאן ולכאן. ומחמת שאותו חסיד תיקן קצת את חטא הצלם בהיכל, בא מנשה בן חזקיה אל רבנו וביקש ממנו, שימלא את בקשת האלמנה ויפסוק לתת לה את דמי הכתובה.

היהודי הקדוש מפשיסחא, כשסיפר מעשה זה בקהל חסידים, סיים ואמר:

— צאו וראו, כמה גדולה היתה ענוותנותו של אותו שמש, שבכל לילה זכה לגילוי אליהו ולא חש ולא הרגיש בנפשו שום התנשאות, אלא היה משבח ומפאר את הרב מניקלשפורג, שאליהו נגלה ובא אליו ללמוד עמו.

16.

על פני תרח אביו (י"א, כ"ח).
ברש"י: שקבל תרח על אברהם בנו לפני
נמרוד על שכיתת את צלמיו.

הרב הקדוש ר' שמואל שמלקא מניקלשפורג דרכיו היו מוזרים בעיני בני עדתו, שרובם כּכולם לא נמנו על החסידים. פעם נכנסו ראשי הקהלה לישיבה, דנו וגמרו אומר להסיר את הרב ממשמרתו. נתנו את הכתב לשַׁמש שימסור אותו לרבי שמלקא. אותו שמש איש כשר וישר ותמים היה. תמה השמש ושאל את טובי העיר לסיבת הדבר. תחילה גערו בו ואמרו: „עשה את שליחותך". אך, כשסירב להם, אמרו לו: על כסא הרבנות של ניקלשפורג ישבו מדור דור גאוני עולם, ואילו רבנו הנהגותיו משונות וזרות, בדרך החסידות, ואינו ראוי לישב על כסא זה". קפץ השמש ואמר:

— ברי לי, שרבנו צדיק יסוד עולם הוא!

— זה מנין לך? — שאלו האנשים את השמש, שידעו בו, כי תם וישר הוא ואינו מוציא דברי הבל מפיו.

סיפר להם השמש:

— המנהג פשוט בקהלות ישראל לדפוק לפני עלות השחר בפתחי בני העיר, לעוררם לקום לעבודת הבורא. ובכל לילה, כשאני מתדפק על הדלתות, בהגיעי לבית הרב, מנהגי להיכנס לשעה קלה לביתו. תמיד מוצא אני אותו יושב ולומד, ועל ידו יושב איש, שאינני מכירו. פעם שאלתי את הרב מי הוא האיש, שלומד יחד אתו בהשכמה. השיב לי: אליהו הנביא, זכור לטוב. אירע ואחרתי פעם בזמן הדפיקה. כשנכנסתי לבית הרב מצאתיו מהלך ואוחז שני נרות בידיו, ועמו שני אנשים: אחד מהם זה שרגיל להיות בביתו בהשכמה, והשני היה כתר של זהב על ראשו. האנשים יצאו והלכו והרב חזר למקומו. שאלתי את הרב: מי הוא האיש, שכתר של זהב בראשו, והשיב לי: מנשה בן חזקיה. חזרתי ושאלתי: מה למנשה בן חזקיה בבית רבנו? סח לי הרב: הגיעה אליו שאלה מאת רב אחד על אדות איש חסיד בעירו, שעמד ושבר את כל הצלמים והפסילים בבית היראה שלהם. נמסר החסיד למלכות ויצא דינו למיתת תליה, וקיימו את פסק הדין, ר"ל. באותה עיר היתה חברת גמ"ח, שהיתה משלמת את דמי הכתובה לאלמנות עניות, שבעליהן לא השאירו נכסים, לסלק בהם את הכתובה. כשבאה אלמנת החסיד הנ"ל אל גבאי החברה וביקשה שיתנו גם לה דמי כתובה, מיאנו הגבאים לתת לה וטענו, שלפי תקנות החברה נותנים הם רק לאלמנות, שבעליהן מתו כדרך כל הארץ, ולא למאבדים עצמם לדעת. ואותו חסיד היה

שהוסרו כבר כל הטרדות וכל התלאות והמניעות, — מה הם גופי החיים, שעליהם נקרא העולם? על זה אמר השם לאברהם: באמת, כל דברי העולם הזה לא יקראו בשם חיים. אלא, „לך לך", היינו לעצמך. עיקר החיים תמצא בך עצמך, כשלבך ישיש בד' ויתהלל בקדוש ישראל. אלה הם החיים.

4.

בראשית רבה, ל"ט: משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת — — כך, לפי שהיה אברהם אבינו אומר: תאמר, שהעולם הזה בלא מנהיג, הציץ עליו הקדוש ברוך הוא ואמר לו: אני הוא בעל העולם.

בעל חידושי הרי"ם אמר: בירה אחת דולקת, מלשון „כי דלקת אחרי". (בראשית ל"א, ל"ו). לאחר שעמד אברהם אבינו על דעתו והכיר את בורא העולמים, התבונן וראה, שכל העולם רודף ונמשך אחרי נקודה פנימית אחת; כל נמצא משתוקק ודולק אחרי השלימות, היונקת ממקור כל המקורות. כל העולם אינו אלא „בירה אחת דולקת" — ו„א נ י הוא בעל העולם".

5.

בעל „שפת אמת" אמר: האדם צריך תמיד לילך ממדריגה למדריגה ולצאת מן ההרגל והטבע. כי לעולם יש שליטה בכח הטבע להפוך הכל אל ההרגל, המשכיח ומסתיר את פנימיות החיות שבכל דבר, אף בתורה ובמצוות. וכך, אפילו כשזוכה אדם ומגיע לאיזו מדריגה בעבודת הבורא, — גם בזה נעשה ההרגל טבע שני. על כן, בכל עת צריך האדם לחדש בנפשו דרכים בעבודת השם.

הטבע והיקום עצמם הלא בודאי יש בהם נקודת חיות של מעלה, ורק על ידיה הם קיימים ועומדים. אף על פי כן, כיון שהיקום נטבע בדרכי טבע, הנה הטבע מכלה הכל, בבחינת „ולא נודע כי באו אל קרבנה". לכן, הקדוש ברוך הוא בטובו מחדש בכל יום מעשה בראשית.

ואברהם אבינו נתנסה עשרה נסיונות, ובכל נסיון נעשה כבריה חדשה, עד שזכה לצאת מכל טבע והרגל.

זה הוא: „לך לך", לעולם צריך אדם להיות מהַלך „אל אשר אראך", צריך הוא לחפש ולמצוא תמיד השגה חדשה. משום זה נקרא האדם מהלך, שכל העומד על עמדו, בלי חידוש והתחדשות, מיד הטבע שולט בו.

לך לך

1.

לך לך מארצך וממולדתך (י"ב, א').

יש בני אדם, — היה רבי נחמן מברסלב אומר, — שמתיימרים בלבם, כי אוהבים הם את ארץ ישראל ורוצים לעלות לארץ ישראל. אלא שרוצים הם לעלות בהרחבה ונחת, ולא בדחקות וצער. רצון כוזב הוא. כי מי שרוצה לעלות לארץ ישראל צריך ללכת אפילו ברגל וביגיעה, כמו שאמר השם אל אברהם אבינו: „לך לך", — דוקֹ: הליכה ממש, ברגל, בטילטולי דרכים.

וכששאלו תלמידו רבי נתן על כוונתו בענין גדולת ארץ ישראל, ענהו רבי נחמן בקצת תרעומת, על שלא ירד לעומק כוונתו: בודאי, מתכוון אני אל ארץ ישראל בפשטות, כהויתה וכצורתה, אל אלה הבתים הקטנים שלה, אל הרחובות והסימטאות שלה, המלאים צרורות ואבנים, אל השמים והכוכבים שלה.

2.

היהודי הקדוש מפשיסחא היה אומר: מה בין ברכה להצלחה?—הצלחה באה בדרך הטבע, ואילו ברכה היא מחוץ לדרך הטבע. בחוץ לארץ מצויה רק הצלחה, רק ענינים, שביכלתנו לתפוס אותם בשכל הפשוט. אולם, בארץ ישראל מצויה גם ברכה, מצויים גם ענינים שהם למעלה מדרך הטבע. זה תוכן הדברים: „יברכך ד' מציון" (תהלים קכ"ח, ה')—מציון באה גם בחינת ברכה.

לכן אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם: „לך לך מארצך וממולדתך אל הארץ אשר אראך". וחכמינו ז"ל הוסיפו על כך והסבירו: כאן, בחוץ לארץ, אי אתה זוכה לבנים. ברכה זו שלמעלה מן הטבע, יכולה לבוא עליך רק בארץ ישראל.

3.

רבי מרדכי יוסף מאיז'ביצא אמר: בתחילה, לפני שהכיר אברהם אבינו את בוראו, היה מבקש ומחפש אחר שורש החיים שלו. אותו זמן הבין כבר אברהם אבינו, שכל חמדת עולם הזה לא יתכן לקרוא לה בשם חיים אמיתיים. כי כל חמדת עולם הזה היא רק בהסרת הטרדות והמניעות של החיים. ואחר

ואחר כך הוא מוסיף לו את מצוות הענייות. וכך הוא מגדיל בו את גאוותו הפנימית: עכשו — אומר האדם לנפשו, — ודאי שיש לי במה להתנשא. שכן הנני גם עניו.

ורבי מיכל מזלוטשוב הסביר את הדבר במשל. לאברך שנסע בדרך רחוקה. לאחר שהעגלה יצאה מן העיר והפליגה לדרכה, חטפתו שינה. בעל העגלה ממשיך בנסיעה. הנה הוא מאיץ ודופק בסוסים: הדרך מתחילה לעלות במעלה ההר. משך שעה ארוכה נוסעת ועולה העגלה בדרך המתפתלת מעלה מעלה, עד שנפתחה מסילה רחבה, המוליכה על פני מישור. נתעורר האברך. שואל למקום, ובעל העגלה עונה לו, כי נוסעים הם על ההר הגבוה, הידוע כשם פלוני. תמה האברך: הן מסביב, מסביב, כל מקום שראות עיניו מגעת. אין סימן לגבהי הר. רק אחרי כן, לאחר שהם נוסעים ויוצאים מתוך המישור, והדרך מוליכה במורד ההר, מטה מטה, מתברר לאברך, כי מצוי היה קודם על הר גבוה.

והנה הנמשל: אילו היה האדם מרגיש בדבר, איך לבו הולך ועולה, הולך ומתגבה, כי אז בודאי היה מכיר, שעליה זו מוליכה אל גבהי ההר, ששמו גאווה. אך, אין הוא חש בדבר ואין הוא רואה אותו. עוד במעי אמו, כשהוא ישן את שנתו, נוסע הוא בדרך המתפתלת ועולה אל אותו הר, ועליו יוצא הוא לאויר העולם. כשהוא מתעורר ועומד על דעתו ומתבונן סביבו עד מקום שעיניו מגיעות, רואה הוא מישור בלי סימן של גובה הרים. רק משהדרך מוליכה ויורדת במורד ההר, רק משעה שאדם מתחיל לחיות בשפלות ברך אמתית, בכניעה ובצניעות ממש, בכל מחשבה ממחשבותיו ובכל צעדיו ומעשיו, — רק אז עומד הוא על האמת ומכיר, שהיה נמצא קודם על ההר הגבוה, ששמו גאווה.

אך, אדם שרוצה לקיים בענייותו גם מצווה, כלומר: חושב הוא שיש לו חשיבות, אלא שהנא עושה מצווה ומתנהג בענייות, — הרי ממילא אין זאת ענייות.

8.

ואגדלה שמך והיה ברכה. ואברכה מברכיך

(י״ב, ב׳—ג׳).

רבי אלימלך מליז׳נסק אמר: צדיק שמקדש ומטהר עצמו, הוא גופו נעשה ברכה, היינו בריכה עליונה להשפיע לכל. אלא, הרוצים לקבל השפעה על ידי צדיק, צריכים להסכים עמו. מי שאינו מסכים עם הצדיק בודאי שאי אפשר, שתושפע עליו השפעה על ידי הצדיק.

6.

הרבי מסוכאטשוב, בעל „שם משמואל", אמר: המאמר „לך לך" קיים לעולם. כעין מה שאמרו חכמינו ז"ל: „קול גדול ולא יסף", לא פסק. הקול קיים עד היום הזה, ומי שראוי לכך זוכה ושומע את הקול. כן גם המאמר „לך לך" מאמר נצחי הוא, הקורא בקול לכל איש ואיש: השתלם בגוף ונפש ושכל.

ורבותינו ז"ל במדרש פתחו את הפרשה בפסוק: „שמעי בת וראי והטי אזנך" (תהלים מ"ה י"א). פורטו כאן שלשה דברים: שמיעה, ראייה, הטיית אוזן. שמיעה, קבלת דברים אפילו שלא לפי דעתו ורצונו של האדם, מתייחסת לגוף. היינו שהאדם צריך לעשות עצמו כשור לעול וכחמור למשא. ראייה היא שלימות הנפש. אדם מצייר לו דבר, כאילו עומד לנגד עיניו ורואה שאין לו דרך אחרת, אלא זאת הנראית לו, ועל כן הוא משתוקק אליה. תשוקה היא כח הנפש. הטיית אוזן היא שלימות השכל. היינו שאין האדם מסתפק בשטחיות הדברים, אלא משתדל להבין ולהשכיל מה ד' דורש ממנו.

והמאמר „לך לך" קורא בחיל בכל ערב שבת. היינו אף שהקול קיים ונצחי, מכל מקום מסוגל האדם ביותר לשמוע את הקול בערב שבת. כי שבת היא: שולימות של גוף ונפש ושכל. לכן, שלשה זמנים לשבת: ליל שבת ויום שבת ותוספת שבת. והם רמוזים בשלש פעמים „ביום השביעי" אשר ב„ויכולו".

7.

ואגדלה שמך (י"ב, ב').

אין בתורתנו מצוות עניוות. וכשאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם, אבי האומה, „ואגדלה שמך", אין אנו מוצאים, שהיה הקדוש ברוך הוא מרמז לו, שלא יתגאה בכך. גם שאר האבות לא נשתבחו בעניוותם. רק אצל משה רבנו מספרת התורה בשבחו: והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על האדמה.

ובאמת, — אומר רבי יחיאל מיכל מזלוטשוב, — רק השטן הכניס ללבות הבריות, כי מצוה היא להיות עניו. וכך דרכו של יצר הרע: בתחילה מדבר הוא על לב האדם ואומר לו, שיש לו במה להתגאות: הרי הוא למדן גדול, או חסיד, או גביר לאחיו, בעל מידות נאות או בעל טובה, — ובגלל מעלתו היתרה ראוי הוא להתנשא על אחרים. אלא מה, מוסיף יצר הרע לטעון אל האדם, לא נאה ולא יאה הדבר, והבריות יאמרו, שגאוותן אתה? — אם כן, עשה נא מצווה והיה עניו בעיניך, שפל ברך ונוח לבריות. כל אלה תחבולות של יצר הרע: בתחילה הוא מרומם ומנשא את האדם עד השמים.

וחסידים זקנים מצאו, שדרך זו יש לה מעין יסוד בדרכו של הבעש״ט ז״ל. פעם בא הבעש״ט לעיר אחת והיה שם אדם כשר, שעסק במלאכת הגהה, ואשתו היתה חולנית מאד. באו אל הבעש״ט לבקש עליה רחמים ורפואה. סירב הבעש״ט לרפאותה, ואדרבה התחיל לרגוז ולכעוס על המגיה ודיבר עליו דברים קשים ורעים. היה הדבר מוקשה בעיני רב העיר, הלך אל הבעש״ט ושאלו על סיבת הדבר. ענהו:

— דינים היו שורים על האיש ובדברי הקשים ביטלתי את הדינים מעליו.

10.

רבי ברוך ממז׳יבוז׳ היה לפעמים מקלל את רודפיו קללות נמרצות. ומקובל היה בין אנשי שלומו, שקללתו היא סימן ברכה. ופעם שאלו אחד ממקורביו על דרכו זאת, — הראה לו, שבספר הזוהר, פרשת וישב, כתוב: „תא חזי, אית רוגזא ואית רוגזא; אית רוגזא דאיהו מ ב ר כ א מעילא ומתתא ואקרי ב ר ו ך״.

וכך היה רבי ברוך מפרש: „ואת הנפש אשר עשו בחרן״, — הנפשות שתיקנו בחרון אפם.

11.

בראשית רבה, מ׳: אתה מוצא כל שכתוב באברהם כתוב בבניו. באברהם כתיב ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה״, ובישראל כתיב „ופרעה הקריב״. באברהם כתיב „ויהי כבוא אברהם מצרימה״, ובישראל כתוב „ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה״.

קשר פנימי מקשר את כל הגלויות של ישראל, — אמר רבי שמחה בונם מפשיסחא. יש חיבור בין עולם המחשבות של האבות בגלותם ובין עולם המחשבות של בניהם בגלויותיהם. כיוצא בזה דרכי חייהם של האבות והבנים בגלויות. הנה הכוונה, שהתכוונו חכמינו ז״ל להטעים במדר״ש המובא למעלה.

ביגון ובצער הלך אברהם אבינו לגלות מצרים („ויהי״ לשון צער), וכך גם בניו אחריו. לפיכך כתובה בשניהם אותה לשון: „הקריב״. ולאחר שבא אברהם אבינו למצרים, שלא בטובתו, לא גרעה ארץ הטומאה מאומה ממעשיו הטובים. הכתוב מזכיר אותו בשמו („כבוא אברהם מצרימה״), — ושמו של אדם הוא תמיד סימן ורמז לעולמו הפנימי. באותה דרך הלכו גם

זהו: „והיה ברכה", רוצה לומר: אתה בעצמך תהיה בבחינת בריכה להשפיע על אחרים. „ואברכה מברכיך", — אותם שיסכימו עמך, אברכם מיד, כי הכל מוכן הוא, כאמור, והצדיק הוא הברכה עצמה.

9.

ואברכה מברכיך ומקללך אאר (י"ב, ג').

בעל „תפארת שלמה", כשהיו באים אליו אנשים ליטול עצה מפיו או לבקש עזר מקודש, יש שהיה מַרעים עליהם בקולו, מעתיר עליהם דברי חירוף וזילזול, ואף דברי קללה. ומסורת היתה בידי החסידים, שדוקא אנשים אלה מבוקשם עלה בידם והצליחו בעניניהם, פעמים על פי דרך הטבע, ופעמים שלא כדרך הטבע.

פעם נתעורר עוז בנפשו של אחד המקורבים ושאל את בעל „תפארת שלמה":

— מה ענין הדיבורים הקשים כגידים של כבוד קדושתו, דברי גידוף וקללה, כשיש דרך ועצה בברכה וישועה?

השיבו:

— דע לך, שגם רבי ומורי, בעל „אור לשמים", הלך בדרך זו. והיה אומר: ידוע אדע, שבעולם העליון ייסרו אותי בפולסין של אֵש, שקיללתי אנשים מישראל. אלא, דבר מוכרח הוא, ואין עצה אחרת.

והוסיף בעל „תפארת שלמה" ואמר:

— זה פירוש הכתוב: „לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הֲרֵעותי את אַחד מהם". בשתי דרכים מתקרבים אל הצדיק: או שהצדיק נוטל מהאיש פדיון נפש, או שעל כל פנים מקלל אותו. ומשה רבינו אמר, שניהם אינם בי. „לא חמור אחד מהם נשאתי", לא נטלתי מהם שום פדיון; „ולא הֲרֵעותי את אַחד מהם", ולא אמרתי להם שום דיבור רע של זילזול וקללה. על כן, אי אפשר לי לעשות להם טובה.

וסיים ואמר:

— אין שום חשש בדבר. מעין זה היה גם אצל אברהם אבינו. כתוב: „ואברכה מברכיך ומקללך אָאור". מפני מה לא נאמר: ומקללך אקלל? אלא, אָאור לשון אוֹר הוא. והתורה ניתנה בלי ניקוד: מקללך — מקוּללך. הקדוש ברוך הוא אמר אל אברהם: אף אותם האנשים שתקלל, יאיר נרם ויאיר מזלם מאפילה לאורה.

14.

אל תירא אברם אנכי מגן לך (ט"ו, א').

בעל חידושי הרי"ם אמר: בכל איש ישראל יש נקודה, שהקדוש ברוך הוא בעצמו מגין עליה. דבר זה נתבשר כאן לאברהם. זה שאנו אומרים בתפלה: „מגן אברהם".

15.

והאמין בד' ויחשבה לו צדקה (ט"ו, ו').

הבי מנחם מנדל מקוצק אמר: הכשרון והכח, שנטע הקדוש ברוך הוא באברהם אבינו: להאמין בד', — הם שנחשבו בעיניו לצדקה ולחסד, שבורא העולמים גמל עמו.

16.

בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה — — ותרא כי הרתה ותקל גברתה בעיניה — — שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה — — על כן קרא לבאר באר לחי רואי (ט"ז, ב'—י"ד).

בעל „הדגל" אמר: בפסוקים אלה מרומז ענין הנהגת האדם בעסק לימוד התורה ובעבודת השם. כי שמעתי מרבי נחמן מהורודנקא, שהעסק בתורה ובעבודה שלא לשמה נקרא בחינת שפחה. והנה אומרת השכינה: „בא נא אל שפחתי", למד ועסוק בתורה אף שלא לשמה, „אולי אבנה ממנה", אולי מתוך שלא לשמה תבוא לידי עבודה לשמה.

ואני אבוא למלא אחרי דבריו הקדושים ולהוסיף עליהם. האמת היא, שתורה לשמה ועבודה לשמה הן בחינת גבירה ומלכה, שעל ידיהן נגרמת התגלות אלוהים ומלכותו, אשר בכל משלה. והעסק בתורה ובעבודה שלא לשמה, רק לשום צד של הנאה וקבלת שכר, הוא בחינת עבד, שגם תכליתו ופעולתו הן בשביל לקבל שכר מאדוניו. ויש בזה כמה מדריגות: עבד, אמה, שפחה. והשכינה, כביכול, כשהיא רואה, שאין האדם יכול להתחיל תיכף ומיד בעבודה לשמה מחמת היצר הרע, השוכן בקרבו, מכניסה היא בלב האדם, שיעשה שלא לשמה. וכוונתה, כמאמר חכמינו ז"ל, שמתוך שלא לשמה יבוא לעבודה לשמה: „בוא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה", כאמור למעלה. זוהי הדרך הטובה והנעימה, כי כשבא אחר כך לעבודה לשמה, אזי היא מעלה אף את הלימוד והמעשים שהיו קודם שלא לשמם, והם נעשים כסא לעבודתו לשמה. כמו שאמר אדוני אבי זקני, הבעש"ט, על הכתוב „ויהי ערב ויהי בקר", שפירשו במדרש: „ויהי ערב" אלו מעשיהם של

בניו בגלותם. גם הם מוזכרים בשמותיהם בבואם מצרימה: „ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה".

12.

ועמק השדים בארות בארות חמר וינוסו מלך סדום ועמורה (י"ד, י').

רש"י אומר, שעל ידי זה התחילו „להאמין באברהם אבינו למפרע". ורמב"ן מקשה על זה: אדרבה, עכשו שניצל גם מלך סדום, הלא יתכן לאמור, שגם לאברהם אבינו לא נתרחש נס, והכל היה בדרך הטבע.

בעל חידושי הרי"ם הסביר את הדבר: יש אמת ויש אמונה. אמת היא דבר פלא, שהכל מודים, כי מידי השם בא. אך נס, יתכן להטיל ספק בנסיותו, בצד השמימי שבו, ורק מי שחונן במתת האמונה מודה בזה. על כן נס הוא בבחינת אמונה. הנס של אור כשדים היה כל כך גלוי לעין, עד שהכל הודו בו, כי מאת ד' בא; הוא היה בגדר אמת. אולם, אחרי המאורע במלך סדום, נפתח פתח לטעות ולהטיל ספק גם בענין אור כשדים: שהרי אותו דבר נתרחש גם למלך סדום, שעכו"ם היה. ענין אור כשדים נעשה על כן לדבר שבאמונה. זאת היא כוונת רש"י: „שעל ידי זה ה א מ י נ ו באברהם למפרע."

13.

ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון (י"ד, י"ח).

רבי מאיר מפרמישלן נזדמן פעם לפונדק אחד עם הרב מברודי, הגאון ר' שלמה קלוגר. היו מסובים שעה ארוכה ועוסקים בדברי תורה וצידקות.

אמר רבי מאיר מפרשת השבוע אנו למדים, כי השלימות האמתית של האדם היא, כשתורה ומעשים טובים ממוזגים בו יחד. מלכי צדק, הוא שם בן נח (נדרים ל"ב), הרי נהג ישיבה גדולה, בית מדרשו של שם ועבר, שם למד יצחק אבינו, ואחרי העקידה שב לבית מדרש זה; שם למד גם יעקב אבינו ארבע עשרה שנה. הרי שהיה שם בן נח כולו תורה. לעומתו היה אברהם אבינו כולו מעשים טובים, מלא צידקות ומידות טובות. ושני גדולי עולם אלה, כשנזדמנו יחד, לא הסתפקו במה שיש להם, אלא כל אחד רצה ללמוד מחבירו, כדי להגיע אל שלימות נוספת. „ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין"—מלכי צדק למד מאברהם אבינו את המידה של הכנסת אורחים („לחם ויין"). ואברהם אבינו („והוא") למד ממלכי צדק את ענין „כהן לאל עליון", — את הדרך, איך לעסוק בתורה.

המדריגה לראות את המלאך. ועל זה מורה גם המלה שור, מלשון אשורנו (במדבר כ"ד, י"ז).

18.

התהלך לפני והיה תמים (י"ז, א').

רבי ישראל, המגיד מקוז'ניץ, אמר: שני דרכים לעובדי השם. האחד: אדם מתהלך לפני ד' וצריך סעד, לתמכו ולשמרו מעצת יצר הרע. משול הוא לתינוק, שהולך ל פ נ י אמו והיא משגחת עליו, שלא יפול ולא ימעדו קרסוליו. והדרך השניה: אדם מתחזק בצדקו ומתגבר ללכת אחרי ד', עד שאינו צריך שמירה, והוא כתינוק שנתגדל, ההולך א ח ר י אמו ואינו צריך להשגחתה ולשמירתה.

אברהם אבינו, קודם שנימול, אמר לו הקדוש ברוך הוא: „התהלך ל פ נ י". כי עדיין לא קיבל אז את התורה, אלא שמר אותה מעצמו, על כן זקוק היה עוד לשמירת הבורא, והוצרך להתהלך לפניו. לא כן בני ישראל אחרי שקיבלו תורה מן השמים, שכתוב בהם „א ח ר י ד' אלוהיכם תלכו" (דברים י"ג, ה'). הם התחזקו בדרך הטוב והיו שומרים על עצמם, כתינוק שנתגדל והולך אחרי אמו.

19.

האדמו"ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר", אמר: הנסיון בענין המילה היה, שאברהם אבינו קיים מצווה זו אף על פי שחשב, כי על ידי כך יהיה נבדל מכלל העולם ולא יהיה עוד ביכלתו למשוך לבם של בני אדם ולקרבם ולהכניסם תחת כנפי השכינה. ודבר זה יהיה היפוך מהותו וטבעו. כי מהותו ושורש שלימותו של אברהם היו: לקרב את באי העולם אל בורא העולם. אמר לו השם: „והיה תמים". — אל תשים לב אל מהותך, אלא לעולם עשה בתמימות מה שנצטווית.

רשעים, — הטוב מסתתר גם בתוך קליפה ומחשבה רעה, הנקראת חושך, והאדם צריך להוציא מתוכה את האור הגנוז. ואחרי שהסיר האדם את הקליפה החיצונית והבדיל בין האור ובין החושך, נעשה הערב כסא לבוקר. לכן שניהם יחד, גם הערב, נקראים „יום אחד".

אבל, יש בני אדם, המתחילים ללמוד שלא לשמה, ונשארים בזה כל ימי חייהם ואינם מגיעים כלל לתכלית האמתית. ולא עוד, אלא שבאים לידי גדלות והתפארות, והם מבזים את הצדיקים הלומדים מעט אך בכוונה, ואומרים: „ידנו רמה", כי מלאו כרסם בתורה הרבה. זה מרומז בפסוק: „ותרא כי הרתה", כשרואים ומכירים הם שמילאו כרסם בתורה, אות וסימן הוא, שעבודתם היא בחינת שפחה. „ותקל גברתה בעיניה", הצדיקים שהם בבחינת גבירה, שלומדים מעט אך בכוונת הלב, נעשים קלים ובזויים בעיניהם.

למראה עינים אין להכיר ואין להבחין בין העוסק לשמה ובין העוסק שלא לשמה, כי אין ביניהם אלא נקודה אחת: אמיתות הלב. אך, השכינה, כשהיא רואה אותם בני האדם, שהשליכו תורת אמת ארצה ונשארו בשטותם, שהתחילו בה ללמוד ולעשות, מתרעמת היא וקובלת על שהכניסה תחילה בלבותיהם, שילמדו שלא לשמה, וצווחת: „אנכי נתתי שפחתי". ומחמת זה, „ותענה שרי ותברח מפניה", השכינה, כביכול, בורחת מהם, — תורתם ומעשיהם אינם עושים פירות. ואילו הלומדים מעט בכוונה לשמה, לימודיהם צומחים ועושים פירות והולכים ועולים מעלה מעלה, לגודל אמיתתם.

ואותם האנשים, שעמדו על האמת ושבו בכל לבם אל העבודה לשמה, שהיא בחינת גבירה, („שובי אל גברתך"), בעיניהם חשובים אז מאד הצדיקים הלומדים מעט בכוונה טהורה, — „והתעני תחת ידיה", והם משפילים את עצמם לפני הצדיקים. אז יאמר להם מלאך ד': „הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מרוב", כי העבודה לשמה תעלה גם את העבודה שלא לשמה, כאמור. „על כן קרא לבאר באר לחי רואי". הם יזכו להיות כבאר מים חיים, כמעיין המתגבר.

17.

וימצאה מלאך ד' על עין המים במדבר על העין בדרך שור (ט"ז, ז').

רבי יחיאל מיכל מזלוטשוב אמר: הגר לא היתה במדריגה כזאת, שתוכל לראות מלאך אלוהים. על כן המציא המלאך את עצמו („וימצאה") לפניה על יד עין מים, מקום מסוגל למראות כאלה. מחמת שהמים הולכים ממקור ושורש, יכולה השכינה להיות שרויה שם. וכך הגיעה שם הגר אל

זאת מחשבתם היא באמת, שעדיין לא התחילו כלל לעבוד את השם, והם רק עומדים בפתח הקדושה.

3.

בעל „שפת אמת" אמר: התורה מספרת לנו את שבחו הגדול של אברהם אבינו. לאחר שזכה והגיע לכל המדריגה הגדולה הזאת, שהשכינה נתגלתה לו, ישב אצל הפתח והאמין, שאיננו כדאי להסתכל בשכינה. והאמת היא, כי אדם שאיננו כראוי צריך להתחזק שיתקרב אל השם יתברך, שהוא מקרב גם רחוקים. אבל, אדם גדול וקדוש משליך גופו ונפשו ומשתוקק רק לעשות רצון בוראו, והוא יושב בפתח, מתבייש לבקש התקרבותו הוא, בחינת „ואנכי עפר ואפר".

ועל זה נאמר: „אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי" (משלי ח', ל"ד). מי ששומע לשם יתברך, זוכה בלי ספק בכל יום למדריגות גדולות ונפלאות; אף על פי כן, יהיה שוקד על יד מזוזת הפתח.

וכך היה דרכו של אברהם אבינו: „כחום היום", אחרי כל החום וההתלהבות הגדולה, שהגיע אליה במראה אלוהים, — „והוא יושב פתח האוהל".

4.

ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם (י"ח, ח').

רבי לוי יצחק מברדיטשוב נזדמן לעיר לבוב. נכנס לביתו של אחד עשיר ומכובד.

— שמא אמצא בביתכם מקום ללינת לילה? שאלו רבי לוי יצחק ולא גילה לו שמו.

— אין לי מקום לעוברי דרכים. פנה לך לאכסניא.

— פנה קטנה באחד מחדריכם תספיק לי; בשום דבר זולת זה לא אטרידכם.

— אין לי מקום. ואם אין ביכלתך להתאכסן באכסניא לך אל המלמד, ברחוב הסמוך; רגיל הוא באורחים.

הלך רבי לוי יצחק אל המלמד ונתקבל בסבר פנים יפות. כשעבר ברחוב הכירו אחד העוברים ושבים. מיד פשטה השמועה, שהרב הקדוש מברדיטשוב בא לעיר. לא יצאה שעה קלה והמון אנשים נדחקו להיכנס אל בית המלמד, ולהקביל את פני הרב. בתוך הבאים היה גם אותו עשיר ומכובד. כשבא לפני רבי לוי יצחק אמר:

וירא

1.

וירא אליו ד׳ באלוני ממרא והוא יושב פתח האהל (י״ח, א׳).

הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו מתגלה לאברהם, והוא, אברהם, יושב לו לפני פתח אהלו, במנוחה ובהרחבה. ועוד מספרת לנו התורה, ולא לבד בפרשה זו, סיפורים בענינים פשוטים, ולפעמים גם בדברים גשמיים, כביכול. מה ראתה תורתנו הקדושה לאחוז בדרך זאת של ספורי מעשיות? — רבי ישראל בעל שם טוב הסביר את הדבר במשל.

למלך, ששילח את בנו יחידו לארץ רחוקה מאד. נתכוון המלך, שבנו יתייסר בנידודים ותלאות, כדי שאחר כך ירגיש את התענוגים בבית־המלכות. עברו ימים, חודש אחרי חודש; בהמשך הזמן הסיח בן־המלך את דעתו מהתענוגים בבית אביו, והתרגל אל חייו בארץ החדשה. וכששיגר המלך אחריו, להשיבו לביתו, לא נענה לו. שלח המלך שליח שני, מחשובי שריו, וגם הוא חזר בידים ריקניות. נמלך שר אחד בלבו, והוא חכם גדול, ואמר למלך: מידי תבקשנו! הלך והתחפש ולבש בגדים פשוטים, דומים לבגדיו של בן־המלך, דיבר אליו בלשונו וכלשונו, התקרב אליו לפי דרכיו ומנהגיו,— עד שהביאו לבסוף לבית אביו המלך. הנה כי כן, סיים הבעש״ט, מתחפשת תורתנו ומספרת לנו סיפורי דברים פשוטים, גשמיים, לפי דרכינו ומנהגינו, כדי להביאנו בסוף לבית המלך.

2.

רבי משה מפשיוורסק אמר: כל כך היה אברהם אבינו שפל בעיני עצמו עד שחשב בלבו, שהוא איננו ראוי להשראת השכינה, רק ממרא הוא הצדיק העובד את השם ואצלו היא השראת השכינה. „וירא אליו״, — נראה היה בלבו של אברהם, כי „ד׳ באלוני ממרא״. אבל הוא עצמו עדיין מבחוץ הוא, לא נכנס עוד לקדושה, „והוא יושב פתח האוהל״, — הוא עדיין על יד הפתח של הקדושה.

כן היא דרך הצדיקים. הגם שעובדים הם את השם כל ימיהם, עם כל

מה התקנה? — שמקבל ההבטחה ילגלג עליה בפני האיש ויבטל אותה כאילו אין בה ממש. כל זה בענין הבטחה של צדיק, או אפילו מלאך. אך, הבטחה מפי הגבורה, הן לא יעלה על הדעת, חס ושלום, כי יוכל איש לפגום בה.

וראה ודקדק בדברים הכתובים בתרגום יונתן על הפסוק הנ"ל: ושרה הוות שמעא בתרע משכנא וישמעאל קאי בתריה וציית מה דאמר מלאכא. כשראתה שרה, כי ישמעאל עמד אחורי הפתח ושמע את ההבטחה וחששה שלא תתקלקל, — ו„ותצחק שרה בקרבה לאמור אחרי בלותי היתה לי עדנה", ליגלגה על ההבטחה, כעל דברים בטלים. אמר השם יתברך, אל אברהם: „למה זה צחקה שרה", לא היה שום צורך בדרך הזאת. „היפלא מד' דבר, למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן", אני בעצמי נותן את ההבטחה הזאת. ושום איש שאינו מהוגן לא יזיק לה מאומה.

7.

ויקומו האנשים וישקיפו על פני סדום (י"ח, ט"ז)
רש"י: וישקיפו, כל השקפה שבמקרא לרעה, חוץ מ„השקיפה ממעון קדשך" (דברים כ"ו, ט"ו), שגדול כח מתנות עניים, שהופך מידת הרוגז לרחמים.

האדמו"ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר", אמר בענין סדום: תחילת מעשה של המלאכים היתה השקפתם על פני סדום.

— מה הוא ענין ההשקפה, שהיא לרעה?

— הגשמי איננו סובל את הרוחני, אלא במידה ובמשקל. כשמתרבה הרוחני יתר על המידה, שבכח הגשמי לקבל, אזי מבטל הרוחני את הגשמי. כענין שבירת הכלים. זהו: „תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון" (תהלים ק"ד, כ"ט) — כשמתווסף הרוחני, יגווע הגשמי וישוב אל עפרו. על כן אמר מנוח אל אשתו: „מות נמות, כי אלהים ראינו" (שופטים י"ג, כ"ב) — ראיית המלאך היא בחינה רוחנית יתרה על המידה, שאנו ראויים לה. וכך, השקפת המלאכים, עצמים רוחניים, על פני סדום הגשמית, היתה ראשית חורבנה.

„חוץ מ„השקיפה ממעון קדשך", שגדול כח מתנות עניים". עני, באשר יש לו לב נשבר, הרי הוא כלי לקבל כח רוחני יותר, כי השם ישכון „את דכא ושפל רוח" (ישעיה נ"ז, ט"ו). דרכו של הקדוש ברוך הוא להשתמש בכלים שבורים. ומאחר שכלי זה סובל את הרוחני, ממילא מביא הרוחני כל מיני טובות שבעולם. ועל ידי שאדם נותן מתנות לעניים ומתחבר אליהם, הנה

— מבקש אני סליחה ומחילה מאת מורנו ורבנו ובקשתי שטוחה לפניו, שיכבד את ביתי בביקורו. כל הצדיקים שבאו לעירנו נתאכסנו בביתי.

פנה רבי לוי יצחק אל קהל האנשים הסובבים אותו ואמר:

— אברהם אבינו מצויין היה במידת הכנסת אורחים. כשבאו אליו המלאכים מספרת התורה: „ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם”. מה רבותא כאן? הרי גם לוט עשה כך: „ויבואו אל ביתו ויעש להם משתה ומצות אָפה ויאכלו” (י"ט, ג'). ולא מצאנו, שנשתבח לוט במידת הכנסת אורחים.

אלא, אצל לוט נאמר „ויבואו שני ה מ ל א כ י ם סדומה” (י"ט, א'), ואצל אברהם כתוב „וירא והנה שלשה א נ ש י ם נצבים עליו”. לוט ראה מלאכים והזמינם לביתו; אך, אברהם ראה אנשים פשוטים, עוברי אורח מכוסי אבק, יגעים וצמאים, והתחנן אליהם: „אַל נא תעבור מעל עבדך”.

5.

ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל (י"ח, ט').

רש"י מפרש: צנועה היא.

רבי יחיאל מיכל מזלוטשוב היה אומר: מלאכי השרת רגילים היו לשמוע תמיד במלוא כל השמים את שמע גדולתו של אברהם אבינו. תמיד היו קול רעש ותנועה בפמליא של מעלה על מעשיו הגדולים, שבזכותם נחשב לאחד מעמודי־התווך, שעליהם נשענת המרכבה של בורא העולמים, כביכול.

עכשיו, כששלשה מלאכים ירדו לארץ וסרו לאהלו של אברהם אבינו, תהו על קנקנו, התבוננו ולא ראו מאומה מגדולתו. פשטות בכל, צניעות מסביב. כי היה אברהם אבינו מסתיר מאד את מעשיו. אמרו לו: איה שרה אשתך? — חשוב חשבו, אולי ממנה יוודע להם שמץ דבר על גדלותו. ענה אברהם ואמר להם: הנה היא באהל. ורש"י מפרש: צנועה היא, לאמור: גם מפיה הצל לא תצילו מאומה.

6.

ושרה שומעת פתח האהל והוא אחריו — — ותצחק שרה בקרבה לאמור אחרי בלותי היתה לי עדנה (י"ח, י'—י"ב).

רבי שלום מבלז אמר:

— האמת היא, שאם צדיק מבטיח לאדם הבטחה טובה, צריך האדם ליזהר, שלא ישמע אותה איש שאינו מהוגן, כדי שלא תתקלקל. ואם שמע,

צדיקים שהם בתוך העיר, מעורבים עם הבריות, עוסקים בהויות העולם, ובכל זאת צדיקים הם — אז ישא השם לכל העיר בעבורם.

11.

ואברהם שב למקומו (י"ח, ל"ג).

רבי מרדכי יוסף מאיז'ביצא אמר: אברהם אבינו מסר נפשו להציל את אנשי סדום והרבה בתפלות לטובתם. לאחר שהשם יתברך השיב לאברהם, שהם שונאי השם, — צר היה לאברהם מאד על רוב יגיעותיו בשביל שונאי אלוהים. אף על פי כן „ואברהם שם למקומו", היינו למקומו הראשון ולתקפו הקודם. באשר ידע אברהם, שבאמת אין הוא אוהב בלתי את אוהבי השם, הבין שהיה כאן עומק, שלא כפי השגתו.

12.

כי ביצחק יקרא לך זרע (כ"א, י"ב).

בראשית רבה, נ"ג: יצחק אין כתיב כאן, אלא ביצחק — בי"ת תרין, במי שהוא מודה בשני עולמות.

רבי חנוך הניך מאלכסנדר אמר:

— הרי גם הגויים מודים בהשארת הנפש, ומרגלא בפיהם שיש עולם הבא?

— אך, הפירוש הוא: במי שמודה בשני העולמות ש ה ם א ח ד. ואילו הגויים תופסים, שיש עולם שני, אך איננו תלוי בעולם הזה.

על כן מזל החודש ניסן הוא תאומים, כי בחודש זה ניתנה התורה מן השמים לארץ, להורות אשר שניהם, שמים וארץ, אחד הם. זהו „ויכולו השמים והארץ", נכללו שניהם והיו לאחדים.

13.

ויפקח אלהים את עיניה ותרא באר מים ותלך ותמלא את החמת מים ותשק את הנער (כ"א, י"ט)

בראשית רבה, נ"ג: אמר רבי בנימין הכל בחזקת סומים עד שהקדוש ברוך הוא מאיר את עיניהם.

בעל חידושי הרי"ם אמר: ראה ולמד מכאן: כל מה שנצרך לו לאדם, עומד מוכן לפניו. צריך רק שיזכה האדם וד' יפקח את עיניו ויראה את אשר עומד לפניו.

הנה זאת היתה תפלתו של דוד המלך (תהלים קי"ט, ח'): גל עיני ואביטה!

באמצעותם מקבל גם הוא קדושה יותר מן המידה, ובכח מתנות עניים נהפכת מידת רוגז לרחמים.

— ולמה נענשה סדום בהפיכה?

— כי העולם חסד נבנה. „בשעה שבא הקדוש ברוך הוא לברוא את אדם הראשון, נעשו מלאכי השרת כיתים כיתים, חבורות חבורות — — חסד אומר: יברא, שהוא גומל חסדים (בראשית רבה, ח׳). ואנשי סדום לא די שהם עצמם לא היו גומלי חסדים, אלא הרעו עוד לעשות: לענוש את עושי החסד. הרי שהיתה סדום היפוך גמור של סדר הבריאה, על כן נמדד להם במידתם ונענשו בהפיכה, — „ויהפוך את הערים האל ואת כל הככר ואת כל יושבי הערים וצמח האדמה" (י"ט, כ"ה).

8.

המכסה אני מאברהם אשר אני עושה (י"ח, י"ז).

ענינו של „סוד", — היה אומר רבי שמחה בונם מפשיסחא, — הוא דבר הנאמר בפני כל, ואיש אינו יודעו. זה הוא ההבדל בין הסודות ששיקע הקדוש ברוך הוא בתורה ובטבע, ובין סודות בני האדם. וזה משמע הדברים: „סוד ד׳ ליראיו" (תהלים כ"ה, י"ד), לכאורה, הכל שומעים את הדבר במו אזניהם, הכל רואים אותו עין בעין, אך יראי ד׳ בלבד יודעים ומבינים אותו.

9.

ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה (י"ח, כ"א).

בעל חידושי הרי"ם אמר: כשהקדוש ברוך הוא מתקרב אל התחתונים נפתח להם שער בלבותיהם והם מסוגלים לחזור בתשובה. אך, אם גם אחרי התקרבות זו לא ישובו בתשובה, חייבים הם כלייה.

10.

ויאמר ד׳ אם אמצא בסדום חמשים צדיקים בתוך העיר ונשאתי לכל המקום בעבורם. (י"ח, כ"ו).

רבי שמחה בונם מפשיסחא אמר: התכלית העליונה היא למשוך את פשוטי העם אחרי השם יתברך; ואנשי המעלה שעליהם מוטל למשוך את פשוטי העם הם כמו כלים לזה, ועל כן חלילה להם להתנשא על העם.

דוק מה שכתבה התורה: „אם אמצא בסדום חמשים צדיקים בתוך העיר". הכוונה היא: לא די שיהיו צדיקים חובשי בית המדרש, אלא

מבוכה בנפשו. הנה שמע אברהם את צווי השם: „והעלהו שם לעולה" (כ"ב, ב'). ובאמת לא היתה כוונת השם, שישחט את בנו. ושוב לא היו איבריו נמשכים לכך מעצמם, אלא הוצרך לשליחת יד. על כן כתוב: „וישלח את ידו ויקח את המאכלת".

17.

ויהי אחר הדברים האלה — — אשר יאמר היום בהר ד' יראה (כ"ב, א'—י"ד).

המגיד מקוז'ניץ היה אומר: כיצד מביא הקדוש ברוך הוא אדם או אומה לידי נסיון? — מסתיר ומכסה הוא את קדושתו האלהית, וגם מקטין הוא את ההשגות ואת כח ההתעמקות של האדם או האומה. אותה שעה מוטל על היחיד או הצבור להוכיח, שהכוחות הפנימיים של אמונה מוליכים אותו בדרך הישרה. היינו: האמונה הטמונה במעמקי הלב משלימה את החסרון בהתבוננות בהירה ונכונה.

וכך, בשעה שניסה הקדוש ברוך הוא את אברהם ואמר לו: העלה את בנך את יחידך לעולה, הקטין את כוחות הראיה הרוחנית שלו — „וירא את המקום מרחוק": אברהם אבינו היה רואה אז את גדולת השם („המקום") ראיה לא־בהירה, מוסתרת, כרואה מרחוק. וכשהתחזק אברהם אבינו, והכוחות העצומים של אמונתו בד' עמדו לו בנסיונו, קרא מלאך ד' מן השמים: „אַל תשלח ידך אל הנער" — הקדוש ברוך הוא החזיר לו אז את כוחות הראיה הרוחנית. והנה קרא אברהם אבינו בשמחה: „אשר יאמר היום בהר ה' יראה", — היום, עכשיו, רואה אני שוב את גדולת השם, ראיה בהירה וצלולה, כמקודם.

18.

הורדת יצחק ממזבח העקידה — אמר רבי מנחם מנדיל מקוצק. — היתה לאברהם אבינו עבודה קשה שבעתים מאשר העלאתו עליו. על כן נאמר לו: עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה" (כ"ב, י"ב) — עתה, אחרי שהורדת אותו מהעקידה.

19.

ויאמר בי נשבעתי (כ"ב, ט"ז).

בראשית רבה, נ"ו: מה צורך לשבועה זו?

אמר לו: השבע לי, שאין אתה מנסה אותי עוד.

כל נסיון, — היה רבי שמחה בונם מפשיסחא מסביר, — גורע מעט מאורו הפנימי של המנוסה. כי אין שום אדם יכול לעמוד בנסיון, אלא מתוך

14.

ויאמר קח נא את בנך (כ"ב, ב').

רבי יצחק מווארקא אמר: מדור לדור עומדת לנו זכותו של אברהם אבינו, שעקד את יצחק בנו. מה גדלות היתה כאן? ויהודי פשוט, אילו היה נראה אליו הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו, האם לא היה מקיים את צווי השם?

אלא, — הסביר הרבי מווארקא — כשאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם „קח נא את בנך", בא אליו השטן ואמר לו: ראה נא ראה, אברהם, מה שאתה הולך לעשות. שני יהודים יש בסך הכל בכל העולם כולו, — אתה ובנך יצחק. בנה של הגר, ישמעאל, הרי רחוק הוא מדרכי יהדות. עכשו, צא וחשוב חשבון פשוט: אתה ושרה זקנים, ובנים לא יהיו לכם עוד. אם תקום ותשחוט את בנך יחידך יצחק, הלא מחה תמחה זכר יהודי מן העולם!

אך, אברהם אבינו לא קבל את כל הטענות האלה, וענה: חייב אני לקיים את מצוות השם; אמור אמר לי, שאשחוט את יצחק בני — מוטל עלי לשחוט אותו, מכל מקום. כל אותם החשבונות שהעולם יהיה חסר יהודים, — אינם מעניני. עולמו הוא, של הקדוש ברוך הוא, ולא עלי לספק יהודים לעולם.

הנה זאת גדלותו של אברהם אבינו. שום חשבונות, שום טעמים ונימוקים, שלכאורה הם נכונים וצודקים, לא הסירו אותו מדרך האמת.

15.

ולך לך אל ארץ המוריה (כ"ב, ב').

רבי חיים מסאנז, בעל „דברי חיים" היה אומר: שני הרים נבחרים ישנם: הר סיני, שבו ניתנה תורה לישראל, והר המוריה, שאברהם אבינו עקד עליו את יצחק בנו, ושעליו נבנה בית הבחירה. והרי הדבר תמוה: מפני מה באמת לא נבנה בית המקדש על הר־סיני, שנתקדש במתן תורה? והתירוץ הוא: מקום שאדם מישראל פשט בו את צוארו לשחיטה, מקודש הוא לד', יותר מן המקום, שבו נתגלתה שכינה, כביכול, וניתנה התורה.

16.

וישלח את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו (כ"ב, י').

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר: איבריו של אברהם אבינו היו נמשכים מאליהם למצוה, ולא היה צריך להביאם לזה ביגיעה. אבל, בעקידה באה

חיי שרה

1.

ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים (כ"ג, א').

בראשית רבה, נ"ח: יודע ד' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה (תהלים ל"ז, י"ח) — כשם שהם תמימים כך שנותיהם תמימות.

בעל „שפת אמת" אמר: כל אדם ואדם יש לו שעה מיוחדת, שאין מי שיתקן אותה זולתו. זה תוכן המאמר: אין לך אדם שאין לו שעה (אבות ד'). כן גם מצויה בנפש כל אדם איזו נקודה, שהיא רצון הבורא. ועל תיקון אותה שעה מיוחדת אמרו: יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא (אבות ד'). כי תיקון זה הוא השלמת המבוקש, שהשם יתברך מבקש מאת האדם.

לכן אמרה תורה: מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלוהיך אני ד' (ויקרא י"ט, ל"ב). כי אדם שהגיע לשיבה וקרוב הוא להסתלקות מן העולם, ודאי שהשלים כבר את המבוקש של הקדוש ברוך הוא, ועל ידי כך יש לו התדבקות בצד־מה בשורש העליון. על כן צריך לכבד אותו. ותלמיד חכם מצוה לכבדו לעולם. כי הוא כל הימים בחינת זקן, כמו שאמרו: זקן, זה שקנה חכמה. ועל ידי שהגיע לחכמה, הנמשכת מעולם העליון, מתדבק הוא בשורש העליון.

האבות, שהיו תמימים בנפשותיהם ונעשו מרכבה לשכינה, נקראים זקנים מתחילת ימיהם ועד סופם. זוהי כוונת המדרש: „כשם שהם תמימים, כך שנותיהם „תמימות" — הם לא נפרדו כלל מדביקות בשורש העליון.

בודאי, שאי אפשר לאנשים כמותנו להבין מדרגה גבוהה זו, שהיא למעלה מן הטבע.

2.

ואברהם זקן בא בימים וד' ברך את אברהם בכל (כ"ד, א').

רבי מרדכי יוסף מאיז'ביצא אמר: שלמה המלך אמר (קהלת ב', י'): וזה היה חלקי מכל עמלי. ואמרו על זה בגמרא (סנהדרין כ', ע"ב): רב

יגיעות נפשיות גדולות וקרבנות פנימיים. אמנם, המלחמות הפנימיות האלה והיגיעות הרבות שבהן, מגלות לפני כל את האור, שהיה גנוז במעמקי הנפש של המנוסה. אך, הן גם מתישות את כוחו של אותו אור.

לאחר שעמד אברהם אבינו בעשרה נסיונות, שהאירו עולם ומלואו, התחנן אל ד׳ ואמר לו: די, אב שבשמים, אַל תנסני עוד! לא שהיה הנסיון קשה לו, אלא שלא רצה, שיועם ויוחלש שוב אורו הפנימי. זו כוונת המדרש שהובא למעלה: „השבע לי — אמר אברהם לקדוש ברוך הוא, — שאין אתה מנסה אותי עוד״.

20.

ופלגשו ושמה ראומה (כ״ב, כ״ר).

רבי ישראל בעל שם טוב אמר: ענווה פסולה, היא ענווה שאדם מתגאה בה, ורוצה להראות שהוא עניו, נקראת בשם פלגש, היינו אשה פסולה של אדם. „ופלגשו ושמה ראומה ותלד גם היא את טבח״. „ופלגשו״, כלומר ענווה פסולה, „ושמה ראו־מה״, פירוש: ראו, שאני בבחינת „מה״, שאני בעל מדרגה, „ותלד גם היא את טבח״, התולדה היא, שהיצר הרע טובח את האדם.

משל, לאחד שהיו לו כל המעלות והמידות המשובחות, אלא שהיה בעל גאווה גדול. אמרו לו: הרי יש לך כל המעלות המשובחות, אלא שיש לך חסרון זה, שאתה גאוותן, למד להיות עניו, ושוב לא תחסר לך שום מעלה. עשה כן ולמד להיות עניו. פעם הקניטו אדם אחד. ענה לו: שוטה שבעולם, מה אתה חשוב כנגדי, שאני עניו גם כן, ואינה חסרה בי שום מעלה.

5.

ויאמר ד' אלהי אדוני אברהם הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדוני אברהם. (כ"ד, י"ב).

פעמיים, בזו אחר זו, מזכיר כאן אליעזר את אברהם אדונו. במדרש (בראשית רבה, ס') מבואר, כי עליו, על אליעזר, נאמר הכתוב: „עבד משכיל" (משלי י"ז, ב'). ובמה השכלתו ובינתו? כי אמר בלבו: כיון שבין כך ובין כך עלי להיות עבד, מוטב שאעבוד בבית זה, ולא בבית כושי או ברבר.

רבי שמחה בונם מפשיסחא הוסיף את הדברים האלה: חכמתו ומעלתו של אליעזר היו, שהיה יודע את עצמו, יודע היה בו, שעבד הוא ולא יצא חוץ לתחומה של אותה דרגה. והרי זו מעלה גבוהה לאדם, שמכיר הוא את עצמו יפה ויודע נכונה את המדרגה, שעליה הוא עומד, למען לא יעלה למעלה הימנה ולא ירד למטה ממנה.

כך יש להבין את דבריהם של חכמינו ז"ל על אברהם. „ואברהם זקן בא בימים, זה שאמר הכתוב (תהלים ק"ד, א'): „ברכי נפשי את ד'" (תנחומא, חיי שרה). בדעת עצמו, מיום שעמד עליה, הכיר אברהם את בוראו. וכשהיה אברהם מברך ומשבח את בורא העולם, עשה זאת תמיד בנשמתו הוא („נפשי") ולפי מדרגותיה, ולא בכוחות זרים, — מעודו עד ימי זקנה („ואברהם זקן בא בימים") לא יצא מתחומי מהותו, ולא עבר למדרגות אחרות.

6.

הנה אנכי נצב על העין. (כ"ד, י"ג).

הר גבוה, רחוק מישוב בני אדם, רחוק משדות בר ומנאות דשא, ומתוך ההר נובע מעין מים חיים. הרוצים להסתפק מן המעין הזה צריכים להכין צנורות רחבים — מסביר רבי אברהם גרשון מקיטוב, גיסו של הבעש"ט, — שיוליכו את שפע המים אל השדות. והצנורות צריך שיהיו נמשכים עד המעין ממש, וצריך לחברם אל מוצא פי המקור, בלי שום חציצה בין המים והצנורות. ולא די בכל זה. מן הצורך, שתהיה גם עין פקוחה על הצנורות, שלא יסתם חללם בצרורות עפר ואבן ושלא יפול בהם נקב. וכל התרשלות והזנחה בענינים אלה עלולה להרוס את כל המלאכה: המים לא יגיעו אל השדות. יתר על כן: לא לבד שהעבודה כולה תהיה לבטלה, אלא שהמים החיים והזכים יבקשו להם נתיבות עקלקלות, ירדו למקומות שאינם צריכים השקאה, יקוו שם ללא תועלת ולרוב הפסד: לסחי ולביצה.

ושמואל, חד אמר: מקלו (אשמדאי השליכו מכסאו ולא מלך אלא על מקלו), וחד אמר: גונדו (כד של חרס). בודאי, ששלמה המלך לא התאונן על אבדן שעשועי עולם הזה, שלא נחשבו אצלו למאומה. אלא, אמר: אמנם, נראה כאילו נלקח ממני הכל, אך, „זה חלקי מכל עמלי" — התפאר, שהתמצית העולה מכל חיי העולם הזה נשארה ונשמרה אצלו. חד מסביר: מקלו, רמז לכח החיים. כנאמר: ואיש משענתו בידו (זכריה ח', ד'). וחד אמר: גונדו, היינו כלי קיבול, שהיה שלמה מוכן ומשתוקק לקבל עוד להוספה. הנה זה הוא העיקר בחיי העולם הזה, וזה היה שעשועיו.

„ואברהם זקן בא בימים", — בא אל שרשי החיים והשתוקק להוספות חיים; „וד' ברך את אברהם בכל", — היה כלי לקבל מאת ד' כל פעם יותר.

3.

בעל חידושי הרי"ם אמר: אברהם אבינו הביא עמו את כל ההארות, שהיו לו בכל יום ויום. כי יום נקרא על שם ההארה, כאשר נאמר: „ויקרא אלהים לאור יום". ובכל יום ויום האירה לאברהם הארה מיוחדת. וכשמת הביא עמו את כל הימים, יום יום והארתו. לא אבד מהם אפילו יום אחד. „ואברהם זקן ב א ב י מ י ם.

4.

לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו. כי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק (כ"ד, ג'—ד').

האדמו"ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר", אמר:

— למה מאס אברהם אבינו בכנענים ובחר לקחת אשה ליצחק ממשפחתו ומבית אביו, אף שהיו כולם מכשפים ועובדי עבודה זרה ולא היה בהם יתרון הכשר על הכנעניים?

— במידות ובתכונות נמשכות התולדות אחרי הוריהן, כי זוך המידות הוא נחלת אבות. אך בעניני שכל אין הבנים נמשכים אחרי האבות. הכנענים היו רעים במידותיהם, רגילים במעשי תועבה, על כן חשש אברהם, שמא יורישו את מידותיהם ותכונותיהם הרעות לבניהם אחריהם. ואילו משפחת בית אברהם היו בהם מידות טובות. ומה שהיו רעים וחטאים בחטא עבודה זרה וכישוף, שהם מן השכל, לא היה רע כל כך בעיני אברהם, כי בחינה זאת איננה נמשכת מאבות לבנים.

9.

אם כך, אם התכוונה תורתנו לרמז על כוונות צדדיות, שהיו לו לאליעזר בכל הענין הזה, היינו, שיצחק ישא את בתו לאשה — הרי צריך היה להביא את הרמז הזה מיד בהתחלת הפרשה?! נשים נא לב: הפסוק המובא למעלה „ואומר אל אדוני" הלא הוא חלק מסיפורו של אליעזר בבית בתואל, שבו הוא חוזר על הדברים שדיבר עם אברהם לפני ששלח אותו אל ארץ מולדתו. ואותה שאלה הלא שאל אליעזר את אברהם גופו והיא מובאת בתחילת הפרשה, באותן המלים ממש: „ויאמר אליו העבד, אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי" (כ"ד, ה') — מפני מה לא נכתבה כאן המלה אולי חסר וי"ו, לרמוז על כוונותיו הפרטיות של אליעזר?

רבי מנחם מנדל מקוצק השיב: בתחילה, בשעה שהיה אליעזר מתכוון לטובת עצמו והיה נוגע בדבר, לא הרגיש הוא גופו בנגיעתו בדבר. מכאן לימוד והוראה לכל, כי בשעה שאדם עוסק בענין מן הענינים ובלבו כוונה צדדית או פנייה פרטית, הרי זו מסמאת את עיניו, לבלי לראות את נגיעתו הפרטית, והוא חושב ובטוח, כי הליכותיו הליכות יושר. רק אחר כך, רק לאחר שראה אליעזר בחוש ובעין, כי מד' יצא הדבר, שבתו של בתואל תינשא ליצחק לאשה, וכי מחשבתו על בתו הוא מחשבת פיגול היא — רק אז הרגיש והתבונן, כי מעצם ההתחלה, כשאמר לאברהם „אולי לא תאבה האשה", היה לבו נגוע בנגיעה בדבר ובדרישת טובת עצמו. על כן נכתבה המלה „אולי" מלאה בתחילת הפרשה, וחסרה בסופה.

10.

ואבוא היום אל העין (כ"ד, מ"ב).
רש"י מביא דברי חכמינו ז"ל: יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים.

רבי שלמה מקרלין אמר: דרכו של אברהם אבינו היה, שהיה מחזר והולך בכל המקומות וצווח: „אנכי!", הוא הפסוק הראשון מעשרת הדברות, היינו: היה מודיע ומפרסם בכל מקום, שיש אלוהים בעולם. ואליעזר עבדו, נאמן ביתו, שהיה רגיל בדרכיו של אברהם, כשבא לאיזה מקום היה מספר על עבודת אדוניו כל הימים. „ויאמר: עבד אברהם — אנכי", העובדא של אברהם היא תמיד לגלות ולפרסם: „אנכי ד' אלוהיך". נמצא, שהיה אליעזר מספר תמיד סיפורי צדיקים: עובדות אברהם אבינו.

על דרך אשר שמענו בשם הבעש"ט שאמר:

בורא כל העולמים הוא המעין הנובע הראשון ממש, מקור המידות, השופעות ממנו על העולם כולו. וכל אדם ואדם הוא בבחינת צנור, שבעדו משפיע השם, כביכול, על עולמותיו. על כן צריך האדם להתחבר במחשבותיו, בקיום המצוות והמעשים טובים, אל המעין ממש, בלי שום חציצה. ומלבד זה צריך שתהיה עינו פקוחה על עצמו, על מחשבותיו ועל מעשיו, שלא יפול בהם נקב ושלא יסכר חללם בצרורות עפר ואבן: בנגיעה פרטית ופנייה עצמית, או במחשבה זרה. וכל התרשלות והזנחה של האדם בנדון זה סופה להביא כליה על כל עבודתו. גדולה מזו: לא לבד, שהאדם לא ירבה אז טובה בעולם, אלא להפך, המים יבקשו להם נתיבות עקלקלות ויהפכו למי ביצה ומדמנה, המוסיפים כח לסטרא אחרא.

7.

וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין — — והנה עומד על הגמלים על העין (כ"ד, כ"ט—ל').

בראשית רבה, ס': „אל האיש החוצה אל העין" — מעייניה ליה. „עומד על הגמלים על העין" — מעיין גרמיה.

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר: לבן הסתכל במעלותיו של אליעזר. („מעייניה ליה"). אחר כך הסתכל במהות עצמו („מעין גרמיה"). אז הרגיש וראה את החושך של עצמו לגבי האור של אליעזר.

8.

ואומר אל ארוני אלי לא תלך האשה אחרי (כ"ד, ל"ט).

ברש"י: אלי כתיב, בת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצוא עילה, שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו. אמר לו אברהם: אתה ארור והוא ברוך ואין ארור מידבק בברוך.

רבי ברוך ממז'יבוז' אמר: לכאורה היה צריך לאמור להיפך: אין ברוך מידבק בארור. אלא, רש"י בלשון הזהב שלו מרמז על מנהג העולם ודרכיו. כשצדיק רוצה להשתדך עם עשיר, אם כי איש פשוט הוא, ולפעמים אפילו עם־הארץ, הנה כשמרגיש העשיר, שהצדיק מסכים לשידוך, הרי הוא מתנשא ומתרומם ומתייחס לעומת הצדיק, והוא מתחיל למאן בשידוך עם הצדיק. זהו: „אין ארור מידבק בברוך" — הסוף הוא, שהארור איננו רוצה בשידוך.

כנסת ישראל נקראת „באֵר״, שהיא כמעיין הנובע, היינו: ישראל הם הצנורות, שבהם נמשכים מימי החסד וההשפעות לכל העולמות. „תהום אל תהום קורא לקול צנוריך״ (תהלים מ״ב, ח׳) — על ידי ישראל מתמשך החיבור מתהום התחתון לתהום העליון.

„לחי רואי״ — החיות הבאה מראיית הבורא והשגחתו. כל מקום שהשם יתברך רואה ומשגיח, שם מצויה הברכה, שהיא החיות שלו.

ועל ידי שהצדיק הוא שושבין ואיש ביניים, המקדש את הבאֵר, היא כנסת ישראל, ומקשר אותה אל חיות הקודש, הבאה מהשגחתו, ומייחדן יחוד גמור, — באה שמחה לעולם. כי הוא פותח את מקור החדווה לכל העולמות: משפיע להם ולכנסת ישראל שפע טוב, ומביא תענוג ושמחה לבורא יתברך. „ויצחק בא מבוא באר לחי רואי״ — השמחה באה („יצחק״ — צחוק, שמחה) על ידי זה שהצדיק מביא ומקרב את כנסת ישראל („באר״) למקור החיות, שבאה מהשגחת הבורא וראייתו.

אך יצחק אבינו, כשהסתכל והבין במדריגה זו, ראה „והוא יושב בארץ הנגב״, שהוא מנוגב עדיין ממעשים טובים, ועוד לא הגיע לבחינה גבוהה זאת. כך היה יצחק בעיני עצמו.

12.

רבי שמחה בונם מפשיסחא אמר: באר לחי רואי הוא כנוי למדריגה העליונה של „עין בעין נראה את ד׳״, כי „לחי״ היינו: חי העולמים, כמו שאמרו במדרש. יצחק אבינו מידתו היתה לדקדק בנפשו כחוט השערה וחשב, שלא השיג בשלימות את המדריגה העליונה הנ״ל. לכן כתוב „בא מבוא״, כלומר: רצה לבוא ועדיין לא בא. אך, אחרי שנתברך מפי עליון, — „ויברך אלוקים את יצחק״ (שם, כ״ה, י״א), אמר הכתוב: „וישב יצחק עם באר לחי רואי״ (שם, שם). וישב, לשון מנוחה וישוב הדעת, לאמור: אז כבר נתקררה דעתו וידע שהשיג את המדריגה הנ״ל בשלימות, ולא חשש עוד.

13.

בראשית רבה, ס׳: לשוח — אין שיחה אלא תפלה, שנאמר: תפלה לעני כי יעטוף ולפני ד׳ ישפוך שיחו (תהלים ק״ב, א׳). וכן הוא אומר: ערב בקר וצהרים אשיחה (שם נ״ה, י״ח).

רבי נחמן מבראסלב אמר: תפלתו של יצחק היתה עם כל שיח השדה („לשוח בשדה״). כל צמחי השדה נתנו מכחם לתוך תפלתו.

„כשיושבים ביחד ידידים אהובים, חסידים יראי השם, ומספרים מעשיות מצדיקים, היינו: אחד מספר, איך שהיה צדיק זה עובד את הבורא, ושני מספר על עבודת צדיק אחר, — נחשב זאת לפני המקום, כאילו למדו מעשה מרכבה".

כי כל צדיק יש לו דרך שלו לעבודת הבורא והשומע את דרכי העבודה של הצדיקים ימס לבו בקרבו והוא מקבל על עצמו לעבוד את הבורא בהשתוקקות חדשה.

רבי נחמן מברסלב אמר: על ידי סיפורי מעשיות של צדיקים ממשיכים לעולם אורו של משיח ודוחים מן העולם הרבה חושך וצרות.

בעל „תפארת שלמה" אמר: ידוע הוא, שאדם המשבח שום מלאך הרי הוא כעובד עבודה זרה. אך, להלל ולשבח צדיקי עולם, זה כבוד השם יתברך, כי אורייתא וקודשא בריך הוא וישראל חד. ועינינו הרואות: כל ספר בראשית כולל סיפורי האבות הצדיקים. מזה נדע, שסיפורי מעשיהם של צדיקים הם תורה. והפירוש הוא: „יפה שיחתן של עבדי אבות", — כי היא נעשתה „תורתן של בנים".

חסידים ראשונים היו אומרים: מי שמספר סיפור מעשה של הרבי — דבוק בכח המעשה שלו; מי שחוזר על דברי תורה של הרבי — דבוק בכח הדיבור שלו; מי שמזמר ניגון של הרבי — דבוק בכח המחשבה שלו.

11.

ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב (כ"ד, ס"ג).

רבי אברהם יהושע השיל, „האוהב ישראל", אמר: כל העובדות של הצדיקים הן רק כדי להביא תענוג ושמחה לבורא כל העולמים. על כן רצון הצדיק ותשוקתו תמיד הם, שיהא לכל זרע ישראל, הן בכלל והן בפרט, שפע ברכות וכל טוב, ולא יהא להם שום צער ולא יחסר להם שום דבר. מכמה טעמים. ראשית, מחמת שמצות עשה היא, לאהוב כל אחד ואחד מישראל. שנית, שאהבת ישראל נקשרת עם אהבת השם, ושתיהן אחת. כי מי שאוהב את השם אוהב גם את ישראל עמו. ואנשי כנסת הגדולה ברוח קדשם סמכו את שתי האהבות האלה זו על יד זו בתפלה: „הבוחר בעמו ישראל באהבה". ומיד סמוך לזה „שמע ישראל ד' אלוהינו ד' אחד", — אחדות השם ואהבת השם. והצדיק מייחד ומקשר שתי אהבות אלה זו לזו. כי יודע הוא, שבכל צרת ישראל צר לו, להשם יתברך, ולהיפך, על ידי שהוא ממשיך שפע כל טוב לכל זרע ישראל ופותח עולם השמחה, באה נחת רוח להשם יתברך. נמצא, שהצדיק, שכל מגמתו וחפצו ורצונו, להשפיע טוב לכל זרע ישראל, הוא מקושר תמיד בעולם השמחה.

תולדות

1.

ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את
יצחק (כ"ה, י"ט).

החוזה מלובלין אמר: רשע בן צדיק אינו נקרא תולדה של הצדיק. התולדה של יצחק היא יעקב. ויעקב גרם שאברהם הוליד את יצחק. לולא יעקב לא היה אברהם ניצל, כדברי חז"ל: אברהם לא ניצל מכבשן האש, אלא בזכות של יעקב (בראשית, רבה ס"ג) וכמאמר: כה אמר ד' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם (ישעיהו כ"ט, כ"ב). כי אברהם אבינו היה מתאווה להישרף על קדושת השם מגודל האהבה, שהיתה בוערת בלבו. וכן גם בעקידה רצה אברהם להטיל על כל פנים מום ביצחק, לכן נצטווה „ואל תעש לו מאומה", — אל תעשה לו מומה, כפי שאמרו במדרש בראשית רבה נ"ו. וכל זה מרוב האהבה והתבערה, שהיתה בוערת בלבו אל בורא העולם. וכן ראיתי גדול אחד, שהיה פושט את ידו לנר ואצבעותיו נכוות מיכוות אש, כי לא יכול היה להתאפק ורצה להרבות את אהבת השם, שהיתה בוערת בלבו. אלא, מפני יעקב, שצריך היה לצאת מאברהם אבינו, ניצל אברהם מכבשן האש ומנסיונות אחרים.

2.

רבי יחיאל מאלכסנדר אמר: יצחק היה חושב תמיד בדעתו, שאינו נחשב למאומה, אלא שהוא „בן אברהם", תלה הכל רק בזכות אביו. ואברהם היה חושב בדעתו, שלא עשה ולא פעל כלל בעבודת הבורא, ואין לו שום זכות מצד עצמו, אלא זאת, שהוליד בן הגון, „אברהם הוליד את יצחק". זה היה הילוכם ודרכם בקודש, שהם עצמם אינם כדאים כלל, אלא זכות אבותם בידם, או זכות בניהם.

3.

ויעתר יצחק לד' לנוכח אשתו כי עקרה היא
ויעתר לו ד' ותהר רבקה אשתו. (כ"ה, כ"א).
רש"י: שאין דומה תפילת צדיק בן צדיק
לתפילת צדיק בן רשע, לפיכך לו, ולא לה.

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר: גם תפלת צדיק בן רשע חשובה בעיני ד'. ובענין ההריון שניהם נענו. אך, שניהם ידעו, שאם תועיל תפילתם יהיו

14.

ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה — — השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת שמה קבר אברהם ושרה אשתו (כ"ה, ח'—י').

בעל „תפארת שלמה" היה נוסע כמעט בכל שנה אל קברו של רבי אלימלך, לליז'נסק, אף שכהן היה ולא יכול היה לילך אל הציון ממש. והיה שם מקום קבוע, סמוך לאילן, שבו התבודד בעל „תפארת שלמה". היו מעמידים שלוש מחיצות בינו ובין העם. וצד אחד היה פתוח כנגד חלון האוהל של רבי אלימלך ז"ל, ושם ישב ולמד באימה ובפחד. לאחר שגמר את לימודו נתחבר עם אנשי שלומו והיה אומר לפניהם דברי תורה וחסידות.

ופעם אמר בעל „תפארת שלמה":

— אפשר תמהים אתם, שאני נוסע לכאן, ומה טעם נוסע אני אל הציון של צדיק זה, ולא אל ציון אחר. אילו היו כותבים שאלה בענין זה אל הגאון רבי שלמה קלוגר מברוד, בודאי היה משיב תשובה מלאה חידושים. אלא, בארץ ישראל ישנם קברי האבות, וקברי נביאים ומלכים ושופטים ותנאים ואמוראים, ואין עושים הילולא על קבריהם. אך עושים הילולא על קברם של רבי שמעון בר יוחאי והאר"י. מי שיודע טעם הדבר הזה, ידע ויבין גם טעמי.

רבי מנחם מנדל מקוצק היה מתרעם על ההולכים אל קברות הצדיקים בבית העלמין של לובלין, והיה אומר, שכבר אינם שם עוד.

אחרי פטירת רבי שמחה בונם נסע רבי מנחם מנדל לפשיסחא, ליום ההילולא. אמר לרבי יצחק מוורקא: לא באתי ליום ההילולא של רבנו. אינני איש של קברות. אלא, ידעתי שאתה תהיה כאן ובאתי לראותך.

וכשהתחיל עשו לבכות, „ויצעק צעקה גדולה ומרה עד מאד", ועורר את בחינת העצבות, — „ויען יצחק אביו ויאמר אליו הנה משמני הארץ יהיה מושבך" וגומר. ולא נזכרה כאן לשון ברכה, כי אין לה שייכות אל בחינת העצבות.

5.

שני גויים בבטנך ושני לאומים ממעיך יפרדו
(כ"ה, כ"ג).

האדמו"ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר", אמר: יעקב ועשו הם כדמיון עץ החיים ועץ הדעת טוב ורע, ששניהם יש להם כח החיבור כטבעו של האמצעי; שניהם מעורים בשורש אחד. על כן כתוב בשניהם „בתוך הגן", היינו בנקודה אמצעית אחת. אלא, שעץ החיים מחבר את חלקי החיים, ועץ הדעת מחבר את הטוב והרע.

כן יעקב ועשו נולדו תאומים, היינו מעורים בשורש אחד. אלא, שיעקב חיבר את השמים והארץ על ידי שהעלה את הארץ וחיבר אותה לשמים. ועשו השפיל את השמים וחיבר אותם אל הארץ.

6.

ויצא הראשון אדמוני כולו כאדרת שער ויקראו
שמו עשו. ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת
בעקב עשו ויקרא שמו יעקב (כ"ה, כ"ה—כ"ו).

בעל „הדגל" אמר: עשו הוא שוא ושקר, ויעקב הוא מידת האמת, „תתן אמת ליעקב". על כן כתוב אצל עשו „ויקראו שמו", לשון רבים; „ויקראו" הוא גם לשון המשכה ואסיפה. היינו: שרוב המוני העם נמשכים אחרי השקר. אבל, אצל יעקב כתוב „ויקרא", לשון יחיד, מחמת שרק מעט מן המעט, אחד בעיר, מקרב עצמו אל האמת.

7.

ויעקב איש תם (כ"ה, כ"ז).
ברש"י: שאינו חריף לרמות, קרוי תם.

החוזה מלובלין אמר: כיצד יתיישבו דברי רש"י הנ"ל עם דברי חכמינו ז"ל (מגילה י"ב, ע"ב), שיעקב אמר: „אחיו אנא ברמאות"? — אלא, יעקב היה „איש תם", איש ואדון על מידת התמימות שלו וידע איך לנהוג בה לשם שמים. וכשהיה צורך לשם שמים בהיפך ממידה זו, עשה כן.

שני גויים בבטנה, משונים זה מזה, אחד צדיק ואחד רשע, והיתה תפילתם גם על איכות הבנים. יצחק התפלל על הצדיק, שיהיה בשלימות גמורה, היינו: על ידי שהרשע ישאב את כל הפסולת, יישאר הצדיק נקי ומזוכך. אף כי על ידי זה יהיה השני רשע גמור, לא היה חושש לזה. מה שאין כן רבקה, שהיתה מתפללת, שהרשע לא יהיה רשע גמור, אף שעל ידי זה לא יהיה הצדיק בשלימות. זה הוא ההפרש בין תפילת צדיק בן צדיק לתפילת צדיק בן רשע. ובזה נענה ד׳ „לו ולא לה״.

4.

ויתרוצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה זה אנכי ותלך לדרוש את ד׳ (כ״ה, כ״ב).

רבי שמחה בונם מפשיסחא אמר: לא על צער העיבור, שהוא מדרך העולם והטבע, שאלה רבקה „למה זה אנכי״, כי אם על הפירוד בין אחים. אם במעי אמם גדול כל כך הפירוד ביניהם, — „ויתרוצצו הבנים בקרבה״, — מה תרבה המחלוקת ביניהם בעולם, כשיגדלו ויעמדו כל אחד על דעתו?! והיתה רבקה תוהה ותמהה „ומחזרת על פתחיהן של נשים ואומרת להן: הגיע לכן הצער הזה בימיכן?״ (רבה, בראשית ס״ג).

והנה נענתה רבקה: אין תימה ואין פלא בדבר, כי אין כאן אחווה, אלא „שני גויים בבטנך ושני לאומים ממעיך יפרדו״, — שני עולמות הם, רחוקים זה מזה בתכלית.

עוד אמר רבי שמחה בונם:

— מה הקושיא על עשו, שהיה רשע? הלוא אילו היה מקיים מצוות, היה גרוע לנו יותר?! הרי בשביל מצות כיבוד אב שקיים, באו עלינו כל כך רעות רבות וצרות?! — אלא, עשו יכול היה להיות כמו שהיה, אך היה צריך היה להיות נכנע ליעקב.

ועוד אמר:

יצחק אבינו הוא מידת גבורה. מידה זו נפרדת לשתי בחינות: האחת, והיא המובחרת, בחינת השמחה, והשניה, בחינת העצבות והבכי. כשעמד יצחק לתת את הברכות רצה, שיכינו את לבו לבחינת השמחה, וסבור היה שגם עשו קרוב לבחינה זו. על כן ציווה להכין לו סעודה וכתוב „ויבא לו יין״, כי יין ישמח לבב אנוש.

אך, כשבירך יצחק את יעקב הרגיש, שיעקב קרוב לבחינת השמחה, ולו משפט הברכה הזאת. לפיכך, כשבא עשו לא היתה עוד ליצחק ברכה מבחינת השמחה, שניתנה ליעקב, אלא מן הבחינה השניה, בחינת העצבות.

הר בדרכו וראה עליו אבנים קטנות ויפות. קבץ וצבר תלולית של אבנים והכניסן אל תרמילו. ניגער לעמוד וללכת, והרגיש במשא התרמיל. וככל אשר הוסיף ללכת, כן כבדה עליו המעמסה. הוציא מדי פעם בפעם אבן אחת והשליכה, עד שכלתה אבן מן התרמיל. עיף ויגע הגיע לישוב בני אדם, ומלמד עני הכניסו תחת צל קורתו. התחיל לחטט ולחפש בתרמילו: אולי ימצא פרוטה ויוכל לקנות לו פרוסת לחם, להשקיט את רעבונו. לשוא, לא מצא דבר, מלבד אבן אחת, שנשארה מן האבנים, שהשליכן בדרכו. נתעטפה עליו נפשו ושפך את מרי לבו לפני המלמד. כשראה המלמד את האבן, אמר לו: כמדומה אני, שאין זו אבן פשוטה. נלך לסוחר של אבנים טובות ונשאל את פיו. לגלג לו האורח. אך המלמד עמד על דעתו. נענה לו והלכו לסוחר. לאחר שהתבונן הסוחר באבן ובדק אותה מכל צדדיה אמר: אתן מחירה אלף זהובים. עמד האורח תוהה ומשתומם. חשב הסוחר, שאין הוא מסכים למיקח, והוסיף לו עוד מאה זהובים. כשהתנער האורח ולבו שב אליו, נפל ארצה, תלש שערותיו והתיפח בקול מר: אויה לי ואוי לחיי! תל של אבנים יקרות כאלה היה בידי והשלכתין מעל פני.

וכך אנו מוצאים במדרש פליאה: „אין ישראל יודעין מתן שכר המוכן להם על ניקוי נעליים בערבי שבתות, כמו שכתוב: „מה יפו פעמיך בנעלים". אדם נפטר לעולמו, מסתכל סביבו ורואה, כי הוא עירום ועריה. ויש אשר מצוה קלה אחת נתגלגלה ונטמנה בקיפולי תרמילו: שהיה מנקה את נעליו לכבוד השבת, — באים ונותנים לו בעבורה שכר גדול. אז נופל הוא על פניו ובוכה בכי תמרורים: אויה לי ואוי לחיים אשר חייתי! תלי תלים של מצוות גדולות נזדמנו לי בדרכי ודחיתין בשתי ידים.

10.

ויגדל האיש וילך הלך וגדל עד כי גדל מאד (כ"ו, י"ג).

ברש"י: שהיו אומרים, זבל פרידותיו של יצחק, ולא כספו וזהבו של אבימלך.

המגיד הגדול ממזריטש אמר: בכל הפרשה נקרא יצחק בשמו, וכאן: האיש. הפירוש הוא: רק נעשה יצחק א י ש, היינו בן שלש עשרה, מיד „ויגדל", היה בגדלות, „וילך הלוך וגדל", לא היה עומד במדריגה אחת, אלא הלך תמיד הליכה אחרי הליכה, „עד כי גדל מאד", עד שהגיע לגדלות גמורה.

— ומה הפרש בין העובד את השם ובין מי שהכיר את בוראו ושב אליו בימי זקנה?

זהו מה שאמרו: כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי, סופו שנעשה אכזרי במקום רחמן (קהלת רבה, פ"ז).

ופעם בא אַברך חסיד אל רבי שמחה בונם מפשיסחא. תהה הרב על קנקנו, התבונן ומצא, כי מצוין האברך במידה של רחמנות ונדיבות ומסוגל הוא לפשוט את בגדו וליתנו לקשה יום. אמר לו רבי שמחה בונם: בני! לא זו הדרך! לא די לו לאדם, שמידות טובות טבועות בטבעו ובתכונתו. דרך החסידות שלנו הוא: שיהיה אדם שר ושליט על מידותיו הטובות לידע איך לנהוג בהן ואימתי להשתמש בהן. ולאחר שחזר רבי שמחה בונם על דבריו הנ"ל של החוזה מלובלין על יעקב אבינו, הוסיף ואמר לאברך: וגם זה מפירושיו של הרבי מלובלין: „אנשי מידות" — המרגלים סיפרו בשבחם של יושבי ארץ ישראל, שהם אנשים על מידותיהם, שולטים הם עליהן ומטים אותן בכח רצונם לתכלית הנרצה.

8.

עקב אשר שמע אברהם בקולי (כ"ו, ה').

בראשית רבה, ס"ד: ריש לקיש אמר: בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו. רבי יוחנן ורבי חנינא תרויהון אמרי: בן ארבעים ושמונה שנה הכיר אברהם את בוראו.

— כלום פירוש מאמרם של רבי יוחנן ורבי חנינא הוא — שאל רבי מנחם מנדל מקוצק — שארבעים ושמונה שנים התהלך אברהם אבינו שומם ובטל?

— חס ושלום, השיב. אלא, שתי דעות חלוקות הן על דרכו של אברהם אבינו. ריש לקיש אומר: הכרת אברהם אבינו את בוראו האירה בלבו כברק, בבת אחת ופתאום לפתע, בעצם ימי ילדותו. ואילו רבי יוחנן ורבי חנינא סבירים, כי רק אחרי חתירה רבה ועבודה פנימית ויגיעה קשה במשך ארבעים ושמונה שנים הגיע אברהם אבינו אל הכרת אלהים הבהירה והברורה.

9.

וישמור משמרתי מצוותי חוקותי ותורותי (כ"ו, ה')

בפעם הראשונה בתורה מובא כאן לשון „מצוות". רבי יהושע השיל מאַפטא, ה„אוהב ישראל", הסביר במשל את ענין המצוות וערכן. לעשיר גדול שירד מנכסיו. עסקיו הלכו מטה מטה, עד שהגיע לדיוטא התחתונה, והיה אנוס לנדוד מעירה לעירה ומכפר לכפר ולחזר על הפתחים. פעם פגע

וכך חשבו פלשתים, לפי טעמם ושיטתם, שאין יצחק אלא יורש של אביו הגדול, אברהם. כלומר: שגם הוא, יצחק, אינו אלא מ ת ד מ ה אליו במעשים ובדברים. ראה את הליכותיו ודרכיו של אביו והוא הולך בעקבו־תיהם. על כן לא ראה אבימלך צורך בכריתת ברית עם יצחק, כי כבר כרת ברית עם אביו אברהם (בראשית כ׳, ט״ו־י״ז). ואמר ליצחק: „לך מעמנו״.

רק אחר כך, לאחר שהתבונן ועמד על טיבו של יצחק, שהוא בבחינת מסכת בפני עצמה, שמצוין הוא בגדלות מיוחדת לעצמה, במדרגות המיוחדות לו, — הלך אליו עם אחוזת מרעיו, כדי לכרות אתו ברית מיוחדת. אז אמר לו: „ראה ראינו כי היה ד׳ עמך״, כי מתייחד אלקים עמך יחוד מיוחד לנפשך, בגינך ובזכותך, כי „אתה עתה ברוך ד׳״, לעצמך ומשלך — על כן ו„נכרתה ברית עמך״.

12.

ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים (כ״ו, י״ט).

בעל חידושי הרי״ם אמר: בכל דבר ודבר, גם גשמי וחיצוני, יש נקודה גנוזה מאת השם, יתברך, שהיא עיקר חיותו והיא נסתרת מעיני בשר. הנה זה ענין הבארות: השתדלות האדם לחפור, להסיר החיצוניות, לגלות ולמצוא את ההארה הגנוזה.

בימי החול מגיעים למדרגה זו על ידי עשק ושטנה. יצר הרע מתעשק עם האדם („כי התעשקו עמו״, כ״ו, כ׳), ועל ידי שטנה, היינו שנאה מוחלטת של האדם ליצר הרע, מתגבר האדם עליו. אך, שבת היא בבחינת רחובות, „כי עתה הרחיב ד׳ לנו״ (כ״ו, כ״ב) — בשבת מתפשטת הנקודה הפנימית הגנוזה והיא מאירה גם אל החיצוניות.

13.

ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות (כ״ז, א׳).

רבי מרדכי יוסף מאיז׳ביצא אמר: ענין יצחק אבינו היה ההיפך מענין משה רבנו. יצחק לא הורשה לצאת מארץ ישראל, אך ניטל ממנו כח הראות. משה רבנו לא הותר להיות בארץ ישראל, אך נאמר לו „ו ר א ה ב ע י נ י ך״ (דברים ג׳, כ״ז), „ו ר א ה את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל לאחוזה״ (שם ל״ב, מ״ט).

— מה שעושה בעל תשובה לראשו, עושה צדיק מנעוריו לסנדלו.

כי בעל תשובה אינו מורגל לעשות מצוות ומעשים טובים. ובעשותו אותם חושב ומדמה הוא, שאין עובד כמותו ושעשה יותר מן המוטל עליו. מחמת שבקושי וטורח עובד הוא את העבודה, שלא הסכין בה מעודו. שנית, אין הוא זוכר, כי שב לעת זקנתו ואין הוא מרגיש, שמעט הוא הזמן שיחיה עוד, ולא יהיה סיפק בידו לתקן את כל אשר עיוות ברבות השנים שעברו. לאחר שעוסק כמה שעות ביום בתורה ובתפילה וחושב, שכבר יצא ידי חובתו, נפרד הוא מתורה ותפילה, והולך בטל. שלישית, לפעמים בא הוא לידי גבהות בעבודתו ובנקל עלול הוא ליפול ממדרגתו לבירא עמיקתא.

לא כן צדיק מנעוריו. מורגל הוא בעבודת הבורא, והרגל נעשה טבע. וכל כמה שהוא עוסק במצוות ובמעשים טובים, נדמה לו שעשה מעט. שנית, רצונו להיות דבוק תמיד בקדושה ולעלות למדריגות גבוהות, אף בשעה שהוא יוצא לדבר הרשות, לעניניו ולצרכי עצמו; נמצא, שאין הפסק לעבודתו והיא נעשית על ידי הצדיק בכל עת ורגע. שלישית, בצדיק אין שייך גבהות לב, כי העבודה היא לו ענין טבעי, וכל מעשיו לשם שמים, ואיננו מחזיק טובה לעצמו על מה שעשה. אדרבה, אם לא יעשה את העבודה הזאת, — יחלש.

זה הוא: „זבל פרידותיו של יצחק", הצדיק מנעוריו, בחינת יצחק, אפילו כשהוא נפרד מעסק הקדושה („פרידותיו") ויוצא לדבר רשות, למלאכה או למשא ומתן, דביקותו בד' אינה נפסקת. עבודתו היא תמידית. „ולא כספו וזהבו של אבימלך" — מי ששב בזקנתו, אף שהוא עוסק בתורה ובמצוות („כסף וזהב") של אביו שבשמים („אב"י מלך"), יש בתורתו ובמצוותיו סיגים ופסולת, מחשבות זרות, שנכנסו בו, בהיותו בטל.

11.

סתמום פלשתים וימלאום עפר (כ"ו, ט"ו).

רבי שמחה בונם מפשיסחא שח פעם שיחה זו:

אברהם אבינו העלה את עצמו למעלה העליונה של ביטול־היש, ואמר בתמימות: „ואנכי עפר ואפר". התכוון לאמור: נשמתו היא חלק אלוהי ממעל, אך גופו וצרכיו הם עפר ואפר. פלשתים רצו לעשות כמעשיו של אברהם אבינו, ולא עלתה בידם אלא זיוף ודימוי חיצוני. בפיהם חזרו על אותן המלים של אברהם אבינו: שגם הם ככלים ממולאים עפר („וימלאום עפר") — אך, לא יותר ממלים. אל המדרגה של שפלות רוח אמיתי ושל ביטול היש לא עלו ולא העלו את עצמם.

ויצא

1.

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה (כ"ח, י').

בואה, אחא רחימא, — אמר האוהב ישראל, הרב מאפטא, — ולמד אל דרכיהם של אבותינו הקדושים ולך בעקבותיהם. פקח עיניך וראה, עד כמה נרקמה ונארגה תורתנו הקדושה בסיפורי מעשיהם הגשמיים של אבותינו. התבונן נא בעומק הדברים, שמספרת לנו התורה על סדר הליכתו של יעקב מבאר שבע, ובאיזה מקום לן, ומה דיבורים דיבר עם רחל, ואיך נשק לה, ובאיזה דרך היה רועה את צאן לבן, ואיזו המצאות המציא במקלות, שהציג ברהטים, וכיוצא בזה. למד נא מכל אלה להבין, שכל פעולותיהם של האבות, מקטנה ועד גדולה, מקלה ועד חמורה, במחשבה ובחכמה עליונה נעשו, ושכל סיפורי המעשיות האלה אינם אלא רמזים לעניינים נעלים, נפלאים ונוראים.

ואחרי שתשים לדברים לב טהור, אחרי שתעיין בהם ותשיגם לעמקם, תכסה בושה עמוקה את נפשך, אחא יקירא, ועניוות נאמנה תקיף את כל מהותך ותקרא לעצמך: אויה, כי דלותי מאד בדעת ובחכמה, אף על פי שמתפלל אני יום יום ואף שעוסק אני בתורה! אוי לי שמתהלך אני כאן בעולם זה כמנומנם בשינה, בלי יתרון בינה ובלי יתרון השתוקקות לתכלית נעלה! ולואי, אבא בשמים, שאזכה לראות בהקיץ מקצת מן המראות, שראה יעקב אבינו בחלום!

2.

החוזה מלובלין אמר:

— למעלה אצל יצחק, כתוב „ויקרא אותה שבעה על כן שם העיר באר שבע עד היום הזה" (כ"ו, ל"ג), והרי לפני כן, אצל אברהם, כבר כתוב „על כן קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם" (כ"א, ל"א).

— אך מובא במדרש, שהיה קיטרוג על כריתת הברית של אברהם עם אבימלך, מחמת זה יצא יעקב מבאר שבע. וכי נעלם קיטרוג זה מיצחק? אלא, הוא קיים בזה מצות כיבוד אב. ושמעתי מהרב המגיד מזלוטשוב, כי בכיבוד אב מעוררים את חכמתו, כביכול, שהיא אב ושורש לכל מידותיו,

14.

בעבור תברכך נפשי בטרם אמות (כ"ז, ד').

רבי יצחק מווארקא אמר:

— מפני מה רצה יצחק לברך רק את בנו בכורו, ולא את כל בניו, כאשר ברך יעקב את כל בניו לפני מותו?

— מן השמים סיבבו את הדבר, שכך יהיה רצונו של יצחק. אילו היה יצחק מברך בפירוש את יעקב, היה נשתייר קיטרוג לעולמים, שיהודים ראויים לברכות רק כשהם במדריגה של יעקב. לכן סיבב הקדוש ברוך הוא, שירצה יצחק לברך את עשו, כדי שיחולו הברכות על ישראל מכל מקום. שהרי גם בירידתם אין בני ישראל גרועים, חס ושלום, מעשו.

15.

בא אחיך במרמה ויקח ברכתך (כ"ז, ל"ה).

בעל „שפת אמת" אמר: יעקב לקח את הברכות במירמה, והדבר הוטב בעיני ד'. האם כדי להשיג את האמת, רשאים לעשות מעשה על ידי מירמה? אלא תוכן הענין הוא: אדם, שעיקר רצונו האמתי והפנימי הוא לבוא אל האמת, ממילא איננו בכלל שקר. אדרבה, זה שהוא מערים כדי להגיע אל האמת, הוא בבחינת תיקון השקר. וכך יש להבין את המאמר: לעולם יהא אדם ערום ביראה (ברכות י"ז, ע"א), ומפרש רש"י: להערים בכל מיני ערמה ליראת בוראו.

ומצאנו: האומר אחטא ואשוב, אין מספיקין בידו לעשות תשובה (יומא פ"ה, ע"ב). הטעם הוא: כיון שעל ידי התשובה, שעליה נשען, הוא בא לידי חטא, אין מספיקים בידו לעשותה. כך, להיפך. כיון שעל ידי השקר בא אל האמת, ונשען עליה, הרי הוא מתקן את השקר על ידי האמת.

וכוונת הקדוש ברוך הוא היתה, שבעולם הזה, שהוא עולם השקר, יבוא האדם אל האמת על ידי השקר דוקא. כי בכח נקודה אמתית אחת שבלב יכול אדם לעמוד כנגד חבילות של שקר. באשר שקר אין לו רגלים ואין לו קיום באמת. על כן נקודה אחת של אמת מבטלת הרבה שקר. וגם על זה נאמר: והיה בית יעקב אש — — ובית עשו לקש (עובדיה א', י"ח). — גץ אחד של אמת יוצא ושורף חבילות של שקר.

פרנסתו, חלשה עליו דעתו מאד. נשא עיניו אל הוריו, כדי לבוא לידי התחזקות, וראה את עצמו דל וקטן מאד לעומת אבותיו. הם לא היו צריכים כלל להשגיח ולשים לב לעניני עולם הזה, והיו עוסקים תמיד בעבודת ד׳ ובמעשה מרכבה, — והוא יצטרך לעסוק בדברים קטנים כאלה?! אך, לאחר שהתבונן והתעמק בדבר חזר ואמר: לית אנא מובד סברי מן בריי. אף שאבותי היו עוסקים בדברים גדולים, ואני רואה את עצמי בדברים קטנים. מכל מקום יש גם בזה עבודת ד׳, כי יוצר הכל הוא.

5.

בעל „שפת אמת" אמר:

יעקב עזב כל סיוע ומשען, שהיו לו אצל יצחק, עזב זכות אב וזכות אם, עזב ויצא את קדושת המקום, ארץ־ישראל, והכניס עצמו במדרגה הקשה: שלא להעזר כל עזר משום צד, בלתי אם מהשם לבדו. הוא קיבל על עצמו למסור את נפשו על קדושת שמו, יתברך, להלחם מלחמות ד׳ במקומות המסוכנים. ובאשר הכניס עצמו למקום החושך הזה נאות ד׳ ונענה לו. זו היא כוונת חכמינו ז"ל, שיעקב תיקן תפלת ערבית. כי היושב בחושך אין בכח עצמו לבוא לתפלה, כמאמר „אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים".

וקבלה זו שקיבל יעקב על עצמו נשארה גם לנו. גם אנו נלחמים מלחמות ד׳ במקומות המסוכנים: עול הגלות ועול יצר הרע. ובאשר אנו הולכים בדרכי יעקב ובוטחים בקדוש ברוך הוא, שלא יאונה לנו כל רע, נזכה גם אנו לצאת מהחשכה לאורה במהרה בימינו.

וכן הוא ענין מראות החלום. יעקב אבינו לא היה צריך לחלומות. אולם, הכניס עצמו למדרגה זו: שלא להסתכל באספקלריא המאירה, אלא להשיג מראות ד׳ גם בחושך, בעת השינה. זה הוא דבר החלום. והוא בא דק על ידי התדבקות כל היום בעבודת הבורא. על ידי זה שצמאה נפשו לד׳ ככמהין הללו שצמאים למים, יכול היה לקבל נבואה גם בלילה ובזמן שינה. וגם מעשה אב זה סימן הוא לבנים בגלותם, שהיא בבחינת חושך.

והביטה וראה גם זאת: יעקב חלם והשיג חלום נפלא ונעלה, שצריך היה למלא את לבו גאוה ועוז — והנה תקפוהו מורא ופחד: „ויקץ יעקב משנתו ויירא", „ויאמר מה נורא המקום הזה". אות וסימן הוא לאמת הגדולה. כלל הדברים הוא: כל מעשה, שקודמת לו יראה, יש לו קיום בהאמת. והמעשה אשר אמת בו, משרה יראה על האדם. היראה היא ראשית הכל ואחרית הכל.

יתברך. ובאשר לא היה ראוי להיות קיום להשם באר שבע שקרא אברהם, שלא היה כל כך כשורה וכנכון, לכן תיקן יצחק „ויקרא אותה שבעה", מורה על שבע המידות מהחכמה, הנקראת אב. „על כן שם העיר באר שבע עד היום הזה".

ויעקב יצא והלך חרנה, הלך לעיין ולהסתכל בבחינה של חרון אף, שעתיד להיות, חס ושלום, על ישראל. „ויפגע במקום", הוא התפלל בשביל המקום, ברוך הוא, כיון שבכל צרת ישראל לו צר, כביכול. כי אפילו על צרת יחיד שכינה מצטערת ואומרת „קלני מראשי", כידוע. „וילן שם", כמו הלן שרואה חושך וכשהוא קם מאיר לו היום, כן בכל צרה וחרון אף נקראת „לינה" היציאה מהצרה, מאפילה לאורה. „כי בא השמש", כי המתיק יעקב את הדינים על ישראל.

3.

פעמיים סיפרה כבר התורה קודם לכן, שיעקב הלך לפדן ארם. ולשם מה חוזרת התורה ומספרת לנו שוב, שיעקב יצא מבאר שבע?

מן הרגע, — הסביר רבי שמחה בונם מפשיסחא, — שאמר לו יצחק אביו: „קום לך פדנה ארם" (כ"ח, ב') נתמלא לבו עצבות וצער ודאגות, כי קשה היה לו לצאת מארץ־ישראל וללכת לחוץ־לארץ. וכך מספרת לנו התורה, שכל אותו זמן שהיה יעקב אבינו בדרך והלך חרנה לא פסקה ממנו בחינת „ו י צ א", רוצה לומר: היה בעל נפש מדוכאת, שאנוס לצאת מבאר שבע, מארץ ישראל. רק אחרי שנראה אליו אלהים ואמר לו: גם כאן אין אתה שרוי בנכר, כי „הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך", — נתמלא לבו שמחה, „וישא יעקב רגליו". וחכמינו ז"ל מסבירים: „טען ל ב ו את רגלוהי", לבו, שמחת לבו, נשאו את רגליו.

4.

בראשית רבה, ס"ח: „אשא עיני אל ההרים", אל ההורים, — „מאין יבוא עזרי?" אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב ביה: „ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדוניו וילך וכל טוב אדוניו בידו", ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד. — — חזר (יעקב) ואמר: מה אנא מובד סברי מן בריי? (וכי אאביד תקותי מבוראי) חס ושלום! לית אנא מובד סברי מן בריי, אלא, „עזרי מעם ד'".

רבי מרדכי יוסף מאיז'ביצא אמר: כשיצא יעקב מבאר שבע ולא היה לו לחם לאכול ולא שום דבר, והוצרך לילך אל לבן ולעסוק בצאן בשביל

גלו ישראל, אלא כדי שיתוספו עליהם הניצוצות האלה, המובלעים בחיצוניים. אמנם, מחמת ירידת ישראל ממעלתם בקודש יש ירידה גם לכמה ניצוצות קדושים — „ומלאכי אלוקים עולים ויורדים בו״.

כשראה יעקב כל זה בחלומו, ונתיישב בדעתו ועלה בזכרונו, שאף בהיות ישראל בגלות, הקדוש ברוך הוא עמם לשמור עליהם („אנכי עמך ושמרתיך״) כי כל מקום שגלו ישראל, גלתה שכינה עמהם, — הפסיק מחשבתו מגודל צער השכינה וצער זרע ישראל. אז ניחם אותו השם והבטיחו: „אני ד׳ אלוהי אברהם אביך ואלוהי יצחק הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך. רוצה לומר: אשיב את שבותם ואקבץ את נדחיהם מקצה שמים.

9.

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר: סולם עשה הקדוש ברוך הוא, שהנשמות יורדות בו מעולם העליון לעולם השפל הזה — „והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה״. בהגיע הנשמה ארצה, מסלקים את הסולם, וממרום מרמזים לה לנשמה וקוראים לה לשוב למעלה. משתוקקת הנשמה אל שרשה ובכספת לעלות למעלה, — אך, אין הסולם.

שלש כיתות בבעלי הנשמות בעולם הזה: כת אחת, שאפילו לא ינסו לעלות. ובראותם, כי יגיעם לריק, מושכים הם את ידיהם מזה ופורשים. והכת שניה: משתדלים לעלות, מטפסים ומדלגים, שבים אחור, ושוב מנסים לעלות. ובראותם, כי יגיעם לריק, מושכים הם את ידיהם מזה ופורשים. והכת השלישית: מתאמצים הם בכל הכחות לעלות, בלי ליאות ועייפות; ואף על פי שברור להם, שמן הנמנע לשוב למרום, מחדשים הם תמיד, אחרי כל ירידה, את יגיעותיהם לעלות, בבחינת „ויעפילו לעלות״, במסירות נפש, כי שומעים הם תמיד את הקול הקורא אליהם משמי מרום. כת זו, השם יתברך נוטה לה חסד ומעלה ומרומם אותה — „הבא ליטהר מסייעין אותו״.

ולמעלה מהמדריגות האלה הן נשמות של צדיקים גמורים. ולמעלה למעלה, — נשמות אבות העולם.

עוד אמר הרבי מקוצק:

יעקב אבינו רמז על מדריגתו: „הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה״ (ל״א, מ׳) — ביום אכלה אותי ובערה בי ההתלהבות („חורב״), לתורה ולעבודה. והשגתי את המדריגה הזאת ביום, משום שהייתי „וקרח בלילה״.

6.

ויִלך חרנה. (כ"ח, י').

רש"י: כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה, הטיל לה הכתוב ה"א בסופה.

— אם כן — שאל רבי מנחם מנדל מווארקא, — אם הוראת התיבה אינה משתנית בכך, מה נפקא מינה, אם כתובה למ"ד בתחילתה (לחרן) או ה"א בסופה (חרנה)?

— הוראה יוצאה מכאן לכל אדם: אפילו אות אחת ויחידה, מוטל על האדם לכבוש אותה כל כמה שיש לאל ידו, מוטל עליו להתאפק אפילו כדי רגע קט, מהתחלת התיבה עד סופה.

7.

ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו (כ"ח, י"א).

בעל חידושי הרי"ם אמר פעם בקיצור נמרץ, כדרכו: האותיות נקראות אבנים. ובכל מקום ומקום נמצאות רשימות ואותיות מן התורה, — „ויקח מאבני המקום".

גדולים פירשו את דבריו הקצרים: יש מקומות, שבהם האותיות כמעט גלויות, כמו: ארץ ישראל. ובבית המקדש היתה התגלות האותיות יותר מאשר בכל ארץ ישראל. ויש מקומות, שהאותיות מצויות בהם בערבוביה ובהסתר. רק אדם קדוש ביותר יכול למצוא ולראות את האותיות ולסדר אותן. כענין שאנו מוצאים בפשט של התורה. יש פרשיות המתפרשות כפשוטן, ויש שדורשות ביאור ודרש. ויש פסוקים, אשר לשם הבנתם צריך לגרוע מהם או להוסיף עליהם בבחינת הסורי מחסרי והכי קתני. זהו: ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו. שימה זאת פירושה: סידור, כמו „ושמו בדיו". יעקב לקח את האותיות וסידר אותן ובנה בהן בנין ובית. זה גם מה שאמרו: „יעקב תיקן תפילת ערבית", את האותיות של תפילת ערבית.

8.

והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה (כ"ח, י"ב).

רבי אברהם יהושע השיל מאפטא אמר: הגלות נראית בחוש רק למטה, בארץ, אך באמת שורש הגלות מגיע לרום השמים העליונים. בעת הגלות יש תשישות כח למעלה ופגם בשפע העליון. אבל על ידי יסורי הגלות יש עליה לכמה ניצוצות קדושים, שעולים מעומק תהום רבה. ולא

על האדם התעוררות מלמעלה, תהיה בה בחינת מידת הדין. על כן, כשקדמה יבאה התעוררות מן השמים על יעקב — „ויירא". נתיירא, שההתעוררות העליונה תעלה על הכנת הנפש שלו ולכן לא יהיה לה קיום. „וידר יעקב נדר", התאמץ ועשה הכנות בנפשו, שהבטחות השם תבואנה בזכות התעוררות עצמו.

13.

וישא יעקב רגליו (כ"ט, א').

רבי אלימלך מליז'נסק אמר: הצדיק הוא כללות ישראל והוא מעלה את השיפלות, הנעשית בישראל, חלילה, ומביאה אל הקדושה. כי גם פושעי ישראל מלאים מצוות כרימון, אלא שאין כח בהמצוות האלה לעלות במעלות קדושה, מחמת העבירות המעכבות ומורידות אותן למטה, בחינת רגלים. והצדיק העובד עבודת השם מוציא את הקדושה מתוך הקליפה ומעלה אותה להשם יתברך. „וישא יעקב רגליו", הצדיק הנקרא בשם יעקב מנשא ומגביה ומעלה את „רגליו", את ניצוצות הקדושה, שנפלו למטה, כאמור.

14.

לא עת האסף המקנה השקו הצאן ולכו רעו (כ"ט, ז').

בעל הידושי הרי"ם היה תמיד מלמד זכות על ישראל, כידוע. אף על אחאב מלך ישראל שחטא, לימד זכות ואמר, שהחטא שלו איננו כפשוטו, כפי הבנתנו. ועל שם זה נקרא חיבור הידושי התורה של חידושי הרי"ם על הפרשיות בשם ספר הזכות.

והיה בעל חידושי הרי"ם אומר את הפסוק הנ"ל בלשון תפלה: רבונו של עולם! „לא עת האסף המקנה", אם לא הגיע עוד הזמן לקבץ את גלויות ישראל, — על כל פנים „השקו הצאן ולכו רעו", תן להם פרנסה גדולה במשך זמן גלותם ואל תקפח את חלקם בגלל חטאותיהם, עד שתביא את הגאולה השלימה, במהרה בימינו.

15.

לקח יעקב את כל אשר לאבינו (ל"א, א').

רבי שמחה בונם מפשיסחא בא אליו אחד, שהגיע מארץ אשכנז על מנת להתיישב בפולין. שאלו:

— הבאת כסף משם?

— לא, ענהו.

נאנח רבי שמחה בונם ואמר:

— סימן לא טוב הוא לך. נראה, שקילקלת שם את מעשיך, כי אילו

10.

אין זה, כי אם בית אלהים וזה שער השמים.
(כ"ח, י"ז).

בכל מקום ומקום משיגים את אלהים — אמר רבי מנחם מנדל מקוצק — אלא, העיקר באיזה שער הולכים אליו. דרך שער השמים — תמצאהו מיד. אך, אם תלך דרך שערים אחרים, — תמצא בדרך גם ענינים אחרים.

11.

וידר יעקב נדר לאמור אם יהיה אלוהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. (כ"ח, כ').

בעל „הדגל" אמר: כשעוסק אדם בתורה העיקר הוא, שתהיה לו בה התחדשות בכל יום ובכל עת. אבל, כשאין לו חידושים בתורה, רק שעוסק הוא בדברים ישנים, אף על פי שבכל פעם הוא מלביש אותם לבושים אחרים, פעמים בגמרא זאת, ופעמים בגמרא אחרת ובפסוק אחר — אין לו התלהבות מזה.

זה הוא שמרמז יעקב אבינו, שהוא היה התורה כולה: „אם יהיה אלוהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך", היינו: בענין התירה, שנקראת דרך. „ונתן לי לחם לאכול", רוצה לומר: שיתן לי, שיהיו דברי התורה תמיד חדשים בעיני, שאחדש בהם בכל יום דברים חדשים, תהיה לי מזה תאווה והתלהבות, כמו איש רעב ללחם שרוצה מאד לאכול. „ובגד ללבוש", היינו: שגם הלבוש שאלביש את דברי התורה, יהיה חדש בכל יום. כל זה יהיה ממש להחיות את נפשי בתורה הקדושה מרוב החידושים ומרוב תשוקת נפשי אליה.

12.

בעל „שפת .אמת" אמר: למעלה כבר כתובה הבטחת השם „והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך" וגומר (כ"ח, ט"ו), ולמה חזר עתה יעקב ואמר בדרך שאלה „אם יהיה אלוהים עמדי"?

אך, יעקב בא לעורר עתה את הדברים בכחו שלו. השם יתברך בחר ביעקב ויעקב בחר בו, יתברך; מקודם היתה בחירת השם ביעקב ועתה בחר יעקב בד', בהתעוררות עצמו.

מובא בשם הבעש"ט, כי בעניני יראה וחסידות צריך האדם לבקש ולהשתדל, שתחילה תבוא התעוררות שלו. שאם יהיה להיפך ומקודם תושפע

וישלח

1.

כשחזר יעקב מלבן הארמי ליוו אותו מלאכים, הממונים על חוץ־לארץ; וכשהגיע לגבולות ארץ ישראל באו לקראתו מלאכי ארץ־ישראל, ללוותו, — „ויפגעו בו מלאכי אלקים (ל״ב, ב׳).

מלאכים נבראים, כידוע, על ידי מעשים טובים של בני אדם. על כן — מסביר רבי שמחה בונם מפשיסחא, — יש להבדיל בין המלאכים של חוצה לארץ ובין מלאכי ארץ ישראל: האחרונים מעלתם גדולה מן הראשונים. כי כוחו של יהודי בחוצה לארץ איננו ככוחו בארץ ישראל; מעשיו ועבודתו בארץ ישראל נעלים יותר — מוצאים הם חיזוק כאן בעצם קדושת המקום והאויר, המקיפים אותם. לכן אמר יעקב רק על מלאכי ארץ ישראל, בראותו אותם: — „מחנה אלהים זה״ (ל״ב, ג׳).

2.

וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו ארצה שעיר שדה אדום (ל״ב, ד׳).

רבי אברהם יהושע השיל מאפטא אמר: יעקב אבינו הוא שורש של כנסת ישראל מכ״ד הדורות עד עקבות משיחא. בכל המעשים והדיבורים נתכוון יעקב להמתיק מראש מקדמי עולם את היסורים והצרות שיעברו על זרעו בכל דור ודור עד סוף כל הדורות.

דרך משל: ענין השליחות לאחיו ומה שפייסו וכפר את פניו במנחה, הועיל גם לדורי דורות. בכל עת, שעומדים עלינו צוררים ומעיקים, מתעוררים המלאכים ממש, ששלח יעקב אל אחיו ונאמנים הם בשליחותם לילך תמיד בעת הצורך לפייס את עשו, להשקיטו מכעסו ולהשבית מעלינו את כל המקטרגים והמשטינים. זה שאמר הכתוב: „וישלח יעקב מלאכים ל פ נ י ו״, רוצה לומר: שמסר להם שליחות גם על העתיד, — הקדים רפואה לצרה, לכל דור ודור. על כן נכתבו הדברים בתורה הקדושה, שהיא נצחית.

„אל עשו אחיו״, — אז נתן הכתוב סימן, איזה עשו, היינו שהוא אח ליעקב. אבל, באמת גם לנו פעל ועשה כל זאת, בכל עת צורך, כאמור. „שדה אדום״, אשר משם נמשכים הדינים והמקטרגים, המכונים בשם שעיר ובשם אדום.

היית מתקנם, לא היית בא בידים ריקניות. וכן מצאנו אצל יעקב אבינו: „לקח יעקב את כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה". כי גם המשא ומתן והעסק בפרקמטיא הוא ללקט את הניצוצות ולהביאם לידי תיקון. „וילקט יוסף את כל הכסף", — „ואחרי כן יצאו ברכוש גדול".

16.

למה נחבאת לברוח ותגנוב אותי ולא הגדת לי ואשלחך בשמחה בשירים ובתוףובכנור (ל"א, כ"ז).

לבן הארמי, שהיה מלא מרמה ושקר חשוב חשב תמיד, שגם האחרים הולכים באותן דרכי הרמאות הגלוזות. וכך חשב גם על יעקב אבינו. ובעצם, — מסביר רבי משה ליב מסאסוב, — מה ראה לבן ביעקב, שיחשוב עליו מחשבות טובות? כל היום כולו הוא בשדה, רועה את הצאן, ובאחד הערבים הוא בא הביתה ואומר ללבן כאחד הפשוטים: תנה לי את אשתי! („הבה את אשתי", כ"ט, כ"א).

ולפתע נראה אלהים ללבן בחלום ואמר לו: השמר לך אל תגע ביעקב לרעה ואל תפגע בו בלשונך (ל"א, כד"). הבין לבן, שיעקב עובד את ד' בצנעה ובחשאי. והוא מתרעם על יעקב ואומר לו: „למה נחבאת?" — למה הצנעת ממני את מעשיך הטובים? „ולא הגדת לי", ומעולם לא סיפרת לי על זה כלום. אילו הייתי יודע שמץ דבר, הייתי מלווה אותך בשמחה ובשירה, „בתוף ובכנור".

17.

ויפגעו בו מלאכי אלוהים — — ויקרא שם המקום ההוא מחנים. (ל"ב, ב'—ג').

ברש"י: מחנים — שתי מחנות: של חוצה לארץ, שבאו עמו עד כאן, ושל ארץ ישראל, שבאו לקראתו.

האדמו"ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר", אמר: כמו שיעקב אבינו היו לו שתי מחנות מלאכים: מלאכי ארץ ישראל ומלאכי חוץ לארץ, כן יש מלאכי שבת ומלאכי חול. ואנו אומרים: „בואכם לשלום, מלאכי השרת" — למלאכי שבת, שהם דוגמת מלאכי ארץ ישראל, והמאמר „צאתם לשלום, מלאכי השרת" למלאכי חוץ, שהם דוגמת מלאכי חוץ לארץ.

וכשם שארץ ישראל אינה נמסרת לשר ושליח, ובהכרח שמלאכי ארץ ישראל בטלים לגמרי להשם יתברך עד שאין להם מציאות בפני עצמם, — כן גם מלאכי שבת. כי שבת נקרא על שם שיבה, שכל הבריאה שבה אל השם יתברך ומלאכי שבת בטלים אליו בתכלית הביטול.

(„ומכל האמת״) לכאן? כלום יתכן, שהאמת תגרע מחשבון הזכויות?
בעל „שפת אמת״ ענה על זה:

הזכיה שאדם זוכה להוציא מן הכח אל הפועל את הכוחות, שמסר הקדוש ברוך הוא לנשמתו — זוהי בחינת האמת. והכוחות האלה הם דברי תורה, כי „אין אמת אלא תורה״, כמאמרם ז״ל. כי הכל בעולם נברא בכח התורה ולמענה. ובכל איש ואיש נטועים דברי תורה מיוחדים לו, כוחות מיוחדים לו, כפרצוף הפנים המיוחד לו. זוהי מתנת הבורא יתברך לכל איש ואיש, לפי חלקו ושיעורו. זה תכנה של הברכה, שאנו מברכים בעלותנו לתורה: „וחיי עולם נטע ב ת ו כ נ ו״. ובמידה שאדם מוציא בחייו את המתנה הזאת, הכמוסה בנשמתו, מן הכח אל הפועל — בה במידה הוא מקיים את האמת בעולם.

ויש עוד סוג מיוחד, שנקרא חסד. זה הוא הסיוע, שהשם יתברך מסייע לפעמים לאדם להוציא לפועל את הכוחות הגנוזים בנשמתו. בבחינה זו יש גם חסדים גדולים, היינו: ה א ר ו ת חדשות, שד׳ יוסיף לאדם בכל עת, לפנים מן השורה.

יעקב אבינו הוציא מן הכח אל הפועל את התגלות התורה בעולם, — „תתן אמת ליעקב״. זה שאמר „קטונתי מכל החסדים ומכל האמת״: זכיתי לגלות ולהוציא אל הפועל את כל כוחות התורה, הנטועים בנשמתי („ומכל האמת״). אלא, איך הגעתי לכך? — על ידי הסיוע, שאתה, אלהים, סייעת לי („מכל החסדים״).

והכוחות הפועלים בעולם כפולים הם ומתנגדים זה לזה. בורא העולמים נתן כח גם לסטרא אחרא, שתוכל להילחם בקדושה ובעובדי ד׳. ולא זו בלבד. מזמן לזמן מוסיף הקדוש ברוך הוא תוספת לכח הרשעות, שלא כשורת הדין. כי שני הכוחות המתנגדים זה לזה, טוב ורע, נבראו כאחים, זה לעומת זה — יעקב ועשו. וזה שהוסיף יעקב ואמר: הצילני נא מיד אחי — מידי סיטרא אחרא, המכונה בדרך מליצה בשם „אח״. ואותה תוספת כח, שד׳ מוסיף לרע, נקראת דרך רמז „עשו״. ויעקב התפלל לד׳: הצילני נא גם מתוספת הרשעות — „מיד עשו״.

7.

הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי
אותו (ל״ב, י״ב).

בעל „התולדות״, רבי יעקב יוסף, אומר: גלות ישראל בין העמים נמשכת ומאריכה ימים בחטאם של אחים נידחים, המתערבים בגויים ועושים

3.

קטונתי מכל החסדים (ל"ב, י"א).

החוזה מלובלין אמר: יעקב אבינו אמר, גם מה שקטונתי בעיני, — חסד הוא מכל חסדי השם.

4.

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר: בעל גאוה, אף שמשפילים אותו מן השמים, הוא נשאר בגאותו. לכן משפילים אותו יותר. ואין סוף. זהו שאנו אומרים בתפילותינו: „משפיל גאים עדי ארץ". לא כן השפל ועניו בעצם טבעו. אף שמגביהים אותו, במדריגתו הוא עומד, — „ומגביה שפלים עדי מרום", גם לאחר שהגביהו אותם עדי מרום, נשארו שפלים.

זה שאמר יעקב: אין שיעור להגבהות, שהגבהתני, ד' („מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך"), — אלא, „קטונתי", בזכותך.

5.

ועתה הייתי לשני מחנות (ל"ב, י"א).

מה מספר לנו יעקב אבינו, — שאל בעל חידושי הרי"ם — כי היה „לשני מחנות", הן הוא עצמו חילק את בני ביתו ואת מקנהו לשני מחנות, ככתוב קודם לכן: „ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות" (ל"ב, ח'); ולולא חלוקתו, היה גם עתה מחנה אחד. וביותר תגדל הפליאה: מה היה פחדו הגדול של יעקב אבינו מפני עשו? מחנות מלאכים היו מלווים אותו תדיר ומגינים עליו (ל"ב, ב'—ג'), והוא שרוי בפחד ובמורא?

התירוץ הוא — השיב בעל חידושי הרי"ם — שיעקב אבינו לא רצה בנסים ובמילי דשמיא. הוא התחנן אל ד': הושיעני בצר לי במצבי כהוויתו, בטכסיסים המלובשים דרך הטבע, — הנה כך, כאשר חציתי את העם אשר אתי לשני מחנות, לשם טכסיס הגנה והצלה.

וכח פעולתו ודרכו של יעקב אבינו משפיע על כל דורות ישראל: ישראל נושע ועתיד להיוושע בתוך החשכות, שבה הוא שרוי, כהוויתה, בטכסיסים ובאמצעים, שהוא מתקין לו בה.

6.

קטונתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך (ל"ב, י"א).

הצילני נא מיד אחי מיד עשו (ל"ב, י"ב).

ודאי, חסדים שגומל ד' עם אדם, נזקפים לחשבון זכויותיו ומקטינים אותן. על כן אמר יעקב בדין „קטונתי מכל החסדים". אך, מה ענין אמת

שהוא בגדלות השכל יכול להגיע למדריגה גבוהה זו. אבל, אדם שהוא בקטנות השכל צריך הרחקה יתירה מעניני גשמיות, שלא יפול על ידיהם ממדריגתו.

על כן צריך אדם להתחיל את העבודה לד׳ בתורה ותפילה. ומידה זו נקראת „ישראל״. וגם בעסקו בתורה ועבודה צריך האדם לחקור על דרכי היצר הרע, שמסיתו לפניות שונות, ולאסור עליו מלחמה. רק אחרי שתיקן האדם את מעשיו בעבדות זו, והגיע לידי מדריגות, רשאי הוא להתחיל את עבודת הבורא גם בבחינות ארציות. „לא יעקב יאמר עוד שמך, כי אם ישראל״, רק לאחר שהגעת לגדלות המוחין, שהיא בחינת „ישראל״, תוכל לעבוד את השם אף בדברי גשמיות, שהיא בחינת „יעקב״.

וסיים המגיד מזלוטשוב ואמר: פעם בא אלי יצר הרע בשעה שעמדתי בתפילה, אמרתי לו: „בוא אלי בשעה שאני סועד את סעודתי״.

11.

ויבן לו בית (ל״ג, י״ז).

לא כאברהם, שכתוב בו הר, ולא כיצחק שכתוב בו שדה, אלא כיעקב, שקראו בית.

(פסחים, פ״ח, ע״א)

רבי שמחה בונם מפשיסחא אמר: רבותינו ז״ל רמזו בדבריהם הנ״ל על הבחינה האלוהית של האבות. אברהם היה מופקר לכל כהר. „יצחק קראו שדה״, שהוא, אמנם, מיוחד לבעליו, אך בכל זאת גם שדה הוא כרשות הרבים לעוברים ושבים. ויעקב קרא לו בית, שאמר: שאין לשום אומה חלק באלוהי ישראל, אלא אני ובני, שסגרתי עמי בבית.

12.

כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמור למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך. ואמרת לעבדך ליעקב מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו והנה גם הוא אחרינו (ל״ג, י״ח—י״ט).

בעל חידושי הרי״ם אמר: שלוש השאלות, המנויות במשנה (אבות ג׳) גם יצר הרע („עשו״) שואלן את האדם: מאין באת („למי אתה״), לאן אתה הולך („ואנה תלך״), ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון („ולמי אלה לפניך״)? — וכוונת היצר הרע היא להכניס על ידי שאלותיו דאגה ועצבות בלב האדם, למען יפול רוחו ויירפו ידיו בעבודת השם.

ואיש ישראל צריך להתחזק ולהשיב ליצר הרע: שני דברים מסייעים אותי ומחזקים את המעשים שלי. בטל ומבוטל אני אל כלל ישראל („לעבדך

כמעשיהם ודרכיהם. במדרש מובא משל: הוליכו כלי ברזל ביער, סכינים וקרדומות. נתרעש היער: מלאך המות שלו בא לכרות את עציו. עד שבא חכם ואמר אל העצים: כל זמן שאחיכם לא יתנו ידיהם לעזרה — לא יתנו בתי יד לגרזינים — אל תפול אימה עליכם. כך גם בענין גלותנו. אילו לא היו ידי אחינו מסייעים לה, היתה פוסקת וכלה.

זה אשר התפלל יעקב: „הצילני נא מיד אחי מיד עשו, כי ירא אנכי אותו". כל זמן, שיד אחי באמצע, ירא אנכי מפני עשו. תיפסק עזרת אחי, יחדל מוראי מפני עשו.

8.

רבי מנחם מנדל מקוצק היה אומר: „ויקח מן הבא בידו" — אדם שעושה דבר, כפי שהוא מזדמן ובא אל ידו, בלי ישוב הדעת, בלי כוונה והכנה, אפילו הוא מאמין ובטוח, שעושה מצוה — „מנחה לעשו", סופו שהוא מחזק בזה סיטרא אחרא.

9.

ויאבק איש עמו עד עלות השחר (ע"ב, כ"ה).

האדמו"ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר", אמר: חכמינו ז"ל אמרו (חולין כ"ז, ע"א): „ויאבק איש עמו", חד אמר כגוי נדמה לו, וחד אמר כתלמיד חכם נדמה לו.

כנגד שני דרכיו של יצר הרע נאמרו הדברים. הדרך האחד: מסית הוא את האדם בגלוי לעבירה. הדרך השני: מערים הוא ומטשטש את החטא, ומסביר: שבעצם אין כאן עבירה כלל. לפעמים מסתתר הוא יותר ואומר לאיש: אדרבה, יש כאן מצוה.

והנה אמר אחד: „כגוי נדמה לו", היינו: יצר הרע הלך בדרך הראשון והסית את יעקב בגלוי לעבירה. וחד אמר: „כתלמיד חכם נדמה לו", רוצה לומר: שהראה לו פנים של תלמיד חכם והסביר לו, שדבר פלוני מותר הוא, ולהיפך, מצוה היא לעשותו.

10.

לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל
(ל"ב, כ"ח)

רבי יחיאל מיכל, המגיד מזלוטשוב, אמר: יכול אדם לעבוד את הבורא גם בדברים גשמיים, באכילה ושתיה ועניני עולם הזה, היינו: להעלות את כל הדברים הארציים לד' לבדו. דרך עבודה זו נקראת „יעקב". רק מי

אך, בעל הבית התבונן בדרכיו והבין ברעיוניו, כי זה האיש הוא מהצדיקים הנסתרים. כאשר הכין עצמו רבי ליב לנסוע משם, ביקש בעל הבית ממנו, שיבוא אל חנותו ויקנה איזו חפץ לביתו. עשה רבי ליב את רצונו והלך אל החנות, והסתכל בכל הסחורה, שהיתה שם. ואחר שלקח כל חתיכה וחתיכה לידו, אמר: אין זו סחורה, רק על בתי ידים אמר: זו היא סחורה, אך לא בשבילי היא לקנותה. אחרי כן ברך את בעל הבית ונסע לדרכו. אותה שנה היתה מלחמה ובזזו בעיר קוז'ניץ, והשוללים פתחו את רוב האוצרות והחנויות שבעיר ושדדו אותם. מהחנות, שהיה בה הצדיק רבי ליב, לא לקחו מאומה זולת בתי הידים.

ואחד קדוש וגדול, שהיה מספר את המעשה הזה, אמר: יודע אני מאיזה מקום בתורה לקח רבי ליב בן שרה את הכח לעשות את הדבר הזה: מן הכתובים „ויקח עשו את נשיו וכו' וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו וכו'. ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם מפני מקניהם. וישב עשו בהר שעיר עשו הוא אדום". ללמדך, שהגויים („עשו") נדחים ממקומם ופונים למקומות אחרים מפני טובת רכושו של יהודי.

15.

וימלוך באדום בלע בן בעור ושם עירו דנהבה.
וימת בלע וימלוך תחתיו יובב בן זרח מבצרה.
וגומר (ל"ו, ל"ב—ל"ט).

ענין מלכות, — מבאר המגיד הגדול ממזריטש — יניקתו ממדרגה נמוכה. כי האדם ששמים אותו מלך הלא הוא דומה אל כל בני האדם, אלא שרצון הנכנעים, העבדים, עושה אותו למלך. ומפני שמלכות היא מדרגה נמוכה מאד, באשר זקוקה היא להשפעת עבדים, על כן נוגעת היא בשאול תחתיה. זה סוד שבעת המלכים, שעליהם כתוב „וימלוך — וימת". כל אחד מהם אמר: „אני אמלוך", והתברך בלבבו, כי המלכות בקרבו היא, והוא חלק מן הגדלות, — על כן הגיע ל„וימת".

וכך הדבר לא רק בענין מלכות. כל אדם, שמתנשא במידת מה על אחרים, וחושב שהוא חכם מאחרים, או עולה עליהם ביראת שמים, — הרי הוא חושב אותה מחשבה: „אני אמלוך". מקבל הוא תענוג מזה, שהוא חושב, שאנשים אחרים פחותים הם ממנו. אם כן, יניקתו היא ממדרגה נמוכה.

לא זו דרך השלימות, כשאדם חושב, שאחרים פחותים הימנו. הדרך היא: להיטיב את מידותיו, לתקן ולהעלות את עצמו ולהגיע ממש למדרגות גבוהות במוסר ובשלימות.

ליעקב"). וכלל ישראל חביב תמיד לפני השם יתברך. שנית, אמנם מעטים ודלים המעשים הטובים שלי, אך המעט הזה, שבא במסירות נפש, חשוב וספון לפני המקום, — „מנחה היא". והקדוש ברוך הוא אומר: „מי דרכו להביא מנחה? — עני; מעלה אני עליו, כאילו הקריב נפשו לפני". (מנחות, ק"ד ע"ב). כי ביגיעה ובעמל רב כנגד היצר הרע („לאדוני לעשו") אני עושה את עבודתי, על כן אף מעט חשוב לפני השם יתברך כמו הרבה.

13.

ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלוהי ישראל

(ל"ג, כ')

המגיד הגדול ממזריטש אמר: רבותינו ז"ל אמרו, שהקדוש ברוך הוא קראו ליעקב אֵל. לכאורה, הדבר קשה לאמרו, שהקדוש ברוך הוא קרא ליעקב התחתון בשם של מעלה.

אך. אל הוא לשון חוזק ויכולת („יש לאל ידי") וקרא הקדוש ברוך הוא ליעקב אֵל על שם היכולת שנתן לו. מכאן ואילך „צדיק מושל יראת אלוהים (שמואל ב', כ"ג, ג') — בכח יראת האלוהים מושל הצדיק בעולמות העליונים. וכך אמרו רבותינו ז"ל: הקדוש ברוך הוא גוזר וצדיק מבטלה (מועד קטן ט"ז, ע"ב). וכמו שמצינו לרבי חנינא בן דוסא, שברצונו הוריד מטר לארץ וברצונו מנע המטר.

דיבורו של צדיק הוא זך ונקי בלי סיג ופנייה, וממילא יכול הוא להעלות את דיבורו למעלה. כי הדיבור הוא הפנימיות והעצמיות של האדם. „ויפח באפיו נשמת חיים" (בראשית ב', ז'), בתרגום: רוח ממללא; וכל הנופח, מתוכו ומעצמותו הוא נופח.

ובדיבורו מעורר הצדיק את הרצון העליון. וכשהוא מעורר הרצון, נעשה מאותיות רצון צנו"ר. והוא עצמו נעשה דוגמת צנור, להוריד השפע על ידו. זהו: „וצדיק באמונתו יחיה" (חבקוק ב', ד'), — זאת היא אמונתו של הצדיק וזו הפעולה שלו. כלומר: האומנות שלו היא להעלות את דבריו למעלה ולהוריד השפע, כדמיון הצנור.

14.

ויקח עשו את נשיו — — ואת מקנהו ואת כל בהמתו ואת כל קנינו אשר רכש בארץ כנען וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו. כי היה רכושם רב משבת יחדו ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם מפני מקניהם (ל"ו, ו—ז').

רבי ליב בן שרה נזדמן פעם לעיר קוז'ניץ. נתאכסן אצל בעל בית פשוט, שלא יכירו אותו. היו סבורים, שהוא סוחר עצים מסביבות נהר ויסלא.

שצדיק זה איננו חושש לתקן את עצמו כלל להיות לו חלוקא דרבנן, — „ועשה לו כתונת פסים", עושה לו הקדוש ברוך הוא כתונת פסים.

3.

ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך (ל"ז, י"ד).

יוסף היה מדבר לפני אביו בגנות אחיו — „ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם". בתיירא יעקב, שחטא זה של לשון הרע לא ידחה את יוסף מן המלכות. שכן „אין אדם עולה לגדולה, אלא אם כן מוחלים לו על כל עוונותיו". (סנהדרין י"א ע"א). על כן, — מסביר רבי שמחה בונם מפשיסחא — אמר יעקב ליוסף: „לך נא, ראה את שלום אחיך" — ראה את שלימותם („שלום"), ולא את חסרונותיהם. והוסיף יעקב: „ואת שלום הצאן". כי יוסף אמר, שאחיו אוכלים אבר מן החי. „שלום הצאן" — מאכל צאן, שהוא בבחינת שלום וכשרות. ויעקב אבינו סיים: „והשיבני דבר" — בדרך זאת תשיב לי אָחור את דברך, („דבר", נוטריקון: דיבה רעה) שדיברת על אחיך, ותתקן את חטאך.

4.

בעל „תפארת שלמה" אמר: הנה מצאנו צדיקים גדולים וטובים, שלא כיוונו כל ימיהם וכל עבודתם אלא לרוממות כבודו, יתברך, ולא שתו את לבבם לטובת העולם הזה, להשפיע על דורם. לא יאות כן. כי הצדיק צריך להסתכל גם למטה, בעולם הזה, על פרנסת ישראל, שלא יחסר להם כל טוב.

הנה מה שמלמדת אותנו התורה בזה. „לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן", הצדיק, הרועה הנאמן, צריך לראות את שלום אחיו, את שלום הצאן; צריך הוא להמשיך להם השפעות טובות בעולם הזה.

עוד אמר:

על גלות השכינה בלבד אין להצטער. אין השכינה זקוקה לרחמים שלנו. „אתה ד' לעולם תשב" (איכה ה', ט'), השכינה אפשר לה לשבת בגלות לעולם. אך „למה לנצח תשכחנו, תעזבנו לאורך ימים" (שם ה', כ'), — למה אתה מעכב א ו ת נ ו בגלות?

יוסף אמר לאיש, שמצאו תועה בשדה ושואלו „מה תבקש", — „את אחי אנכי מבקש": הצרות והיסורים של אחי הם הממלאים את לבי חרדה ומדריכים את מנוחת נפשי.

1.

וישב יעקב בארץ מגורי אביו (ל"ז, א').
בראשית רבה, פ"ד: וישב יעקב, כתיב בזעקך יצילך קבוציך (ישעיהו נ"ז, י"ג) תני: כינוסו וכינוס בניו הצילו מיד עשו.

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר: מי שמקבץ את עצמו ואת כל פזורי נפשו („כינוסו") אֶל אֵל עליון, ומכנס אליו, כביכול, את כל צאצאי מחשבתו („וכינוס בניו"), וזועק אליו מכל פינות נשמתו, — זוכה וניצל מכל עניני עשו.

2.

וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקונים הוא לו ועשה לו כתנת פסים (ל"ז, ג').

החוזה מלובלין אמר: יש מדריגה, שאדם אוהב את ד' וירא ממנו ושומר את עצמו שלא יעבור עבירה ולומד תמיד תורה לשם שמים, ואף על פי כן אין זו המדריגה הגבוהה. כי על ידי זה ששומר את עצמו מאד ומתיירא מאד, אין מחשבתו טהורה לד' בלבד, ואין לו כל כך אהבת השם בהתלהבות. זו היא בחינת „בית יעקב אש", שיש בו תורה ומצוות, שהן כאש, אבל היא אש בלא להבה, שאינה שולטת למרחוק.

המדריגה הגבוהה היא: „בית יוסף להבה", — צדיק שאהבת הבורא התלהבה בלבו ביותר והוא כמופקר להשם יתברך ומוסר נפשו לו, ומרוב אהבת הבורא שלו אין הוא מתיירא מעונש. וכיון שהוא מופקר לרצון הבורא על כן יש לו כח להמשיך שפע רצון עליון. לכן היה יוסף המשביר, — רועה ישראל שהמשיך שפע. וכן כל צדיק, שהולך בדרך זו ממשיך שפע ופרנסה לעמו מעולם הנקרא זקן מלא רחמים, ובלשון תרגום: עתיק.

„וישראל אהב את יוסף מכל בניו", — ישראל הוא השורש של יעקב. והוא כנוי להשם יתברך. הקדוש ברוך הוא אוהב את הצדיק שהוא בבחינת יוסף, כנ"ל, „מכל בניו", יותר מצדיקים אחרים. „כי בן זקונים הוא לו", כי הוא ממשיך שפע לישראל מעולם מלא רחמים, הנקרא זקונים. ובשביל

6.

וימצאהו איש והנה תועה בשדה וישאלהו האיש לאמור מה תבקש (ל"ז, ט"ו).

בתנחומא, מובא ברש"י: וימצאהו איש, זה גבריאל, שנאמר והאיש גבריאל (דניאל ט').

הרבי מקוצק אמר: גבריאל לימד את יוסף, שתמיד יאמר ויחזור ויאמר את מבוקשו: „לאמור מה תבקש".

לא דבר קטן היתה ירידה זו של יוסף, — מבית מדרשו של יעקב אבינו עד לבין המצריים שטופי הזימה. הזהירו המלאך, שיזכור ויאמר תמיד את המבוקש הקבוע בלבו. על ידי זה הגיע יוסף למדריגותיו.

7.

ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו. לכו ונמכרנו לישמעאלים וידנו אל תהי בו (ל"ז, כ"ו—כ"ז).

רבי מרדכי יוסף מאיז'ביצא אמר: יהודה ואפרים, שני שבטים אלה, מתנגדים הם תמיד זה לזה. כי שורש החיים, שנתן הקדוש ברוך הוא בשבט אפרים, הוא להביט תמיד בכל דבר ומעשה אל הדין וההלכה, בלא לזוז מהם. ושורש החיים של יהודה הוא להביט תמיד אל השם יתברך, שיראה לו את עומק האמת בכל דבר, אף על פי שהוא רואה להיכן הדין נוטה. כמו במשפט ומריבה, יתכן להיות דין אמת לפי טענות בעלי הדין, אך אינו אמת לאמתו, כי שמא טוען אחד טענת שקר; כן גם בכל עניני החיים. וגם זה הוא שורש החיים של יהודה, לא להתנהג לפי מצות אנשים מלומדה. אף שעשה אתמול מעשה כזה, מכל מקום היום אין הוא רוצה לסמוך על עצמו, אלא שהשם יתברך יאיר לו מחדש את רצונו. ועניין זה יחייב לפעמים לעשות מעשה נגד ההלכה, כי „עת לעשות לד' הפרו תורתך". לכן, שני שבטים אלה מתנגדים זה לזה.

ולעתיד נאמר: „אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצור את אפרים" (ישעיה י"א, י"ג). היינו שאפרים לא תהיה לו טענה על יהודה, שהוא יוצא חוץ להלכה ולא ייצר לו על זה. כי השם יתברך יגלה לאפרים את כוונת יהודה, שהיא מכוונת לשם שמים, ולא להנאת עצמו. וממילא יהיה שלום ביניהם.

כשאמר ד׳ ליונה הנביא, שיקטרג על אחיו, ילך לנינוה ויקרא עליה „כי עלתה רעתם לפני״ (א׳, ב׳), — לא שמע בקול ד׳, אלא קם וברח תרשישה. הנה הדרך.

ומורגל היה בפי בעל „תפארת שלמה״ לאמור:

יש צדיקים רבים, שעבודתם לד׳ היא בדחילו ורחימו כמלאכי מעלה ממש. מכל מקום לאחר מאה ועשרים שנה יבושו בעבודתם, באשר לא עשו את העיקר: להתפלל ולעורר רחמים על ישראל בישועה רוחנית וגשמית ולמסור את נפשם עבור כלל ישראל, כמו משה רבינו, שאמר: „ואם אין מחני נא מספרך״.

5.

וישלחהו מעמק חברון (ל״ז, י״ד).

ברש״י: מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון, לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים „כי גר יהיה זרעך״.

בבראשית רבה, פ״ד, מובא בענין זה הכתוב „ועברום וענו אותם״.

האדמו״ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר״, אמר: אברהם אבינו שנולד ונתגדל בביתו של תרח, מקום חושך ואפילה של עבודה זרה, משעמד על דעתו וזכה להגיע למעלות רמות, נתגברה אצלו ביותר התשוקה לכל דבר קדוש, כדרך יתרון האור על החושך. כל צד של קדושה היה חדש אצלו וחביב עליו עד מאד. והיה אברהם אבינו מתיירא, שזרעו אחריו, אשר יתיילדו ויתגדלו על ברכי הקדושה, הנה ברבות הימים לא תהיה עבודת השם דבר של חידוש אצלם, ומעט מעט יתקררו ויעזבו את דרך הקודש. על כן היתה עצתו, שבניו ישתעבדו בגלות, כדי שירגישו שוב את ההפרש בין אור לחושך, ותתחדש ותתגדל אצלם התשוקה לקדושה.

ונאמר בתוכחה: „תחת אשר לא עבדת את ד׳ אלוהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל. ועבדת את אויביך״. (דברים כ״ח, י״ז). נתקשו בזה המפרשים: האיך, בשביל מניעת שמחה. יגיע לבני ישראל עונש גדול כל כך? — אך, הגלות איננה באה עיקרה לשם עונש, אלא היא עצה ודרך, כדי להגדיל על ידיה את התשוקה וההתלהבות לעבודת השם. על כן, כאשר לא עבדו את השם „בשמחה ובטוב לבב מרוב כל״, היינו: שהעבודה לא היתה אצלם חדשה ופסקה התשוקה וההתלהבות, באה הגלות, „ועבדת את אויביך״, כדי להחזיר להם אהבה רבה ותשוקה והתלהבות ברשפי אש.

של השני, לא תפסיד בו אלא איבר אחד, מוטב שאכה במוחו, ואנצח ממילא את כל גופו. כך מייעץ היצר לאדם שיתענה, כדי שיחלש מוחו, וממילא ירוץ אחריו.

9.

מה פירוש הדברים: „מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה, ואתה פתחת בתשובה תחילה"? ואדם הראשון? וקין? ואברהם אבינו, כמה אנשים החזיר בתשובה, כמה גייר והכניס תחת כנפי השכינה? — ועוד: אם ראובן הוא באמת הראשון, שפתח בתשובה, הרי אין הושע יכול „לפתוח בתשובה תחילה"?!

רבי שמחה בונם מפשיסחא הסביר את הענין: ראובן היה הראשון, שעשה תשובה לפני שחטא, ושעה שלא היה ברור לו עוד שחטא. סוג זה של תשובה נקרא „תשובה תחילה". זה ביאור הדברים: „וישב ראובן אל הבור", לאחר שראה ראובן, שיוסף איננו בבור והצטער, שלא הצילו בחזקה מידי אחיו, כדי להשיבו אל אביו, — התחרט על העצה שהשיא: להשליך אותו אל הבור. וכיון שעצתו גרמה לחטא, אף על פי שלא התכוון לחטוא, עשה תשובה על כך. על כן בישר ד' לראובן, שבן בנו, הושע, יגיע גם הוא למדרגה עליונה זו של „תשובה תחילה".

ורבי מנחם מנדל מקוצק אמר: תשובת אדם וקין ואחרים היתה על חטא גלוי: בשעת חטאם ידעו, שהם עושים נגד רצון בוראם, ועשו אחר כך תשובה על זה. ואילו ראובן חידוש היה בתשובתו, שבאה על מעשה שעשה בכוונה רצויה, לשם שמים. ראובן עלבון אמו תבע. אמר: לא דיה לאמא להתקנא בחיי אחותה, אלא אף לאחר מותה? עלה וקלקל את היצועין. (בראשית רבה, צ"ח) ואף על פי כן עשה תשובה. וכן אמר גם הושע בן בנו: „שובה ישראל עד ד' אלקיך" — אפילו ענינים שאתה עושה לשם שמים („עד ד' אלקיך"), בדוק אותם יפה יפה, הבחן בסרחון המצוי לפעמים גם בהם, ועשה עליהם תשובה.

10.

רבי שלמה מקרלין שח פעם שיחה זו: עשיית תשובה לשם תיקון דבר בעולמות העליונים — אין זו מענייננו. תשובה שלנו היא לשם תיקון עצמו של האדם. ולא בצום ובעינוי עושים תשובה. רק לעתים רחוקות מאד נותנים אנו רשות ליהודי לישב בתענית. וגם זה רק בשלושה תנאים אלה: א) אם עבר עבירה גסה, חס ושלום. ב) אם הוא אדם בריא מאד. ג) רק בימים הקצרים של השנה. ותנאי קודם למעשה: שלפנות בוקר, לפני שהוא

8.

וישב ראובן אל הבור (ל"ז, כ"ט).

בראשית רבה, פ"ד: והיכן היה? ר' אליעזר ור' יהושע. ר' אליעזר אומר: בשקו ובתעניתו. כשנפנה הלך והציץ לאותו בור. הדא הוא דכתיב „וישב ראובן אל הבור". אמר לו הקדוש ברוך הוא: מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה, ואתה פתחת בתשובה תחילה, חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחילה. ואיזה? — זה הושע, שנאמר: שובה ישראל עד ד' אלקיך.

רבי אלימלך מליז'נסק היה קורא תגר על המורים לעם דרכי תשובה בתעניות וסיגופים. והיה אומר: כשל כח הסבל לסבול תעניות וסיגופים, ומחמתם אין ביכולת האדם לקנות שלימות בתורה ובעבודה.

פעם בא רבי אלימלך לעיר ניקלשפורג, אל רבי שמלקא. ביום שבת קודש עבר ברחוב ושמע קול תורה בהתלהבות, נתקרב אל הבית וראה אברך יושב ולומד בהתמדה גדולה. עמד כמו שעה, והאברך לא הרגיש בו. כאשר הפסיק מלימודו, נגש אליו רבי אלימלך ואמר לו: אחי! אחי! עשה תשובה ושב אל בוראך! נחלשה דעתו של האברך ולא השיב מאומה. אותו אברך היה הגאון החסיד ר' מרדכי בנעט.

כשבא האברך אחר כך אל בית רבו, רבי שמלקא, וראה בביתו את האיש, שהעיר למוסר אזנו, סיפר לרבי שמלקא את הדברים במר נפשו. והוסיף: מה עוול מצא בי האיש והוא לא ראני מעודי בלתי הפעם הזאת, שישבתי ולמדתי תורה.

ענה לו רבי שמלקא: אנכי יודע אשר נעלם ממך. כי ישבת בתענית כל השבוע הזה והיה לך ביטול תורה מהתעניות. ואיש כמוך מחויב לעסוק רק בתורה, ולא להתענות. ורבי אלימלך, איש אלוהים, הרגיש בדבר זה, ועל כן אמר לך מה שאמר לך.

כשמוע ר' מרדכי בנעט את הדבר, שהיה מצפוני לבו, כי שום אדם בעולם לא ידע עד עתה מתעניותיו, נתחרט על הדרך הזאת ונתדבק בתורה יותר.

*

רבי לוי יצחק מברדיטשוב התנגד גם הוא לסיגופי תעניות, והיה מסביר, שהיצר הרע מסית את האדם להם, כדי להחליש את מוחו ולמנעו מעבודת הבורא. והיה אומר בדרך משל: לשנים שנתאבקו ולא יכלו להתגבר זה על זה. נתחכם אחד מהם ואמר בלבו: כל פגיעה באחד מאיבריו

לאדם רשות ויכולת לעשות דבר כנגד רצונו. אף על פי כן, — „כל שתה תחת רגליו" (תהלים ח', ז'). השם בטובו מסר הכל לאדם, ורק אחת הוא שואל ממנו: שיקבל על עצמו עול מלכותו, — „מה ד' אלוקיך שואל מעמך כי אם ליראה" (דברים י', י"ב). וכך צריך האדם לאמור אל עצמו: „הן אדוני", רבון העולמים, „כל אשר יש לו נתן בידי", „ולא חשך ממני מאומה", „כי אם" זאת הוא מבקש ממני, ליראה אותו כל הימים. ומזה עצמו צריכה ליפול בושה על האדם, שיתבייש ולא יוכל לעשות שום דבר נגד רצונו, יתברך, — „ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלוהים"?!

ובתחילה היה „וימאן" — מיאן בעבירה בלי טעם ונימוק. רק כמו שאמרו חכמינו ז"ל: „אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר, אבל, אפשי, ומה אעשה? ואבי שבשמים גזר עלי כך!" (ספרא, קדושים). ועל ידי „וימאן" בא לנתינת טעם, „ויאמר אל אשת אדוניו: הן אדוני". והאמת היא, שעל ידי יראת שמים זוכים למצוא אחר כך טעמים, לבחור בטוב ולמאוס ברע. כי החכמה של האדם הבל היא, ויש בה כמה טעויות. אבל, החכמה והדעת, שבאה על ידי יראת שמים, היא האמת. „הן יראת ד' היא חכמה" (איוב כ"ח, כ"ח), פירוש: החכמה הבאה בכח היראה היא החכמה האמתית. וזה הוא שאמרו חכמינו ז"ל: „כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקיימת". (אבות, פרק ג', מ"ט).

14.

וחטאתי לאלהים (ל"ט, ט').

ברש"י: בני נח נצטוו על העריות.

רבי שמחה בונם מפשיסחא אמר:

— לפי דברי רש"י הנ"ל הלא צריך היה יוסף לאמור „וחטאנו", לשון רבים, שגם היא היתה מצווה על האיסור?

— יוסף לא רצה לשתף עצמו עמה אף בדיבור.

15.

ויבוא הביתה לעשות מלאכתו (ל"ט, י"א):

ברש"י: לעשות צרכיו נכנס, אלא שנראה לו דמות דיוקנו של אביו.

רבי יצחק מווארקא אמר: שיטתו של יעקב היתה, לא שלנות את לבושו ואת דרכיו החיצוניים ממנהג אבותיו. יוסף בחר לו דרך אחרת להסתיר את צדקותו הפנימית; וכלפי חוץ היה מתקן בשערו, ממשמש

מתחיל בתענית, ישתה כוס חמין, וגם תענית כזו — אין אנו גורסים אותה, אלא מניחים אותה, כדי שהאדם לא ישקע בעצבות ומרה שחורה ולא תיפול עליו רוחו. כי עצבות היא מקור כל רעה.

דרכנו בעשיית תשובה כך היא: עשיית טוב מסירה ממילא מן הרע. „משכו" תרתי משמע: משיכה המקרבת אל דבר מן הדברים, וגם משיכה המרחקת ממנו. „משכו וקחו לכם צאן" (שמות י"ב, כ"א) — פשוטו: משיכה מקרבת. אך, חכמינו ז"ל דרשו: „משכו ידיכם מעבודה זרה, וקחו צאן של מצוה". מי שמושך ומקרב קדושה אל עצמו, הרי הוא ממילא מורחק מן הרע.

על כן דעתנו היא: ממה נפשך — אדם שאינו הולך בדרך הישר, הרי גם צומות ועינויים אינם דבר ישר. אלא מאי? האדם הולך בעצם בדרך האמת, אלא סר ממנה, — אם כן גם אכילה ושינה מן המידה הן. צריך אדם לישון ולנוח, כדי שלבו יהיה שלם. כי עיקרה של תשובה הוא חרטה. והלב הוא כלי החרטה. על כן צריך שהלב יהי שלם ושלו, כדי שגם החרטה תהיה שלמה ושלוה.

11.

ותשב בפתח עינים (ל"ח, י"ד).

בעל חידושי הרי"ם אמר: תמר ישבה בעינים פתוחות. ראה ראתה את תוצאות הדברים, — מלכות בית דוד.

12.

וישלח יהודה את גדי העזים ביד רעהו העדלמי לקחת הערבון מיד האשה (ל"ח, כ').

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר: צריך אדם שיהיה לו חבר, אשר לפניו יוכל לגלות את נשמתו על כל סתריה וסדקיה ועל כל עבירותיה, — כיהודה לפני חברו חירה העדולמי.

13.

ויאמן ויאמר אל אשת אדוניו הן אדוני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש לו נתן בידי. איננו גדול בבית הזה ממני ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלוהים (ל"ט, ח'—ט').

בעל „שפת אמת" אמר: מכאן לימוד ועצה לכל אדם, לדחות את היצר הרע על ידי חשבון זה: הן היה בכחן של בורא העולמים להתקין, שלא תהיה

בעולם. ירידה זו נקראת בשם זנות. ואף על פי שהצדיק מחשבתו מתבלבלת קצת מהירידה, עם כל זאת יקום ויתהלך על משענתו, יתחזק כלב האריה, ולא יפול ולא ירד אלא בירידה שהיא צורך עליה. „ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף". משל למלכים הגבורים, שאינם נלחמים במדינתם, שלא להחריב את ארצם על ידי המלחמה, אלא הם יוצאים לקראת אויביהם למדינתם, ושם הם נלחמים בזרוע. וזה הוא סימן הגבורה וחיזוק הלב שלהם. והנמשל: מי שעובד את ד' בתכלית, הולך בדרכי המלכים הגבורים, ועורך המלחמה לא רק בימים שבהירות הקדושה מצויה בהם, היינו בארצם שלהם. אלא, נלחמים דוקא בימים שפלים ונמוכים, במדינה של השונא, — אז מתגברים הם כאש בוערת, ושורפים את המחשבות המבלבלות אותם.

17

כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חסד והזכרתני אל פרעה (מ', י"ד).

בראשית רבה, פ"מ: „אשרי הגבר אשר שם ד' מבטחו" (תהלים מ', ה') — זה יוסף. „ולא פנה אל רהבים", — על ידי שאמר לשר המשקים ,זכרתני' ,והזכרתני' ניתוסף לו שתי שנים.

ידועה הקושיא: בתחילה מתואר יוסף כבעל בטחון מוחלט, — „אשרי הגבר אשר שם ד' מבטחו, זה יוסף". ומיד אחרי זה מסופר, שנתפגם בטחונו ופנה אל שר המשקים „והזכרתני אל פרעה", ונענש: שנתוספו לו שתי שנים. וגם הענין סותר את סוף הפסוק „ולא פנה אל רהבים".

רבי שמחה בונם מפשיסחא הסביר הענין: כל אדם, אף המאמין ובעל הבטחון הגדול, חייב לעשות כל הפעולות הטבעיות, הדרושות לשם פרנסתו, לריפוי ממחלה, או כדי להיחלץ מצרה וצוקה.

אלא, מה הפרש בין מי שהוא בעל בטחון ובין מי שאיננו, אם שניהם כאחד עושים אותן הפעולות הטבעיות וההכרחיות? — הפרש דק הוא: מי שאינו בעל בטחון מרומם את פעולותיו, מהדר בהן ונותן להן את נפשו, כי כל מבטחו רק בהן בלבד. אך בעל הבטחון יודע, שהפעולה שלו איננה אלא אמצעי לעזר ואינו נותן לה את כל לבו, כי בעיקר בוטח הוא בד'.

על כן, בזה שפנה יוסף אל שר המשקים לא נפגם בטחונו. כי אין אדם רשאי לישב בטל. והמדרש מטעים, שיוסף לא שם את כל לבו בפעולתו, — „ולא פנה אל רהבים". יוסף נשאר נאמן למידת בטחונו בד'.

אלא, יוסף נכשל בשר המשקים. הלה נתכוון להבזות את יוסף בעיני פרעה; ולא להזכירו לטובה. יוסף ידע זאת, אף על פי כן פנה אליו, כי

בעיניו (רש״י ל״ז, ב׳) ומשנה את בגדיו לפי מנהגי המקום. לכן יכולה היתה אשת פוטיפר להתקרב אליו, כי לפי דרכיו החיצוניים חשבה, שלא יתנגד לדבריה. ומעין זה נאמר בזוהר: „ותתפשהו בבגדו״, שהיתה לה תפיסה בו על ידי בגדיו החיצוניים.

כשראה יוסף כך, הכיר שדרכו של אביו נכונה יותר, שאין היא מביאה לידי נסיונות ומרחיקה את יצר הרע. „נראה לו״, נראה והוטב בעיניו, „דמות דיוקנו של אביו״, הדרך והצורה של אביו, דרך ישראל סבא.

*

כאשר גזרה ממשלת הצר ברוסיה על מלבושי היהודים וצדיקי הדור השתדלו לבטל את הגזירה, שאל משכיל ידוע את רבי יצחק מווארקא:

— מה רעש? הלא גם משה רבנו לבוש היה כמצרי ונאמר עליו „איש מצרי הצילנו מיד הרועים״?

— משה רבנו ראה, שיתרו משתוקק, שלוקח בתו יהיה בן ישראל דוקא, אלא חשש מפני הגויים. לבש משה רבנו מלבושי מצרי, להסיר את החשש הזה. אם כן, הדבר נעשה על ידי אחד ומיוחד, לשעתו ולענינו. אך, צבור ישראלי שילבש בתמידות מלבושי גויים, — דרך היא המוליכה אל „ויתערבו בגויים״.

16.

ויהי כמשלש חדשים ויגד ליהודה לאמור זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה לזנונים ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף (ל״ח כ״ד).

רבי ישראל, המגיד מקוז׳ניץ, אמר: לכל עת וזמן תחת השמים. גם בעבודת הצדיקים, ההולכים ומתקרבים תמיד בקדושתם לפני ד׳, יש זמן, שהם יורדים מעט מקדושתם, והוא: בחדשים תמוז, אב, טבת ושבט. ימים אלה ימי ירידה הם בעצמם, כי בהם נחרב הבית בראשונה ובשניה, והובקעה העיר, ובאו עלינו צרות רבות עד כי חדל לספור. ובצירוף הם שלושה חדשים, היינו: החדשים תמוז וטבת, חצי החודש שבט עד ט״ו בשבט, שהוא ראש השנה לאילות ובו מתרוממת קרן הקדושה, וחצי החודש אב, גם כן עד ט״ו באב, „שלא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב״.

נרמז הענין בדברי הכתוב: „ויהי כמשלש חדשים ויגד ליהודה״ וגומר. בשלושת החדשים הנ״ל מרגיש גם הצדיק (הוא בחינת יהודה, על שם שפיו מלא תמיד הודאה לד׳), כי הכלה העליונה („תמר כלתך״) היא בירידה

מקץ

1.

ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם והנה עומד
על היאור (מ"א, א').

המגיד הגדול, רבי דוב ממזריטש, אמר: שנות האדם חלוקות לשלשה חלקים. עד עשרים שנה — ימי העליה של האדם, שבהם הוא מתעלה ומתחזק בכחו מיום ליום. ימי העמידה, שהאדם עומד על עמדו, הם עד ארבעים שנה. אחרי ארבעים שנה מתחילים ימי הירידה; מעט מעט יורדים כחותיו ועשתונותיו.

בשני חלקי השנים הראשונים של האדם, בוודאי שיצר הרע מתגבר, מחמת שהאדם הוא בכחו ובגבורתו. אך, „מקץ שנתים ימים", כשעוברים שני חלקי השנים האלה, הן צריך היה האדם לשוב על כל פנים אז מדרכיו, להתחרט על מעשיו ולשים אל לב, כי עתיד הוא במהרה ליתן דין וחשבון לפני בוראו. אולם, הרגל מעלליו הרעים במשך ארבעים שנה, הוא בעוכריו. „ופרעה חולם" — ופרעה אותיות העורף, רמז ליצר הרע, המקשה ערפו של אדם. בעטיו של יצר הרע נדמה אז לאדם, שהוא חולם חלום „והנה עומד על היאור", — היאור צירוף אותיות: ה' או"ר, שהם חמשה חומשי תורה. („תורה אור"). כלומר, מתגאה האדם בלבו ואומר: ברוך השם, שאני למדן, „עומד על היאור". ואשרי לי ולנשמתי. והנה זה היפוך הדרך הטובה. כי מי שזוכה ועיניו נפקחות, רואה את גודל חסרונו בעבודת השם, ועל ידי זה תישפל רוחו ויישבר לבו, וישוב אל ד' וירחמהו.

2.

בראשית רבה, פ"ט:

ויהי מקץ שנתים — קץ שם לחושך (איוב כ"ח), זמן נתן לעולם כמה שנים יעשה באפילה, שכל זמן שיצר הרע בעולם, אופל וצלמות בעולם. נעקר יצר הרע מן העולם, אין אופל וצלמות בעולם.

בעל „שפת אמת" אמר: מזמן חטאו של אדם הראשון, טוב ורע מעורבים בכל הבריאה. אין דבר שבקדושה, שלא ילווהו צל של הסתר, או

בטחונו היה בד'. והנה נענש והיה בבית הסוהר עוד שנתיים: כיון שידע את טיבו, היה לו להשתמש בפעולות ובאמצעים אחרים. צדיק צריך שתהיינה עיניו פקוחות.

*

רבי יצחק מווארקא אמר: בוודאי שיוסף היה תמיד במדריגת בטחון גמור, ולא היה בו שום שינוי. אלא, הפעם הזאת רצה להלביש את הבטחון לבוש של דרך הטבע, ופנה אל שר המשקים. אף על פי כן נענש יוסף, כי מה שמותר לכל אדם, ואפילו מה שהוא מצוה לגבי כל אדם, — נחשב לחטא אצל יוסף הצדיק.

והוסיף רבי יצחק מווארקא וסיפר: פעם, בראש השנה, הלך רבי אלימלך מליז'נסק אל הנהר לסדר „תשליך". בין הנלווים אליו היה אז הרב החסיד ר' זאב, בעל „לשון הזהב". כשהגיעו לנהר התרחק קצת רבי אלימלך, על מנת לנער את כיסי בגדיו, כמנהג. הלך אחריו הרב ר' זאב ואמר: „אראה היכן משליך רבנו את העבירות שלו, אגביה אותן ואקחן עמי". כי מה שנחשב בעיני הצדיק לחטא, — סיים רבי יצחק מווארקא, — זכות ומצוה היא לגבי כל אדם.

*

ורבי מנחם מנדל מקוצק אמר לפי דרכו: מן השמים האריכו את זמן ישיבתו בסוהר והראו לו באצבע את חסרונו, שסמך על שר המשקים. לאו כל אדם זוכה למדרגה הגבוהה, שיראו לו באצבע את חסרונותיו.

כל אלה המידות בגשמיות הן כמו משל בשביל הרוחניות. היינו: מתוך האהבה לדבר גשמי יראה וילמד האדם, איך לאהוב יותר את השם; מתוך היראה מפני ענינים גשמיים יבין כמה גדולה יותר צריכה להיות היראה מפני אדון כל הארץ; וכן שאר המידות בגשמיות משל הן. אך, צריך האדם להישמר ולהיזהר, שלא יטבע במצולות המשל הזה.

4.

ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלוהים בו (מ"א, ל"ט).

רבי שמחה בונם מפשיסחא אמר:

— וכי לא ידע פרעה, שיש אנשים צדיקים, אשר רוח אלוהים בהם?

— אך, פירוש הדברים הוא: „הנמצא כזה", האם בנמצא הוא איש כזה: יפה תואר, מסלסל בשערו, מתהדר בלבושו, מעורב עם הבריות, ואף על פי כן „אשר רוח אלוהים בו"? —

5.

ויצבור יוסף בר כחול הים הרבה מאד עד כי חדל לספור כי אין מספר. (מ"א, מ"ט).

החוזה מלובלין אמר: בוודאי צריך האדם לפשפש במעשיו בכל עת. אך, יש שעות של בהירות, המושפעת על האדם מלמעלה. אותה שעה, שהקדוש ברוך הוא נותן לאדם דביקות אליו ונעימות לו, יתברך, — ודאי שאין לו לחשוב בשיפלותו ובעבירותיו, כדי שלא להעציב לבו.

אמרו במשנה (שבת א', ב'): לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה ולא יכנס אדם למרחץ ולא לבורסקי. „סמוך למנחה", היינו: בשעת רצון ודביקות, „לא ישב אדם לפני הספר" — לא ישב לפני מוכיח, המזכיר לו שיפלותו, כדי שיפשפש במעשיו.

הגם, שמצווה גדולה היא להוציא יקר מזולל, היינו: להחזיר חוטא למוטב, אף על פי כן אין נכון לאדם להכניס עצמו לענין זה. כי הרי זה כמי שנכנס למקום מטונף. זהו: „ולא יכנס למרחץ ולא לבורסקי", — לא יכנס לריח הרע של עוונות רשעים. כי אדם מתטנף בעבירות החוטא, עד שהחוטא שב בתשובה. ועוד: שמא הוא, אם יחזירנו בתשובה, אך ברי הוא, שאפילו אם יחזירנו בתשובה, יתטנף ממנו קודם. על כן אין נכון לעשות כן. וכמו שאמר רבי ישראל בעל שם טוב: מוכיח הוא כמו מרא וחצינא (מעדר וקרדום), שמשליכים בהם את הזבל לנקות המקום, והם עצמם מתלכלכים.

שלא תהיה לו קליפה לא טהורה. בכל פינה ישנה השניות הזאת. הכל הולך לפי הכלל: „שנתים ימים" — ש ת י שנים, אחת צחה ואחת אפלה. רק לעתיד לבוא תתבטל זאת השניות, אז „יהיה ד' אחד ושמו אחד".

עם ראשיתה של גלות מצרים, התחיל התיקון של השניות. ומספרת לנו התורה על חלום פרעה: שבע שנות רעב אין להן מקום בפני עצמן. הן יכולות להיות נמשכות רק אחרי שבע שנות שובע. כשם שסיטרא אחרא נמשכת כקוף אחרי מידות הקדושה. עוד דבר עלינו להבין מתוך החלום הזה: לא רק שהרע לבדו אין לו קיום בעולם, אלא שאין רע, שהטוב לא יקדים לבוא לפניו, כרפואה לפני המכה. כך קבע ד' את סדר העולם, כדי שמן ההארה הקודמת לחשיכה תבוא לאדם עצה ותושיה לימי הרעה. ואחרי ימי הקלקול יכול לבוא גמר טוב, שהוא העיקר, והוא תלוי בסייעתא דשמיא.

וההפרש בין שנית השובע לשנות הרעב הוא: שנות השובע אחדות שרויה ביניהן. יניקתן וחיותן הן משורש א ח ד. כך כתוב על שנות השובע „ותכלנה", ובמדרש מוסבר, „שיצאו מכוללות" (בראשית רבה, צ') — מיוחדות ודביקות בעיקר אחד ובשורש אחד, שורש החיות. ואילו בשנות הרעב כתוב „ותחלנה", ובמדרש מבואר: „נכנסו חולניות". מתחילת כניסתן חולניות היו. כח החיים של אדם בריא מחולק במידה נאותה בין כל האיברים. ואילו אדם חולה חיותו אתו, אך אין היא מסודרת כראוי באיבריו. כך גם ימים חולים. גם להם יש חיות, אלא שהיא נסתרת ואינה מיושרת כראוי. ומי שיודע זאת ומתאמץ ליישר עצמו, ונכסף להגיע אל הנקודה הפנימית, יכול למצוא את הטוב הגנוז גם בימי הרע.

ובכל איש מישראל ובכל מקום יש נקודה של אֵש, אלא שהארציות מסתירה ומכבה אותה. „ויוסף הוא ה מ ש ב י ר לכל עם הארץ" — יוסף מ ש ב ר זאת הקליפה של ארציות („עם הארץ", הארציות המעממת), מסיר את ההסתרים המחפים על הקדושה, ומתגלית פנימיותה.

3.

והנה מן היאור עולות שבע פרות יפות מראה — — והנה שבע פרות אחרות עולות אחריהן מן היאור רעות המראה (מ"א, ב'—ג').

בעל חידושי הרי"ם אמר: נרמזו כאן שבע המידות שבאדם, שעלולות להיות לטוב וגם לרע. לטוב הן: לאהבה את השם, ליראה מפניו, להתפאר בתפארתו, לנצח מלחמות היצר הרע, להודות לד', להידבק בדרכיו, להמליך מלכא קדישא.

בעבודת השם ברוב חוזק ואומץ. והמשכיל יודע, שאם לא יתחיל בעבודה מחדש, תעלה כל ההארה בתוהו. אך, שאינם משכילים מתמרמרים על נפשם, שמאומה לא נשאר בידם. ולא מחכמה יתאוננו על זאת.

7.

ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו (מ"ב, ח').
כנים אנחנו (מ"ב, י"א).

אל רבי מנחם מנדל מקוצק בא פעם אחיו. לא הניחו המשמש להכנס לחדר הרבי מחוץ לשורת הצובאים על הפתח. מתרעם אחיו של הרב ואומר למשמש:

— היודע אתה, מי אני? הן אני אחיו של הרבי!

— כל היהודים שווים בעיני.

בא אחיו של הרבי לכלל כעס וחישב להתפרץ אל החדר פנימה. אמר לו המשמש: אלך ואשאל את פי הרב. נכנס המשמש אל הרב, שהה אצלו שעה קלה, חזר ואמר:

— הרבי ציווה, שתמתין. כל היהודים, אמר הוא, הם אחיו.

עברו שעתיים, בערך, והוא נכנס לחדר־שאילת־שלום. רבי מנחם מנדל נותן שלום לאחיו, והלה „מזכיר" את עצמו לפניו: זקוק הוא לישועה, חולה הוא.

— מה שם אמך? שואלו הרבי.

— הן אחים אנחנו! עונה הוא ומביט על הרבי בעיני מורא.

— אין אני יודע את עצם כתפי, ואיך אדע את שם אמך.

זה הוא, אמרו זקני החסידים, סוד המדרגה הגבוהה, שנתברך בה שבט לוי: „האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו, ואת אחיו לא הכיר, ואת בניו לא ידע, כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו" (דברים, ל"ג, ט'). וזוהי המדרגה, שעליה עמדו אחי יוסף בשעה שנפגשו אתו: „והם לא הכירוהו".

אולם, יוסף הגיע למדרגה גבוהה יותר: אף על פי שכל מעשיו ופעולותיו היו קודש לעבודת הבורא ולשליחותו האלהית במצרים — „ויכר יוסף את אחיו".

8.

ויאמר אליהם יוסף הוא אשר דברתי אליכם לאמור מרגלים אתם (מ"ב, י"ד).

רבי דוד מלילוב אמר: אין גאולה באה לצבור, אלא לאחר שהכיר את חסרונותיו והוא מתאמץ לתקנם ולהשלימם. והוא הדין ביחיד. כל זמן

רק אם יזדמן ויבוא לפניך חוטא ויבקש ממך מעצמו ליתן לו דרך תשובה, אל תדחה אותו, כי ד׳ הוא שהזמינו לפניך. ואולי הוא משורש נשמתך, שמוכרחת להיתקן על ידך. ואף בענין איש כזה, שאתה מחזירו בתשובה, אל תיכנס לעומק הרישעות והעבירות שלו. משל לאדם טובע בנהר. הנקל הוא, שיטבע גם אדם שני, שיאחוז בו להוציאו מן הנהר. אלא, מי שרוצה להצילו, אוחז בשערות ראשו ומושכו לחוץ. כן הדבר הזה.

אך, יש צדיקים בעלי מדריגה גבוהה, אשר בהיותם עוסקים בתורה, ממשיכים הם גם מידת תשובה לעולם. והם מחזירים רשעים למוטב בשכל וברוחניות, שלא יזיק לשום איש. צדיקים אלה הם בבחינת „אשרי מי שאומנותו בשם״, היינו: שהם אינם מתטנפים בעוונות הרשעים ובסרחונם.

והמדריגה העליונה: „ויצבור יוסף בר״. מבואר בספר הזוהר: „השמים מספרים כבוד אל״, מסַפרים — מְנהירים, מלשון „כלבנת הספיר״. הצדיק נקרא „יוסף״ על שם שהוא רוצה תמיד להוסיף ולספק צרכיהם של ישראל על ידי חסדי אל כל היום; ועל שם שהוא משתדל להוסיף תענוג להשם יתברך ולהוסיף ולהרבות כבוד שמים בעולם. על כן הקדוש ברוך הוא נותן לו תועלת בכל, כי הבא ליטהר, מסייעין אותו. „ויצבור יוסף בר כחול הים״, היינו: רוחניות (מלשון „נשקו בר״), עד שמגיע למדריגה העליונה „כי חדל לספור״, חדל לטהר ולנַהר אחרים. „כי אין מספר״, כשמגיע צדיק הדור למדריגה העליונה הזאת והוא עצמו הולך הלוך וגדול, חושב הוא, שאינו מטוהר עוד כראוי ואינו יכול לטהר אחרים. כי אז עניו הוא מכל אדם, מעין הבחינה של משה רבינו.

6.

והרעב על פני כל הארץ ויפתח יוסף את כל אשר בהם וישבור למצרים (מ״א, נ״ו).

הרבי מסוכאטשוב, בעל „שם משמואל״, אמר:

— למה פתח יוסף את כל האוצרות, אשר נצבר בהם בר לשבע שנים? למה לא פתח לפי הצורך, שהיה כפעם בפעם?

— כדי לסלק את הרעב של מהומה.

ולעומת רעב של מהומה בגשמיות יש מעין רעב של מהומה ברוחניות. לפעמים נדמה לאנשים, שאבדה תקותם בעבודת השם. בשביל זה פותחים מן השמים בזמנים מקודשים הארות גדולות, עד שנדמה לאנשים, שרוח אחרת עמם. והוא רק לסלק את היאוש הנורא, למען ידעו כי לא אבדה תקותם ועדיין בידם להיות מהשרידים אשר ד׳ קורא, ויתחילו מחדש

יעקב אבינו הזכיר כאן את השם שדי, כי גם יסורים מביא הקדוש ברוך הוא על האדם, כדי למרקו ולהביאו להכרת בוראו. ואמר יעקב: די. הצרות שעברו עלי עד עתה דין היו להביאני להכרת בורא הכל.

11.

ותרב משאת בנימין ממשאות כולם חמש ידות
וישתו וישכרו עמו (מג, ל"ד).

הרבי מאלכסנדר, בעל „ישמח ישראל", אמר: אין תימה שיוסף שתה עד כדי שיכרות. הנה נתקיימו חלומותיו, ודעתו היתה טובה עליו, כי עלה לגדולה. אך, אחי יוסף מה היתה שמחתם, כי שתו „וישכרו עמו"?

אלא, בכוונה מכוונת נתן יוסף לבנימין משאות פי חמשה מאשר לשאר אחיו. רצה לנסות אותם ולהיווכח, אם עדיין שולטת בהם מידת הקנאה. כי הרי מידה זו של קנאה ביוסף בגלל חיבת יעקב וכתונת הפסים שעשה לו („ויקנאו בו אחיו", בראשית ל"ז, י"א), היא שהביאה אותם לידי מכירת יוסף לישמעאלים. וכאשר בדקו האחים את עצמם ונוכחו לדעת, שביערו ועקרו מתוך נפשם את המידה המגונה הזאת, הגיעו לכלל שמחה גדולה, "וישתו וישכרו עמו".

12.

וישתו ישכרו עמו (מ"ג,ל"ד).
ברש"י: מיום שמכרוהו לא שתו יין, ואותו
היום שתו.

בעל „אבני נזר" אמר:

— ידועה התמיהה: הן לא ידעו עוד, שהוא יוסף, ולמה שתו?

— מובא בספר הזוהר, שיצר הרע מבקש חדוותא דחמרא. ומה שבשבתות וימים טובים מתבקש יין לקידוש והבדלה, ואין שמחה אלא ביין, הוא משום ששבת ויום טוב הם זמן עליית העולמות. ואז מתעלה גם היין ושוב איננו גורם תכונות רעות, אינו מגשם ואינו מגדיל את יצר הרע. על כן מובא בש"ס פסחים: „כוס בכל יומא (של חול המועד) מי איכא". באשר בחול המועד אין עליית העולמות, שוב אין שבח בשתיית היין.

ידוע, שיוסף הוא בחינת שבת. על כן, מיום שמכרו את יוסף לא שתו יין כי היתה חסרה להם בחינת שבת, וחששו, שהיין יגשם אותם ויוליד בהם תכונות רעות. וכל אותו הזמן לא היתה עלייה ליין אפילו בשבת. אך, בישבם בסעודה עם יוסף הרגישו במאכל בחינת שבת, כי המאכל נתעלה.

שהצבור או היחיד אינו רואה את נגעי עצמו, וממילא אינו משתדל להסירם, אין הוא ראוי לגאולה. דבר זה אנו למדים מתורתנו הקדושה. כל עוד אמרו בני יעקב אל יוסף: „כנים אנחנו", כלומר: כל זמן שחשבו, שהם ישרים ונאמנים ואין בהם עוולה ופגם, לא היו כשרים לגאולה. אדרבה, יוסף קצף עליהם ואמר: „הוא אשר דברתי אליכם לאמור מרגלים אתם". רק אחרי שהכירו את חסרונותיהם והודו ואמרו: „אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו" (מ"ב, כ"א), — רק אז התחילה ובאה גאולתם. הקדוש ברוך הוא מלא אז את לבו של יוסף אהבה ורחמים לאחיו: „ויסוב מעליהם ויבך". (מ"ב, כ"ד).

9.

וגם אחיכם הקטן תביאו אלי ויאמנו דבריכם ולא תמותו ויעשו כן (מ"ב, כ').

רבי יצחק מוואורקא היה אומר: כשאדם גורם יסורים לחברו, והלה איש קצר דעת, שאין לו אלא מה שעיניו רואות ראייה חיצונית, מובן שהוא כועס על חברו שגרם לו יסורים וצער. אך אם מעמיק הוא לראות, הרי הוא בא לכלל הבנה, שהקולר תלוי בו בעצמו: חטאיו בודאי גרמו ליסורים, וחברו אינו אלא שליח בידי שמים.

כשחבש יוסף את אחיו במאסר שלשה ימים ואמר להם: „שלחו מכם אחד ויקח את אחיכם" (מ"ב, ט"ז), ידוע ידע, כמה יסורים הוא גורם להם. לכן הדגיש: „זאת עשו והיו את אלהים אני ירא" (מ"ב, י"ח), — לא אני הוא המצווה לכם לעשות זאת, כי הכל מאת אלהים. אז הבינו, שלא יוסף הוא האשם בצערם וביסוריהם, כי אם הם עצמם: „ויאמר איש אל אחיו, אבל אשמים אנחנו על אחינו" (שם, כ"א), — אנחנו חטאנו, עלינו לעשות תשובה. זהו „ויעשו כן" (שם, כ') — הם עשו תשובה.

10.

ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש (מ"ג, י"ג).
רש"י: ומדרשו, מי שאמר לעולם די, יאמר די לצדותי.

רבי מרדכי יוסף מאיז'ביצא אמר: רבותינו ז"ל אמרו על השם שדי, שהעולם בשעת הבריאה היה מרחיב והולך עד שאמר הקדוש ברוך הוא די. ואמר הרב הקדוש מפשיסחא, רבי שמחה בונם, כי עיקר בריאת העולם היה, כדי שיכירו הבריות את גדולת השם יתברך; לכן אמר „די", מה שנברא עד עתה דיו כבר לבוא על פיו להכרת השם.

ויגש

1.

ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני ואל יחר אפך בעבדך (מ"ד, י"ח).

המגיד הגדול ממזריטש אמר: הכתוב מורה לנו דרך תפילה של הצדיק עבור בני ישראל: להמשיך לכל איש די מחסורו אשר יחסר לו. כאשר הצדיק מתפלל על איש פרטי יש לפעמים קיטרוג על אותו פלוני בגלל איזה חטא, וזה מעכב את התפלה מלפעול את פעולתה. התקנה לזה היא, שהצדיק יתפלל במחשבתו הרצויה למען כבוד השם, היינו: שהשפעת הטובה, שהוא רוצה להביא לעולם, אינה אלא לעילוי כבודו, יתברך.

כי אמרו חכמינו ז"ל: בזמן שאדם מצטער, שכינה מה לשון אומרת? — קלני מראשי! קלני מזרועי! ואם כך מצטער הקדוש ברוך הוא על דמן של רשעים, קל והומר לדמן של צדיקים שנשתפך (חגיגה ט"ו, ע"ב). אם כן, על ידי השפעת הטובה על איש פרטי, שהיא היפך שפיכת דמו, מתעלה כבוד השם. על ידיה גם נגרמת נחת רוח לד׳, כביכול. כי השם יתברך רוצה תמיד להשפיע טובה. תפילת צדיק על דרך זאת סותמת את פי המקטרגים.

„ויגש אליו יהודה", הצדיק נקרא יהודה, על שם שממלא הוא תמיד פיו ברכה והודאה לד׳ וממליכו. „ויאמר בי אדוני", — עיקר כל מחשבתי למען כבודך, שתמלוך לבדך ויהיה שמך אדני, לכן „ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני". „ואל יחר אפך בעבדך" — בתפילה כזאת אין שטן ואין פגע רע. כי אפילו אם פלוני האיש אינו ראוי לפי מעשיו לקבל שפע רחמנות, אבל הקדוש ברוך הוא בוודאי ראוי להשפיע, למען רוממות כבודו ולמען תענוגו בהשפעה.

2.

בעל „שפת אמת" אמר: באמת צר מאד היה אז ליהודה, כמו שאמר למעלה: „מה נאמר לאדוני מה נדבר ומה נצטדק" (מ"ד, ט"ז). על כן היתה מחשבתו ועצתו, שיגש אל פנימיות הדבר. „ויגש אליו", אל יוסף, כי יוסף מורה על הנקודה הפנימית, שניתנה לכל דבר מאת השם יתברך. יהודה

ובאמת היה אותו יום שבת, כאמרם ז״ל: „וטבוח טבח והכן׳, אין .והכן׳ אלא שבת״. והיתה סעודתם סעודת שבת והיין נתעלה, על כן שתו אז ולא חששו.

13.

כי נחש ינחש איש אשר כמוני (מ״ה, ט״ו).

רבי מנחם מנדל מקוצק היה אומר: „איש אשר כמוני״, מי שרוצה לעשות כמוני, לחקות מעשי חברו ולהידמות אליו — „נחם ינחש״, מעשהו כמעשה כשפים.

14.

על דבר הכסף השב באמתחותינו (מ״ד, י״ח).
והנה כסף איש בפי אמתחתו (מ״ד, כ״א).
אלוהיכם ואלוהי אבותיכם נתן לכם מטמון
באמתחותיכם כספכם בא אלי (מ״ה, כ״ג).

בעל „שפת אמת״ אמר: השבטים צדיקים היו ולא היה בהם חטא. אך, הצדיק אף כשהוא מתגבר בכל דבר על יצרו, תיפול עליו אימה, ממה שהוא רואה שיצרו מתחדש עליו בכל יום. על פי שכל האדם, הנה מאחר שרצונו אמת לשמים וגבר על יצרו ומסר את כל חשקו להשם יתברך, צריך היה יצרו לסור ממנו. אבל באמת אין הדבר כן. רצון הבורא הוא, שיהיה חשק האדם בבחינת „רצוא ושוב״, וזה הוא תיקון הגוף, כדי להעלות את כל הרצונות שבאדם אל השם.

זה הוא שאמרו השבטים בפחד ואימה: „על דבר הכסף״, הכסיפה והחשק, „השב באמתחותינו״, שחוזרים ושבים אל הגוף, שהוא משול לאמתחת, המחזיקה את הנשמה. „כסף איש בפי אמתחתו״, לפתח הגוף רובץ חטאו וחשקו של כל איש.

השיב יוסף ואמר: „אלוהיכם ואלוהי אבותיכם נתן לכם מטמון באמתחותיכם״, — ניצוצות קדושים טמונים כמטמון גם בגוף, וצריך להוציא ולברור את הקדושה. זו היא הסיבה, שהכוסף והחשק ישובו לגוף. „כספכם שב אלי״. אף על פי כן ישוב רצון האדם אל השם. על כן, אף כי רואה האדם, שיצרו מתחדש עליו, אל יתעצב ואל תיפול רוחו עליו, אלא יאמין, שמעשיו הטובים עולים לשמים.

עוד אמר:

יהודה נמשל במדרש (שם, שם) לחורש, ויוסף לקוצר. „ונגש חורש בקוצר" (עמוס ט', י"ג). חורש זה יהודה, שנאמר יחרוש יהודה (הושע, י', י"א). בקוצר, זה יוסף, שנאמר והנה אנחנו מאלמים אלומים.

מה טיבו של חורש — רבותינו, בש"ס מועד קטן, אמרו: דרכו של חורש לרפויי ארעא. לעומתו, החורש בנפש האדם דרכו לרפות ולרכך את קשיות הלב של האדם. וכמו שריפוי וריכוך הארץ צורך הוא, כדי שתוכל לקבל לתוכה את גרעיני הזריעה, כן בנפש, — צריך לרכך את קשיות הלב, שיהיה בחינת לב נשבר ונכנע, כדי לקבל הארה אלוהית. זו היתה מידתו של יהודה לרכך את לב האבן. והיא מידת דוד המלך, שיצא מיהודה, וספר תהלים מלא כח זה. והכניס יהודה סגולה זו בכל ישראל, שיהי להם לב נשבר.

יוסף הוא בחינת קוצר. כי מלאכת הקוצר בגשמיות היא, להבדיל את התבואה מחומר הארץ. ומדת קוצר באדם היא: שכל הנבדל מן החומר. וזה היה ענין יוסף: „תאות גבעות עולם תהיין לראש יוסף ולקדקוד נזיר אחיו" (בראשית מ"ט, כ"ו).

4.

ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו
(מ"ה, א').

בראשית רבה, צ"ג: כיון שראה יוסף שהסכי־
מה דעתם להחריב את מצרים, אמר יוסף בלבו:
מוטב שאתוודע להם ואל יחריבו את מצרים.

הרבי מסוכאטשוב, בעל „שם משמואל", אמר:

— ולולא זה, שהסכימה דעתם להחריב את מצרים, למה היה יוסף רוצה לעכבם עוד ביסורים ולהוסיף לצער את אביו הזקן, שהיה יושב על יד הדרך, מצפה לחזירתם עם בנימין, וכל רגע לשנה ייחשב לו?

— מירוק החטא של מכירת יוסף לא היה שלם עדיין. על כן היה בדעתו של יוסף, שמוטב שיסבלו אחיו עוד צער עצום מאד עד שיתמרק החטא לגמרי. והתוודעותו אליהם אחרי המירוק השלם תהיה בשורה לעתיד, כי בקיבוץ הגלויות באחרית הימים, לא יצטרכו עוד למלחמת גוג ומגוג ולא ייהרג משיח בן יוסף. אבל, — „לא יכול יוסף להתאפק".

מכל מקום, סוף סוף נתקיים רצון יוסף. קבלה בידינו מרבותינו הקדושים, שנפטרנו וניצלנו ממלחמות גוג ומגוג, ואחרי קיבוץ גלויות ישבו ישראל במנוחה על אדמתם לעולם. כמו שבמצרים השלים קשי

לא הוסיף בבקשה זו שום דבר, אלא חזר לעצמו על כל הדברים שהיו: „אדוני שאל את עבדיו לאמור היש לכם אב או אח. ונאמר אל אדוני" וגומר. כך חזר על הדברים, מתחילה ועד סוף, כדי שיהו מיושרים אצל עצמו ויקבל את רצון השם בשמחה. ועל ידי שמבררים את הדבר, שהוא מהשם יתברך, מתגלה הפנימיות. „ולא יכול יוסף", שהוא נקודת הפנימיות, „להתאפק" — נתגלתה הפנימיות, וממילא „הוציאו כל איש" — נתבטלה החיצוניות, המסתירה את הפנימיות.

זה גם שהבטיח הקדוש ברוך הוא: „אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה ויוסף ישית ידו על עיניך" (מ"ו, ד'), ובמדרש אמרו (בראשית רבה, צ"ד): „על מנת ויוסף ישית ידו על עיניך". הבטחה היא, שבכל מיצר שיהיה לישראל יהיה ד' בתוך המיצר: „אנכי ארד עמך". אך „על מנת ויוסף ישית ידו". על ידי התבטלות ישראל אל השורש, שהוא בחינת יוסף, תתעורר הגאולה מן המיצר.

וזו עצה לכל איש ישראל בכל שעה של צרה והסתרת פנים — שיתבטל אל רצון השם, על ידי שיברר לעצמו, שגם בתוך ההסתר יש חיות מרצון השם. „ויגש אליו יהודה", אליו, אל השם יתברך. על ידי העצה הזאת יכול כל איש ישראל ליגש אליו, ולהודות לו (יהודה, לשון הודאה). ושמעתי מאבי זקני ומורי זצלל"ה: שנקראים יהודים על שם שמודים להשם יתברך על כל דבר קטן וגדול, כי יודעים שהכל ממנו.

3.

בראשית רבה, צ"ג: בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך נוקשת באמרי פיך (משלי ו', א'—ב'), — זה יהודה שאמר „אנכי אערבנו מידי תבק־שנו".

בעל „אבני נזר" אמר:

— יהודה קבל ערבות לבנימין אפילו על אונס. מה תועלת ליעקב באחריות האונסין שקבל עליו יהודה? ועוד: מאחר שאין בידי יהודה להציל, למה יהיה גם הוא אבוד משני העולמות?

— יש באדם כוחות נעלמים, שהוא עצמו אינו מכיר בהם. בהת־אמצות הכחות האלה יכול אדם לפעמים לעשות יותר מאשר הוא עצמו מדמה. ואילמלא קבל יהודה עליו אחריות אונסין, לא היה מתאמץ ביותר להציל את בנימין, אלא היה עושה כפי מה שהיה נראה בעיניו שיש בכחו לעשות.

אלא כוונתנו היא: רק לא לעצבות. פשוט, יהודי שאינו מתהלך בשמחה על שהוא יהודי, הרי הוא כפוי טובה כלפי שמים. סימן הוא, שמעולם לא שמעה אזנו את הברכה: „שלא עשני גוי". מפשפש הוא בכיסיו, אם חסיד הוא או לא — הרי זו גיאות. מה פירוש חסיד? — ובלבד שהוא יהודי!

עצבות היא שאול תחתיה. כי מה הוא התוך והסיבה של העצבות? — חושב אדם: זה וזה מגיע לי. זה וזה חסר לי, בגשמיות או ברוחניות. ובכן, רק את עצמו הוא דורש ורק על עצמו הוא חושב.

ענין אחר היא מרירות. חושב אדם: לא עשיתי מאומה, אף על פי כן אני חי בעולם, נושם אויר. בתחילה מתעוררת שמחה בלבו. משבח הוא את חי העולמים על החסד, שעושה עמו בכל יום. אבל מיד הוא בא לידי שברון לב. מפני שבאמת, אף דבר קטן שבקטנים לא יתכן בעולם בלי מסירת נפש. וכשהוא מרגיש ומכיר, שלא עשה ולא פעל מאומה, תוקפתו מרירות.

ואף על פי שמרירות היא היפוך העצבות, בכל זאת אין בין זו לזו אלא כחוט השערה. עצבות מביאה כבדות בגוף. האדם שוכב לישון, אין הוא יכול לסבול את עצמו; אין הוא יכול לסבול יהודי אחר. ואילו מרירות אינה מניחה לישון. כי חשוב יחשוב בלי הרף: לא עשיתי מאומה ואף לא התחלתי שום מעשה. אם כן, הוא חוטף ומתפלל, חוטף ולומד, חוטף ועושה מצוה, וכשהוא רואה יהודי, הוא נהנה הימנו. אף על פי כן, גם מרירות דקה מן הדקה יש לה נגיעה בעצבות. והשמחה, אף הגסה ביותר, מקורה בכל זאת בקדושה.

6.

ואמרתם אליו כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים (מ"ה, ט').

רבי מנחם מנדל מקוצק ביאר את הכתוב המובא למעלה: שמני — שם אני „אלהים לאדון לכל מצרים". במצרים האפלה, העובדת עבודת גילולים, מכניס אני אבוקות אור של אמונה באלהים — זאת הבשורה שתבשרו לאבינו יעקב.

7.

והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימין כי פי המדבר אליכם (מ"ה, י"ב).

רבי מאיר מאפטא אמר: יש אנשים, שהם במדריגות גבוהות, לדבר עתידות וכדומה, ואף על פי כן עדיין הם למטה. „והנה עיניכם רואות", אם

השיעבוד את החסר לארבע מאות שנה, כן בגלות זאת: אריכות הזמן השלימה והיא גם מנעה רעות רבות וצרות, שהיו מעותדות לבוא על שונאי ישראל. וכשיתקבצו הגלויות שוב לא יהיו חבלי הלידה קשים כל כך.

ואל תתמה, שישתנה ממה שמפורש בכתוב. גם במצרים כתוב מפורש: „ארבע מאות שנה", ואף על פי כן, קשי השיעבוד השלים, והוחסרו מהן ק"ץ שנה. כן הוא במלחמות גוג ומגוג.

וענין שני המשיחים, משיח בן יוסף ומשיח בן דוד, הוא: בבוא משיח בן יוסף תהיה מציאות הרע גוברת בעולם: שקודם אור היום מתגבר החושך. כמו שאנו רואים בחוש בזמנינו אלה. ומוטל יהיה על משיח בן יוסף לגמור כל המלחמות ולכלות זרע של עמלק; בימיו כל הרשעה כולה כעשן תכלה. לזה יהיה נצרך כח עליון נסתר, מעולם גבוה מאד, ודוקא בהעלם ובצנעה. כענין ששמעתי מאדוני אבי האדמו"ר, שסיפר מזקני האדמו"ר הגדול רבי מנחם מנדל מקוצק: הרב הקדוש מרוז'ין התייצב להכניע את כחה של קליפת המלך הרשע, שהיה בימיו. ואמר זקני האדמו"ר מקוצק בזו הלשון:

— „הייתכן להתייצב כל כך בפרהסיא נגד מלך גדול כמוהו?! אם רוצים לעשות דבר, צריכים לעשותו, שאפילו לא ישער אותו!" וכידוע ליודעים, שהרבי מקוצק קיים בעצמו דברים אלה. ואיזו ימים לפני ששתה הרשע מנת כוסו, הגיד בפרהסיא, כי עתה הושפל ונפל שדוד. בעוד אשר בנגלה היה מצבו איתן והקליפה היתה עוד בתקפה. רק כעבור זמן לא רב נשמע שמעו של הרשע, כי בא קצו ואיננו עוד בעולם.

ואחרי שתיכלה מציאות כחות הרע מן העולם על ידי משיח בן יוסף, אז יופיע משיח בן דוד ותתגלה האלוהות בעולם. „ואמר ביום ההוא הנה אלוהינו זה קוינו לו ויושיענו" (ישעיה כ"ה, ט'), שיהיו הכל מראים עליו באצבע.

5.

ועתה אל תעצבו (מ"ה, ה').

רבי חנוך הניך מאלכסנדר, במכתב לאחד מאנשי שלומו, הסביר את ענין העצבות כך:

עצבות הלא איננה עבירה. אך, העבירה הגדולה שבעולם אינה עלולה להביא לידי אותו טמטום הלב, שנגרם על ידי עצבות. מה שאנו אומרים, שיהודי צריך להיות שרוי תמיד בשמחה, אין כוונתנו לשמחה של מצוה. כי זו היא מדרגה גבוהה ביותר, שלאו כל אדם זוכה להגיע אליה.

— הפירוש הוא, שהיה צריך לירד כמה ירידות מן המדריגה הגבוהה שלו עד שיגיע למדריגה, שיוכל לבוא למצרים. ועל ידי הכנת יוסף פעל השם יתברך שיכול היה יעקב לבוא שמה בלי ירידה ובלי שנוי מדריגות כלל.

11.

אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה (מ"ו, ד').

רבי ישראל בעל שם טוב אמר: השכינה, — היא „אנכי", — תהיה בחינת סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. על ידי השכינה תהיה ירידתך לגלות, ועל ידיה תהיה עלייתך משם.

12.

ויפול על צואריו ויבך על צואריו עוד (מ"ו, כ"ט).
רש"י מוסיף: אמרו רבותינו שהיה קורא את שמע.

היהודי הקדוש מפשיסחה היה אומר: אהבתו של יעקב ליוסף היתה עזה תמיד. היא התגברה עוד, כשהודיעו לו, שיוסף חי והוא משנה למלך במצרים. בגעגועים גדולים ירד מצרימה. וכשראה את יוסף ונפל על צואריו ואהבתו הגיעה אל המדרגה האנושית הגבוהה ביותר — חשש, שמא תסיג אהבה עזה זו את גבול אהבתו לד'. על כן התחזק דוקא אותה שעה באהבת ד' וקרא שמע: ואהבת את ד' אלהיך בכל לבבך!

ואילו יוסף לא היה זקוק לקריאת שמע. אהבתו לאביו אינה יכולה להתגשם ממילא, כי מצוה בה: מקיים הוא בה מצות כיבוד אב.

13.

ויאמר יוסף אל אחיו ואל בית אביו אעלה ואגידה לפרעה ואמרה אליו אחי ובית אבי אשר בארץ כנען באו אלי והאנשים רועי צאן כי אנשי מקנה היו וצאנם ובקרם וכל אשר להם הביאו (מ"ו, ל"א—ל"ב).

בעל „חידושי הרי"ם", אמר: יוסף הורה דרך לבני ישראל בכל הדורות: אל תשתדלו למצוא חן בעיני המלכויות והגויים. אל תחקו את מעשיהם ואל תתערבו בחייהם. יוסף ידע, כי כל רועה צאן הוא תועבת מצרים — והוא סיפר בגלוי לפרעה, כי אחיו הם רועי צאן, כדי להבדילם מן המצריים, וכדי שיתיישבו בארץ מיוחדת, בגושן.

כי יש להם עיני הבטה לראות מרחוק, — בכל זאת לא נתעלו אל שרשם. ומה האות והסימן? — „ועיני אחי בנימין"— צריך להסתכל בהם, אם דרכם דרך ימין ואם כוונתם להמשיך את הימין בעולם. כי גם סיטרא דשמאלא מראה לאדם ענינים כאלה. אבל, כאשר עבודתם היא מסיטרא דימינא, אז „כי פי המדבר אליכם", אז תדעו בוודאי כי מידי ד' ניתנה להם זאת ודרכם בקדושה.

8.

והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים (מ"ה, י"ג).

רבי ברוך ממז'יבוז' אמר: כבודי הוא גם לשון כובד. יוסף אמר לאחיו: סַפרו והגידו לאבי את כל כובד העול המוטל עלי במצרים. כי צריך אני לישב עם שרי המלוכה, להשגיח ולשלוט על עניני הארץ ויושביה. ובפנימיות לבי עלי לחשוב ולהגות תמיד בד' ולהמתיק את הענינים הארציים אל שרשם.

*

רבי שמחה בונם מפשיסחה אמר: יוסף אמר לאחיו: הגידו לאבי, כי הגעתי כבר למדריגה, שיכול אני לקבל גם כבוד מבני אדם, ואפילו מהגויים („במצרים"), ואין הדבר פוגם בעבודת השם שלי.

9.

וישלח את אחיו וילכו ויאמר אליהם אל תרגזו בדרך (מ"ה, כ"ד).

בראשית רבה, צ"ד: שאל יפסעו פסיעה גסה ואל ילכו בלילה.

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר: יוסף הבין, שאחיו ירצו להחיש את פסיעותיהם, ואף בלילה לא ינוחו, כדי למהר ולבשר לאביהם, ליעקב, את הבשורה הטובה, שעוד יוסף חי. על כן אמר להם יוסף: מן השמים נקצבה שעת בואכם לביתכם. ואם תמהרו בהליכה, סופכם שתתעכבו בדרך בגלל סיבה אחרת, — „אל תרגזו בדרך".

10.

אל תירא מרדה מצרימה (מ"ו, ג').

בעל חידושי הרי"ם אמר: חכמינו ז"ל אמרו (שבת, פ"ט, ע"ב): „ראוי היה יעקב לירד (למצרים) בשלשלאות של ברזל, אלא שזכותו גרמה לו". למה היה יעקב ראוי לזה?

ויחי

1.

האלוהים הרועה אותי מעודי עד היום הזה. המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים (מ״ח, ט״ו—ט״ז).

בראשית רבה, צ״ז: רבי אלעזר אומר: הקיש גאולה לפרנסה, מה גאולה פלאים אף פרנסה פלאים, מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום. רבי שמואל בר נחמן אומר: גדולה פרנסה מן הגאולה, שהגאולה על ידי מלאך ופרנסה על ידו של הקדוש ברוך הוא.

הרב מאפטא, „האוהב ישראל", אמר: כנסת ישראל צריכים פרנסה בכל יום, היינו: השפעות טובות בכל הנצרך להם, והקדוש ברוך הוא זן ומפרנס כל הברואים, כידוע. ואלמלי היה נסתם צנור ההשפעה אפילו יום אחד בלבד, לא היה קיום לנבראים בעולם.

וכמו שהאדם צריך לפרנסה בכל יום, כן צריך האדם לקרב את הגאולה בכל יום. היינו: צריך הוא לצאת בכל יום מהגלות שלו, להשליך מעליו כל חלקי הרע, להשלים נפשו בכל חלקי הטוב ולקשרה בשורש האמת. הגם, שהגאולה האמתית של כלל כנסת ישראל עדיין מכוסה ונעלמת היא מאתנו, על כל זה צריך כל איש ישראל להוציא נפשו מן הגלות הפרטית, שהיא השיעבוד ליצר הרע. זה שאמר דוד המלך: „קרבה אל נפשי גאלה" (תהלים ס״ט, י״ט) — צריך אדם לקרב את הגאולה אל נפשו על ידי תורה ותפילה ומעשים טובים, להעלות את הנצוצות שנפלו מן הקדושה ולייחדם אליה מדי יום ביומו. ואין עליית יום אחד דומה לחברו. וזהי גאולה מורה על כך, שהקדוש ברוך הוא מעורר רחמיו עלינו וגואל אותנו יוגשו ויתקרבו והיו לאחדים, תבוא הגאולה השלימה של כללות כנסת ישראל, שאנו עם ד׳ מצפים ומייחלים לה.

עוד בחינה שניה נכללה בברכתו של יעקב, שגם בה יש צד שווה בין גאולה לפרנסה, ובחינה זאת נרמזה במדרש הנ״ל בשם פלאים. השם גאולה מורה על כך, שהקדוש ברוך הוא מעורר רחמיו עלינו וגואל אותנו גם כשאין אנו ראויים לזה מצד מעשינו הטובים. רחמים אלה באים מעולמות

14.

וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בשבר אשר הם שוברים ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה (מ״ז, י״ד).

רבי משה חיים אפרים מסדילקוב, בעל „הדגל״, היה אומר: מקובלני מאבי זקני הבעש״ט זצ״ל, כי תאוות ומחשבות זרות שולטות באדם, בשעה שמידת החסד שבו יורדת.

אך אם מתבונן האדם בדבר בזמן שהתאוות מתרגשות לבוא עליו, יבלבו יעלו דאגה ורחמים על האוצר היקר, מידת החסד, שירד למקום נמוך וגרוע, — הרי הוא מחזיר את מידת החסד לשרשה והוא ניצל מידי התאוות הבהמיות. כיון שנכמרו רחמיו על כלי יקר זה, על חסד ד׳, מרחם הקדוש ברוך הוא עליו ונותן לו כח להתרחק מן התאוות והמחשבות הזרות.

ויש מדרגה גבוהה מזו. צדיק רואה אחרים, שהולכים אחרי תאוותיהם, והוא מתבונן ושם אל לבו, כי מידת החסד שבהם ירדה למעמקי הקליפה, וחרדה תאחזהו ונפשו עליו תתעטף מרוב כאב ורחמים, — משפיע הוא, שמידת החסד תשוב אל שרשה וגורם לכך, שחסד ורחמים ירבו בעולם.

רעיונות אלה כלולים בפסוק המובא למעלה. יוסף הצדיק עמד במדרגה הגבוהה, שהיה מלקט את התאוות („כסף״ — כוסף), הנמצאות במעמקי הקליפה („הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען״), ומעלה ומתקן אותן. על ידי שהיה לבו נשבר על הירידה והשבירה („בשבר אשר הם שוברים״) של מידת החסד — היה מחזיר אותה לשרשה („ביתה פרעה״).

יוסף רצה שיעקב יניח תחילה את ידיו על מנשה, כי חשב, שתחילה צריך אדם לסור מרע, ויוכל אחר כך לעשות טוב. יעקב לא רצה בכך. „וישם את אפרים לפני מנשה", — קודם כל וראשית כל צריך אדם להיות עושה טוב.

3.

אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי
(מ"ח, כ"ב).
רש"י: בחרבי ובקשתי, הוא חכמתו ותפלתו.

האדמו"ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר", אמר: כמו הקשת, כל כמה שדורכים אותה יותר לאחור, כן היא מורה את החץ בכח גדול יותר לפנים, והחץ בוקע את האויר והולך למרחקים, — כך גם התפלה, שעה שנפש האדם תתעטף עליו. כל כמה שלבו נלחץ יותר ונדחק מטה, מטה, עד כי יקטן מהכיל את התפלה, כן תפרוץ וכן תשתפך מתוך לבו בכח גדול להרוס את המסכים ולעלות מעלה מעלה.

4.

ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים (מ"ט, א').
רש"י: בקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה והתחיל אומר דברים אחרים.

בשנת תק"ז, בעת עלית הנשמה, שהיתה לרבי ישראל בעל שם טוב, הגיע עד היכל המשיח. שאל הבעש"ט את מלך המשיח:

— אימתי יבוא מר?

— כשיפוצו מעינותיך חוצה, — ענהו.

*

רבי שמחה בונם מפשיסחא אמר: דקדק בדברי רש"י לפסוק הנ"ל, שלא אמר נסתלקה ממנו נבואה, או רוח הקודש, אלא נסתלקה ממנו שכינה.

שתי בחינות בענין הקץ, לפי דברי רבותינו ז"ל (סנהדרין צ"ח): אם יזכו ישראל, — „אחישנה"; לא יזכו — „בעתה". כשביקש יעקב לגלות את הקץ התכוון על כרחו לקץ שיבוא בעתו. וכן אמר: „אשר יקרא אתכם באחרית הימים". כי הקץ שהוא בבחינת „אחישנה" אין לו זמן קבוע והוא יכול לבוא בכל יום, אם יזכו ישראל ויעשו תשובה, — „היום אם

גנוזים ונפלאים („פלאים"), אשר שם החירות האמתית מכל, ואין שם שום רמז דין וקיטרוג לשקול הדבר במאזני צדק, אם ראוי לרחם על איש או על הכלל. אלא, שם החסד והרחמים הפשוטים, שטבעם ודרכם להיטיב לכל בלי שום טעם. וכמו שהיה בשעת יציאת מצרים, הגם שהיו אז ישראל בבחינה שווה עם המצריים, כפי שקיטרג שר של ים ואמר: „הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה" (ילקוט ראובני, בשלח, פסוק חיל פרעה). בכל זאת באה הגאולה מהעולמות הנפלאים הנ"ל. והתפלל וברך יעקב אבינו שגם פרנסה, שכנסת ישראל צריכים לה, תהיה על דרך זאת: שיושפע עלינו כל טוב מעולם הפלאים העליון. הגם, שאין אנו ראויים לזה לפי כשרון מעשינו, אך מצד החסד והרחמים הפשוטים ישפיע השם על כנסת ישראל כל הצטרכותם בשלימות: יפתח לנו את אוצרו הטוב ויריק לנו ברכה עד בלי די.

ורב שמואל בר נחמן הוסיף, שענין הפרנסה צריך יותר רחמים מן הגאולה. כי גאולה היא על ידי שליח, אך בענין פרנסה צריך הקדוש ברוך הוא בעצמו, כביכול, לחתור חתירה תחת כסא הכבוד ולהשפיע מעולמותיו הגנוזים. כי המפתח של פרנסה אינו אלא בידו של הקדוש ברוך הוא.

ועתה, דוק בדברי התורה ותמצא, שיעקב התחיל בברכת יוסף, כנאמר: „ויברך את יוסף ויאמר" (מ"ט, ט"ו), ואין אנו מוצאים שום ברכה ליוסף עצמו, רק הברכה שבירך את בניו. לכאורה, הדבר תמוה.

אך, יוסף הוא בחינת הצדיק המשביר ומשפיע לנצרכים, וכשהצדיק רואה, שמשפיעים מלמעלה שפע טוב וישועה, יש לו תענוג ושעשועים גדולים, וזה גופו הוא הברכה שלו. כי עיקר מגמתו ורצונו של הצדיק בעבודתו קודש הוא לעורר מלמטה למעלה, שישפיע השם כל טובו וכל ברכתו לכנסת ישראל. נמצא, שהברכה שבירך יעקב אבינו את בני יוסף היא ממש ברכה ליוסף עצמו.

2.

וישם את אפרים לפני מנשה (מ"ח, כ').

חילוקי הדעות בין יעקב ויוסף, — מסביר בעל חידושי הרי"ם — מקורם בהשקפות על „סור מרע ועשה טוב": מה קודם למה. יוסף קרא לבנו מנשה, כי „נשני אלוהים את כל עמלי" (מ"א, נ"א), — השכחת עמל ורעה היא בחינת „סור מרע".

אך, שמו של אפרים היה על שם „הפרני אלהים בארץ עניי" (מ"א, נ"ב), — זוהי מדריגת „עשה טוב".

(אותיות דר"ע). וכל אחד ואחד כפי הזדככות נפשו וכפי בחינתו ברוח ונשמה שלו, כן הוא משיג בפנימיות התורה.

6.

כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו (מ"ט, ט').

יעקב אבינו מספר לנו את שבחו הגדול של יהודה, — אמר רבי חנוך הניך מאלכסנדר, — שגם אחרי שנפל („כרע"), גם אחרי מעשה תמר, באה לו התחזקות: התגבר כארי („רבץ כאריה"), שלא לעבור גם על נידנוד קל של עבירה. כי נקל היה לו ליהודה להוציא את המשכון מידי תמר ולהפקיע עצמו על ידי כך מיסורי נפש גדולים. אך, לא רצה לעשות זאת. זוהי המדריגה הגבוהה מאד של יהודה: התחזקות, — לקבל את הירידה ולהתגבר עליה.

7.

בעל „שפת אמת" אמר: מורי וזקני ז"ל אמר, שכחו של יהודה היה, שאפילו בשעת שיפלות (בשעה אשר „כרע רבץ"), — היה כאריה וכלביא. כי כן היה במעשה תמר, שהודה ולא בוש. ומזה נבנה המשיח. והרמז הוא: בשם יהודה יש אותיות שמו, יתברך, ואות דל"ת נוספת, להורות, שאפילו כשהוא דל ד' עמו.

יתכן לאמור, שאל המדריגה הגבוהה הזאת הגיע יהודה בכח ההכנעה וההשפלה, שהיה מכניע ומשפיל את עצמו. כיוון שאחרי כל מעלותיו וכל רוממותו היה שפל בעיניו, באשר היה יודע שהכל מאת השם הוא, על כן בא על שכרו, שגם בנפילה שנפל היה ד' עמו. אלה הן שתי הבחינות המרומזות במדרש (בראשית רבה, צ"ח): „כרע רבץ" אשר בפרשתנו, „וכרע שכב" אשר בפרשת הנבואה של בלעם (במדבר כ"ד, ט'). פירוש הדברים: בעת תקפו וגבורתו היה כורע ומכניע את עצמו („כרע שכב"); ובעת שיפלותו ונפילתו — אף אז היה רובץ כאריה וכלביא („כרע רבץ"). והיא באמת מידת ההשתוות, שהיא בחינה גדולה מאד: שיהיה האדם שווה בשעת הירידה כבשעת העליה.

8.

זבולן לחוף ימים ישכון (מ"ט, י"ג).
יששכר חמור גרם (מ"ט, י"ד).

מפני מה הוקדם זבולון ליששכר? שואלים חכמינו ז"ל (בראשית רבה, צ"ט). הן יששכר גדול היה בשנים מזבולון? „אלא, — עונים חז"ל —

בקולו תשמעו" (תהלים צ"ה, ז'). אלא, בגילוי הקץ שיבוא בעתו מוכרח היה יעקב להזכיר עוונותיהם של ישראל: קץ זה נקבע אם לא יזכו לבחינת „אחישנה". על כן נסתלקה ממנו שכינה, כדי שלא לשמוע גנותם של ישראל אפילו על תנאי. „והתחיל אומר דברים אחרים".

עוד אמר רבי שמחה בונם:

— מפני מה נשתוקק יעקב אבינו לגלות לבניו את הקץ?

— שאם ידעו את הקץ קל יותר יהיה להם לשאת את עול הגלות ואת יסוריה. אך, מן השמים רמזו ליעקב, שאין להקל בזה.

*

רבי מנחם מנדל מקוצק קשה היה לו להבין כפשוטם את דברי רש"י הנ"ל, המובאים במדרש בשנוי לשון קצת (ביקש יעקב וכולי — ונסתם ממנו. בראשית רבה, צ"ו). ממה נפשך, אם גילה הקדוש ברוך הוא ליעקב את סוד הקץ, מפני מה נסתם ממנו, כשרצה לגלותו לבניו? ואם אסור היה לו לגלות את הסוד אפילו לבניו, איך עלה על דעתו לעשות זאת?

והסביר: יעקב עצמו לא ידע אז את הסוד, והתפלל לד', שיגלהו לו, כדי שיוכל למסרו לבניו. „נסתלקה ממנה שכינה". רמזו לו מן השמים, שאין רוצים בכך. מוטב, שלא ידעו את הקץ ואת התחלת הגאולה, אלא ישתוקקו אליה בכיסופים אמתיים.

5.

בסודם אל תבוא נפשי (מ"ט, ו').

רבי אלימלך מליז'נסק אמר: כל זמן שהאדם הוא בבחינת נפש בלבד, אל יבוא לעסוק בסודות התורה. כשהוא עומד בבחינה זו, צריך הוא לזכך את נפשו בפשטות התורה. כי שלוש בחינות הן: מתחילה נותנים לאדם נפש, שהיא מעולם העשייה. אחרי שזכה נותנים לו רוח, מעולם היצירה. זכה יותר נותנים לו נשמה, והיא מעולם הבריאה. ויש גם שזוכים ונותנים להם נשמה לנשמה, —— מעולם האצילות.

רק לאחר שנזדככה נפשו של האדם בפשטות התורה והוא זוכה אל בחינת רוח, יכול הוא לעסוק בדרשות התורה. ואחרי שהגיע לבחינת נשמה, יוכל להשיג את רמזי התורה. ובעלות האדם אל הבחינה העליונה, בחינת נשמה לנשמה, בכחו להשיג את סודות התורה.

— ובכל בחינה ובחינה יש כמה וכמה פנים לתורה, לאין שיעור — כן בדרוש וכן ברמז וכן בסוד. וכך אמרו חכמינו ז"ל: שבעים פנים לתורה

מיליון רו"כ בכיסו, הוא קבצן בעיני עצמו, כי סכום כזה אין לו ערך בעיניו. ואף אנחנו בני מלכים.

ואחר שהעלה אדם את עצמו לאותה מדריגה בעניני ממון, מסוגלת הנקודה המרכזית שבלבו לקלוט כל מידות טובות.

9.

וירא מנוחה כי טוב — — ויט שכמו לסבול
(מ"ט, ט"ו).

הרב החסיד ר' מרדכי מקאַלושין בא אל רבי יצחק מווארקא והתאונן לפניו על מצבו הרע והדחוק. השיבו: „כי לכך נוצרת".

לאחר זמן, כשהתלונן ר' מרדכי לפני רבי יצחק, שאין לו מנוחה מטרדות הזמן, ענה לו: „ויט שכמו לסבול", — לעבוד ולעבוד את השם, זאת המנוחה וזה המרגוע. והוסיף וסיפר לו:

— בימי חרפי באתי אל החוזה מלובלין. הייתי אז קצת עשיר. אמר לי הרבי: כשיזדמן לך מעמד מלמדות, טוב שתקבלנו. יצאתי לבית המדרש של הרבי. הדהרתי בלבי: אפשר, טעות יצאה מפי השליט. אותו יום בא אל הרבי מלובלין איש אחד מכפר הסמוך לעיר טאַרניגרוד ובכה לפני הרבי, שבניו ערלי לב הם, לא למדו ולא שנו, והוא רוצה היה להישאר בעירום ובחוסר כל, ובלבד שילמד את בניו תורה. אמר לו הרבי: אם תוכל לשלם ארבעים אדומים ל„זמן" של ששה חדשים, תיקח את פלוני האברך, הנמצא כאן. הלך הכפרי וחפש ומצא אותי, ואמר שיתן לי את הסך הנ"ל. אז הבינותי, שהרבי לא טעה.

נסעתי עם האיש לכפר וכתבתי זאת לאשתי. כתבה אלי: טוב עשית, כי הצרפתים שעברו דרך פולין לרוסיא שדדו את ביתנו ולא הניחו אף התבן במיטות. התחלתי ללמד את הילדים חומש, אבל לא קיבלו ולא השיגו אף פסוק אחד. עברו שבועות וראיתי שעמלי הוא לריק. נסעתי ללובלין וסיפרתי את הדבר לרבי. אמר לי: התפלל עליהם. וכן עשיתי. נפתח לבם של התלמידים והתחילו להתמיד ולהבין בלימוד.

פעם אחת סירב אחד מן המנין בכפר לבוא לבית התפילה מכעסו על חברו. אמר כפרי אחד: „וירא מנוחה כי טוב", וירא מלשון „רואה אני את דברי אדמון", פירוש: מי שהמנוחה נראית לו וטובה בעיניו, העצה היא, „ויט שכמו לסבול", שיהיה סבלן לכל, כי מי שהוא סבלן ואינו כועס על זולתו, יש לו מנוחה.

כשנגמר „הזמן" נסעתי ללובלין לשאול בעצת הרבי. אמר לי הרבי:

שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה, וזבולון בא ומאכילו, לפיכך קדמו".

בפשיסחא ובקוצק היו שונאים את הכסף תכלית שנאה. תאות הכסף נחשבה התאוה הגדולה ביותר של בני אדם. ותלמידי פשיסחא היו אומרים:

— כאן, בחלוקה שבין זבולון ויששכר, הורתה לנו התורה את הדרך: חלילה לו לאדם מישראל, שהכסף יהיה בעיניו תכלית לעצמה. אלא, ישתמש בכסף רק כאמצעי לתכלית נעלה, והיא: לחזק בו את לימוד התורה ואת החיים על פי התורה.

— מה חומר התאוה הזאת ומה סכנתה?

תלמידי פשיסחא היו מסבירים:

— ראשית, תאות הכסף שרשה בנקודה הפנימית שבלב. וכבר אמר רבי יוחנן, לאחר שגזלנים שדדו ממנו את כספו: כל האיברים תלויים בלב, והלב תלוי בכיס (ירושלמי, תרומות, סוף פרק ח'). על כן, אדם לא יצא לחירות מעבדות הכסף, אפילו הוא עובד ד' ומרבה במעשים טובים, — הרי עובד הוא את עבודתו בחלקי ההיקף של הלב, ולא בכל לבו, כי הנקודה הפנימית שבו הלא תפוסה היא בתאות הכסף. מעין זה מבאר רבי שמחה בונם את הכתוב: „שפכו דמם כמים סביבות ירושלים" (תהלים ע"ט, ג'), — הדמעות ששפכו בתפילותיהם מקורן היה רק בסביבות הלב, בהיקפו (ירושלים, מרכז הארץ, היא כינוי לנקודה הפנימית של הלב).

שנית, בתאות הכסף שקוע האדם בלי הפסק ובלי מנוחה, במשך כל היום שהוא עוסק בפרקמטיא. מה שאין כן תאוות אחרות.

שלישית, קשה לעשות תשובה על תאוה זו, — יותר מאשר על תאוות אחרות. את תאוותיו האחרות ממלא אדם בחלקי גוף שונים, ובידו לחזור למוטב על ידי סיגופי גוף ותשובות משקל אחרות. אך, כשהמדובר הוא על הנקודה המרכזית שבלב, — מה בצע בכל אלה? יכול אדם למרק את גופו, לעשות מעשים טובים בממונו, לפזר הרבה צדקה, — ולהיות בכל זאת שטוף בתאות הממון.

— אי דרך התשובה?

— האדם ישמור על כספו, כי נחוץ הוא גם לעבודת הבורא, אלא, יעלה את עצמו למדריגה, שיבטל את הממון תכלית ביטול; ישליט על עצמו את הכח ואת היכולת, להפקיר ממש את כספו, בכל עת צורך, ולא יהיה פוצה פיו ומצפצף. וכך: גם אם עשירות גדולה לו, יהיה תמיד עני ואביון בעיניו ובלבו. מעין זה היה רבי זושא מהאניפולא אומר: בן מלך, שחצי

12.

ברכות אביך גברו על ברכות הורי עד תאות
גבעת עולם תהיינה לראש יוסף ולקדקוד נזיר
אחיו (מ"ט, כ"ו).

בעל חידושי הרי"ם אמר: הבחינה של יוסף היתה: להיות קדוש ונבדל בלתי לד' לבדו — „נזיר אחיו". ואילו בחינת יהודה היתה: להביא את הקדושה גם לתוך עניני העולם הזה — „שמע ד' קול יהודה ו א ל ע מ ו ת ב י א נ ו" (דברים ל"ג, ז').

ובזה היו מחולקים גם רבותינו בחסידות. מהם, שהיה רצונם, כי החסידים יהיו מתי מעט, אך יהיו כולם קדושי עליון. ומהם, שהיה רצונם, כי החסידות תתפשט בין רוב העם, אף אם יהיו פחותים במדרגה.

13.

ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו
ישטמני יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר
גמלנו אותו (נ', ט"ו).
ויבך יוסף בדברם אליו (נ', י"ז).

חיי יעקב במצרים, — אומר בעל „שפת אמת", — היו הכנה לגלות ישראל; משנסתמה חיותו של יעקב התחילה הגלות. אכן, גלות הנפש קודמת לגלות הגוף. זהו שאמרו חכמינו ז"ל במדרש רבה: „פרשה זו סתומה, שכשנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל", נסתמה עין שכלם ובאה גלות הגוף. כי הגוף תלוי בהליכות הנפש.

השבטים הרגישו מיד בגלות, — „ויראו אחי יוסף כי מת אביהם". סברו וחששו, שהם גרמו לגלות: הנה שנאו את יוסף ומכרו אותו, כי חשבו, שהוא רוצה לדחותם מעל אביהם, ועכשו ידחו ממנו — „הרעה אשר גמלנו אותו": גלות.

אך, יוסף שירש מקום אביו והיה דבוק בגאולה ולא הרגיש הגלות, במדריגת יעקב, ידע והבין שהכל לטובה, כי שורש הגלות הוא הגאולה. בכה „בדברם אליו", כי חש בצרת נפשם, שהתחילו להרגיש מיד את הגלות, ואמר להם: אפשר, שעל ידי ש„אתם חשבתם עלי רעה" נענשתם, הרגשתם מיד בגלות וחששתם, שדרככם נסתרה מד'. אלא, לא אתם גרמתם את הגלות. „אלהים חשבה לטובה" — „להחיות עם רב", כל זה לא נגרם אלא בשביל התיקון הראוי, שבא על ידי הגלות.

ויעקב רצה לגלות לבניו את הקץ. מה פירוש גלוי הקץ? אם הכוונה היא לזמן ביאת המשיח, — מה סוד עמוק הוא זה? אך, עיקר הפירוש הוא:

אינך צריך להיות עוד מלמד. והוסיף ואמר: תגיד לי, מה חידוש תורה שמעת שם בכפר. לא ידעתי מה להשיב.

— היתכן, כי במשך חצי שנה לא שמעת דבר? שאלני הרבי.

נזכרתי בדברי הכפרי על הפסוק „וירא מנוחה" וחזרתי עליהם.

— אם כן, הלא שמעת הרבה, אמר הרבי מלובלין.

10.

לישועתך קויתי ד' (מ"ט, י"ח).

רבי ישראל, המגיד מקוז'יניץ, אמר: אחרי העיון תמצא, כי נפקד מקום שם הקודש, הנכתב הוי"ה, בפרשת מקץ ובפרשת ויגש ובפרשת ויחי עד הפסוק הזה. ותמוה, שדבר זה נעלם ח"ו מעיני אבותינו רחבי הלב.

הטעם הוא, כי בפרשת מקץ על ידי החלומות של פרעה ופתרון שני הרעב נתגלגל הדבר, שאבותינו ירדו מצרימה, ובפרשת ויגש התחילה הירידה, שירד יעקב אביו ובניו למצרים, כמו שכתוב „אנכי ארד עמך מצרימה" (מ"ו, ד'). במאורעות אלה נעלם שם הוי"ה, המורה על הרחמים והחסדים. עד הפסוק הזה „לישועתך קויתי ד'", שהוא מורה על הגאולה העתידה, שניבא לה יעקב אבינו, — כאן נתגלה שם הוי"ה, המרחם עלינו, הפודנו והגואלנו במהרה.

11.

גד גדוד יגודנו והוא יגוד עקב (מ"ט, י"ט).

רבי מרדכי יוסף מאיז'ביצא אמר: הקדוש ברוך הוא נתן לשנים עשר השבטים לכל אחד אור וחיים משלו, ואין אחד דומה לחברו. לזה נמשך כח חיותו ממידת האהבה, ולזה ממידת היראה, וכדומה. בשבט גד הניח ד' את מידת היסורים. שבט זה אומר: אי אפשר שייכנסו דברי תורה בלב האדם בלא יסורים. ומדרך העולם הוא, שמי שהוא בעל יסורים איננו כל כך בצוותא עם בני אדם ואין אצלו כל כך שמחה. על כן נתברך שבט גד, שיהיו לו צוותא ושמחה. „גדוד יגודנו", שיהיו להם גדודים ותהיה להם התחברות והתקשרות. מטעם זה במנין השבטים מוצאים אנו רק בשבט גד את כל המספרים: אלפים, מאות ועשרות. „פקודיהם למטה גד חמשה וארבעים אלף ושש מאות וחמשים" (במדבר א', כ"ה). בשאר השבטים איננו מוצאים אלא, שכוללים הם אלפים ומאות. „והוא יגוד עקב", בעקבות המשיח יקבץ שבט גד ויאגוד („יגוד") את כל ישראל וממנו יבואו כל מיני שמחה לישראל. כי אליהו הוא משבט גד.

שמות

שרצה לברר להם את שורש הגלות והגאולה. רצה לברר להם, כי בעצם אין רע יורד משמים, וימים נעשים ימי רעה רק על ידי חסרון המקבלים. וכיון שנעשו ונהפכו לרעה, והיא רק הסתר, יש להם סוף וקץ. כי השקר אין לו רגלים ואין לו קיום. ואילו היו בני יעקב יודעים את האמת הזאת, לא היתה הגלות שולטת בהם, כלומר: לא היה הכל בא על תיקונו כראוי. לכן, „בקש לגלות את הקץ ונסתם ממנו".

ומפני שיעקב לא היה יכול לגלות את הקץ הזה, היינו: לברר להם האמת בבחינת אספקלריא המאירה, צריכים היו לבוא אל האמת על ידי אמונה, שהיא בחינת אספקלריא שאינה מאירה. ודבר זה צריך לדעת גם בימינו, כי בכל גלות כן הוא. קודם הגלות מכין הקדוש ברוך הוא הארות קדושות, שיכולים להתדבק בהן. ואף כי אורות אלה מכוסים הם בחושך, יכולים למצוא אותם על ידי אמונה. וכשמוצאים את האמת, באה הגאולה.

• כי תכלית הגלות — הגאולה.

14.

וישבע יוסף את בני ישראל לאמור פקד יפקד אלקים אתכם והעלתם את עצמותי מזה (נ׳, כ"ה).

בעל חידושי הרי"ם אמר: להיות דבוק בד׳ בפנימיות תחיות („עצמותי") זו היא בחינת יוסף, שהיה שומר הברית. וההיפך מבואר בכתוב: ורקב עצמות קנאה (משלי י"ד, ל׳).

שמות

1.

ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה (א', א').

רבי ישראל בעל שם טוב אמר: כמו שתפיסת הגוף היא בדרך גשמית: אדם אוחז בגופו של חברו, — כך תפיסת הנשמה היא בדרך רוחנית: על ידי קריאת שמו של האדם. תדע לך, כי גם אדם ישן ניעור משנתו, כשקוראים אותו בשמו. „ואלה שמות בני ישראל", — הטעימה התורה, כי גם בבואם מצרימה, ארץ הטומאה, היתה לה לדרך הרוחנית תפיסה בנשמתם.

2.

בעל חידושי הרי"ם אמר: בקוצק היו אומרים, שפרשיות אלה של שיעבוד וגאולה, צריך ללמוד ולעיין בהן כמו בתוספות ובהלכה.

3.

„הבאים" כתוב, לשון הווה, ולא כתוב „אשר באו", — אמר בעל חידושי הרי"ם, — להודיע, שבכל עת ובכל מקום, שישראל יורדים לגלות, הולכים שמות אלה עמהם, לעמוד לימינם בצרתם. כי בשבעים נפש אלה מתחילה הישועה של ישראל לכל הדורות. הם באים לכל מיצר ומיצר, שישראל נתונים בו, לחזק את ידיהם. זהו שאמרו חכמינו ז"ל (שמות רבה, א'): „שמות השבטים על שם הגאולה נאמרו". עם הגלויות הולכת תיכף הגאולה.

ועוד אמר בעל חידושי הרי"ם:

על הגלות נכתבה רק פרשה אחת, אך על הגאולה נכתבו כמה פרשיות, תורה שלימה. ובאמת, הגאולה תקועה בגלות, והיא כמו זריעה לגאולה, אלא שהיא מכוסה. וכשבאה הגאולה מתגלים שרשיה.

4.

רבי יהושע מבלז אמר: יעקב אבינו התפלל, שיהיה לבניו הכח להיות תמיד במצרים בבחינת ה ב א י ם, — אורחים וגרים מקרוב ראו, המשתוקקים לצאת מהארץ הנכריה.

פנימית. מה שאין כן יראת השם, שיש עמה מנוחת הנפש. „ויהי כי יראו המילדות את האלהים ויעש להם בתים". בית מורה על ישוב הדעת. ובאשר היה להם ישוב הדעת מחמת יראת השם, ממילא לא היה להן שום פחד מפני גזירות פרעה.

8.

ותרא את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה ותקחה (ב', ה').

ברש"י: ורבותינו דרשו (סוטה י"ב) „את אמתה", — את ידה, שנשתרבבה אמתה אמות הרבה.

— תינח, שנתרחש נס וידה נשתרבבה, אך כיצד, — שאל רבי מנחם מנדל מקוצק, — שלחה בת פרעה את ידה, והיא עומדת במרחק רב מן התיבה? לכתחילה מאי קא סברה?

— מכאן אתה למד, — השיב הרבי מקוצק, — שאדם שמשתוקק באמת ובתום לב לתכלית הנרצה אַל יפקפק במעשיו ואל ידמה בנפשו שום מכשולים ומניעות בדרך. אלא, יחתור אל המטרה בלב בטוח ונאמן, ישלח את ידו, וסופו ש„תשתרבב אמות הרבה", וישיג את המבוקש.

9.

ויואל משה לשבת את האיש (ב', כ"א).

בעל חידושי הרי"ם אמר:

— מובא במכילתא, שיתרו התנה עם משה „בן שיהיה, תחילה יהיה לעבודה זרה מכאן ואילך לשם שמים", ומשה קבל עליו ואחר כך חזר בו. היתכן, ליתן את בנו של משה לעבודה זרה, ואפילו רק „תחילה"?!

נתלהט בעל חידושי הרי"ם בלבת אש מן השמים ופשט ידו הקדושה וקרא בקול:

— נשבע אני בנקיטת חפץ, שלא כן הדבר. ולא הייתי נושא פנים למדרש, אילו היו דבריו כפשוטם.

ואחר שנח מעט, אמר בעל חידושי הרי"ם:

— אך הענין כך הוא. קודם מתן תורה היו מגיעים להשגת האלוהות על ידי פילוסופיה וחכמות ואיצטגנינות. גם יתרו, שהיה הכומר הכולל, חקר בכל מיני עבודה זרה עד תכליתם והשתדל לדעת את שרשי כחותיהם, כי רצה להכיר האמת, — עד שהגיע לבסוף אל האמת, לאמונה באלוהי

וזו כוונת הכתוב: „הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל (ישעיהו כ״ז, הפטרת השבוע) — יעקב אבינו השריש בלב בניו את בחינת ה ב א י ם ובזכות ההרגשה הזאת „יציץ ופרח ישראל״.

5.

הרבי מסוכאטשוב, בעל „שם משמואל״, אמר: ישראל שירדו לגלות הוצרכו להתחזק בכל עוז ובכל הכחות, שלא יטמעו בגלות. ועל זה מורה השם ישראל, שהוא התנשאות. ישראל — נוטריקון: לי ראש, היינו: תכלית ישראל להיות ראש וראשית הבריאה. על כן, אנשי מלחמתם, הגויים הרודפים את ישראל בגלות, יהיו בעיניהם כאַין וכאפס לעומת מעלתם וערך תכליתם. זהו: ,שמות בני ישראל׳. והוסיף הכתוב ואמר: ,את יעקב׳. ועמם מידת התנשאות, ,שמות בני ישראל׳. והוסיף הכתוב ואמר: ,את יעקב׳. השם יעקב מורה על הכנעה ושפלות. הכוונה: בצירוף שתי המידות האלה, התנשאות והכנעה, קבלו עליהם את עול הגלות ואת סבלות מצרים. שתי מידות אלה יכולות לדור במדור אחד, כי הכניעה אינה למצריים, אלא לשם יתברך, הגוזר גזירות הגלות.

וזה הוא לימוד לגלותנו המרה והארוכה: עלינו לאחוז בשתי המידות יחד, להתנשא ולהיכנע ולסבול עול הגלות. ורבי שמחה בונם מפשיסחא אמר, שאם גוי קורא על ישראל דברי חירוף וגידוף, והישראל עונה לגוי כדברי זלזולו, — הרי הוא מאריך את הגלות.

6.

וימררו את חייהם בעבודה קשה (א׳, י״ד).

רבי יצחק מווארקא אמר:

— הטעמים קדמא ואזלא מטעימים שמחה. ואיך באו טעמים אלה על המלים „וימררו את חייהם?״

— העבודה הקשה, שמירדה את חייהם של ישראל, היא שקירבה את גאולתם, לבוא לפני הזמן. וזה הוא הרמז על השמחה בעתיד: על ידי „וימררו את חייהם״, — קדמא ואזלא, קדמה הגאולה ובאה ק״ץ שנים לפני זמנה.

7.

ויהי כי יראו המילדות את האלהים ויעש להם בתים (א׳, כ״א).

רבי מרדכי יוסף מאיז׳ביצא אמר: יראת בשר ודם, היינו יראת אדם מפני אדם, אינה מביאה לו ישוב הדעת. אדרבה, יראה זו היא ההיפך ממנוחה

12.

רבי שמחה בונם מפשיסחא אמר: לאחר שראה ד׳ את השלימות ואת האמונה, בהן עשה משה את מעשיו בעניני העולם התחתון: איך השתדל והיה תר ומחזר למצוא מרעה טוב לצאנו והפליג ללכת בשביל זה עד אחר המדבר, „ודבי ית ענא לבתר שפר רעיא למברא״ (אונקלוס), מצא אותו ראוי לשרת לפניו גם בעניני העולם העליון, „ויבוא אל הר האלוהים״.

זו כוונת הפסוק „כי ישר דבר ד׳ וכל מעשהו באמונה״ (תהלים ל״ג, ד׳), — אדם שמעשהו בעולם הזה הוא באמונה, זוכה גם לבחינת „כי ישר דבר ד׳״ ומגיע בלי דוחק להשגות אלוהיות.

זה גם ביאור הכתוב „מי יעלה בהר ד׳ ומי יקום במקום קדשו, נקי כפים ובר לבב״ (תהלים כ״ד, ג׳—ד׳), — רק נקי כפים ובר לבב „אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה״, במעשי יום יום בעולם התחתון, הוא יעלה בהר ד׳. והוא „ישא ברכה מאת ד׳״, שיעלה במדריגות גבוהות.

לכן, שאלה ראשונה ששואלים את האדם אחרי מותו, היא: „נשאת ונתת באמונה״? — כי השלימות בענינים הפשוטים בעולם התחתון היא היסוד לאדם לקניית שלימותו המוסרית העליונה.

13.

וירא מלאך ד׳ אליו בלבת אש (ג׳, ב׳).

רבי אלימלך מליז׳נסק אמר: השורש הוא, שהאדם ישבר את מידותיו המגונות, כגון: שנאה, קנאה, גאוה, חמדה, ועל ידי כך יוכל לעלות למדריגה גבוהה, למראות גדולות, להתלהבות ודביקות בעבודת הבורא. הנה ראה משה, כי „הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל״. סנה, אילן של קוצים, רמז למידות המגונות. התבונן משה, כי אף על פי שהגיע להתלהבות גדולה („בוער באש״) לא סרו ממנו כל המידות המגונות ולא נשרפו כליל. אמר לנפשו: „אסורה נא ואראה את המראה הגדול״, אסורה לגמרי מן המידות האלה, ארחיק את הגשמיות מכל וכל, כדי להגיע למראות הגדולות ולמדריגות עליונות.

אך דבר זה, סילוק גמור של כל המידות הארציות, אינו אפשרי, אלא כשיבוא משיח צדקנו: אז יעביר ד׳ כל רוח טומאה מן הארץ.

„וירא ד׳ כי סר לראות״, — כי רוצה משה להסיר את כל המידות הארציות, כדי לראות במראה הגדול, „ויאמר ד׳ אל תקרב הלום״, — אל תתקרב אל המדריגה הזאת. כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש

ישראל, וקרא בהתלהבות: ,עתה ידעתי כי גדול ד' מכל האלהים' (י"ח, י"א).

והנה סבור היה יתרו, שאין בזה העולם שום דרך להשיג את האמת זולת הדרך שהוא הלך בה, ורצה לזכות בה את בני ביתו. על כן חפץ היה שיתן משה רבנו את בנו לעבודה זרה, היינו, שירד לתוך ענין עבודה זרה, ואחר שיכיר את הבליה ושיקוציה ישיג גם הוא את אחדות ד' יתברך, ותהיה בעיניו כיתרון האור מן החושך.

וסיים בעל חידושי הרי"ם ואמר:

— ואנחנו מקבלי התורה אין אנו צריכים כלל לשום חקירה ופילו־סופיה ולא לחכמת יתרו. כי נשמותינו חצובות מהתורה עצמה, ואין אנו צריכים אלא לטהר את מידותינו ולהזדכך מחמריותנו על פי התורה, ואין לנו עסק אלא התורה.

10.

ויאנחו בני ישראל מן העבודה — — וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים

(ב', כ"ג—כ"ה)

רבי חנוך הניך מאלכסנדר סיפר: כשהתחלתי להמשיך עדה, היה מעשה בקצב אחד, שהיה עסוק במלאכתו בערב שבת והיה הולך ומקצב בבשר עד שהחשיך היום. פתאום נזכר ששבת היא, קפץ והשליך את כליו, ורץ לבית הכנסת. כשנכנס לבית הכנסת עמד הצבור ב„לכה דודי". נתאנח הקצב אנחה עמוקה.

אותה אנחה, אמר הרבי מאלכסנדר, לא הקצב נתאנח, אלא, היהודי שבקרבו הוציאה מתוך פנימיותו. והוסיף להסביר: ,ויאנחו בני ישראל מן העבודה', מפני שהישראלים שבקרבם נאנחו מרה, לכן הגיעו אל המדרגה הגבוהה: דעת אלהים (,וידע אלוהים'). על כן זכו גם למדריגה „ומשה היה רועה" — —משה רבנו נעשה מנהיגם ומצילם של ישראל.

11.

ומשה היה רועה (ג', א').

רבי ישראל, המגיד מקוז'ניץ, אמר: יש לכל אדם ואדם אות, כל אחד לפי מדריגתו, שבו יוכל לעמוד לפני הבורא. ומשה, שעמד כל ימיו לפני הבורא, פנים אל פנים, נקרא „ז ה", ו„ז ה לך האות" (ג', י"ב). וממשה רבנו נמשך האות ה ז ה אל כל בני ישראל, „בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוהים על ההר ה ז ה (שם), כי על ההר הזה עמדו כולם לפני הבורא, פנים אל פנים.

פנים שאינם נראים הם הכחות המחיים את האהבה ואת היראה. ומתוך בחינת הפנים הנראים יכולים יחידי סגולה לבוא לבחינת הפנים שאינם נראים, — „המראה הגדול הזה".

16.

רבי אברהם יהושע השיל מאפטא אמר: בני ישראל במצרים היו, כידוע, במדריגה תחתונה ביותר, ריקים מתורה ומדעת ועירומים מן המצוות, — „ואַתּ עירום ועריה".

כשראה משה רבנו את ישראל בשיפלותם חשב, שאינם כדאים לנסים ואינם ראויים לגאולה. על כן אמר: „מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים".

ענהו השם: ודאי, בסקירה ראשונה ראית את עניותם בתורה ובדעת, אך אני „ראה ראיתי", — ראיתי וחזרתי וראיתי, והנה: „את עני עמי אשר במצרים" — סיבת עניותם הרוחנית והמוסרית היא אשר הם במצרים, מעורבים עם חיי המצריים. גדולה מזו: „ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו" — הם עצמם מעונים ומדוכאים ומשוקעים בשיעבוד של גוף ונשמה, אך יש שהם צועקים על שנוגשים אותו, כביכול, את בורא העולם („נוגשיו"). וגם: „כי ידעתי את מכאוביו", — הם כואבים את כאבו, כביכול, באשר הוא מחובר אליהם ואל סבלותיהם והוא עמם בצרה („ידעתי", לשון חיבור, על דרך „והאדם ידע", בראשית ד', א').

על כן „וארד להצילו מיד מצרים", — אני בעצמי ובכבודי ארד מצרימה, כדי להציל את בני ישראל מעבדותם ומגלותם, „ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה".

17.

וירא ד' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים מתוך
הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני (ג', ד').

רבי ישראל בעל שם טוב אמר: השכינה כוללת כל העולמות: דומם, צומח, חי, מדבר, וכל הנבראים שבעולם, טובים ורעים. בתחילה לא השיג משה את הדברים והיה תמוה לו: השכינה, שהיא הייחוד האמתי, איך היא כוללת את הטוב ואת הרע, שני הפכים בנושא אחד?! — רק אחר שקרא לו ד' נתיישב לו הדבר, כי הרע הוא כסא אל הטוב.

18.

ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם (ג', י"ג).

היהודי הקדוש מפשיסחא היה נוהג בראש השנה לפני תקיעת שופר

היא" — זוהי מדריגת הקדושה העליונה ביותר, שהיא ענין לעתיד לבוא. אלא, עתה צריך אתה להתאמץ לתקן ולקדש את החמריות והגשמיות, שהן בנמצא בכל המקומות. והמדריגה העליונה הנ"ל, שנפשך תכסוף אליה תמיד, בוא תבוא עם ביאת המשיח במהרה.

14.

שמות רבה, ב', על הפסוק הנ"ל: הרא הוא דכתיב (שיר השירים ה', ב') אני ישנה ולבי ער, — אני ישנה מן המצוות ולבי ער לעשותן.

בעל „שפת אמת" אמר: עיקר הגלות הוא חסרון הלבושים והחיצוניות, כי בפנימיות אין שליטה למגע נכרי. ובני ישראל על ידי המאור הפנימי שבהם, בכחם להתגבר על החושך ולתקן הכל. על כן נשתלחו נשמות בני ישראל בגלות, כדי לתקן את כל אלה המקומות. והשליט בעולמו ידע, שיש כח בנשמות ישראל לתיקון זה. אחותי, רעיתי, יונתי, תמתי (שיר ה', ב'), חכמינו ז"ל דרשו את כנויי החיבה האלה ביחס לארבע מלכויות: יונתי ביוון, תמתי באדום, וכולי. כלומר: פתחים מיוחדים הם, שנפתחים על ידי בני ישראל לתיקון הרע והחושך בכל אחת מארבע המלכויות האלה. ובשביל זה ניתוספה חיבתם של ישראל והגיעו לשמות אלה: אחותי, רעיתי.

ובאמת, ההתלהבות בגלות היא ביתר תוקף, מפני רוב תשוקות בני ישראל לעזור לאביהם שבשמים. אלא, שאין הן יכולות להתפשט, כיון שחסרות הן בגלות את המלבושים החיצוניים. זהו המשל „בלבת אש מתוך הסנה". היינו התלהבות יוקדת בפנימיות, אלא שאין לה התלבשות חיצונית מתוקנת. ובאו חכמינו ז"ל והמשילו את הגלות (במדרש המובא לעיל) לשינה, בה מקובצת החיות של האדם בלבו, ואינה יכולה להתפשט משם אל האיברים. כך, כנסת ישראל בגלות — ישנה ולבה ער. ועל גלות מצרים נאמר „ואת עירום ועריה" (יחזקאל ט"ז, ז'), דוק: עירום, — חוסר הלבושים החיצוניים, אך מפנימיותם לא נגרע דבר. ומסיים הכתוב בשיר השירים (ה', ג') „פשטתי את כתנתי, איככה אלבשנה": בהעדר החיצוניות והמלבוש בגלות, — חסר התיקון; לכן קשה להתחזק בגלות ולעשות דבר של קיימא בהרצון ובהתשוקה הפנימית בלבד.

15.

אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה (ג' ג').

המגיד הגדול ממזריטש אמר: יש פנים הנראים ויש פנים שאינם נראים. אהבה ויראה הן בחינת פנים הנראים, כיון שהן מצויות גם באדם.

20.

וירד אף ד' במשה (ד', י"ב).

רבי שמחה בונם אמר: כל צדיק אמתי דיין שוכן בתוך לבו, הוא חרון אף ד', שבוער בקרבו. ובחרון אף זה יכול הוא לרחם על אנשים, להיטיב עמם, ולקרבם למקום. ומי שחרון אף של מקום אינו בוער בלבו, אינו יכול לעשות טובה לישראל. זהו שמעידה התורה: משה רבנו מנהיג אמתי היה, „ויחר אף ד' במשה", בתוך לבו של משה.

21.

ואמרת אל פרעה כה אמר ד' בני בכורי ישראל (ד', כ"ב).

שמות רבה, ט"ו: למה נקרא ישראל בני בכורי, לפי שכתוב בתורה (דברים כ"א), כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים, כך ישראל יורשים שני עולמות.

בעל „אבני נזר" אמר: ישראל הושוו לבכור בן השנואה, כי הם תמיד שנואים בעיני עצמם, מוצאים תמיד חסרונות בעצמם ומבקשים להיטיב את מעשיהם. אבל, בני אומות העולם הם תמיד שלמים בעיני עצמם ואהובים בעיני עצמם, שאינם מוצאים בעצמם שום חסרון.

22.

ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה כה אמר ד' אלהי ישראל שלח את עמי ויחוגו לי במדבר (ה', א').

רבי לוי יצחק מברדיטשוב אמר: „הללו ד' כל גויים הללוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו", אמרו בש"ס: „הללו ד' כל גויים" בנסים דעביד בהדייהו, כל שכן אנן דגבר עלינו חסדו.

— והרי לא מצאנו שעשה הקדוש ברוך הוא נסים באומות?

— אלא, אילו היה פרעה יודע, שעל ידיו יסתעף קידוש השם עצום כל כך בעולם, היה דוקד בחוצות משמחה. על אחת כמה וכמה אנחנו, ש„גבר עלינו חסדו".

23.

ויאמר פרעה מי ד' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל לא ידעתי את ד' (ה', ב').

רבי צדוק הכהן מלובלין אמר: הדמיונות של תוהו וההרהורים של הבל שבאדם קבועים הם בשלושת השרשים של קנאה תאוה וכבוד, שהם

לאסוף לחדרו כל היודעים בתקיעת שופר, והיה אומר לפניהם את הכוונות והסודות של התקיעות, ובסוף היה בוחר באחד מהם כבעל תוקע.

רבי שמחה בונם, בימי חרפו, השתוקק לשמוע מפי היהודי הקדוש את סודות התקיעות, ופעם, לפני תקיעת שופר, נכנס גם הוא פנימה עם שאר יודעי תרועה. לאחר שגמר היהודי הקדוש את דבריו מינה את רבי שמחה בונם לבעל תוקע. נבהל רבי שמחה בונם והודה, שאינו יודע לתקוע בשופר.

— ולמה נכנסת בלא רשות ? — שאל היהודי בהקפדה.

— מצאנו, שגם משה רבינו עשה כך. תחילה שאל את הקדוש ברוך הוא „ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם". ולאחר ששמע מפי הגבורה מה שרצה לשמוע, אמר „לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשום", — אינני יכול להיות שליח צבור.

19.

ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה (ג׳, י״ד).

בעל „התולדות" אמר : סיבת גלות מצרים היתה, שלא ידעו בני ישראל את חסרונם. כי במצרים נסתלקה מהם הדעת, לכן היו בגלות אצל פרעה : „לא ידעתי את ד׳" (ה׳, ב׳), היפך הדעת. עד שנתגלתה בחינת משה בעולם, היא בחינת הדעת, אז „וימת פרעה מלך מצרים", נסתלקה השכחה, ואז ידעו בני ישראל את חסרונם, ולכן ויאנחו בני ישראל מן העבודה, שהיו חסרים עבודת השם.

ומאחר שעיקר גלות מצרים היה על ידי שנסתלקה הדעת מישראל ולא ידעו את חסרונם, בחינת גלות רוחנית, לכן נמשכה ממנה גלות גשמית. על כן בא כפל הלשון : „אהיה אשר אהיה". ראשית, להורות, שהגלות הגשמית נמשכת מהגלות הרוחנית. ושנית, להורות, כי כמו שגלות מצרים היתה בגלל חסרון הדעת, כן גם הגלות האחרונה.

לכן נכפלה גם לשון הגאולה : „פקד פקדתי אתכם" (ג׳, ט״ז), „פקד יפקוד אלהים אתכם" (י״ג, י״ט). כי שני משמעות ל„פקד". משמע אחד — חסרון, כמו „ויפקד מקום דוד" (ש״א, כ׳ כ״ה). והשני, לשון זכירה. היינו : כשבאה בחינת הדעת והזכירה, נמשך מזה, שאז יוודע החסרון ובאה ההשתדלות לתקונו על ידי תשובה. ועל ידי זה באה הגאולה. זהו : פקד יפקוד — מן הפקידה הרוחנית נמשכת הפקידה לגלות הגשמית. והכפל בא גם להראות, כי כמו שנגאלו מגלות מצרים על ידי בחינת הדעת, היא משה, כן תהיה הגאולה מהגלות האחרונה על ידי הדעת.

— לכאורה, עבד המשועבד תחת רבו בכל מיני עבודת פרך, כשמתגלגל הדבר שיוכל לצאת ממנו, האם צריך רבו לגרשו, הוא בעצמו יברח בכל כחו, כצפור נמלטת מפח יוקשים?

משה רבנו הבין, שגלות ישראל היא גלות עצמם וגאולתם תהא גאולת עצמם. היינו: מחמת שהם שקועים בעבירות ובתאוות אשר תחת ממשלת הקליפה, על כן הקליפה ועם הקליפה שולטים בהם. וכאשר יכניעו ישראל את תאוות לבם הרע ויגאלו את עצמם מרשות הקליפה, ממילא יישבר כח המושלים וישראל יצאו לחירות. אך, משה רבנו ידע, שישראל אינם רוצים כלל לצאת מגלותם וממילא אין להם כח להכניע את כחות הקליפה אשר סביבם. לכן אמר: „למה הרעות לעם הזה למה זה שלחתני — — והצל לא הצלת את עמך" (ה', כ"ב—כ"ג).

ואמנם, אלוהינו המושל בכל ובידו כח וגבורה ועצה ותושיה לכל דבר, למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבותינו, האיר אורו הגדול מול קליפת מצרים. בפתע פתאום בא האור והחשיך וסימא את עיניהם, עד שלא יכלו כלל לסבול את ניצוצי הקדושה אשר בתוכם. וניצוצי הקדושה נתלקחו ונתלהבו ברשפי אש שלהבתיה, שהתחילו לבעור מעט מעט בפרעה ובעמו. אחר כך הכה ד' אותם מכות גדולות עד שלבסוף גדלה התבערה ולא יכול היה פרעה לעמוד בה ושלח את ישראל וגרשם מארצו בכח גדול. זה אשר אמר ד' אל משה: „אתה תראה אשר אעשה לפרעה". כיון שאתה סובר, שישראל לא יוכלו לצאת בכח עצמם, אוליך את מצרים בדרך אחרת „וביד חזקה יגרשם מארצו".

שרשי המידות הרעות. דמיונות שוא אלה חוצצים בפני ידיעת האלוהות של האדם, מחמתם אין הכרת האלוהים נכנסת ללבו.

ארץ מצרים שקועה היתה לגמרי בדמיונות אלה. ופרעה, מלך מצרים, בו היה תוקף השקיעות בדמיונות. על כן אמר: „לא ידעתי את ד׳״.

בדיברה ראשונה נאמר: „אשר הוצאתיך מארץ מצרים״. אין זו הזכרת נס ומופת. שאם כן היה אומר: אשר בראתי שמים וארץ. אלא, „אשר הוצאתיך מארץ מצרים״ — מתהום הדמיונות, והעליתי את מחשבותיך להיות דבוקות בי, לכן לעולם אין ניתקת ממך הידיעה: „אנכי ד׳ אלהיך״. ואם לפעמים נכנסים ללבך דמיונות, מכל מקום מוחין של גדלות מלובשים בהם, שכבר הוצאתיך מלהיות שקוע לגמרי בדמיונות, כארץ מצרים. על כן נאמר בכל המצוות „זכר ליציאת מצרים״, כי מצרים היא ממש היפך התורה והמצוות, שכולן רק מצד היציאה מהדמיונות.

24.

לא תאסיפון לתת תבן לעם (ה׳, ז׳).

רבי דוד מלילוב אמר: לא תאסיפון כתוב באל״ף יתירה. ללמדך, שפרעה גזר על בני ישראל גם שלא יתאספו יחד. כי על ידי האסיפה והחיבור היה אחד מחזק את חברו. והנה נטל פרעה מהם גם זאת.

בעל „אבני נזר״ אמר: בכל הגלויות ישראל מפוזר ומפורד במקומות שונים, רק בגלות מצרים היו כולם במקום אחד, בגושן.

כי כל הגלויות באו אחר מתן תורה, והתורה מאחדת ומאגדת את ישראל בפזוריהם. אך, גלות מצרים היתה לפני מתן תורה, ואילו היו מפוזרים במקומות שונים לא היתה להם תקומה, ח״ו.

רבי חנוך הניך מאלכסנדר אמר:

— למה גזר פרעה על נתינת תבן ללבנים, ויכול היה להוסיף ולהגדיל את „תכונת הלבנים אשר הם עושים תמול שלשום״?

— פרעה לא הסתפק בעבודת הגוף של בני ישראל, ותהא קשה ביותר, כי רצה להחריב את כהותיהם הרוחניים. חשב ומצא, שצריך למלא את לבבותיהם דאגה וצער, שישברו את רוחם: ידאגו ויצטערו, מהיכן ליטול תבן.

25.

ויאמר ד׳ אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה
כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו
(ו׳, א׳).

רבי יחיאל מיכל מזלוטשוב אמר:

תשועה. וזה שצועקים הצדיקים עבור השכינה, לקרב אותה, שהיא בהרחק ובפירוד. „אשר מצרים מעבידים אותם", כיון שיש צדיקים מצירים ודואבים בגשמיות, מבינים הם מתוך זה, שבוודאי דוגמת זה יש גם לשכינה. היינו: שהשכינה נפלה כביכול, לעמקי הקליפות, הנקראות מצרים. והנה זאת היא צעקתם, שימולא חסרונה. על כן ישמע הקדוש ברוך הוא צעקה זו, „ואזכור את בריתי", היינו: השכינה. כך היה הפסוק נדרש, לדעתי, בימי הבעש"ט ואנשי דורו, שהיו בזו המדריגה, שלא להתפלל כלל על חסרון עצמם, אלא על חסרון השכינה.

ועתה, לפי דורנו, נדרוש את הפסוק כך: „נאקת", ראשי התיבה הם: אֵל נא קרב תשועה, כנ"ל, אך תשועה סתם, בפשטות, כל אחד לפי מה שצריך לו. „אשר מצרים מעבידים אותם", הצעקה שהם צועקים היא עבור עצמם וצרכיהם. אף על פי כן, השם יתברך בגודל רחמיו וחסדיו, שהוא רחמים תוך רחמים, מקבל אפילו צעקה ותפלה זאת עבור עצמם. „וגם אני שמעתי". אף שהם אינם שומעים ואינם מבינים ואינם כלל במדרגה זו, שלא לבקש כל עיקר בשביל עצמם, אלא בשביל השכינה, — אני אשמע וארגיש צער השכינה, כביכול. „ואזכור את בריתי", היינו: למעני אעשה, לזכור את בריתי, היא השכינה, וממילא ימולא גם חסרונם בגשמיות.

3.

רבי משה מקוברין אמר: נאקת בני ישראל היתה: אדם מישראל צריך להגיע לעבודת השם מתוך טהרת הלב ובשמחה רבה. ולבסוף, הנה המצריים הטמאים יהיו השליחים, שיביאו אותנו אל עבודת השם. זה היה תוכן נאקתם ואנקתם. שמע ד' את צעקתם, „ואזכור את בריתי".

4.

לכן אמור לבני ישראל אני ד' והוצאתי אתכם
(ו', ו').

בבית פשיסחא היו אומרים, כי יחידי סגולה בדור סימן מסור בידיהם על סוד הדיבור, שבו תבוא הגאולה. כשם שגם במצרים סימן נמסר לישראל, שבדיבור „פקוד" יגאלו.

ודבי שלמה ליב מלנטשנא מסר בשם רבותיו: כשיבוא משיח יבושו הכל כבושת גנב על שלא ידעו את סימני הגאולה. אז יראו הכל בעליל, כי זמן הגאולה כתוב בתורה, ברור ומפורש וגלוי לעין כל. אלא, מפני

וארא

1.

וגם אני שמעתי את אנקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור את בריתי (ו׳, ה׳).

המגיד מקוז׳ניץ ביאר את הדברים הנ״ל כך: עיקר צעקתם ונאקתם של ישראל היה על שמעבידים אותם בעבודה נכרית („מצרים מעבידים״) ומסירים אותם מעל עבודת הבורא. על כן אמר ד׳: „וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגוריהם אשר גרו בה״ (ו׳, ד׳), — הבטיח לבני ישראל שיצאו לחירות ויזכו להמליך את ד׳ ולקבל מלכותו בארץ מגוריהם.

כי עיקר המחשבה ביציאת מצרים היה על מלכות ישראל בארץ ישראל. וכן מפורש גם להלן: „והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותם לאברהם ליצחק וליעקב״ (ו׳, ח׳). וזהו עיקר הירושה שירשנו מאת אבותינו: להמליך את הבורא, יתברך. לכן נאמרה הלשון „אני״, — „אני שמעתי״ (ו׳, ה׳), „אמור לבני ישראל אני ד׳״ (ו׳, ו׳), — לשון בשורה, כי ד׳ ימלוך עליהם. כי „אני״ רומז על מידת מלכות, שכך דרכו ולשונו של מלך לאמור: אני, אני הוא, ואין שלטון אחר.

2.

רבי משה חיים אפרים, בעל „הדגל״, אמר: התורה ניתנה להידרש תמיד לפי ענין ראשי הדור, בחינתם ומדריגתם, ולפי נשמת אותו הדור.

בדורות שקדמו לנו, בימי אדוני אבי זקני זצלל״ה, היה הפסוק הנ״ל נדרש, לפי דעתי, באופן זה: הבעש״ט האיר לנו, כי צדיקים הם שליחי מטרוניתא, כביכול, ובכל צרתם לה צר. היינו: כשיש ח״ו איזה צרה וצער לצדיק, בוודאי שאותה צרה יש לשכינה. ויען אשר לא ידע מזה ולא התפלל על ביטולה, לכן שלח הקדוש ברוך הוא אותה צרה ואותו חסרון על הצדיק, כדי שיבין להתפלל על החסרון הזה של השכינה, כביכול. וכשימולא חסרונה, ימולא גם חסרונו.

לפי דברים אלה פירוש הכתוב הוא: „אני שמעתי את נאקת בני ישראל״ — נאקת, ראשי התיבה: אֵל נא קרב תשועה. השכינה נקראת

קטן, על כל פרטיהם ודקדוקיהם, הם מאת השם יתברך ובהשגחתו, לא הבינו, שאין שום תנועה קטנה או גדולה, ואין שום הארה מועטת או מרובה, שלא תבוא מהארת אין סוף, המתפשטת עד סוף כל המדריגות. „מקוצר רוח".

8.

שאל רבי מנחם מנדל מקוצק את רבי מנחם מנדל מוואורקא: כיצד מתיישבים שני הכתובים האלה: למעלה (שמות ג׳, י״ח) מספרת התורה, כי ד׳ אמר למשה „ושמעו לקולך", — וכאן: „ולא שמעו אל משה"? חס ושלום לחשוב, שלא נתקיימו דבריו של הקדוש ברוך הוא!

ענה רבי מנחם מנדל מוואורקא: ד׳ אמר למשה „ושמעו לקולך", דוק: שאין כתוב „ושמעו בקולך", כמו: „ועתה אם שמוע תשמעו בקולי" (שמות י״ט, ה׳). רוצה לומר: רק את קולך בלבד ישמעו, ולא את תוכן דבריך. כך הווה. „ולא שעו אל משה", — לא הבינו את תוכן דבריו, „מקוצר רוח ומעבודה קשה", מפני קוצר ההשגה הרוחנית שלהם ומפני עומק המושג שבדבריו.

9.

וידבר משה אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה (ו׳, ט׳).
וידבר משה לפני ד׳ הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים (ו׳, י״ב).

רבי יעקב יוסף, בעל „התולדות", אמר:

מובא בכתבים, כי כח הדמיון של האדם גדול מכחו השכלי; אברי האדם וחושיו נמשכים אחרי כח הדמיון יותר מאשר כח השכל. שלוש סיבות לדבר: ראשית, מפני שהחושים היו גשמיים וכח הדמיון גשמי הוא יותר מכח השכל. שנית, הכח השכלי הוא נעלם וידו קצרה מהגיע אל החושים, ואילו כח הדמיון הוא נגלה בדומה לחושי האדם, ויש לו פה ולשון לפתותם, שילכו אחרי עניני העולם הזה. והם נשמעים לו, כי עניני העולם הזה הם תאוה לעינים. שלישית, קדימת זמן ממשלתו של כח הדמיון. כי בא הוא אחרי צאת הילד לאויר העולם, ואילו הדעת — „איש מסכן וחכם" (קהלת ט׳, ט״ו) — באה אחרי שלש עשרה שנות חייו.

ומספרת התורה, כי בני ישראל לא שמעו אל משה, שהוא בחינת הדעת, „מקוצר רוח", מפני שידה של הדעת קצרה. בעניני העולם הזה; היא יכולה לפתות רק בכח עניני העולם הבא לעתיד, וזה נחשב לצחוק

שנכתב „כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ" (דניאל י"ב, ט'), נתעלמו הדברים מן העין עד ימות המשיח.

5.

והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים (ו', ו').

רבי שמחה בונם מפשיסחא אמר: סבלות לשון סבלנות. בני ישראל התרגלו אל הגלות, סבלו אותה ולא הרגישו כלל בקשי השיעבוד, כבשר המת שאינו מרגיש באיזמל, — וזו היתה הרעה העיקרית. אמר הקדוש ברוך הוא: כיון שהגיעו בני ישראל לירידה כזאת אין לעכב עוד את הגאולה, — „והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים".

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר: משה בישר לישראל, כי הקדוש ברוך הוא הוציא מקרבם את הסבלנות לשיעבוד מצרים, לדרכיה ותועבותיה. („סבלות מצרים"). זה היה היסוד, שממנו צמחה הגאולה.

ובעל חידושי הרי"ם המשיך ואמר על פי דרך רבו מקוצק, כי זהו גם ענין „וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה" (ב', כ"ג) — עד שמת מלך מצרים היו ישראל שקועים כל כך בגלות, שלא הרגישו בעול העבדות והשיעבוד. עתה התחילו להרגיש את מרירות הגלות, „ויאנחו", — אנחות אלה היו התחלת הגאולה.

6.

והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצלתי אתכם מעבודתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים. ולקחתי אתכם לי לעם — — והבאתי אתכם אל הארץ — — (ו', ו'—ח').

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר: צריך כל אחד ליגע יגיעה גדולה בהבנת פרשת הגלות והגאולה של מצרים, שהיתה הכנה לכל הגלויות ולכל הגאולות של כלל ישראל. ואף כל יחיד ויחיד יכול ללמוד מפרשה זו, איך יעבור מגלות לגאולה.

7.

ולא שמעו אל משה מקוצר רוח (ו', ט').

רבי ישראל בעל שם טוב אמר: ענין מצרים היה, שהדעת של ישראל היתה בגלות. בני ישראל חסרים דעת היו ולא השיגו ענין האמונה בבורא עולם, ולא ידעו ולא הכירו שכל מאורעות האדם, הן דבר גדול והן דבר

לתענוג. משה רבנו הוא בחינת יראה, כי זכה לחכמה, ו„ראשית חכמה יראת ד׳״. אהרן הוא בחינת תענוג.

אבל, אצל הבורא לא שייך כלל יראה, ואצלו, כביכול, התענוג הוא קודם. כי רצונו, יתברך, הוא להשפיע טובות וברכות על ישראל, ומזה יש לו תענוג.

על כן, „הם המדברים אל פרעה וכו׳ הוא משה ואהרן״, הקדימה תורה את משה שהוא בחינת היראה, כי אצל האדם מידת היראה קודמת. אך, „הוא אהרן ומשה אשר אמר ד׳״, אצל הקדוש ברוך הוא הוקדם אהרן. בחינת תענוג, כאמור.

ושמעתי בשם מורי הרב, מה״ו דוב ממזריטש, שאמר על הפסוק „בן חכם ישמח אב״ (משלי י׳, א׳): כשאדם עובד את הבורא יש לבורא נחת רוח מזה; וכן גם כשאדם מלמד זכות על ישראל נגרם על ידי זה תענוג לבורא. והאדם צריך לעבוד את הבורא לא בשביל הנאת עצמו כלל, אלא כדי שיהיה תענוג לבורא. זהו: בן חכם ישמח אב.

אף על פי כן אנו מתפללים בשביל עצמנו, בתפלת שמונה עשרה ובתפלות אחרות, כגון: וחננו מאתך דעה, רפאנו ד׳ ונרפא. אלא, כיון שיש לבורא תענוג מהשפעת הטובה והברכה על ישראל, לכן גם התפלות והבקשות בשביל עצמנו הן בגדר טוב.

זה דבר הכתוב בהתחלת הפרשה הזאת: „וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ד׳״ (ו׳, ב׳). אלהים הוא מידת הדין, אך הודיע ואמר למשה: אני ד׳, היינו: רחמים, שיש לי תענוג כשאני משפיע על ישראל טובות וברכות.

12.

ואמרת אל אהרן קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין (ז׳, ט׳).

בעל „הדגל״ אמר:

נחש הנחושת, שעשה משה במדבר (במדבר כ״א, ט׳), היו לו שתי סגולות, סותרות זו את זו. נחש זה היה מרפא נשוכי נחש, „כל הנשוך וראה אותו וחי״, וגם היה נושך, כשהיה צורך בכך. תלמיד חכם צריך שתהיינה גם לו שתי המידות הנ״ל, הסותרות זו את זו. תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש, אינו תלמיד חכם (יומא כ״ג).

משה רבנו היה כולו חסד ורחמים. הוא היה סמל החנינה והלב הטוב בעולם. אף על פי כן, המופת הראשון שהראה במצרים היה נחש. רצה לרמוז בזה, כי בשעת הצורך יוכל ללבוש גם מידת גבורה.

בעיני כח הדמיון. זה שאמר משה: „כבד פה וכבד לשון" אני נגדו כח הדמיון, נגד פיו ולשונו.

השיבו השם יתברך: „אהרן אחיך יהיה נביאך". מידת אהרן היא לעשות שלום בין אדם לחברו ובין איש לאשתו. ומעלת השלום גדולה ממעלת האמת. על כן הותר לשנות מן האמת מפני דרכי שלום. ואם כך הדבר בעשית שלום בין ישראל לאביהם שבשמים. ודאי שמותר בזה לשנות מן האמת ולאמור לבן ישראל, שעל ידי שישמע לכח השכל יהיו לו עושר וכבוד בעולם הזה והתעלות בעולם הבא. כמו שעשה הלל לגר שנתגייר, כדי שייעשה כהן גדול.

אמנם, המוני העם עדיין קשה להם הנהגת הכח השכלי, כי הורגלו להנהגת „מושל בכסילים" (קהלת ט', י"ז), הוא כח הדמיון. אך ישראל בכללותו זה תארו וזו תפארתו, שהורגל בהנהגת הכח השכלי, „האיש המסכן וחכם", והנהגה זו נעשתה לו טבע.

10.

הן בני ישראל לא שמעו אלי (ו', י"ב).

רבי יצחק מווארקא אמר: משה רבנו היה עומד וסח לפני הקדוש ברוך הוא כך: כשבני ישראל אינם שומעים עכשו אלי, יכולני ללמד עליהם זכות. אך, רבון העולמים, ומה אם דרכיך יביאו לידי כך, שפרעה שמוע ישמע אלי („ישמעני פרעה"), ואילו בני ישראל, המשועבדים והמעונים, הם לא ישמעו בקולי ולא יחפצו בגאולתם, — מה נענה אז אחריהם?! אז, „ואני ערל שפתים", אז הן לא אוכל לפתוח פי וללמד עליהם זכות!

11.

הוא אהרן ומשה אשר אמר ד' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים (ו', כ"ו).
הם המדברים אל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל ממצרים הוא משה ואהרן (ו', כ"ז).
ברש"י: יש מקומות שאהרן קודם למשה וגומר.

רבי לוי יצחק מברדיטשוב אמר: האדם צריך לעבוד את הבורא ביראה ואימה בכל עת ורגע, ללמד זכות על ישראל ולא לצער שום אדם מישראל. התחלת עבודת הבורא היא במידת היראה, וממנה בא האדם

גם הנביא להיות ככל אדם כוזב, והדבר לא יזיק לו לנבואתו. ומעין זה אמר בעל חידושי הרי״ם: „עולות שהקריבו בני נח היו בלי הפשט וניתוח" — הפשט מורה על סילוק הפסולת. על פי בני נח יכולים היו להקריב קרבן גם בלי סילוק הפסולת של המקריב.

14.

ושמתי פדות בין עמי ובין עמך (ח׳, י״ט).

רבי שלום מבלז אמר: שלוש פעמים מובאת המלה „פדות" במקרא: א׳, בפסוק המובא למעלה. ב׳, בתהלים קי״א, ט׳ — פדות שלח לעמו. ג׳, בתהלים ק״ל, ז׳, — והרבה עמו פדות. שלוש הבטחות של גאולה הן כנגד שלושת סוגי הגלות.

הסוג הראשון: יהודים בגלות העמים והארצות. על כך באה ההבטחה „ושמתי פדות בין עמי ובין עמך".

קשה מזו היא גלות יהודים אצל יהודים: עם קדוש, שבניו מפסעים על ראשו, אחים ששולטים זה על זה ומדכאים זה את זה. על גלות זו נתבשרנו: „פדות שלח לעמו", — עמו שלו, בניו הנתונים בשיעבוד אחיהם, יוציאם ד׳ לחירות מגלותם.

אך, קשה בכולן גלות היהודי אצל עצמו, אצל תאוותיו הגשמיות. הגאולה מגלות זו אינה אפשרית אלא בכח התאמצויות גדולות של האיש השרוי בגלות. ועל זה נאמר: „והרבה ע מ ו — האיש עם עצמו — פדות". וכשישתדל ויתאמץ האדם גופו לצאת מגלותו זאת, יסייע ד׳ ויחזק את ידיו, „והוא יפדה את ישראל מכל עוונותיו".

15.

רק הרחק לא תרחיקו ללכת העתירו בעדי (ח׳, כ״ד).

בעל „תפארת שלמה" אמר:

דרכם של הצדיקים הגדולים כשהם מתייחדים בתורה ובתפלה ובאים לעליית הנשמה, גבוה מעל גבוה, שהם בטלים במציאות ושוכחים לגמרי את עניני העולם הזה. על כן בקש דוד המלך: „זכרני ד׳ ברצון עמך פקדני בישועתך" (תהלים ק״ו, ד׳), רוצה לומר: אם אני, בעלותי במעלות היחודים הנפלאים בעולמות העליונים, שוכח אז את עניני העולם הזה של ישראל עמך ואת צרכיהם בהשפעת חסדים וטובות, — אנא, ד׳, אתה ברחמיך

13.

ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם כאשר דבר ד׳
(ז׳, י״ג).

האדמו״ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר״, אמר:

— למה נענשו המצריים על הכבדת לבם, הלוא לא מהם היתה זאת, כי אם מאת ד׳: „ואני אקשה את לב פרעה״ (ז׳, ג׳), „ויחזק ד׳ את לב פרעה ולא שמע אליהם״ (ט׳, י״ב)?

— כל חומר הוא בעל שנוי והתפעלות. לעומתו כח שכלי יש בו חוזק ואיננו מתפעל ואיננו משתנה כל כך. וכל מי שיש לו שכל ודעת יותר, יש לו חוזק וקיום יותר. והנה המצריים באשר היו בטבעם חמריים ביותר, „אשר בשר חמורים בשרם״ (יחזקאל כ״ג, כ׳), היה להם להיות מתפעלים בנקל. וכמו שאמרו ז״ל: גויים קרובי תשובה הם. ואחרי שהכירו החרטומים והודו, כי מעשי משה אינם מעשי כשפים, הרי היה פרעה צריך להיכנע מיד. אלא, באשר מתחילה התחזקו מעצמם, בא ענשם, שאחר כך חיזק ד׳ את לבם, כלומר: העלה אותם למדריגת שכליים, ושכלי יש לו חוזק ואינו מתפעל כל כך.

כך נתן הקדוש ברוך הוא לפרעה מתנה טובה: חוזק הלב. אך, פרעה לא השתמש במתנה גדולה זו באופן נאות, — למעשים טובים. אלא, נטל את חוזק הלב ושיקע אותו בסרבנות לרצון השם יתברך. הנה על זה נענש על רוע בחירתו.

עוד אמר בעל „אבני נזר״: גם כאשר נתפעל פרעה לזמן קצר, אחרי מכת ערוב, אמר: „לכו זבחו לאלהיכם ב א ר ץ״ (ח׳, כ״א), בכל הארציות והגשמיות שלכם, כי אין צורך בשום הכנה ואין צורך להתפשט מן התכונות הרעות. אך, משה ענה לו: „דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו לד׳ אלהינו״ (ח׳, כ״ג), היינו: כל איש הקרב לעבודת השם צריך מקודם להכין את עצמו ולהזדכך מקנאה, תאווה וכבוד. זה פשר ההליכה דרך ש ל ש ת ימים במדבר. כעין מה שנאמר במתן תורה „היו נכונים ליום ה ש ל י ש י״, שהיה גם כן בכוונה זו.

ובעל „שם משמואל״ המשיך והסביר:

פרעה לא חזר בו מסברתו. וכשהסכים ואמר: „אנכי אשלח אתכם וזבחתם לד׳ אלהיכם במדבר״ (ח׳, כ״ד) היה זה רק מן הטעם שאמר לו משה „הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו?!״ (ח׳, כ״ב). על כן אמר פרעה „רק הרחק לא תרחיקו ללכת!״. כי לפי סברתו יכול היה

בא

1.

בא אל פרעה (י׳, א׳).

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר: אצל הקדוש ברוך הוא לא שייך הלשון „לך״, המורה על מרחק ידוע, כי מלא כל הארץ כבודו. על כן כתוב „בא אל פרעה״.

2.

בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו (י׳, א׳).
למען שיתי אותותי אלה בקרבו (י׳ א׳).

בית קוצק היה מחנך את אנשי שלומו לחוזק האופי ולתקיפות הרצון. בעל תכונה רופפת, אדם פוסח על השעיפים ומגלה רצון לכאן ולכאן, היו מלגלגים עליו בקוצק. וכך לא נמנע רבי מנחם מנדל מקוצק מלשבח אף את אָפיו של פרעה, אם כי היה משעבדם ומדכאם של ישראל. הוא אמר:

— פרעה היה גבר בגוברין! מלך אחר, אילו באה עליו רק שמינית שבשמינית של מכה אחת ממכות מצרים, מיד היה מצווח וגועה: ד׳ הוא רבון כל העולמים ומשפטיו צדקו יחדיו! אך, פרעה גבר בעוז היה. מכה אחרי מכה הביא הקדוש ברוך הוא עליו, והוא עמד בשלו!

לפי שיטה זו ביאר הרבי מקוצק גם את ענין חמץ ומצה, המובא בפרשה זו. הנה: „מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה חמץ״ (י״ג, ז׳). החמירה תורה בחמץ בפסח יותר מאשר בכל איסורי מאכל; לא רק אכילתו בכרת, אלא שגם הוזהרנו עליו, שלא יראה ולא ימצא ברשותנו. וכשציוותה תורה על המַצות, „ושמרתם את המַצות״, (י״ב, י״ג), הזהירו אותנו חכמינו ז״ל גם בזה: „שלא יבואו לידי חימוץ״.

— ואם כל כך חמורים הדברים, — של רבי מנחם מנדל, — הרי ראוי היה שיפרישו חכמינו ז״ל אותנו גם מאכילת מצה בכלל, לשם זהירות והרחקה מכל חשש חימוץ?

— אלא, שאדם לא יאכל כל עיקר שום דבר, שעלול להביא לידי חשש חימוץ, אין בכך עבודה ורבותא. עיקר העבודה ותכליתה הם, שהאדם

הרבים תזכירני בשעת התפלה את רצון עמך ואת צרכיהם המרובים; „ותפקדני בישועתך״. פקידה לשון השפעה היא, על דרך „פקדני בדבר ישועה ורחמים״, שתשפיע על ישראל כל טוב.

וזה גם הרמז בפסוק: „רק הרחק לא תרחיקו ללכת העתידו בעדי״, „חומר מבקש מאת הצדיקים: רק הרחק לא תרחיקו ללכת בעולמות העליונים, זכרו נא להעתיר בעדי בעניני העולם הזה, כי ידיקו עלי ברכה מן השמים.

6.

ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התע־
לֹלתי במצרים ואת אותותי אשר שמתי בם
וידעתם כי אני ד׳ (י׳, ב׳).

רבי יחיאל מיכל מזלוטשוב אמר: סיפורי נסים פועלים את פעולתם בשורש כל הנסים ועל ידי זה יכולים להמשיך ולחדש עוד נסים כיוצא בהם. כי באותיות של סיפורי הנסים יש הכוח והחיות של הפעולות האלה.

ביציאת מצרים הוציאנו ד׳ מתוך מ״ט שערי טומאה והביאנו אל מ״ט שערי בינה, כי במצרים היו אבותינו עובדי עבודה זרה והגיעו בסוף אל ידיעת השם. וגם ניצלו מהשונאים העזים והקשים וראו נקמה בהם ואף בא להם עושר רב מזה. ועל ידי סיפור כל הדברים האלה באזני הבנים יתעוררו השרשים של הנסים והנפלאות והגאולה וההצלה והרכוש, ונקל יהיה שיתמשכו עלינו נסים חדשים מעין אלה. זהו: „וידעתם כי אני ד׳״, מתוך כך, שהסיפור יעורר נסים נוספים, תתוסף לכם עצמכם ידיעת השם, נוסף על קבלת האבות שבידיכם.

7.

לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו
שלשה ימים ולכל בני ישראל היה אור במושבותם
(י׳, כ״ג).

אחרי פטירת רבי אורי מסטרליסק, המכונה „שרף״, בא אחד מחסידיו לפשיסחא, לרבי שמחה־בונם, להסתופף בצלו.

שאלו רבי שמחה בונם:

— מה למדת אצל רבך, בחסידות ובשלימות?

— דרך הקודש של רבינו ז״ל היתה, השיב החסיד, לנטוע בלבנו את מידת העניות. אנשי שלומנו שהיו באים אליו, ביניהם רבנים גדולים ועשירים מכובדים, היה רבינו מטיל עליהם, שישאבו ויביאו מים מהבאר, שיכבדו את החצר, וכיוצא בזה, כדי לעקור מתוך לבותיהם את הגאוה וההתנשאות ולהשריש בלבותיהם עניוות ושפלות רוח.

— אספר לך מעשה, אמר לו רבי שמחה בונם. מלך אחד גזר עונש על שלושה אנשים, להושיבם בכלא, בור צלמות. שנים מהם היו אנשים חכמים והשלישי היה איש בער. ובכל יום, כשהיו משלשלים להם, בעד חור, כלי מלאכה ועצים, לעשות בהם פשוטי כלים, או אוכל שהוכן בשבילם, היו הופכים לפעמים את הסדר ואת הענין בגלל החושך. בפרט היה השוטה

יאכל מה שהותר לו, אלא שברצון תקיף ונמרץ יוכל לשמור עצמו מן האיסורים ומכל חשש איסור.

3.

רבי יחיאל מאיר מגוסטינין אמר: משה היה תמה, רצון עז כזה, קשיות עורף כזו, שהם מידה נאה ליראת שמים, — מנין הם לסיטרא אחרא. אמר לו הקדוש ברוך הוא: „כי אני הכבדתי את לבו״, אין זה כחו, ממני הוא.

4.

רבי יצחק מווארקא אמר: משה לא רצה לילך אל פרעה, כי חשש מפני מגע במקור הטומאה, שמא ידבק בו, חלילה, שמץ ממנה. בפרט, שדבר ד׳ לא היה „לך אל פרעה״, אלא „בא אל פרעה״, מעין: התקרב אליו.

כמו שהיה הבעש״ט ז״ל אומר: אדם, שמתעסק ברפש, אפילו כוונתו להסיר את הרפש ולהרחיקו, ואפילו עושה הוא זאת בכלים שונים וארוכים. — מן הנמנע, שלא יתלכלך במעט מן המעט.

על כן אמר ד׳ אל משה „כי אני הכבדתי את לבו״, — הכבדות של פרעה אני הוא שגרמתי לה. אין סיבה לפחדך ולחששך. בוא אל פרעה כי אני שרוי בכל מקום, ואני אַנחה אותך.

5.

המגיד הגדול ממזריטש, רבי דוב, היה אומר: הקדוש ברוך הוא רצה לברור את כל הניצוצות שבמרים. מה הוא ענין ברירת הניצוצות? — כל הדברים הבטלים של פרעה ושל מצרים, שהם אותיות. מה בין אותיות של דברים בטלים ובין אותיות של התורה? — החילוק הוא, שאותיות של דברים בטלים הן מן השבירה. ורצה הקדוש ברוך הוא לברור אותן. וזאת היא הברירה: שהכניס אותיות ודיבורים אלה אֶל התורה וצירף אותם צירוף אחר צירוף של קדושה. זהו שמרומז בכתוב „למען שיתי אותותי אלה״, רצה לומר: אותיות של השבירה, צריך אני לברור אותן ולהעלותן על ידי התורה.

וזה הוא אחד הסודות, הכלולים בסיפורי התורה, מלבד שאר הסודות, הנרמזים בהם, בכל אות ואות מהם, עד אין קץ ומספר.

עבדו את ד׳״, בלב נכון, בכוונה טהורה, „רק צאנכם ובקרכם יוצג״ כאן, במצרים.

ענה משה: כוונה בלבד, שאין מעשה מצטרף אליה, אינה חשובה ולא כלום. רק על ידי המעשה תתעלה ותתעמק הכוונה. על כן „גם מקננו ילך עמנו״. „כי ממנו נקח לעבוד את ד׳ אלהינו״, — מן המעשה נתעורר לעבודת ד׳ בהתלהבות ובדביקות.

10.

החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה (י״ב, ב׳).

בעל „הדגל״ אמר: כמו שהתחלת הבריאה היתה על ידי התורה, כמובא בספר הזהר: הקדוש ברוך הוא אסתכל באורייתא וברא עלמא, כך התחדשות מעשי בראשית בכל יום ויום היא גם כן על ידי התחדשות התורה, היינו: חידושי התורה, שישראל מחדשים בכל יום ויום. כמו ששמעתי מאדוני אבי זקני זללה״ה: שספר הזהר יש לו בכל יום פירוש אחר.

וחכמינו ז״ל אמרו על הפסוק: „ואשם דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך לנטוע שמים וליסוד ארץ ולאמור לציון עמי אתה״ (ישעיה נ״א ט״ז), אל תקרי עַמי, אלא עִמי (מדרש אגדה, ואתחנן קפ״א), היינו: בשותפות, מה אני במילולא עבידנא שמיא וארעא אף אתה כן. רוצה לומר: בחידושים שמחדשים ישראל בתורת אמת, הם מחדשים בריאת שמים וארץ. וכל הדברים המתחדשים בעולם הכל הוא בכח התחדשות התורה על ידי בני ישראל בהסתכלותם בה. מעין זה שמעתי בשם אחי רבי ברוך, שאמר לצרף את סיום התורה להתחלתה: „לעיני כל ישראל״. — „בראשית״, לפי עיני ישראל והסתכלותם בתורה, כך הוא חידוש מעשי בראשית בכל יום.

וזה מרומז בפסוק הנ״ל: „החודש הזה — לכם״, זה החידוש של מעשי בראשית בכם הוא תלוי ובהסתכלותכם וחידושיכם בתורה. „ראש חדשים״, חידוש זה שאתם מחדשים בתורה הוא הראש לכל החידושים המתחדשים בעולם יום יום, כי הכל נמשך ונגרר בתר רישא. „ראשון הוא לחדשי השנה״, אף הקדוש ברוך, ראשון לכל ראשונים, לפי חידושיכם בתורה, הוא מחדש מעשי בראשית.

11.

רבי יחיאל מאיר מגוֹסטיניֹן היה מנהגו בכל ראש־חודש אחרי התפלה, בבקר ובערב, לשהות עם קהל אנשי שלומו והמתפללים אצלו, לשתות יחד

משגשג ומשבש את הדברים. ובאשר היו שומרי הבור מצווים לשנות בכל יום את סדרי הכלים וסדר הבאת האוכל, היה הכסיל, שהחושך בבור הוסיף מבוכה על דעתו הקצרה, משבר כלים, הופך קערות על פיהן וגורם בכל יום תקלות חדשות. בודאי, שבגלל זה ספגו שלושת יושבי הבור ענשין ימלקות.

התחיל אחד מן החכמים ללמד את הבער בינה, למסור לו סימנים, שידע להשתמש בכלים ולשמור על הסדר. וכך היה חוזר ומדריכו יום יום, כי עם שנוי הכלים והענינים, זקוק היה השוטה ללימוד חדש. פעם שאל החכם, שהיה מדריך את השוטה, את חברו: מפני מה אתה יושב ומחריש ואינך טורח גם אתה ללמד את השוטה המיסכן? השיב לו: עד שאתה מלמד את השוטה בלא תועלת וללא תכלית וקץ, שהרי בכל יום באים שנויים בסדרים הפנימיים, מוטב יותר להתאמץ ולהתבונן, איך לפרוץ פרץ כל שהוא באחד הקירות, כדי שיחדור אלינו אור השמש ותיאורנה עינינו ותיפקחנה גם עיני השוטה.

הנמשל הוא: לא זו דרך החסידות, המורה לאדם פרט זה או זה, מידה מן המידות. כי אין מספר לקילקולי האדם ותהפוכותיו, ואין קץ לשנויים בעולם ובהליכותיו, ותיקון שהוא טוב למידה זו של האדם אינו טוב למידה אחרת, הטבה שהיתה נאה אתמול שוב אינה רצויה היום. ובסוף הדברים: „לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו". אך, זאת הדרך: לחתור לפרוץ פרץ בקיר האטום, למען ייכנס אור, שיגיה את מחשכי הנפש ויביא תיקון גם לצדיקים ולחכמים עצמם. „ולכל בני ישראל היה אור במושבותם".

8.

בעל חידוש הרי"ם אמר: באשר איש לא ראה את אחיו, לא שם לב אל עניניו ולא דרש את טובתו, — על כן, גם לו עצמו לא היתה תקומה. („ולא קמו איש מתחתיו").

9.

ויקרא פרעה אל משה ויאמר לכו עבדו את ד'
רק צאנכם ובקרכם יוצג.
ויאמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים — —
וגם מקננו ילך עמנו — — כי ממנו נקח לעבוד
את ד' אלהינו (י', כ"ד—כ"ו).

היהודי הקדוש מפשיסחא הסביר את הדברים כך: פרעה אמר, אם באמת עיקר רצונכם הוא לעבוד את ד', — צאנכם ובקרכם למה לכם? „לכו

שעשאום כמצולה שאין בה דגים, היינו: שליקטו ישראל את כל הניצוצות הקדושים שהיו מובלעים במצרים והוציאו בלעם מפיהם, וגמרו מלאכתם, מלאכת הקודש.

וכשיוצאים מתוך עמקי הקליפות והחיצוניים אל החירות, מיד נכנסים למקום קדושה ראשונה, הנקרא פסח, והוא אור רוחני מאד. מדריגה זו משיג אותה האדם על ידי שהוא משליך מעליו כל אמונות זרות ונכנס תחת האמונה הטהורה, להיות לו דעה ישרה ונכונה מוקדשת לשם יתברך לבדו. וזהי בחינת מצה, הנקראת בספר הזהר: מהימנותא קדישא, והיא צריכה שמירה מכל מיני מחשבות רעות ודעות כוזבות, ואפילו משהו חמץ או שאור מעכב. וכן זכו ישראל במצרים לגאולה על ידי האמונה השלימה שהיתה להם אז, כנאמר „ויאמן העם".

אבל, אחר כך, כשנתקלקלה האמונה בידם ונתערבו בה דעות כוזבות וזרות ונכנס חימוץ לקדושה, הוכרחו ישראל שוב לנוד למרחקים ולילך בגלות: לחזור על הענפים ולאסוף אותם לשרשם ולמקורם.

ואילו היו ישראל זוכים ועושים רצונו של מקום היו יכולים לישב בהשקט ובטח על אדמתם, אדמת הקודש, וכל הניצוצות הקדושים בכל המקומות היו נוהרים ובאים מאליהם אל כנסת ישראל ולא היו צריכים לטרוח אחריהם, — הענפים היו נמשכים מאליהם אחרי השורש. זהו: „שכן בארץ ורעה אמונה" (תהלים ל"ז, ג'), רוצה לומר: יש יכולת בידך, כנסת ישראל, לשכון בארצך, ארץ ישראל, ולא תצטרך לחזור בגולה אחרי הניצוצות שנתפזרו; מאליהם הם יתקבצו אליך, — כשתהיה דבוק ומחובר לאמונה. („רעֵה אמונה", רעֵה לשון רעיות וחיבור).

והנה נאמרה אז, לפני יציאת מצרים, אזהרה לדורות, והיא כלולה ומרומזת בפסוק המובא למעלה: שכל איש ישראל יקח ויבור לעצמו („ויקחו להם") את הדרך הישרה, כדי שתהיה שה פזורה ישראל דבוקה בשורש („שה לבית אבות"). ועל ידי זה יהיה „שה לבית", — תגיע העֵת, שיהיה ישראל בביתו, בארץ ישראל, ולא יהיה נע ונד לטרוח ולאסוף הניצוצות הקדושים.

13.

ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לד' (י"ב, י"א).

רבי צדוק הכהן מלובלין אמר: ראשית כניסת האדם לעבודת השם צריכה להיות בחפזון, כפסח מצרים שנאכל בחפזון. מפני שבהתחלה, כשאדם מנתק עצמו מכל תאוות העולם הזה, שהוא מקושר להן, צריך הוא לשמור

עמהם יי"ש, לשמוח בשמחת היום ולאמור חידושי תורה ולספר סיפורי מעשיות על צדיקים. פעם, בראש חודש אלול, צהלו פניו מאד והרחיב דיבורו בענין מעלת החודש אלול וימי הרצון ובענין הטובה הנצמחת לישראל מאחדותם והתחברותם; ואפילו כשמתאספים לשתיה של יי"ש, אם הכוונה היא לשם שמים, מגיעים למעלה גבוהה. ואמר, כי הענין מרומז בפסוק: נדחי ישראל יכנס [תהלים קמ"ז, ב'], ראשי תיבות: יין.

ופעם, בראש חודש ניסן, כשהיה יחד עם המתפללים ושתה יי"ש לכבוד היום, אמר: אספר לכם מה שאירע ליהודי הקדוש מפשיסחא כשהיה בלובלין. וכך היה מעשה: היהודי הקדוש נזדמן בברית מילה עם הרב מלובלין, הגאון ר' עזריאל הלוי הורוויץ, שהיה מכונה „ראש של ברזל" לרוב חריפותו. נענה הרב מלובלין, שהיה מתנגד ידוע, ואמר ליהודי הקדוש:

— אשאל מעלתכם שאלה אחת. מפני מה חסידים, כשמתאספים יחד, מנהגם הוא שהם אומרים זה לזה: נקחה נא מעט יי"ש ונשתה ,לחיים' ונגיע לידי דיבוק והתחברות. ואילו מתנגדים דרכם להתחבר ולהתקשר איש לרעהו על ידי דברי תורה ופילפולי דאורייתא.

— אביא לכבוד תורתכם ראיה מן הש"ס, כי מעשינו יש להם יסוד דשורש, ענהו היהודי הקדוש. חכמינו ז"ל גזרו „על יינן משום בנותיהן" (שבת י"ז ע"ב, עבודה זרה ל"ו ע"ב), היינו: יין מביא לידי התחברות וחיתון. אך בדברי תורה מצאנו שחז"ל שאלו: ור' מאיר איך למד תורה מאחר? ותירצו: תוכו אכל וקליפתו זרק (חגיגה ט"ו, ע"ב). הרי ששהיה מקרבת את הלבבות, ובפרט כשהקירבה והאחדות הן עיקר הכוונה, ודברי תורה אפשר לאנשים ללמוד ביחד ולא לבוא לידי קירוב לבבות.

12.

דברו אל כל עדת בני ישראל לאמור בעשור לחודש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית (י"ב, ג').

הרב מאפטא, האוהב ישראל, אמר: כוונת השם בענין הגלות, אף שהיא דרך עונש, עם כל זה היא לטובתנו. השם יתברך חס על נשמות ישראל, לבל ידח מהן כל נדח. וכשישראל חוטאים הוא מפזרם בין האומות, כדי שילקטו את כל הניצוצות הקדושים המפוזרים. רוצה לומר: השורש מוכרח להיות אז נע ונד ממקומו ולילך בגולה ללקט את הענפים ולאספם אל השורש. כך היה בגלות מצרים, „וינצלו את מצרים", אמרו חכמינו ז"ל:

16.

כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים (י״ב, י״ז).

— מנין באה לך בכל יום התעוררותך לעבודת השם? — שאל רבי שמחה בונם מפשיסחא את רבי מנחם מנדל מקוצק.

— מן הבחינה: „שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה״ (ישעיה מ׳, כ״ו), — ענה רבי מנחם מנדל.

— מבחינה זו, — אמר לו רבו — עשויה לבוא התעוררות לכל אדם, אף לשאינו בן ברית. אך ישראל צריכים לשאוב התעוררות בכל יום מיציאת מצרים. כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים״.

17.

משכו וקחו לכם צאן (י״ב, כ״א).

בעל „שפת אמת״ אמר: דור גלות מצרים, נראה, שהיה דור אנשים גדולים. לצאת במשך שעה קלה מכלל עבדי פרעה ולהכנס בכלל צבא ד׳, — אינו דבר קטן. על הכתוב הנזכר למעלה „משכו וקחו״ דרשו חכמינו ז״ל: „משכו ידיכם מעבודה זרה״. כי היו בני ישראל שטופים בעבודה זרה, וקשה היה להם לפרוש ממנה. ומיד אחרי זה נאמר: „וגם צדה לא עשו להם״ (י״ב, ל״ט), בן שעה קלה נהפכו והגיעו לכלל אמונה גדולה בד׳, שלא הכינו להם אפילו צידה לדרך.

יש ללמוד מזה שבחם של ישראל: עצם טיבם הוא להתמשך אחרי הבורא יתברך. אלא, החושך יכסה ארץ. על כן, בו ברגע שנגאלו, מיד נתעורר בהם כוח אהבתם לד׳. זהו: „משכני אחריך נרוצה״ (שיר השירים א׳, ד׳), — אף על פי שבגלות אהבת השם מסותרת היא, מכל מקום על ידי רמז קל, שהבורא יתברך ימשוך אותנו, מוכנים אנו לרוץ אחריו בכל לב. כי לבבות בני ישראל אינם משתנים לעולם בעומק טיבם. וכיון שהכין הקדוש ברוך הוא את לבות ישראל, בטח בהם, שיוכלו להתגבר על הגלויות והמלכויות, שהכניסם בהן.

זהו שאמר הקדוש ברוך הוא אל משה: „בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוהים״ (ג׳, י״ב), — בו ברגע שתוציאם ממצרים, מיד ייהפכו לאנשים אחרים: יעלו למדריגתם הנכונה, לעבוד את השם. כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה״ (י״א, א׳), — כשלחו, יתברר מיד, שאין לבני ישראל שום שייכות לרשעים הללו, אם כי עד עתה היו כל כך נתונים בידיהם.

את הרגע, שמתעורר בו רצון השם ולחפוז על אותו רגע, למהר לצאת מן התאוות, אולי יוכל. אחר כך, כיון שנכנס לעבודת השם, שוב ילך במתינות ולאט, כדין פסח דורות.

14.

כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל (י"ב, ט"ו).

המגיד מקוז'ניץ אמר: חמץ פירושו, לפי הרמב"ם, גזילה, מלשון „אשרו חמוץ" (ישעיה א', י"ז). לכן נעשה השם חמץ כנוי ליצר הרע, כי מי שהלך בעצתו הוא איש שנגזל משרשו. ובערב פסח מבער האדם את החמץ, כדי להכין את נפשו, שתוכל לקבל את הקדושה הגדולה, המתגלית בליל פסח. כי לא ראי פסח כראי המועדים האחרים. בכל חג אין הקדושה באה לאדם בבת אחת, אלא צריך הוא להמשיך עליו את הקדושה לשיעורים, בתפילות שחרית ומנחה וערבית. ואילו בפסח באה הקדושה בבת אחת כלשון פסח, שענינו דילוג וקפיצה. על כן צריך כל אחד לטהר ולהכין את עצמו, שיוכל לקבל ולקלוט את האור הבהיר.

והמשל: החמה, אף כשהיא זורחת בגבורתה, צריכים החלונות להיות פתוחים, שאם יהיו סתומים לא ייכנס חום השמש לבית פנימה.

15.

ושמרתם את המצות (י"ב, י"ז).

רב גדול בתורה בא לפני הפסח אל בעל „תפארת שלמה" ובפיתקא שנתן הזכיר בקשתו מאת ד', שיזכהו שלא ייכשל בהוראות בשאלות בני עירו בעניני חמץ בפסח.

אמר לו על זה בעל „תפארת שלמה":

— ילמד מר כל דיני הפסח, ב„שולחן ערוך", מהחל עד כלה, ויישמר ממכשול.

עמד הרב משתאה ולא הבין את תוכן הדברים. הוסיף בעל „תפארת שלמה" והסביר לו:

— הדינים ב„שולחן ערוך" מתחננים בשמים ממעל, שילמדו אותם. בפרט קובלים הם על רבנים. וכל דין עומד וצווח: „ילמדני רבנו". מה עושים בשמים? מזמנים „שאלות" לרבנים, שיצטרכו לעיין וללמוד את הדינים. על כן, אם ילמד מר את כל הדינים לפני הפסח, ינוחו וישקטו ולא יעוררו טענות עליו, ולא יזמנו לו משמים „שאלות" יתרות, וכל שכן שלא ייכשל בהוראה.

הרים רבי לוי יצחק את עיניו כלפי מעלה ואמר:

— רבון העולמים! השקיפה ממעון קדשך וראה את עמך ישראל, כמה דבקים הם במצוותיך וזהירים בהן. קיסר רוסיה מלך אדיר הוא, כמה שופטים ושוטרים העמיד וכמה חילות צבא וגייסות משמר הפקיד בכל רחבי המדינה ובכל ערי הספר, וכולם שומרים על החוקים ומפקחים על הגבולות, שלא יבריחו סחורה בלי מכס. אף על פי כן, עוברי עבירה מצויים בראש חוצות. ואתה, רבונו של עולם, כתבת בתורתך: „ולא יראה לך חמץ", — לא העמדת עלינו לא שוטרים ולא נוגשים ולא אנשי צבא, — ובערב פסח אין משהו חמץ בנמצא בבית ישראל, מבעוד יום!

21.

למען תהיה תורת ד' בפיך (י"ג, ט').

רבי שלמה מקרלין אמר: תורת ד' בפי האדם, זו תכלית הבריאה. כי ‚שוחה עמוקה פי זרות' (משלי כ"ד, י"ד), — אין שוחה עמוקה כמו פה שהוא זר לדברים שהוא ממלל.

18.

ולקחתם אגודת אזוב (י"ב, כ"ב).

האדמו"ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר", אמר:

— מה טעם, שנצטוו ישראל רק בפסח מצרים על אגודת אזוב, שהיתה טעונה טבילה בדם, ולא בפסח דורות?

— כי הנה ישראל במצרים היו עירומים מכל מידה טובה, ולא היה להם משלהם כלום. הם ידעו רק כניעה לפרעה ולמצריים. על כן נצטוו: מידה יחידה זאת שבידיכם, — כניעה — הגביהו אותה אל הקדושה. מידה זאת מרומזת באגודת אזוב. זו היא לשון ,ולקחתם', לקיחה היינו הרמה והגבהה. כלומר: היו נכנעים לרצון השם.

אבל בפסח דורות, שישראל הם בעלי מידות, אלא שצריכים להגביה את כולן, שוב אין ענין לאגודת אזוב.

19.

ופסח ד' על הפתח (י"ב, כ"ג).

רבי ברוך ממז'יבוז' אמר: חכמינו ז"ל אמרו, שהקדוש ברוך הוא אומר לכנסת ישראל: פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט ואני אפתח לכם כפתחו של אולם. וכאן, לפני יציאת מצרים, „פסח ד' על הפתח", אף על פתח זה שהוא כחודה של מחט פסח ודלג השם, — הכל היה בהתעוררות מלמעלה, בלי שום התעוררות מלמטה.

20.

ולא יראה לך חמץ (י"ג, ז').

רבי לוי יצחק מברדיטשוב התהלך פעם, בערב פסח, עם שַמָשו ברחובות העיר. פגע בגוי אחד, ממבריחי המכס, ושאלו:

— האם יש לך סחורה אסורה, שהובאה מעֵבר לגבול?

— ודאי. לך נא עמדי, כי יש בביתי רב.

הניחו רבי לוי יצחק והפליג לדרכו. פגע באדם מישראל ושאלו לתומו:

— אפשר יש לך חמץ בביתך?

— עכשיו?! תמה היהודי — הרי ערב פסח עתה לאחר חצות?!

הלך רבי לוי יצחק ופגע ביהודי אחר ושאלו אותה שאלה.

— רבי, האם משטה הוא בי, או חושד בכשרים? — והרי שעת ביעור וביטול חמץ עברה מכבר?!

גבוהה יותר. על כן כתוב הלשון „ויקח משה", „אין קיחה אלא לשון הגבהה", — משה התרומם יותר. לא השגיח אלא בצורך גבוה, כביכול, ועסק בארונו של יוסף.

3.

ויקח משה את עצמות יוסף עמו (י"ג, י"ט).

רבי מנחם מנדל מקוסוב אמר על דרך משל: למלך שהיו לו שני שרי צבא, האחד ממונה על האוצרות, לספק לאנשי המלחמה לחם ומזון ושאר צרכי המלחמה, והאחר ממונה להיות מנהיג המלחמה עצמה, להורות את טכסיסיה ולערוך את חילותיו מערכה מול מערכה. והנה אותו שר צבא הממונה על הנהגת המלחמה עלה מורא בלבו, שמא שר הצבא הממונה על סיפוק צרכי המלחמה לא יעשה את שליחותו בשלימות ובזריזות הנצרכת ויהיה זה מכשול בהנהגת המלחמה. נתיישב בדעתו ומצא עצה הגונה: שישתף את עצמו עם שר הצבא השני ויהיה לו לעזר, למען לא יהיה שום פגם גם בסיפוק צרכי המלחמה.

הנמשל הוא: יש שני מיני צדיקים, שנתמנו על ידי השם יתברך. האחד להדרכת העם לעבודת השם בהשכל ודעת, והאחד להשפיע לעם די צרכיהם בכל הענינים. ואותו צדיק הממונה על הדרכה לעבודת הבורא צריך לשתף את עצמו עם הצדיק הממונה על השפעת כל טבין דעלמא. כי העדר פרנסה הוא מכשול גדול לעבודת השם.

זהו סוד „ויקח משה את עצמות יוסף עמו". דוק בתיבה „עמו". משה רבנו היה כללות הדעת של כל ישראל והשפיע עליהם תורה ויראת שמים ומצוות ומעשים טובים. ויוסף השפיע על ישראל השפעות גשמיות: „ויוסף הוא המשביר", „ויכלכל יוסף". ומיד כשנתמנה משה להיות רעיא מהימנא לישראל ולהשפיע עליהם חכמה ודעת שיתף עמו גם את בחינת יוסף, שיוכל להשפיע על ישראל גם השפעות גשמיות. „ויקח משה את עצמות יוסף עמו".

4.

ובני ישראל יוצאים ביד רמה (י"ד, ח').

תרגמו: נבני ישראל נפקין בריש גלי.

בעל „הדגל" אמר: מובא באגרת הקודש של אדוני אבי זקני זצוק"ל ששאל למשיח:

— אימתי יבוא מר?

— כשתתגלה תורתך ויפוצו מעיינותיך חוצה, ענה לו המשיח.

בשלח

1.

ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים (י״ג, י״ז), אלוהים לא נחה את עמו בדרך כל הארץ, — אמר רבי יעקב יוסף, בעל ה„תולדות״.

דרך העולם הוא: „העבד טוען את רבו״. כלומר: טוען ומגביה אותו. כי מתוך גדלות העבד ניכרת גדולת רבו. על כן מרומם ומפאר הרב את עבדו בכבוד ובגאוה, כי הם מוסיפים חשיבות לו עצמו. לא כן נוהג הקדוש ברוך הוא עם בני ישראל, באשר רצונו וחפצו, שיהיו מפוארים במידת ענווה ושיפלות רוח.

זהו שאמר השם: „ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם אלי״ (שמות י״ט, ד׳). הנשר הזה שתי מידות לו, רחמים ודין: רחמים לגוזליו ולקנו ואכזריות לאחרים. העונש והדין, שמביא הקדוש ברוך הוא על אחרים, נעשים רחמים לבניו. כי רואים בני ישראל את מעשיו ולוקחים מוסר. הביא הקדוש ברוך הוא עונש ומכות על מצרים בגלל גאוותם ומפני שרמסו את ישראל ברגל גאווה, כדי שבני ישראל יקחו מוסר ויקנו לעצמם את מידת העניוות. ובזה — „ואביא אתכם אלי״. כי השם שוכן את דכא. גאים וגסי רוח שנואים ומרוחקים ממחיצתו, יתברך. וכיון שקרוב ד׳ אל בני ישראל („כי קרוב הוא״ — י״ג, י״ז) ורצה לקרבם אליו ולשכון בתוכם, על כן הרבה לעשות שפטים במצרים, כדי להביא את ישראל אל מידת הענווה, יתר על שאר המידות והמעלות. כי מחלת הגאווה היא שורש כל המחלות. לכן: „כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ד׳ רופאך״. (ט״ו, כ״ו).

2.

וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים. ויקח משה את עצמות יוסף עמו (י״ג, יח—יט).

בילקוט: חכם לב יקח מצוות, זה משה. שבשעה שכל ישראל עסקו בביזה, עסק הוא בעצמות יוסף.

האדמו״ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר״, אמר: לקיחת הביזה היתה מצוה. אלא, שהיתה גם תועלת עצמית בצדה. חכמת לבו של משה היתה, שאותה שעה בחר לו מצוה, שאין עמה תועלת לעצמו. מצוה כזאת מדריגתה

— בני ישראל בעצם שרשם מאוחדים הם „כאיש אחד". אלא, כדי שאחדותם תהיה שלימה ותמידית, צריך שלא ייפסק אצלם רצון אחד „בלב אחד". ואילו אומות העולם מפורדים הם בעצם שרשם. אלא, מחשבה אחת „בלב אחד" יכולה לחבר אותם כאיש אחד. על כן, כאן אצל המצריים הקדים רש"י „בלב אחד" לפני „כאיש אחד".

8.

מה תצעק אלי (י"ד, ט"ו).

ר' יעקב דוד, מו"ץ במזריטש ואחר כך בקוז'ניץ, מתלמידי רבי שלמה ליב מלנטשנא, בא אצל רבי מנחם מנדל מקוצק. שאלו הרבי מקוצק לשלום רבו, רבי שלמה ליב, והוסיף ואמר לו:

— אוהבו אני מאד. אלא, למה הוא צועק בכל יום אל הקדוש ברוך הוא, שישלח את משיח, ואיננו צועק אל אחינו בני ישראל, שישובו מדרכיהם ויבוא. זהו: „מה תצעק אלי — דבר אל בני ישראל".

9.

שמות רבה, כ"א: מה תצעק אלי, הדא הוא דכתיב (תהלים ל"ד, י"ח): צעקו וד' שמע.

השתמשו כאן, — העיר רבי יצחק מווארקא — רק בלשון צעק: „תצעק", „צעקו", ולא בלשון התפלל, למה כן?

— אוצר אחד יש בשמים ושמו „מתנת חנם", ואוצר זה, הסביר האדמו"ר מווארקא, רק בני ישראל יכולים להגיע אליו. בעת של סכנה גדולה ביותר, שעה שגם תפילות ומעשים טובים וזכויות אין בכחם להשפיע ולהביא ישועה, — ריוח והצלה יכולים לבוא מן האוצר הזה.

זה הוא הרעיון במאמרו של הבעש"ט ז"ל: „אין — מזל לישראל", מזלו של ישראל כרוך לפעמים בבחינת „אין". לפעמים אין להם לישראל שום זכות, אין להם משלהם כלום (בחינת „אין"), ואף על פי כן באה להם ישועה. זו גם כוונת חכמינו ז"ל שאמרו (מועד קטן כ"ח): חיים, בנים ומזונות אינם תלויים בזכות אלא במזל. רוצה לומר: גם כשאין לאדם שום זכויות, יכול הוא לזכות לחיים ארוכים, לבנים ולפרנסה, על ידי מזל „אין" הנ"ל.

הדרך המוליכה צדיקים אל האוצר מתנת חנם נקראת בשם מדבר, כי שוממה היא וריקה ממעשים טובים כמדבר. וכך אומרת לנו התורה: „ויסב אלוהים את העם דרך המדבר", — רק עם ישראל נעשה על ידי הקדוש

יתכן, שזה מרומז בפסוק הנ"ל ובתרגומו. „בריש" ראשי התיבה: רבי ישראל בעל שם; „גלי" לשון התגלות. היינו, כשתתגלה תורת הבעש"ט, „ובני ישראל נפקין" — יֵצאו מגלותם ביד רמה.

5.

והנה מצרים נוסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ד' (י"ד, י').

רבי ישראל בעל שם טוב אמר: צער וצרה לא במקרה הם באים על האדם. ומי שרוצה להיפטר מהם על ידי התרחקותו מהם, משול הוא לאותה אשה מעוברת, שהלכה ונדדה למקום אחר, כדי שתיפטר מחבלי לידה. הצער והכאֵבים הלכו ונסעו אחריה.

רק זאת העצה היעוצה לאדם: להתדבק בד' ולהתפלל אליו, ויחלצהו מצרתו. „מן המיצר קראתי יה, — ענני במרחב יה".

כשראו בני ישראל, שמצרים „נוסע אחריהם", שהצרה והצער הולכים ונוסעים אחריהם, באו לידי הבנה, שלא יושעו בהתרחקותם מהם, — „ויצעקו בני ישראל אל ד'". ובאמת, אחרי שצעקו והתפללו אל ד' נאמר להם לבני ישראל: „אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם." (י"ד, י"ג).

6.

בעל חידושי הר"ים אמר: יראה ופחד שיש לו לאדם משום דבר בעולם, מיראת אלוהים, הם בבחינת עבודה זרה. לא ניתנה יראה ללבו של אדם, אלא כדי להתיירא מפני בורא העולמים, ולא מפני שום דבר זולתו.

כשיצאו בני ישראל ממצרים והגיעו אל שפת הים וראו „מצרים נוסע אחריהם", נבהלו כרגע, חיל ופחד אחזו אותם מפניהם. אך, מיד התבוננו, שיראתם יראה חיצונית היא, והפכו אותה לשם שמים, „ויצעקו בני ישראל אל ד'".

7.

והנה מצרים נוסע אחריהם (י"ד, י').

ברש"י: בלב אחד כאיש אחד.

האדמו"ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר", אמר:

— דוק ועיין, שעל הפסוק „ויחן שם ישראל" (שמות י"ט, ב') אומר רש"י אותם הדברים, אלא בהיפוך לשון: „כאיש אחד בלב אחד".

כל אחד לבקש מהשם, שיהיו לו כיסופים וגעגועים לארץ ישראל, עד שיזכה לבוא שמה. וגם יבקש, שכל הצדיקים יהיו להם געגועים לארץ ישראל.

ועיקר שלימות האדם הוא, שיתחזק באמונה כל כך, עד שתהיה ברורה וזכה מאד, שיהיה דומה לו, כאילו רואה הוא את הדבר, שמאמין בו, בעין ממש.

13.

אז ישיר... (ט"ו, א').

רבי מאיר מפרמישלן היה אומר: מה מקור המנהג לפזר בשבת שירה גרעינים ופירורים לצפרים?

— לפני ירידת המן הזהיר משה רבנו את בני ישראל, שבערב שבת ילקטו ויכינו להם לחם משנה, כי בשבת לא ירד מן. דתן ואבירם, מתנגדיו של משה רבנו, רצו לעשות את דבריו פלסתר. מה עשו? הלכו בשבת בהשכמה ופיזרו בשדה את המן שלהם ושל בני חבורתם, שלקטוהו בערב שבת, וקראו ליהודים, שיבואו ויראו, כי יש מן בשבת, ודברי משה אין בהם ממש. מה עשה הקדוש ברוך הוא? עד שהביאו יהודים אל השדה, אכלו הצפרים את המן, ומחשבתם הופרה: לא מצאו מן בשבת. וכך כתוב: „ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו" (ט"ז, כ"ז).

על כן אנו משלמים לצפרים כגמולן ובשבת שירה אנו מפזרים להן גרעיני מזון.

14.

זה אלי ואנוהו (ט"ו, ב').

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר: „ואנוהו" לשון נוה ודירה, — בתוכי ובקרבי אתקין דירה לאלוהים.

15.

ותען להם מרים שירו לד' כי גאה גאה — —
ויסע משה את ישראל מים סוף (ט"ו, כ'—כ"א).

רבי מרדכי יוסף מאיז'ביצא אמר: בעת שהשם יתברך משפיע לישראל התחדשות בעניני תורה ועבודה, הוא מעוררה תחילה בלב הגדולים והצדיקים שבהם. אחר כך יתפשט הדבר עד שיגיע ללבות כל ישראל, גם הקטנים שבהם, ואף ללבות הנשים. אז נשלם החידוש, היינו נקבע בלבות ישראל, והם צריכים להתחדשות אחרת בתורה ועבודה.

ברוך הוא סיבה („ויסב") ליילך לפעמים דרך המדבר ולהגיע לאוצר מתנת חנם. הנס הגדול של קריעת הים אי אפשר היה להגיע אליו בדרך של תפילות ומעשים טובים וזכויות. הישועה יכולה היתה לבוא רק על ידי המזל „אין", על ידי האוצר מתנת חנם. על כן אין אנו מוצאים כאן לשון תפילה. רק צעקה גדולה מעומק לבם של בני ישראל בכוחה היה לפתוח את שערי האוצר מתנת חנם. „צעקו וד' שמע".

10.

שמות רבה, כ"א: מה תצעק אלי, הדא הוא דכתיב (תהלים ל"ד, י"ח): צעקו ור' שמע. מהו כן? אלא, שתי ירושות הנחיל יצחק לשני בניו. הנחיל ליעקב הקול, וכן הוא אומר: הקול קול יעקב (בראשית כ"ז), והנחיל לעשו הידים, שנאמר: והידים ידי עשו (שם). ועשו מתגאה בירושתו — — ויעקב מתגאה בירושתו. — —

בעל חידושי הרי"ם אמר: על ידי הקול מעוררים בני ישראל את שורש דביקותם ב„הקול קול יעקב". וכשמתעורר רצון זה, שואל הקדוש ברוך הוא כביכול: „מה תצעק?" אין צורך בצעקה כלל. כענין: „על בני ועל פועל ידי תצוני?!" (ישעיה מ"ה, י"א).

ומכל מקום, כל עיקר התעוררות הרצון הלא באה רק על ידי הקול והצעקה. זהו שאמרו חכמינו ז"ל: „יעקב מתגאה בירושתו", שעל ידי הקול מגיע ישראל למעלה מן הקול.

11.

ויאמינו בד' (י"ד, ל"א).

רבי ישראל בעל שם טוב אמר לפני פטירתו: מסלק אני עתה כל ההשגות שהשגתי למעלה בשרשי התורה והמצוות ואת כל התענוג שבהשגותי. איש בער אני ולא אדע אלא אמונה פשוטה ונאמנה.

12.

רבי נחמן מברסלב אמר: אמונה היא בחינת כח הגידול והצמיחה, והיא בחינת אריכות ימים. היינו, אדם שיש לו אמונה שלימה בד' הוא גדל וצומח בעבודת הבורא, גם אם יעבור עליו מה.

על ידי ארץ ישראל זוכה האדם להגיע לאמונה שלימה ולאריכות אפים, הסובלת הכל, לגידול וצמיחה בעבודת השם, איך שיהיה. על כן צריך

19.

והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו (ט"ז, ה').

בעל חידושי הרי"ם אמר: „והיה" הוא לשון שמחה, כנודע. השמחה שיש לאדם ביום ששי לבוא השבת, — זו גופה הכנה היא לשבת.

20.

ויאמרו איש אל אחיו מן הוא (ט"ז, ט"ו).

רבי פנחס מקוריץ אמר: יש השפעה קיימת, הנקראת כך על שם שהיא באה לקיים את הדברים הנמצאים. ויש השפעה נוספת, שבאה להצמיח דבר חדש, כגון: אם זורעים גרעין של פרי נעשה ממנו אילן. וההשפעה הקיימת אינה בטלה מן העולם, אפילו אם בני אדם חוטאים, ח"ו, כי הקדוש ברוך הוא ממציא מזון אפילו לרשעים. והראיה: כשהיו ישראל במדבר חטאו כמה פעמים, ואף על פי כן לא נמנע המן מלירד. על כן אנו אומרים בכל יום את פרשת המן: לשנן לנו, שההשפעה הקיימת אינה נמנעת ואינה בטלה מן העולם.

גם בתלמוד תורה ובמצוות, שאדם לומד ועושה, יש השפעה קיימת, „אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (ויקרא י"ח, ה'), והשפעה נוספת, שמחיה בה את האחרים. „כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל כן יהיה דברי אשר יצא מפי" (ישעיה נ"ה, י'—י"א), — מרומזות כאן שתי הבחינות הנ"ל. ,זרע לזורע' היא בחינת השפעה נוספת; ,לחם לאוכל' היא בחינת השפעה קיימת, היינו: להחיות את עצמו ואת כל העולם.

21.

ויקראו בית ישראל את שמו מן והוא כזרע גד לבן (ט"ז, ל"א).

רב אחד בא אל רבי ישראל מריז'ין להסתופף בצלו. אותו רב בן גדולים היה, נכדו של צדיק מפורסם, שהיה מתלמידיו של המגיד הגדול ממזריטש. קירב רבי ישראל את הרב ושאלהו לשלומו ולשלום קהלתו. בתוך השיחה התאונן הרב על בני הדור הצעיר, שמתרחקים מן הדת ופורקים עול מצוות, וכן גם קבל על פרצות שונות שנתגלו בקהלתו בעניני מסורת ויהדות. שמע רבי ישראל ונשתתק, ואחרי השיחה הזאת לא הוסיף עוד לדבר אתו.

וכן היה דבר השירה כאן. בתחילה היתה בפי משה, אחר כך בפי כל ישראל. וכאשר ראה משה, כי מרים שרה את השירה הזאת הבין, שכבר השלימו ישראל מה שהיה נצרך להם ובאה העת ליסע ממקום זה. „ויסע משה את ישראל מים סוף", — צריכים כבר להתחדשות אחרת.

16.

ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם — — ויצעק אל ד' ויורהו ד' עץ וישלך אל המים וימתקו המים (ט"ו, כ"ג, כ"ה).

החוזה מלובלין אמר: בני ישראל לא יכלו לקבל מים של תורה מאת רבם משה, מפני שלא היו מכניעים עצמם לפניו. אחרי שראו את האור הגדול ביציאת מצרים ובקריעת הים, דימו בנפשם „כי מרים הם", שהם בעצמם מְרים ושרים של תורה. ומשה רבינו בגודל ענוותו לא הרגיש, שהסיבה היא בחסרון ההכנעה וההתבטלות של כלל ישראל לפני רבם. „ויצעק אל ד'", שישלח להם תיקון. „ויורהו ד' עץ", הוא צדיק. רמז לו ד', שאם יכניעו עצמם לפני הצדיק תומתק מרירותם מצד עצמם, „וימתקו המים", ותמתק בפיהם תורת רבם.

17.

הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (ט"ז, ד').

רבי חנוך הניך מאלכסנדר אמר: כל אדם ממשיך את לחמו, שהוא אוכל, מן המקום אשר שם הוא ושם שורש מעשיו.

בני ישראל בצאתם ממצרים היו עם קודש, — שרשי מחשבותיהם ופעליהם הגיעו השמימה. לכן: „הנני ממטיר לכם לחם מן השמים".

18.

ובקר וראיתם את כבוד ד' בשמעו את תלונותיכם על ד' (ט"ז, ז').

ברש"י: וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאוותכם, וכשר יתן.

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר:

— למה התרעמו ישראל ושאלו בשר דוקא, הלא במן טעם כל אחד את טעם המאכל, שהתאווה לו?

— אלא, הם לא רצו להסתפק בטעם בלבד, הם דרשו ממשיות.

לבו ויצייר בנפשו, שמכל מקום הוא בתוך כלל ישראל, ואף אם איננו נרצה מצד הפרט, נרצה הוא מצד הכלל.

זהו שדרשו חז״ל: „רפידים״, לפי שריפו ישראל ידיהם מדברי תורה, בא עליהם עמלק. (מכילתא, בשלח). אצל מחיית עמלק כתוב בכל מקום „מתחת השמים״ (שמות י״ז, י״ד; דברים כ״ה, י״ט), כי כחו הוא רק למטה מן השמים. אבל, תורה היא למעלה מן השמים. על כן, כשרפו ידי ישראל מן התורה והיתה מציאותם למטה מן השמים, נתגבר עליהם עמלק.

וסיבב הקדוש ברוך הוא, שתהיה מלחמת עמלק קודם מתן תורה. לולא החלישו ישראל מקודם את עמלק, לא היה מקום למתן תורה. כל זמן שהיה עמלק בתקפו, היה מטעה ומסמא עינים בשקריו ובדרכיו העקומים. הקליפה של הדעת היתה מטילה פגימות וספקות אף במקום שנראתה בו התגלות אלוהים. ובודאי היתה מוצאת תירוצים לבלבל את המוחות בענין הקולות והברקים וקול השופר וגם בעצם הדיבורות. אבל, כשניצחו ישראל והחלישו את עמלק, אף שעדיין קיים, שוב יכול היה להיות מתן תורה. ואחרי התורה באה העבודה: עשיית המשכן.

ובעל „שם משמואל״ הוסיף על דברי אביו: מיד אחרי מחיית עמלק זכו ישראל לתורה ולעבודה, כאמור. וכן היה גם אחרי מחיית עמלק בימי שאול ודוד: זכו לתורה, היא חכמת שלמה שעשה אזניים לתורה, ולעבודה, היא בנין בית המקדש.

וכן היה גם אחרי מחיית עמלק בימי מרדכי ואסתר: זכו לתורה, כמו שנאמר „קיימו וקבלו״, ואמרו רבותינו ז״ל: שחזרו וקבלו את התורה בימי אחשורוש. וזכו לעבודה, היא בנין הבית השני.

וכן יהיה גם לעתיד לבוא, כשיימחה זרעו של עמלק לגמרי, יזכו ישראל לתורה ולעבודה: אז ייגלה עליהם הקדוש ברוך הוא כבראשונה וילמדם תורה וייבנה הבית השלישי.

22.

וידי משה כבדים (י״ז, י״ב).

רבי ברוך ממז׳יבוז׳, כשהגיע לפסוק זה הרים את שתי ידיו ואמר: ספר הזהר מפרש את הפירוש הנכון: יקירין אינון וקדישין אינון. והוסיף: מה נאה עולם זה ומה הדור הוא, כשאדם אינו משקע את עצמו לתוכו! ומה חשוך עולם זה ומה מאוס הוא, כשאדם משקע את עצמו לתוכו! וסיים: „ולא הריח בשר הקודש מעולם״ (אבות ד׳, ה׳), בשר הקודש, גוף קדוש וטהור, אינו מסריח ואינו מתקלקל מזה העולם.

ראו המקורבים, שרבי ישראל חדל לקרב את הרב, ותמהו על הדבר. כשהרגיש הרבי בתמהונם, אמר:

— בידוע, שדור המדבר דור דעה היה. הם קיבלו תורה מסיני, והקדוש ברוך הוא המטיר להם לחם מן השמים, זה המן, ש„מלאכי השרת אוכלים אותו" (יומא ע"ה, ע"ב). דור דעה כזה, האיך מאס בלחם הקודש ואמר: „ונפשנו קצה בלחם הקלוקל" (במדבר כ"א, ה')?

— אלא, בתורה נאמר, שהמן היה „כזרע גד לבן", ושאלו חכמינו ז"ל: מאי גד? והשיבו: שהיה מגיד עוונותיהם של ישראל. מי שמגיד עוונותיהם של ישראל, אף אם יהא לחם מן השמים, או רב בגם של קדושים, — הנפש היפה קצה בו.

21.

ויבוא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים (י"ז, ח).

האדמו"ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר", אמר: עמלק הוא ההיפך של יעקב אבינו. יעקב הוא ישר, על כן נקרא ישראל גם ישורון, שכלולות בהם אותיות ישר. אך, אותיות עמלק הן מעוקל. כלומר: הוא איננו כשאר האומות, שהן חמריות, אלא גם שכל לו, אך שכל מעוקם, כח פנימי רע. על כן בפרקי דרבי אליעזר הומשל עמלק לכוס חומץ ושבת הומשלה לכוס יין. שניהם יש בהם כח פנימי, אלא שהראשון רע והשני טוב. והו"יש יעקב לזרעו אחריו כח קדוש, מושך לישרת לב ולשכל ישר בתורה, ועמלק השאיר אחריו כח רע, מושך לעקלקלות.

עוד אמר האדמו"ר מסוכאטשוב: מובא בספרי חכמי האמת, שעמלק הוא הקליפה של דעת. כי בחינת הדעת היא: שידע האדם ויכיר עד כמה רחוק הוא מן הענין האלוהי. ובמדרש ויקרא (פ"א, ט"ו): „כל תלמיד חכם שאין בו דעת, נבילה טובה הימנו. תדע לך, שמשה רבן של כל הנביאים, לא נכנס אל אוהל מועד עד שנקרא". מבואר מזה, כי דעת של קדושה היא לידע, עד כמה רחוק האדם מהשם יתברך; אפילו משה רבנו, שדיבר עם אלוהים פנים אל פנים והוא עצמו עשה את המשכן, מכל מקום היה עומד לו מן הצד, ולא נכנס עד שנקרא, באשר היה בסוד הדעת. וקליפה של דעת גם היא מַראה לאדם עד כמה רחוק הוא מן השם יתברך, אלא שהיא מתכוונת לשלילה: לרפות בזה את ידי האדם, להראות לו שאין לו תקוה ולהפילו ליאוש, שהוא גרוע מהכל. לכן מַראה הקליפה לאדם מיד את שיפלותו ומוכיחה לו, שגדולים חסרונותיו ורבים ועצומים פשעיו. והעצה לעמוד בפני זו הקליפה של הדעת היא, שלא יעזוב האדם את שיפלותו, אלא יאמץ את

יתרו

1.

וישמע יתרו — — את כל אשר עשה אלוהים
למשה ולישראל עמו כי הוציא ד' את ישראל
עמו ממצרים (י"ח, א').

רבי אלימלך מליז'נסק אמר: התורה פירטה כאן את משה לחוד ואת עם ישראל לחוד, באשר משה ציפה לגאולה אחרת מזו שציפו לה ישראל. כי כמה מדריגות בתפיסת מהות הגאולה. יש רואים בה יציאה „משיעבוד לגאולה", מעבודה גופנית אצל הגויים. אך, עמוקה ממנה התפיסה על יציאה „מעבדות לחירות", פדות מעבדות רוחנית.

ויחידי סגולה רואים בגאולה, דוגמת משה רבינו, את היציאה „מאפילה לאור גדול", האור האלוהי, שיפזר את חשכת הגלות. זוהי המדריגה העליונה.

2.

ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך — —
ויצא משה לקראת חותנו (י"ח, ו'-ז').

בעל חידושי הרי"ם אמר: יתרו דרש מאת משה את הכבוד, שיצא לקראתו. רש"י כותב: „כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה. כיון שיצא משה, יצאו אהרן נדב ואביהו. ומי הוא שראה את אלו יוצאין, ולא יצא?!"

מכאן לימוד: מי שיודע בנפשו, שהכבוד יעזור לו להגיע אל דרך האמת, רשאי הוא לדרוש אותו לו.

3.

ושפטו את העדה בכל עת (י"ח, כ"ב).

החוזה מלובלין אמר: לפי העת והזמן, כן ישפטו וכן יכריעו את ההלכה.

23.

ויאמר ד׳ אל משה כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים (י״ז, י״ד).

הרבי מלובלין אמר: תמיד עוזר השם יתברך ליודעיו שלא לפי מדרגותיהם, היינו: למעלה מזכויותיהם. „קרוב ד׳ לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת״ (תהלים קמ״ה, י״ח). פירוש: מי שקורא את הבורא ברוך הוא באמת, שמַכּיר הוא את שיפלות עצמו ויודע הוא שהאדם אַין ואפס, אלא שהקדוש ברוך הוא מלא רחמים ומושיע אפילו בנסים ונפלאות, — עונה ד׳, „ורצון יראיו יעשה״.

וכל הרווחה והטבה, שבאה שלא לפי מדרגת האדם, כי אם בסיוע השם יתברך, עלולה תמיד להביא גאווה בלבו. וכן שמעתי ממורי, רבי יחיאל מיכל מזלוטשוב, שלפעמים האדם מתפלל בכוונה ובדביקות, ואחר כך תבוא לו גאווה מזה. סיבת הגאווה היא, בשביל שהטובה באה לו שלא לפי מדרגתו, כי אם על ידי תפילת אחר עליו, וכיוצא בזה. מלבד תפילת הצדיקים הגדולים, שיודעים האיך להתפלל ולעזור לאדם בדרך שלא תבוא לו גאווה מזה. וכל גאווה היא שקר גמור, ולהיפך, אחרי כל אמת הולכת הענווה.

והגם, שכל מדריגות הצדיק הן בעזר שדי ושלא כדרך הטבע, אף על פי כן הן לפי רצון הבורא, שעוזר לאדם ליטהר, בפרט למתפללים על עמו. אך, הטבה או הצלה, שמביא ד׳ על ידי אדם, כיון שאין היא לצורך אותו האדם ולא לצורך טהרתו ומדריגתו, — גם מזה עלול הוא לבוא לידי גיאות.

כמו שהיה בעמלק. דבר גדול וקשה מאד היה לנַצחו. כי ישראל לא היו כשרים כּראוי באותו זמן ובאותו מקום, כידוע. (תנחומא, בשלח, סימן כ״ה). אך, בעזרת השם נחלש עמלק ועמו לפי חרב. והנה משה עשה פעולה בכח להחליש את עמלק [„והיה כאשר ירים משה ידו״], ויהושע עשה בפועל. [„ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק״.] ואם כי היו ענווים מאד, אך כיון שבאה הישועה בדרך שאיננה לפי מדרגותיהם, וקרובה אז הגאווה לבוא לאדם, הנה כדי שלא יבוא להם מזה שום נידנוד התפארות, אמר ד׳ אל משה: „כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק״. להודיע להם, שהקדוש ברוך הוא שונא את עמלק מאד, על כן החליש אותו, והוא ימחה את זכרו מתחת השמים.

ומשה רבנו הבין את דברי השם ונתגברה בו ההכנעה, וזה „ויבן משה מזבח״, לשון זביחת היצר, „ויקרא שמו ד׳ נסי״: הנס הגדול שפעלתי בתפילתי — השם יתברך היה הנס שלי.

7.

ומשה עלה אל האלהים (י״ט, ג׳).

שמות רבה, כ״ח: באותה שעה בקשו מלאכי השרת לפגוע במשה. עשה בו הקדוש ברוך הוא קלסטירין של פניו של משה דומה לאברהם. אמר להם הקדוש ברוך הוא: אי אתם מתביישין הימנו? לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו? —

רבי יחיאל מאלכסנדר אמר: הקדוש ברוך הוא השיב בזה למלאכים תשובה נצחית, שלא להם ראוי ליתן התורה, אלא לישראל התורה ראויה להינתן לבעלי מידות טובות, והם ישנם בישראל, ואינם במלאכים. כשאתם ירדתם לתוך ביתו של אברהם קיבל אתכם בסבר פנים יפות ונהג בכם הכנסת אורחים בשמחה רבה. וכשבא בשר ודם למרום אליכם, אתם מקנאים בו ורוצים לפגוע בו. וכיון שאין בכם המידות התורניות, אין ראוי ליתן לכם התורה.

8.

ואשא אתכם על כנפי נשרים (י״ט, ד׳).

רבי ישראל, המגיד מקוז׳ניץ, אמר: הצדיק רבי לוי יצחק אמר, כי השם נשר נקרא על שום טבעו, באשר נוצותיו נ ו ש ר ו ת והוא חוזר ומתחדש בנוצות חדשות לזמן מסוים. זה שנאמר: תתחדש כנשר נעוריכי (תהלים ק״ג, ה׳) ומפרש רש״י: כנשר הזה, שמחדש כנפים ונוצה משנה לשנה.

כח מעין זה נתן הקדוש ברוך הוא לישראל, שהם נקראים מהלכים, שאינם עומדים במדרגה אחת. כשהם בגדלות המוחין ובאה להם איזו קטנות, יש להם הכח לשוב ולהתחרט מיד ולהתחדש לבקרים, כעין מעשה הנשר. זה טעם הדברים: „ואשא אתכם על כנפי נשרים״.

ברש״י: כנשר הנושא את גוזליו על כנפיו — — אומר: מוטב יכנס החץ בי.

בעל חידושי הרי״ם היה מפרש את הדברים כך: כנודע, היה בשעת קריעת הים קיטרוג גדול של המלאכים על ישראל; אמרו: „הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה, מה נשתנו אלה מאלה?״ (ילקוט ראובני, בשלח). והמדרש אינו מביא תירוץ לקושיה זו. מה באמת התירוץ?

הקדוש ברוך הוא אמר: „מוטב ייכנס החץ בי״, מוטב שתהיה קושיה עלי, קושיה שאין לה תירוץ, ובלבד שלא יבולע לבני ישראל.

4.

רבי מאיר מאפטא אמר: הצדיק ממשיך לישראל השפעות טובות, למלא כל משאלותיהם לפי הזמן. זהו „ושפטו את העדה בכל עת״, כל עת יש לה צרכים מיוחדים, והצדיק האמתי מרגיש בהם.

5.

ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל (י״ח, כ״ה).

למעלה כתוב: „ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים״ (כ״א), ומשה בחר רק אנשי חיל. הראב״ע מעיר: „כי הוא דבר בדור. ולא הזכיר יראי אלוהים, כי הוא לבדו ידע לבב אנוש״.

בעל חידושי הרי״ם הוסיף על דברי הראב״ע: שנים הם היודעים, אם אדם הוא ירא אלוהים, — רבון העולמים ואשתו של האדם.

6.

ויחן שם ישראל נגד ההר (י״ט, ב׳).

רבי שמחה בונם מפשיסחא אמר: בכל דור ודור מצויה נשמת משיח, לפי דברי חכמינו ז״ל. דוק: בדור, בקיבוץ היא מצויה, ולא ביחיד ממנו. כללות ישראל היא בבחינת משיח.

אכן, כשיעלה ברצונו יתברך לגאול את עמו, יבחר באחד יחיד, יגלה עליו אורו של משיח ויכשירהו לגאולה. כך היה גם בשעת הגאולה ממצרים. בתחילה: „ויזעקו בני ישראל״ — הגואל מובלע בתוך העם. אחר כך: „וירא אלוהים את בני ישראל וידע אלוהים״ (ב׳, כ״ה). אותה שעה כינס הקדוש ברוך הוא את ניצוצות נשמת המשיח, הפזורים בעם, ונתנם באיש יחיד, — „ומשה היה רועה״ (ג׳, א׳), בחר במשה להיות גואלם ממצרים.

וכשהלכו בני ישראל במדבר, עד שבאו להר סיני, לא היה בדור, על ידי מי תינתן התורה. לכן נאמר „ויחן שם ישראל נגד ההר״, כל יחידי הקיבוץ שווים היו כאיש אחד. ופתאום, — „ומשה עלה״, נתעלה ונתגלה אז כבחיר אלוהים למסירת התורה. זהו: „ויקרא ד׳ אל משה אל ראש ההר; ומשה עלה״.

רבי יצחק מווארקא אמר: „ויחן״ לשון חן, שכל אחד ואחד מישראל היה לו חן בעיני חברו. על ידי זה זכו לקבלת התורה. אף שכל אדם דרכו לפי שורש נשמתו ישר בעיניו, מכל מקום מצא גם דרך חברו חן לפניו, על כן היו כאיש אחד בלב אחד.

אבדו כתר אחד, זה שכנגד נעשה, ולא נשאר בידם אלא כתר יחיד, כנגד נשמע. על כן מזהיר ד' את בני ישראל: „ועתה ישראל ש מ ע", — היזהר לשמור מכל משמר את הכתר היחיד שנשתייר לך, כנגד נשמע.

לכן, כשאדם מישראל לומד בספרי מוסר, שרוי הוא אמנם במחיצה של נעשה, אך אין בכח לימוד זה בלבד, להחזיר את הכתר הנאבד, שכנגד נעשה. אלא, מוטל עלינו לחזק את שמירת הכתר שבידינו, זה שכנגד נשמע, — וחיזוק זה בא על ידי שמיעה מפי הצדיק. על כן צריך כל איש לנסוע לצדיק הדור ולהתקשר בו.

רבי פנחס מקוריץ שבת פעם יחד עם בעל „חסד לאברהם" בק"ק גרווסטינץ. הפציר רבי פנחס בבעל חסד לאברהם, שידבר בשעת הסעודה על חומר ענין השקר.

— וכי בפני כבודכם, שאתם נזהרים כל כך מן השקר ומזהירים אחרים מפניו, צריך אני לדבר על זה?!

— אף אני צריך מאד לשמוע דברים בענין זה.

התנצל בעל חסד לאברהם ואמר:

— מי שרוצה לזכור את חומר השקר יעיין בספר ראשית חכמה פ' י"ב.

— יקר שבעתיים לשמוע הדברים מפי צדיק, — — ענה רבי פנחס. וסיים: כל דבר תורה שאדם קורא בספר הוא בחינת גוף, ומה שהוא שומע מפה לאוזן הוא בחינת נשמה.

רבי דוד מקוצק, בנו של רבי מנחם־מנדל, היה אומר: מהר"ל מפרג לא היו לפניו חסידים, שיוכל לנטוע בלבותיהם את אמרותיו מפה לאוזן. היו לו כמה תלמידים ועשה אותם באמת גאונים גדולים. ואת שאר כחו שיקע בקולמוסו, כדי להעלות לבות בני ישראל בדבריו הטהורים, הכתובים עלי ספר.

בקוצק לא היו כותבים דברי תורה וחסידות. אלא, היו מסיחים עם כל אחד, מפה לאוזן, כדי לכוון אל כל איש ואיש את הדברים הראויים ונחוצים לו לפי השגותיו.

12.

אחד מחסידי קוצק סיפר לעת זיקנתו, סמוך לפני מותו:

מבקש אני למסור לכם את המימרא הראשונה, ששמעתי מפי הרבי מקוצק. מאמרים רבים ונשגבים שמעתי אחרי זה מפי רבינו, אלא אותה מימרא הדליקה בלבבי אש תמיד. הדבר היה בליל שבת אחרי הקידוש. רבינו ישב בכסאו הגבוה ופניו נשתנו, כאילו פרחה נשמתו מתוך גופו

9.

ועתה אם שמע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי
והייתם לי סגולה מכל העמים (י"ט, ה').

רבי דוד מלילוב אמר: הקדוש ברוך הוא אומר להם לישראל: אתם תהיו לי בחינת סגול ובמעלתו. סגול זה לכל צד שאתה מהפכו ומגלגלו, הוא נשאר בתמונת סגול. והבטחה היא זאת לישראל, שלא ישתנו בתהפוכות הזמן וישארו לעולם בתמונתם ובצורתם. ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא.

ועוד אמר רבי דוד מלילוב: יהודי רע איננו בנמצא כלל. ומה שאנו רואים, כי גם בין ישראל מצויים רשעים, אין זה אלא מחלק הגוי, שיש בכל אחד. אבל מצד חלקו הישראלי, אין בו מציאות של רע כלל וכלל.

10.

רבי מרדכי יוסף מאיז'ביצא אמר: ענין סגולה הוא אוצר וכלי קיבול לכל גנזי מלכים. והנה אמר השם יתברך לישראל, שיעשה אותם כלי קיבול להניח בהם כל הטובות והברכות שיש לו, ויוכלו לקבלן.

מעין זה אמר הרב הקדוש היהודי מפשיסחא על זה הפסוק: אהבת השם לישראל היא בדרך של דבר סגולה, היינו: רפואה בלי שום טעם.

11.

ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ד'
נעשה (י"ט, ח').

רבי ישראל בעל שם טוב אמר: הענין, שצריך אדם לנסוע לצדיק הדור, כדי ללמוד אל דרכיו, ואין די לו בלמוד בספרי מוסר, מרומז בכתוב: „ויאמר ד' אל משה כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע" (שמות י"ז, י"ד). לכאורה, כשאמר הקדוש ברוך הוא למשה, כשיכתוב את הדברים בספר לזכרון, הרי היה די בזה. אף על פי כן הוסיף ד' ואמר: „ושים באזני יהושע", — דבר אתו, פנים אל פנים, ומפה לאוזן, כי העיקר הוא מה ששומעים מפי צדיק הדור ולומדים ממנו; ומשה היה צדיק הדור.

שני ענינים הם, נעשה ונשמע. ובמדרש על הכתוב „ועתה ישראל שמע אל החוקים" (דברים ד', א') מביא משל למלך, שנתן לבנו שני כתרים. לימים נאבד לו כתר אחד. אמר לו המלך: בני, הוה זהיר מאד לשמור את הכתר שנשאר לך, מחמת שיחיד הוא בידך. כן גם ישראל היו להם שני כתרים, אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. אחרי חטא העגל

לפי מדריגתו. מובן, ממילא, שמשה רבינו, לפי עוצם קדושתו צריך היה להכנה רבה מאד. אף על פי כן לא השגיח בעצמו, לא פנה אל עסקי התורה והעבודה שלו, „אלא מן ההר אל העם", כל פעולתו והשתדלותו היו רק לטובת ישראל. ואתם הנחתם עדת ישראל במקומכם וברחתם לכאן?

ענה בעל „תפארת שלמה":

— משה רבנו מצוי היה אצל הר סיני ולא היה צריך להכנות גדולות. אף אני רצוני היה להתקרב אל בחינה מעין הר סיני.

בשבועות כיבד רבי יחזקאל את בעל „תפארת שלמה", שיגיד „אקדמות". השמיע בעל „תפארת שלמה" את הדברים בקול רעם בגינותיו, שהיו ערבות להפליא, כידוע. והיו שם על ידו שמונים איש, להקת משוררים ומנגנים, ומקול זמרותיהם רעדו כתלי בית המדרש.

אותו חג שבועות נודע ומפורסם בעולם החסידות. והזקנים שבדור היו מספרים, כי מי שלא היה שם בחג ההוא לא טעם טעם שבועות מעולם.

15.

ויאמר ד' אל משה רד העד בעם פן יהרסו אל ד' לראות ונפל ממנו רב (י"ט, כ"א).

רבי ברוך ממז'יבוז' אמר: אחרי שאמר ד' אל משה את הדברים הברורים, המובאים בפסוק הנ"ל, כתוב שוב: „ויאמר אליו ד' לך רד ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ד' פן יפרוץ בם". למה חזר הקדוש ברוך הוא פעמיים על דבריו?

— משה רבנו היה במעלה גדולה ורמה בהשגת אלוהים חיים. ובאשר היה צדיק יסוד עולם, חי באמונתו ואיתן בה ובקיום מצוות ד', לא הבין, האיך יכולים לעבור, חס ושלום, את פי ד'. וכשאמר הקדוש ברוך הוא אל משה: „רד העד בעם", היה משה תמה על צווי זה וענה: „לא יוכל העם לעלות אל הר סיני, כי אתה העידות בנו לאמור הגבל את העם הזה" (י"ט, כ"ג). רוצה לומר: אחרי שהעם כבר נצטווה על זה מפי הגבורה, כמובא למעלה: „לך אל העם — — והגבלת את העם סביב לאמור השמרו לכם עלות בהר" (י"ט, י'—י"ב), — האיך יוכל לעבור על דבריו ומצוותיו?! אמר לו הקדוש ברוך הוא: רד בא ממדרגותיך הנעלות והנשגבות ותראה, כמה נקל אז לעבור גם את פי ד'. וכיון שבני ישראל לא הגיעו עוד אל המדרגה הגבוהה, שאתה עומד עליה, יכולים ויכולים הם לעבור על מצוות ד'. על כן, לך והעד בעם ורזום פעם שניה, לבל יהרסו לעלות אל ד'.

והיא מרחפת סביבו. פתאום עמד בתנועה עזה, נטל ידיו, ברך על החלות, בצע ואכל כזית. ואחר אמר:

„רבים בעולם החכמים והחוקרים והפילוסופים. כולם חושבים וחוקרים ומתעמקים בסוד ד'. ומה הם מעלים בחכמתם? אינם מעלים אלא לפי מדריגת שכלם ולפי כח השגתם, שהם מצומצמים. אבל ישראל עם קדושים יש להם כלים מיוחדים, ובכחם משיגים הם למעלה ממדריגת שכלם ויכולים להגיע למעלת מלאכי השרת, — והכלים הם: מעשי המצוות. זהו שאמרו ישראל במעמד הר סיני: „נעשה ונשמע", — בכח העשייה שלנו יכולים אנו לשמוע".

13.

האדמו"ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר", אמר: בחינת „נעשה" היא להיות נמשך אחרי רצון השם אף בלי הוראת השכל. ולפני מעשה העגל אבדה להם לישראל הבחינה הזאת, כי לא היה משה עמהם, החשיך השטן את עיניהם ובאו לכלל טעות. ואילו היו עומדים במעלתם להיות נמשכים אחרי רצון השם אף בלי הוראת השכל, לא היה מקום לאותו מעשה.

14.

וירד משה מן ההר אל העם (י"ט, י"ד).

רש"י: מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו, אלא מן ההר אל העם.

כשנתפרסם בעל „תפארת שלמה" בגדולת קדושתו והתחילו חסידים נוסעים אליו מכל הגלילות, היה בעל „תפארת שלמה" מגרשם מביתו ביד חזקה וגוער בהם גערות עזו, שלא יבואו אליו ולא יבטלוהו מעבודת הקודש. פעם, כמה ימים לפני שבועות, התקבצו אליו חסידים רבים, להסתופף בצלו בחג השבועות. ראה בעל „תפארת שלמה" שאין שומע לדברי תוכחתו ולבקשתו שיסעו לדרכם ולא יטרידוהו, עמד ונסע אל הרב הצדיק רבי יחזקאל מקאזמיר, לחג השבועות, והניח את קהל החסידים לנפשם.

נתן לו רבי יחזקאל שלום, ואמר:

— היתכן, לעשות כדבר הזה, להניח עדת ישראל כצאן פזורה?

שתק בעל „תפארת שלמה". הוסיף רבי יחזקאל ואמר: „וירד משה מן ההר אל העם", מדגיש רש"י: מלמד, שלא היה משה פונה לעסקיו. מה עסקים ומה משא ומתן היו לו למשה רבנו? אלא, לפני קבלת התורה והתגלות האלוהות היה כל אדם מישראל מכין עצמו הכנה גדולה, כל אחד

ולכסוף אל מקור מחצבתה. צריך לה סיוע מאת השם יתברך. והקדוש ברוך הוא שולח לה לנפש הישראלי הארה מזיו כבודו. אז מתחילה הנפש להתעורר ולהשתוקק לשרשה.

ומחסדי השם הוא, שלא לגלות מזיו כבודו לאיש ישראלי כי אם לפי כחו, שיוכל לסבול ולשאת אותו. וכן היה בבריאת העולמות. „מי מדד בשעלו מים — — ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים” (ישעיה מ׳, י״ב). כשעלה ברצונו לברוא את העולמות היה, כביכול, מזעיר גדמיה ומצמצם עצמו צימצומים רבים לפי ערך הכח של כל עולם ועולם. בדרך זו מגלה הקדוש ברוך הוא את זיוו לישראל. כל זמן שהאדם הוא במדריגה תחתונה מאד, גילוי זיו כבודו גם כן מועט הוא. וכשהולך האדם למדריגה יותר גדולה, מתגלה אליו יותר מזיו כבודו, והתשוקה של האדם מתגברת אז. וכן ממדריגה למדריגה, עד שיוכל להגיע למדריגה גבוהה מאד, לבחינת אצילות שבאצילות.

לכן אמר הכתוב: „אנכי ד׳ אלהיך”, לשון יחיד, ולא „ד׳ אלהיכם׳, כי לכל אחד ואחד דיבר הקדוש ברוך הוא לפי כחו ולפי מדריגתו, שיוכל לסבול ולשאת את זיו כבודו.

19.

אחד מתלמידיו של המגיד הגדול ממזריטש, שישב כמה שנים בבית מדרשו ולמד מפיו תורה וחסידות, אמר בסוף לשוב לביתו. בדרך גמר אומר לסור לקרלין לבקר אצל רבי אהרן, שזמן רב היה עמו בצוותא חדא אצל המגיד הגדול. כשהגיע לעיר היתה השעה קרובה לחצות לילה. אך גדולה היתה תשוקתו לראות את פני חבירו, ופנה והלך לביתו. דפק בחלון, שנראה בו אור.

— מי דופק? — נשמעה שאלה והאורח הכיר בה את קולו של רבי אהרן.

— אנכי, ענה האיש בקיצור ולא הזכיר את שמו, כי האמין שגם רבי אהרן יכיר את קולו.

הדלת לא נפתחה. הוסיף האיש לדפוק. לשוא.

— ר׳ אהרן, מפני מה אין אתה פותח לי? קרא לבסוף בחרדה.

— מי הוא זה, שמלאו לבו לקרוא על עצמו „אנכי”, לשון שבורא העולם השתמש בו?!

כששמע האיש את הדברים אמר בלבו: „עוד לא שלמו ימי לימודי”. הלך וחזר למזריטש.

16.

וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמור. אנכי ד׳ אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים. (כ׳, א׳־ב׳).

לפעמים הוא מדבר עמהם כמו שהוא מדבר עם הרבים ולפעמים הוא מדבר עמהם כמו שהוא מדבר עם היחיד. וכל כך למה? — אלא, בשביל האהבה שהוא אוהב אותם ובשביל השמחה שהוא משמח בהם, לכן הוא מדבר עמהם בלשון יחיד ובלשון רבים. לפיכך הייתי אומר, שכל אחד ואחד מישראל חייב לומר: מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי אברהם יצחק ויעקב. (תרב״א, א״ר, פרק כ״ה).

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר: לא יעלה על הדעת, שכל אחד ואחד מישראל יתייהר לחשוב, שיעלה אל מדריגת אבות העולם. אבל, חייב כל אחד ואחד להתאמץ, שתהיה על כל פנים נגיעה בין מעשיו ובין מעשי האבות, — „יגיעו מעשי למעשה אבותי״.

17.

אנכי ד׳ אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עברים (כ׳, ב׳).

רבי ישראל בעל שם טוב אמר: רק מצות עשה אחת נשמעה מפי הגבורה במפורש, — אנכי ד׳ אלהיך. הרמז הרמוז בזה הוא: גם בקיום מצוה אחת בעולם הזה, מקדמתו והולכת לפניו לעולם הבא״. (עבודה זרה ה׳).

ובאמת, יש סברה ברורה לכך. כי ראוי לדעת סוד אחדותו, יתברך. כל מקום שאדם תופס בקצה האחדות ואוחז בחלקה, הרי הוא תופס ואוחז בכולה. ומאחר שהתורה והמצוות נאצלו מעצמותו, יתברך, שהיא האחדות האמתית, אם כן כשאדם מקיים מצוה אחת על מכונה, ובאהבה, שהיא דביקות בהשם יתברך, הרי הוא תופס על ידי מצוה זו חלק מאחדות השם יתברך, וממילא הכל בידו. לכן, המקיים מצוה אחת בשלימות, כאילו קיים את כל המצוות, שהן כללות אחדותנו, יתברך, פרצוף שלם, כביכול.

18.

האוהב ישראל אמר: נפש כל ישראל, כשיש לה מעיקים ומצירים והיא מונחת בשיפלות, אי אפשר לה בכח עצמה לעלות לשרשה, להשתוקק

ומתוך שבחול מתגלה עולם המעשה, אין חלק האלוהות ניכר בו בחוש ועין. מה שאין כן בשבת, שאז חוזר הכל אל עילת העילות ורואים בחוש שהכל דבוק בחלק האלוהי ממעל. „ויום השביעי, שבת לד' אלוהיך".

23.

לא תגנוב (כ', י"ג).

המגיד הגדול ממזריטש, רבי דוב, אמר לרבי זושא מהאניפולי, כשהתקרב אליו ללמוד את דרכיו בעבודת השם:

למד שבעה דברים מגנב ושלשה דברים מתינוק, והשתמש בהם בדרך הקודש.

מגנב: א', עבודתו גם בלילה. ב', אם לא השיג את מבוקשו פעם אחת, יתאמץ להשיגו בפעם שניה. ג', אוהב הוא את חברו הגנב אהבה נאמנה. ד', מוסר את נפשו גם על פכים קטנים. ה', אף על פי כן, אין חפציו נחשבים בעיניו: כלים, ששויים חמשה סלעים, ימכור בפרוטות. ו', כשתופסים אותו, גם כי יספוג מכות ועינויים קשים, הוא באחת: „אינני יודע", ז', אומנותו יפה בעיניו, ולא יחליפנה באחרת.

ומתינוק תלמד: א', תמיד הוא שמח. ב', לעולם אינו יושב בטל. ג', בוכה על המבוקש שלו.

24.

בבית הרבי מקוצק נעלם פעם איזה חפץ, וחשבו אנשי הבית שנגנב. הגיע הדבר לאזני הרבי מקוצק ונצטעק מנהמת לבו: „מה? נגנב? והלא כתוב: לא תגנוב?!"

ובעל „שפת אמת" היה מספר: אותו זמן הייתי בקוצק, ואני ילד. משעה, ששמעתי את הדברים הנ"ל של הרבי מקוצק, ועד היום הזה, עומד הציווי „לא תגנוב" לפני עיני כחומת אש.

25.

לא תחמוד בית רעך, לא תחמוד אשת רעך (כ', י"ז).

רבי יחיאל־מיכל מזלוטשוב אמר:

— ידועה הקושיה, איך שייך להזהר בלאו על דבר שאיננו ביד האדם? הוא ירצה שלא לחמוד, והחימוד יבוא מאליו ללבו?!

— אלא, ‚לא תחמוד' הוא גם הבטחה. אדם שייזהר בתשע הדברות הקדושות האמורות ויקיים אותן, וודאי שלא יחמוד.

20.

רבי צדוק הכהן מלובלין אמר: הדיבור „אנכי" קדם לדיבור „לא יהיה לך", כי „על ידי ההתבוננות הגמורה של האדם ב„אנכי", מתוך אמונתו הברורה בהשם, שהוא מצוי, — ניצול הוא מ„לא יהיה לך" ונשמר מכל מיני הסרות מרצון השם. אמרו רבותינו ז"ל (תנחומא, ויצא): עשה מצווה אחת מוסרין לו מלאך אחד לשמרו. הרי זו מידה כנגד מידה: כל המצוות קיבלו ישראל על ידי שליח, הוא משה רבנו, על כן נמסר להם מלאך לשמרם. אך, „אנכי" „ולא יהיה לך" שמעו ישראל מפי הגבורה, לכן בשכר „אנכי" שומרו הקדוש ברוך הוא בעצמו, שינצל מ„לא יהיה לך".

21.

לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (כ׳, ג׳).

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר:

— לאחר שנצטווינו בעשרת הדברות במעמד הגדול של הר סיני: „לא יהיה לך אלהים אחרים על פני", מה חידש דוד המלך שאמר (תהלים פ"א, י׳): „לא יהיה בך אל זר"?

— אלא, כך אמר: אַל יהא הקדוש ברוך הוא זר ונכרי בך ובנפשך.

22.

ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך. ויום השביעי שבת לד׳ אלוהיך (כ׳, ט׳-י׳).

רבי לוי יצחק מברדיטשוב אמר: שבת היא מעולם המחשבה. ששת ימי המעשה הם מעולם העשיה, שנתגלתה בו הדיבור. הסבר הדברים: יש אדם שמדבר דיבורים בזה אחר זה, בלי הפסק. ויש, שמתיישב בדעתו, שם ריוח בין דיבור לדיבור, מתוך שיקול מחשבה, מה דיבור יוציא. שבת היא בחינת המחשבה שבין דיבור לדיבור.

וכיון ששבת היא מעולם המחשבה, שהוא טמיר וגנוז באין סוף, במחשבת הבורא ברוך הוא, לכן אין שום דבר גשמי יכול להתגלות בו. לפיכך לא ירד בשבת המן, שהוא מעולם העשיה, כי אם בחול.

אכן, המחשבה היא שמשפיעה על הדיבור, וכל מה שבא בימי המעשה, אינו אלא תולדת המחשבה, — וזהי השפעת שבת על ששת ימי המעשה. על כן אמרו: „ויברך אלוהים את יום השביעי ויקדש אותו, — ברכו במן וקדשו במן" (בראשית רבה, י"א). הברכה לירידת המן בימי חול, משבת באה.

התחדשות, התפעלות חדשה, אלא באה „כמצוות אנשים מלומדה", — אינה מעלה אלא מורידה, על פי קוצק.

על כן היה בית קוצק מדריך להתעמקות בפנימיות של כל דבר, בתוך תוכו, והיה משניא את התדבקות האדם בחיצוניותם של מעשים וענינים. כך, למשל, היו מלגלגים בקוצק באותם חסידים, שבאים אל צדיקים, ואינם מתבוננים בפנימיות שיטתם ודרכיהם, אלא מסתכלים בעניניהם החיצוניים של הצדיקים, שמים לב לתנועותיהם, ועושים כדוגמתן. מילא, נעשה הטפל לעיקר; התוך והנשמה מיטשטשים והולכים.

שיטה זו של קוצק שרשיה נראו עוד אצל יחידי סגולה שבין תלמידי לובלין ופשיסחא. רבי יהודה ליב מזקליקוב, מתלמידי לובלין ואחר כך מתלמידי קוצק, מספר: פעם חגגתי את חג הסוכות בלובלין אצל איש האלוהים רבנו יעקב יצחק זצ"ל. קודם הלל הלך רבנו לסוכה לברך על נטילת לולב. הלכו אחריו כל הבאים. והיה הצדיק מתרעש ומתפחד קודם הברכה בבהלות עצומות ובתנועות גדולות, לערך שעה. והעם שהיו שם, היו מסתכלים בזה ונדמה להם זה לעיקר. והיו גם הם מתנענעים ברתת וזיע, כאשר נדמה להם, שמשיגים על ידי כך יראה גדולה. ואני ישבתי על הספסל ולא עשיתי את הטפל לעיקר. רק המתנתי עד אחרי כלות הבהלות והפחדים. אז עמדתי להביט היטב לברכת הצדיק, ואין לשער את גודל מדריגתו בשעת הברכה.

ורבי מנחם מנדל מקוצק שילב את רעיונו בענין זה בדברי הכתוב: „מה רב טובך אשר צפנת ליראיך" (תהלים ל"א, כ'). כשראה הקדוש ברוך הוא, שגם התגלות הקדושה בעולם נעשית דבר מורגל וטבעי, וממילא נעשית גם יראת אלוהים מצות אנשים מלומדה, — הסתיר את דרכיו, גנז את היראה. ומה רבה טובתך, ד', אשר צפנת את היראה, שלא תהיה מגולה בפני כל, ושיגיע אליה רק המתייגע ומבקש את אלוהים ודורש את דרכיו. כל זה „פעלת — מסיים הכתוב — לחוסים בך, נגד בני אדם", — נגד סתם בני אדם, שאינם מתעמקים בפנימיות הדברים ואינם מתייגעים להגיע מדי פעם בפעם להשגות חדשות ולהארות פנימיות.

וכך פירש רבי מנחם מנדל את הכתובים: „וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר ואת ההר עשן", פשוטי העם רואים ומסתכלים רק בחיצוניותם של הדברים: „קולות, ברקים, לפידים. „וירא העם וינועו", — רואה העם את התנועה הרבה מסביב ומתנועעים גם הם. „ויעמדו מרחוק", — אך, באמת הם רחוקים מתוך תוכם של הדברים.

בא משה רבינו והורה להם את הדרך, היא הדרך לכל הזמנים ולכל

26.

ובעבור תהיה יראתו על פניכם (כ׳, י״ז).

רבי שמחה בונם מפשיסחא סיפר לתלמידיו: כשנסעתי ובאתי פעם אל רבינו, היהודי הקדוש, היה תמה ומתפלא על רוע פני, כאילו הייתי חולה, ח״ו, ושאלני:

— מדוע נפלו פניך? מה יום מיומים?

— אחד בייש אותי מאד והדבר נגע אל נפשי ולבי.

— מי הוא זה, שאל היהודי הקדוש, אשר מלאו לבו לעשות כן?

— איש גדול וירא אלוהים.

— ומה השיבות לאיש אחרי הביוש?

— נשקתיו בפי.

בקש היהודי הקדוש, שאגלה לו הדבר.

אמרתי:

— רבותינו ז״ל הורונו, שבשעת הלימוד צריך האדם לכוון את לבו, כאילו בעל השמועה עומד לפניו (ירושלמי שבת פ״א, ה״ב). והנה למדתי ועיינתי בספר „שבט מוסר״, והיה בעל שבט מוסר עומד לפני ומביישני מאד מאד, עד כי ראיתי ונוכחתי, שמעולם לא התחלתי לעבוד את הבורא, ב״ה, ואין בלבי שום יראת שמים ולא שום מעלה, הראויה לאיש יהודי מזרעו של אברהם, יצחק ויעקב. בושה וכלימה דיכדכו אותו אז, וכמעט שיצאה נפשי. התחזקתי ונטלתי את הספר ונשקתי אותו בכל לבי והנחתיו בארגז בראש הספרים.

ויהי כאשר שמע זאת רבנו היהודי הקדוש, שמח שמחה גדולה על הדבר.

27

וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר ואת ההר עשן וירא העם וינועו מרחוק.

— — ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים (כ׳, י״ח־כ״א).

בית קוצק קשר מלחמה עזה בהרגל ובשיגרה שבמעשה האדם. פעולה שנפעלה בלי שהוטלה בה נשמה, פסיעה שנפסעה בלי כוונה מכוונת, — לא נחשבו בקוצק למאומה. ביחוד בעניני תורה ועבודה וחסידות. מצווה שנעשתה, תפלה שנתפללה, תורה שנלמדה, ולא היתה מלאה

משפטים

1.

ואלה המשפטים (כ"א, א').

רבי נחמן מבראסלב אמר: כשעוסק אדם במשא ומתן, צריך שמחשבתו החיצונית תהיה נתונה למשא ומתן, אבל פנימיות מחשבתו תהיה מקושרת אל התורה. זוהי בחינה ראשונה: מחשבה. שנית, צריך לעסוק במשא ומתן באמונה, שיהי הן שלו הן, ולאו שלו לאו, ולא ישנה דיבורו לעולם. ואם כך עשה, הנה גוף העסק, שהוא בחינת מעשה, נמנה בגדר של משא ומתן. כי משא הוא גם לשון הרמה. כששלוש הבחינות הנ"ל, — מחשבה, דיבור, מעשה, — הן בשלימות, מרים האדם את הניצוצות, הנמצאים בנפילה ובשבירה, ומעלה אותם אל שרשם ואל מקומם.

אך מי שקילקל, היינו לא קשר את מחשבתו אל התורה בשעת המשא ומתן, או החליף ושינה את דיבורו ופגם על ידי זה באמונה, הנה זה ענשו, שהוא בא לפני הדיינים, היושבים על המשפט, והם צריכים לתקן את הקלקלה. „ואלה המשפטים". על בעל הדין לפרש את כל העסק בפרטיות, לספר כל מה שעבר עליהם, ולהראות מה שפגמו, — אז פוסקים הדיינים פסק דין של תורה ומעלים את כל המשא ומתן והעסקים למעלת התורה. כלומר: הם מגלים את האלוהות, השוכנת בכל דבר, ואת התורה העטופה בתוך כל עסק. על כן נקראים הדיינים אלוהים, — „ונקרב בעל הבית אל האלוהים" (כ"ב, ז').

זהו שהזכירה התורה ברוב פרטים: „על כל דבר פשע על שור ועל חמור על שה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה" (כ"ב, ח'), להודיע, שכל דבר בעולם, גם עסקי שור וחמור וכיוצא בהם, שוכנת בהם האלוהות. וכל דבר ודבר, אף מגושם ופחות ערך („על כל דבר פשע"), התורה, שהיא כולה אלוהות, מחיה אותו, — כל דבר, הכל, „עד האלוהים יבוא" (כ"ב, ח').

2.

כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבוד ובשביעית יצא לחפשי חנם (כ"א, ב').

האדמו"ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר", אמר: כל שיעבוד הוא בחלקי החומר והחיצוניות של האדם. וישראל שהם פנימיים ושכליים אין

הדורות: „ומשה לא התבונן בקולות ובלפידים, לא השגיח בחיצוניות של הדברים, אלא נגש אל התוך, אל הפנימיות העליונה מכל עליון, והעמוקה מכל עמוק, — „אשר שם האלוהים".

28.

וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק (כ', י"ח).

רבי יחזקאל מקאזמיר אמר: מי שאיננו יכול להשקיט את יראת השמים בקרבו, סימן שהוא עדיין רחוק ממנה. כי אדם שיראת שמים טהורה מקננת בלבו והוא בטל ומבוטל לרצון הבורא, שוב יכול הוא לנהוג ביראת השמים מנהג דרך ארץ. זהו: „ויעמדו מרחוק", מפני שהעם עמד עדיין מרחוק לידאת שמים, לכן „וירא העם וינועו", לא היו יכולים להשקיט בקרבם את היראה.

התחדשות, התפעלות חדשה, אלא באה „כמצוות אנשים מלומדה", — אינה מעלה אלא מורידה, על פי קוצק.

על כן היה בית קוצק מדריך להתעמקות בפנימיות של כל דבר, בתוך תוכו, והיה משניא את התדבקות האדם בחיצוניותם של מעשים וענינים. כך, למשל, היו מלגלגים בקוצק באותם חסידים, שבאים אל צדיקים, ואינם מתבוננים בפנימיות שיטתם ודרכיהם, אלא מסתכלים בעניניהם החיצוניים של הצדיקים, שמים לב לתנועותיהם, ועושים כדוגמתן. מילא, נעשה הטפל לעיקר; התוך והנשמה מיטשטשים והולכים.

שיטה זו של קוצק שרשיה נראו עוד אצל יחידי סגולה שבין תלמידי לובלין ופשיסחא. רבי יהודה ליב מזקליקוב, מתלמידי לובלין ואחר כך מתלמידי קוצק, מספר: פעם חגגתי את חג הסוכות בלובלין אצל איש האלוהים רבנו יעקב יצחק זצ"ל. קודם הלל הלך רבנו לסוכה לברך על נטילת לולב. הלכו אחריו כל הבאים. והיה הצדיק מתרעש ומתפחד קודם הברכה בבהלות עצומות ובתנועות גדולות, לערך שעה. והעם שהיו שם, היו מסתכלים בזה ונדמה להם זה לעיקר. והיו גם הם מתנענעים ברתת וזיע, כאשר נדמה להם, שמשיגים על ידי כך יראה גדולה. ואני ישבתי על הספסל ולא עשיתי את הטפל לעיקר. רק המתנתי עד אחרי כלות הבהלות והפחדים. אז עמדתי להביט היטב לברכת הצדיק, ואין לשער את גודל מדריגתו בשעת הברכה.

ורבי מנחם מנדל מקוצק שילב את רעיונו בענין זה בדברי הכתוב: „מה רב טובך אשר צפנת ליראיך" (תהלים ל"א, כ'). כשראה הקדוש ברוך הוא, שגם התגלות הקדושה בעולם נעשית דבר מורגל וטבעי, וממילא נעשית גם יראת אלוהים מצות אנשים מלומדה, — הסתיר את דרכיו, גנז את היראה. ומה רבה טובתך, ד', אשר צפנת את היראה, שלא תהיה מגולה בפני כל, ושיגיע אליה רק המתייגע ומבקש את אלוהים ודורש את דרכיו. כל זה „פעלת — מסיים הכתוב — לחוסים בך, נגד בני אדם", — נגד סתם בני אדם, שאינם מתעמקים בפנימיות הדברים ואינם מתייגעים להגיע מדי פעם בפעם להשגות חדשות ולהארות פנימיות.

וכך פירש רבי מנחם מנדל את הכתובים: „וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר ואת ההר עשן", פשוטי העם רואים ומסתכלים רק בחיצוניותם של הדברים: „קולות, ברקים, לפידים. „וירא העם וינועו", — רואה העם את התנועה הרבה מסביב ומתנועעים גם הם. „ויעמדו מרחוק", — אך, באמת הם רחוקים מתוך תוכם של הדברים.

בא משה רבינו והורה להם את הדרך, היא הדרך לכל הזמנים ולכל

26.

ובעבור תהיה יראתו על פניכם (כ', י"ז).

רבי שמחה בונם מפשיסחא סיפר לתלמידיו: כשנסעתי ובאתי פעם אל רבינו, היהודי הקדוש, היה תמה ומתפלא על רוע פני, כאילו הייתי חולה, ח"ו, ושאלני:

— מדוע נפלו פניך? מה יום מיומים?

— אחד ביייש אותי מאד והדבר נגע אל נפשי ולבי.

— מי הוא זה, שאל היהודי הקדוש, אשר מלאו לבו לעשות כן?

— איש גדול וירא אלוהים.

— ומה השיבות לאיש אחרי הביוש?

— נשקתיו בפי.

בקש היהודי הקדוש, שאגלה לו הדבר.

אמרתי:

— רבותינו ז"ל הורונו, שבשעת הלימוד צריך האדם לכוון את לבו, כאילו בעל השמועה עומד לפניו (ירושלמי שבת פ"א, ה"ב). והנה למדתי ועיינתי בספר „שבט מוסר", והיה בעל שבט מוסר עומד לפני ומביישני מאד מאד, עד כי ראיתי ונוכחתי, שמעולם לא התחלתי לעבוד את הבורא, ב"ה, ואין בלבי שום יראת שמים ולא שום מעלה, הראויה לאיש יהודי מזרעו של אברהם, יצחק ויעקב. בושה וכלימה דיכדכו אותו אז, וכמעט שיצאה נפשי. התחזקתי ונטלתי את הספר ונשקתי אותו בכל לבי והנחתיו בארגז בראש הספרים.

ויהי כאשר שמע זאת רבנו היהודי הקדוש, שמח שמחה גדולה על הדבר.

27

וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר ואת ההר עשן וירא העם וינועו מרחוק.

— — ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים (כ', י"ח־כ"א).

בית קוצק קשר מלחמה עזה בהרגל ובשיגרה שבמעשה האדם. פעולה שנפעלה בלי שהוטלה בה נשמה, פסיעה שנפסעה בלי כוונה מכוונת, — לא נחשבו בקוצק למאומה. ביחוד בעניני תורה ועבודה וחסידות. מצווה שנעשתה, תפלה שנתפללה, תורה שנלמדה, ולא היתה מלאה

משפטים

1.

ואלה המשפטים (כ"א, א').

רבי נחמן מבראסלב אמר: כשעוסק אדם במשא ומתן, צריך שמחשבתו החיצונית תהיה נתונה למשא ומתן, אבל פנימיות מחשבתו תהיה מקושרת אל התורה. זוהי בחינה ראשונה: מחשבה. שנית, צריך לעסוק במשא ומתן באמונה, שיהי הן שלו הן, ולאו שלו לאו, ולא ישנה דיבורו לעולם. ואם כך עשה, הנה גוף העסק, שהוא בחינת מעשה, נמנה בגדר של משא ומתן. כי משא הוא גם לשון הרמה. כששלוש הבחינות הנ"ל, — מחשבה, דיבור, מעשה, — הן בשלימות, מרים האדם את הניצוצות, הנמצאים בנפילה ובשבירה, ומעלה אותם אל שרשם ואל מקומם.

אך מי שקילקל, היינו לא קשר את מחשבתו אל התורה בשעת המשא ומתן, או החליף ושינה את דיבורו ופגם על ידי זה באמונה, הנה זה ענשו, שהוא בא לפני הדיינים, היושבים על המשפט, והם צריכים לתקן את הקלקלה. „ואלה המשפטים". על בעל הדין לפרש את כל העסק בפרטיות, לספר כל מה שעבר עליהם, ולהראות מה שפגמו, — אז פוסקים הדיינים פסק דין של תורה ומעלים את כל המשא ומתן והעסקים למעלת התורה. כלומר: הם מגלים את האלוהות, השוכנת בכל דבר, ואת התורה העטופה בתוך כל עסק. על כן נקראים הדיינים אלוהים, — „ונקרב בעל הבית אל האלוהים" (כ"ב, ז').

זהו שהזכירה התורה ברוב פרטים: „על כל דבר פשע על שור ועל חמור על שה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה" (כ"ב, ח'), להודיע, שכל דבר בעולם, גם עסקי שור וחמור וכיוצא בהם, שוכנת בהם האלוהות. וכל דבר ודבר, אף מגושם ופחות ערך („על כל דבר פשע"), התורה, שהיא כולה אלוהות, מחיה אותו, — כל דבר, הכל, „עד האלוהים יבוא" (כ"ב, ח').

2.

כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבוד ובשביעית יצא לחפשי חנם (כ"א, ב').

האדמו"ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר", אמר: כל שיעבוד הוא בחלקי החומר והחיצוניות של האדם. וישראל שהם פנימיים ושכליים אין

הדורות: „ומשה לא התבונן בקולות ובלפידים, לא השגיח בחיצוניות של הדברים, אלא נגש אל התוך, אל הפנימיות העליונה מכל עליון, והעמוקה מכל עמוק, — „אשר שם האלוהים".

28.

ויירא העם וינועו ויעמדו מרחוק (כ׳, י"ח).

רבי יחזקאל מקאזמיר אמר: מי שאיננו יכול להשקיט את יראת השמים בקרבו, סימן שהוא עדיין רחוק ממנה. כי אדם שיראת שמים טהורה מקננת בלבו והוא בטל ומבוטל לרצון הבורא, שוב יכול הוא לנהוג ביראת השמים מנהג דרך ארץ. זהו: „ויעמדו מרחוק", מפני שהעם עמד עדיין מרחוק ליראת שמים, לכן „וירא העם וינועו", לא היו יכולים להשקיט בקרבם את היראה.

5.

וכי יפתה איש בתולה (כ״ב, ט״ו).

רבי מנחם מנדל מקוצק פירש: יהא הקדוש שלכם אנושי, — ויהיו בלשון: להשתדל באורייתא. רוצה לומר: הלימוד והעסק בתורה צריך להיות על דרך „כי יפתה איש בתולה״, שתרגומו: ארי ישדל גבר בתולתא.

גדולים הוסיפו להסבר דברו של הרבי מקוצק את המלים האלה: צריך שישתוקק האדם מעומק נפשו להיות מדובק אל התורה בבחינת „והיו לבשר אחד״.

6.

כל אלמנה ויתום לא תענון. אם ענה תענה אותו כי אם צעק יצעק אלי, שמע אשמע צעקתו (כ״ב, כ״ב-ג׳).

רבי מנחם־מנדל מקוצק אמר: שלשה פעלים מובאים בפסוק השני הנ״ל, וכולם הוכפלו. דבר זה אינו שכיח במקרא.

אלא, התורה באה להדגיש לך, כי לא ראי ענוי יתום או אלמנה כְּראי ענוי אדם סתם. כשאתה עושה לאדם עוול מוסרי, או כשאתה גורם לו כאב גופני, או הפסד ממון, — אין לו לאיש אלא יסודים של אותו עוול, או אותו כאֵב, או הפסד, שגרמת לו. ואילו יתום ואלמנה, מדרך הטבע הוא, שהעוול, או הכאב או ההפסד, מעלים בלבם גם את יסורי יתמותם ואלמנותם. היתום לבו בו בוכה מרה ואומר לו: אילו היה אבא חי, לא היה האיש פוגע בך. וכן גם האלמנה.

לכן אמרה תורה: „אם ענה תענה אותו״, — כשאתה מענה יתום, ענוי כפול אתה מענהו. ממילא תהיה צעקתו כפולה („צעק יצעק״). על כן, אומר השם: אשמע אותה שמיעה כפולה („שמע אשמע״).

7.

ודל לא תהדר בריבו (כ״ג, ג׳).

רבי חנוך הניך מאלכסנדר אמר: הדיין צריך שלא תהיה לו שום נגיעה לצד אחד מבעלי הדין, אפילו לא נגיעה של מוסר וצדק. „ודל לא תהדר בריבו״, אף לא מחמת העוולה והעושק שעשה לו בעל הדין השני, כפי שהכרת מיד בהשקפה ראשונה. אלא יהיה הדיין כאילו עומד מרחוק ורואה ושומע דבר, שאינו נוגע אליו כלל.

ראוי להם השיעבוד. וכתוב כאן הלשון עברי בשנוי לשון מכל התורה, שכתוב בה לשון ישראל. כי עברי, על שם עבר הנהר, מורה על מהותם של ישראל, שהם פנימיות ומעולם החירות. כמובא בזוהר פרשת אמור: „בעבר הנהר ישבו אבותיכם — — לאחזאה חכמתא מעבר הנהר — — ההוא נהר עולם איקרי". לכן עברי, שהוא מעולם החירות, לא שייך בו שיעבוד לעולם אחר. אך, העבד מהותו חמרית. כיון שגנב ועשה עין של מעלה כאילו אינה רואה, ח"ו, הרי קילקל את הפנימיות שלו, ומחמת עוונותיו נתגלגל ונדחה לחיצוניות.

וידוע, שהחיצוניות היא במספר ששה, לעומת ששת הצדדים, הסובבים מבחוץ את המרכז. וכל שביעי הוא הנקודה הפנימית בתוך שש הקצוות. בעבודת שש שנים מתמרקים החומר והחיצוניות שבעבד, ובשביעית מתעוררת ומאירה בו הנקודה הפנימית, והוא מתאחד עם כלל ישראל ושב ובא אל מקורו, אל עולם החירות, — ואז „יצא לחפשי חנם".

וכמו שבאדם יחיד לא שייך שיעבוד קצת הגוף אל קצתו, כן כשאדם מחובר אל כלל ישראל, לא שייך בו שיעבוד אל אחיו, שהם כגופו. לכן הוזכר בשילות עבדים לשון אחווה: „כי ימכר לך א ח י ך העברי או העבריה ועבדך שש שנים" (דברים ט"ו, י"ב). וכן בירמיהו: „לבלתי עבד בם ביהודי א ח י ה ו איש" (ל"ד, ט'). על כן, ישראל שנמכר לנכרי, שאין שייך לומר, שנעשה אחד עם הנכרי, איננו יוצא בשש.

3.

ורפא ירפא (כ"א, י"ט).

ברכות ס' ע"א: מכאן ניתנה רשות לרופא לרפאות.

אל החוזה מלובלין בא קרובי חולה, להזכירו לפניו, שיבקש רחמים עליו, כי הרופאים התייאשו מחייו. אמר להם: התורה נתנה לרופאים רשות לרפא בלבד. להתייאש מחיי החולה, — אין כחם יפה לכך. על זה לא ניתנה להם רשות.

הרבי מקוצק היה אומר בענינים כאלה: „יאוש שלא מדעת", — היאוש בא מחמת אין דעת.

4.

ואנשי קודש תהיון לי (כ"ב, ו').

רבי מנחם מנדל מקוצק פירש: יהא הקודש שלכם אנושי, — ויהיו מעשיכם האנושיים קודש. זה עיקר הקדושה, הנדרשת מהאדם. במלאכי מעלה אין להקדוש ברוך הוא מחסור.

לעשות שלום? — אני אומר אמת גמורה והנני עושה שלום. והזכיר מה שכתוב בספר תולדות יעקב יוסף בשם הבעש"ט ז"ל, שמי שנכשל בשקר, אסור לו לשקר אפילו מפני דרכי שלום.

רבי זושא מהאניפולי אמר: כשאתה אומר דיבור אחד של שקר, מיד אתה מרחיק את עצמך מהשם יתברך.

רבי נחמן מבראסלב אמר: טוב לאדם שימות, מאשר יחיה ויהיה שקרן בעיני בני אדם.

פעם במוצאי ראש השנה, כשנפרד רבי שמחה־בונם מפשיסחא מאת קהל חסידיו ושלחם לבתיהם לשלום, אמר לכל אחד ואחד מהם בשעת הפרידה, בזו הלשון: שואל אני מעמך, שתבטיחני להתחלת השנה החדשה כי תצייית לי בדבר אחד בלבד, על כל פנים. מובן ממילא, שכל אחד ואחד ענה: בודאי ובודאי, רבנו. אז אמר לו: מבקש ודורש אני ממך, שלא תדבר דבר שקר, כי אם דברי אמת.

לכאורה, הדברים פשוטים מאד ומצווים עליהם מן התורה. אך, תלמידי רבי שמחה בונם, שהיו יודעים כי דברים אלה על אמת ושקר הם מאבני היסוד של חסידות פשיסחא, היו חוזרים עליהם בצורות שונות ובמימרות שונות.

כך אמר פעם רבי יצחק מווארקא, בסעודת פורים, לאנשי שלומו: בואו ואלמדכם דרכי חסידות. מיד נתקרבו כולם ונדחקו סביבו בהתלהבות. אמר להם: מי שמרמה את ע צ מ ו, ואפילו רק בדבר אחד בלבד, הרי הוא מרחיק ומבריח את עצמו מן הכל. זה הוא הכלל הגדול בחסידות, ואידך פירושא הוא.

ופעם נמצא בווארקא איש, שהלעיז בפני החסידים על רבי יצחק בדברי שקר ועלילה. קמה מהומה בעיר והדבר הגיע לאזניו של רבי יצחק. שלח אחרי האיש וזימנו לביתו.

„שוטה שבעולם", אמר רבי יצחק אל האיש, „למה לך לדבר דברי שקר, שאיסורו חמור כל כך, והדברים אף יוכחשו בנקל, — מוטב שתדבר אמת. הנה אספר לך על כל עוון וכל רע, שדבקו בי, עד שאין בי מתום. כשתצא אחרי כן מכאן ותספר את הדברים ברבים, — שום איש לא יוכל לסתור אותם".

11.

ושוחד לא תקח כי השוחד יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים (כ"ג, ח').

רבי אברהם יהושע השיל מאפטא בימי חרפו היה רב בעיר קולבישוב.

8.

כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו (כ״ג, ה׳).

רבי ישראל בעל שם טוב אמר כאשר תתבונן היטב בהחומר שלך, הוא הגוף, תראה שהוא „שונאך״, שונא הנשמה, המתגעגעת לאלוהות ורוחניות. עוד תראה שהוא „רובץ תחת משאו״, מתעצל הוא בקיום התורה והמצוות, שנתן הקדוש ברוך הוא כדי שיזדכך הגוף על ידיהן. ושמא יעלה על דעתך „וחדלת מעזוב לו״, — תתחיל בסיגופים על מנת לשבור את החמריות, כדי שיוכל הגוף לקיים את שליחותו? — לא זו הדרך ישכן אור התורה. אלא, „עזוב תעזוב עמו״, עליך לזכך את הגוף, ולא לשברו בסיגופים.

9.

עזוב תעזוב עמו (כ״ג, ה׳).

היהודי הקדוש אומר: פסוק זה נאמר גם על החסיד, המסתופף בצלו של צדיק. מוטל על החסיד לסייע לצדיק בהשרשת האמונה והשלימות בלבו. חלילה לו לחסיד, שיסמוך על הצדיק בלבד, כי יטהר אותו ויכניס בו את כל המידות הטובות. רק כשיעבוד החסיד עבודת הקודש גם מעצמו, יוכל הצדיק להדריכו ולהעלותו יותר ויותר. והעיקר תלוי בחסיד עצמו.

10.

מדבר שקר תרחק (כ״ג, ז׳).

רבי ישראל בעל שם טוב אמר פעם אל הנלווים אליו: בני, אין אתם צריכים לשום דבר, אלא שתהיו זהירים מאד משקר. אז תהיו לאנשי חסד.

רבי פנחס מקוריץ אמר: שום דבר לא היה לי כל כך קשה כמו העבודה כנגד השקר. י״ג שנים ארכה עבודתי, והיא שברה לי כל איבר וכל עצם, אבל יצאתי הימנה.

והיה רגיל לאמור: חטא השקר צריך להיות חמור כמו חטא עריות. וכשיהיה חמור בעולם כמו עריות, יבוא משיח. כי האמת היא בחינת רגלים, אמת קאי ושיקרא לא קאי, וכשהעולם יגיע לבחינת אמת, יצפה ל ר ג ל ו של משיח.

ואמר אל תלמידו רבי רפאל מברשד: אם תלך דרכך והאמת בידך, תהיה הנשמה מלמדת אותך. כמו שכתוב: ונשמת שדי תבינם (איוב ל״ג, ח׳).

וכששאלו את רבי פנחס: רבינו! אתם מזהירים כל כך מפני השקר. ומה לעשות, כשצריך לתווך בין הבריות ולעשות שלום ביניהם? — השיב:

האמצעיות אין לאיש תאוות כל כך, לפי שכבר כלה חלק האם שבו, אך יש לו עוד תאוות מצד חלק האב שבו. וחילוף הדברים באשה. אבל בימי הזיקנה אין לו תאוות כלל, לפי שהוא חלק הקדוש ברוך הוא.

נמצא, שאין זו רבותא, כשאדם פרוש מתאוות בימי זיקנתו. אך, אם פורש הוא מן התאוות בימי הבחרות, בזמן שיש בו עדיין חלק אב ואם, — זו היא מעלה גדולה. זה פירוש הפסוק: „ראשית ביכורי אדמתך", רוצה לומר: ימי הבחרות, — „תביא בית ד' אלוהיך".

13.

ולהביאך אל המקום אשר הכינותי (כ"ג, כ').

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר: מהותו של המקום, — ארץ־ישראל, — היא לפי מיסת ההכנה אליו.

14.

ועבדתם את ד' אלוהיכם וברך את לחמך ואת מימיך והסידותי מחלה מקרבך (כ"ג, כ"ה).

האוהב ישראל אמר: „כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך" (פסחים קי"ב ע"א), לאשר היתה הברכה שורה בכל אשר לאיוב, לכן כל מי שנטל ממנו איזה דבר, שכבר שרתה עליו ברכת השם, היה מברך גם הוא, והנה אמר הכתוב: „ועבדתם את ד' אלוהיכם וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה בקרבך", — הבטיחנו השם, שיברך את לחמו ואת מימיו של הצדיק העובד אותו. וכל מי שיאכל ויטעם כלום אצל הצדיק, ישלח לו השם, על ידי הצדיק, את מבוקשו, כגון: רפואה למי שצריך רפואה, וכיוצא בזה שאר המבוקשים בגשמיות וברוחניות.

15.

הרבי מקוצק אמר: בעבודה כתוב לשון רבים („ועבדתם") ובמזון האדם, — לשון יחיד („לחמך", „מימיך"). עבודת השם, אף של יחידים, מצטרפת ומתחברת למעלה לעבודה של רבים. גם תפילות, שאנשים מתפללים ביחידות, מתחברות יחד ונעשות תפילת רבים, והיא פועלת לרבים. וכן גם תורה. אך באוכל, אף אם רבים אוכלים ביחד על שולחן אחד, — כל אחד אוכל לעצמו.

פעם ישב בדין עם כמה דיינים בענין גדול, שנמשך איזו ימים. היה שם דיין אחד שקיבל, כנראה, שוחד ודעתו היתה נוטה לזכות את נותן השוחד. והרב הקדוש לא הסכים לדעתו והוכיח, שאין הלכה כדבריו. אותו בעל דין היו לו כמה יועצים, ענו ואמרו לו: אין עצה אלא לשחד גם את הרב מאפטא. וכיון שידעו שהדבר מן הנמנע, כי צדיק גמור הוא, השיאו תחבולה זו: להניח את הכסף בבגד ראש חודש של הרב. השתדל אחד מהם והיה נכנס ובא לביתו של הרב ובערמה גדולה עלתה בידו להניח בבגד הרב סכום גדול של אדומים, ואיש לא ידע מזה. למחר כשבא הרב לישב בדין והתחילו שוב בשקלא וטריא ראה הרב שדעתו מסכימה עם אותו דיין. שתק הרב הקדוש וגמר בלבו לדחות את זמן הדין. אמר לבעלי הדין: לבוקר משפט. הלך הרב לחדרו ובכה בכיות לפני בורא העולמים: על מה ולמה נוטה דעתו לדעת הדיין ההוא, והרי באמת אין זה דין צדק. עברו כמה ימים, כי דחה הרב את המשפט מיום ליום, עד שהגיע ראש חודש. לבש הרב בגדי חודש. נתן ידו לכיס הבגד והוציא משם כמה מטבעות של זהב. שאל את אשתו ואת בני ביתו: מי היה כאן, שהניח כסף רב כזה. חקרו ודרשו עד שגמרו בדעתם, כי לא היה כאן אלא אחד מיועציו של אותו בעל דין. שלח הרב הקדוש אחריו, איים עליו וגזר עליו באיסור, עד שהודה האיש והוחזר לו הממון, והרב הקדוש אמר לו: לך, רשע! לא אשב עוד בדין זה!

אומר הרב מאפטא: זהו שאמרה תורתנו הקדושה: „ויסלף דברי צדיקים", אפילו צדיק גמור, שהגיע שוחד לידו בלי ידיעתו כלל, מיד דבריו מסתלפים.

12.

ראשית בכורי אדמתך תביא בית ד' אלהיך
(כ"ג, י"ט).

המגיד הגדול ממזריטש אמר: שלש תקופות בחיי האדם. ראשונה — שנות הנערות, שהאדם הולך בהן אחר התאוות. שניה — השנים האמצעיות, שאין לו בהן כל כך תאוות העולם הזה. שלישית, — שנות הזיקנה, שבהן אין תאוות כלל.

כי שלשה שותפים באדם: אב ואם והקדוש ברוך הוא. לכן בשנות הנערות יש לאדם תאוות רבות; האיש יש לו תאות אשה מצד חלק האם שבו, והאשה, להיפך, מצד חלק האב שבה. זה פירוש הפסוק: ובחטא יחמתני אמי (תהלים נ"א, ז'), — חלק האם שבי הביאני לידי מעשה זה. בשנים

מהרו ושבו לאכול ולשתות. כי כן כתוב „ויחזו את האלקים", כשרואים שמידת הדין גוברת (היא בחינת אלוקים), אז „ויאכלו וישתו", ועל ידי כך ממתיקים את הדין. וכן היה. כשהסבו האנשים בסעודה של מצוה, הומתק הדין ונעצר הדם.

19.

ויאמר ד' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם
(כ"ד, י"ב).

רבי מרדכי יוסף מאיז'ביצא אמר: „ההרה", היינו לסוף חידוש כל המדריגות. תחילה צריך האדם לעבור בכל חכמות העולם, כסדר, עד שהוא בא אל החכמות האמתיות. „והיה שם" מורה על מקום הטהרה ושורש החיים. כמו „ומשם בארה היא הבאר אשר אמר ד' למשה אסוף את העם ואתנה להם מים" (במדבר כ"א, ט"ז). היינו: בכל חכמות העולם תשהה דרך העברה, ועיקר מקומך יהיה בסוף המדריגות, שנקרא „שם".

20.

ומראה כבוד ד' כאש אוכלת (כ"ד, י"ז).

רבי לוי יצחק מברדיטשוב אמר: רואה אדם, שלבו בוער כאש ומתלהב תמיד לתורה ולמצוות וחשקו ורצונו לעבודת הבורא מתגברים והולכים, סימן הוא שעבודתו גורמת תענוג למעלה, כביכול. ההתלהבות והמחשבות הטובות נשלחות מן השמים לתוך לבו, והוא הסיוע שמסייעים את הבא ליטהר. זהו: ומראה כבוד ד', כאש אוכלת, — כשלבו של אדם בוער כאש.

משל לאדם, שלימדו אותו טכסיסי מלחמה: האיך יאחוז את כלי הזין, האיך יעמוד נגד הנלחמים אתו והאיך יירה בהם. ובוודאי, בעת שלימדו אותו לא נתנו אש בכלי המלחמה. והנה, אחרי שלמד האיש, בא פעם למלחמה. נטל את כלי הזין ולא נתן בו אש, כבתחילה. כבשו אותו השונאים ושחקו לו. כן הנמשל: הבורא, ברוך הוא, נתן לנו את התורה באש שחורה על גבי אש לבנה, כדי שנילחם בכחה ביצר הרע. ובעשיית המצוות בהתלהבות גדולה ובחשק עצום נדבקים אנו בפנימיותן, שהיא אש לבנה, נרחקים מן החומר ובאים לידי השגת הבורא. אך, העושה את העבודה והמצוות בלי התלהבות, הרי הוא כאיש שלא נתן את האש בכלי הזין בעת המלחמה.

16.

לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא (כ"ג, כ"ו).

החוזה מלובלין אמר: מי שיש לו לב נשבר, המיצר בצרות ישראל ונפשו חשקה להתפלל לד' על צרכי ישראל, שיהיו להם חיי, בני ומזוני ולא יהיו בהם משכלה ועקרה, — הקדוש ברוך הוא רוצה בו ומתרצה לו („בארצך"). לכאורה, צדיק שיתפלל וישים מעייניו בצרכי הדור, תורתו מתי נעשית? אלא, הקדוש ברוך הוא אומר לו: אל תדאג, אני אמלא את מספר ימיך. „ימים" כנוי לתורה, כי תורה אור, וכתוב ויקרא אלוהים לאור יום.

17.

ויקח משה חצי הדם וישם באגנות וחצי הדם זרק על המזבח (כ"ד, ו').

ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ד' עמכם על כל הדברים האלה (כ"ד, ח').

רש"י, על הפסוק הראשון הנ"ל, מביא דברי חכמינו ז"ל: מי חלקו? — מלאך בא וחלקו (זבחים צ').

המגיד מקוז'ניץ, רבי ישראל, אמר:

— מה ענין חלוקת הדם לחצאין? ומה היה בכך, אילו היה חלק אחד מרובה מחברו, שצריך היה מלאך לבוא ולחלק את הדם שווה בשווה?

— התורה ניתנה בחודש השלישי, סיון, הוא החודש, שבו זורח מזל תאומים. רמז הוא לחיבור כנסת ישראל עם דודה, לאהבת אוהבים, כביכול, שעליהם נאמר, כי הם נפש אחת, דם אחד. הנה היא בחינת תאומים: כי ידובקו יחד, כנסת ישראל ודודה, כתאומי צביה. זהו גם סמל הדם הנ"ל. נרמז בזה, כי חצי הדם, שזרק משה על העם, חשוב בעיני ד' כחצי שנזרק על המזבח. על כן בא מלאך וחילק את הדם שווה בשווה, להורות: לא הוא גדול ממנה ולא היא גדולה ממנו.

18.

ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו (כ"ד, י"א).

היה מעשה ברבי פנחס מקוריץ, שמל תינוק אחד, ולא יכול היה לעצור את הדם. נזדמן ובא לאותה ברית מילה רבי זושא מהאניפולי, ואמר:

בעל חידושי הרי"ם אמר מעין הדברים של הבעש"ט בראש המאמר הנ"ל: „מאשפות ירים אביון". אביון לשון אביונה. הקדוש ברוך הוא מסייע לאדם להרים את תאותיו מן האשפות, ולהניחן בענינים טהורים ונעלים.

3.

המגיד הגדול ממזריטש אמר: אדם שנזככו לבו וגופו כאחד לעבודת השם נקרא כל־איש, פירוש: כולו איש. זהו: „מאת כל איש אשר ידבנו לבו", — מי שלבו זך ונדיב לאביו שבשמים, הוא כל־איש.

4.

רבי נחמן מברסלב אמר: כשאדם מתבונן אל עצמו ואל מעשיו ורואה שהוא מלא חטאים ופגמים ונדמה לו, שהוא רחוק מהשם יתברך, — יבדוק עצמו היטב ויפשפש במעשיו יפה יפה ויאמר לנפשו: איך אפשר שלא עשיתי טוב מימי?! — עד שימצא איזה טוב. ואם מעט יהי, ואף המעט הזה מלא פצעים, מעורב בפסולת, — אף על פי כן אי אפשר שלא תהיה בו על כל פנים נקודה טובה אחת.

ולאחר שמצא את הנקודה הטובה, יחפש היטב וימצא בנפשו עוד איזו נקודות טובות. ועל ידי שדן האדם את עצמו לזכות ומוצא בנפשו נקודות טובות, הרי הוא יוצא מכף חובה ונכנס לכף זכות. ובזה יכול הוא לזכות לתשובה. כי הרע נדחה מפני מעט הטוב, שהאדם מוצא בנפשו, ושבו הוא מחזק ומגביה את עצמו, — כמו שמעט מן האור דוחה הרבה מן החושך. זאת היא הדרך לכל יחיד ויחיד. והצבור, הכלל, — צדיק הדור ומנהיגו הוא שביכלתו ללקט את כל הנקודות הטובות, המצויות בכל יחידי הצבור.

שורש הדברים האלה הוא במעשה המשכן. „ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו", — יביא כל אחד ואחד את נדבת הטוב שבלבו, כי המשכן נבנה מן הטוב, שנתברר מתוך כל אדם מישראל. „זהב וכסף ונחושת ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים" — כל אחד ואחד הביא את הנקודה הטובה המיוחדת לו, בגוון המיוחד לו.

ומשה רבנו, שהיה כולו טוב, בבחינת „ותרא אותו כי טוב הוא", היה לו כוח למצוא תמיד את הטוב בכל אחד ואחד, אפילו בפושעי ישראל. ומי שיכול למצוא את כל הטוב שיש בישראל, ראוי הוא להיות שליח צבור ומנהיג.

5.

בעל קדושת לוי אמר: כל אדם מחויב לעבוד את הבורא במעשה ובמחשבה. על ידי הכוונה הטהורה והמחשבה הקדושה מקים הוא שכינתא

תרומה

1.

ויקחו לי תרומה (כ"ה, ב'). ברש"י: לי, לשמי.

הרבי מקוצק ביאר: „לי, לשמי" — אותי, את שמי, „ויקחו — תרומה", — תקחו נבדל ומורם מן העולם הזה.

2.

רבי ישראל בעל שם טוב אמר: כל איש צריך ליקח לעצמו מידות טובות, לעבוד בהן את הבורא, „אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי", — מן התאוות החיצוניות, שיצר לבו מסיתו להן.

לדוגמא, מידת אהבה, היא נטבעה בלב האדם לחיותו הגשמית. ומי שאין לו אהבה וכח תאווני הוא פחות מן החמור, כי אי אפשר להתחיל בשום עבודה של יוצר בראשית בלי כח תאווני, הוא יצר הרע. אלא שהאדם צריך להגיע לידי דעת ואמונה, ועליו להשתדל להפוך את האהבה החיצונית לאהבת הבורא: ללמוד תורה באש אהבה, להתפלל ולעשות כל המצוות בדביקות של אהבה. מידה זו היא אז מן המידות העליונות, המאירות כספירים.

וכן ביראה רעה, יהפוך אותה ליראת אלוהים. וכך בשאר המידות.

משל לבן מלך, שהיה שכלו אטום ולבו מטומטם ולא היה יכול לקבל שום דבר חכמה. פעם ראה המלך, שבנו תבע אשה זונה; שמח בלבו, שיש לו כח תאווני. שלח המלך דורונות לזונה וביקש ממנה, שלא תקבל את בנו תיכף עד שיקנה קצת חכמה. כן היה וכן עשה בן המלך מחמת תשוקתו אל הזונה. אחר כך תבעה. אמרה לו: עוד לא אקבלך עד שתוסיף חכמה. וכן עשה עד שקנה כל החכמות ונתחכם באמת. אז אמר אל נפשו: מה לבן־מלך אצל אשה זונה?! מוטב לישא בת מלך יפת תואר.

והנמשל מובן. גם מי שעובד ד', ואף אם הוא נקרא רב ורבי ורבן, עבודתו עלולה להיות בתחילה בכלל זונה גמורה, אם היא נעשית מתוך פניות, או מעורבת בפסולת אחרת. אך, לאחר שנתחכם בחכמה הפנימית של עבודת הבורא אומר הוא אל נפשו: מוטב לישא בת מלך, היא יראת השם האמתית, ולעשות כל המעשים לשם שמים באמת.

יחשיב אותם בעיניו. כי כשאדם מחשיב את העשיר, הוא גם מחניף לו; ואף אם רואה הוא אותו עובר עבירה, שותק הוא לו. והנה עוונו גדול מנשוא. אלא, ישמח האדם בחלקו, זו נשמתו. ותיקון הנשמה ברמ"ח מצוות עשה ובשס"ה מצוות לא תעשה, הוא עיקר תכלית בריאתו. וכשמגיע האדם למדריגה זו, מגיע הוא לעשירות, שאין גדולה הימנה. והאוחז במידות אלה, מביא גאולה לעולם.

זה מרומז בדברי הכתוב „ויקחו לי", — אדם שרוצה להעלות את נשמתו, להיותה „לי", לקדוש ברוך הוא, הדרך לכך היא: „תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו" — יתרום עצמו ויפרוש מן העשירים והתקיפים, אף אם נדיבי לב הם.

וכך אמרו במדרש, המובא למעלה: נבחר שם מעושר רב — זה מרדכי. כי „מרדכי היהודי לא יכרע ולא ישתחוה", — לא החניף לרשע ולעשיר. ובזכות זו נגאלו אז ישראל.

8.

בורא העולמים באמרו „ויקחו לי תרומה" התכוון להוציא את התרומות מרשות יחידים ולהעלותן לצרכי קדושה של הכלל, — אמר בעל חידושי הרי"ם. והמשיך: אם אין אני לי, מי לי, וכשאני לעצמי מה אני" (אבות א', י"ד). כל איש נברא לשם דבר מיוחד: „אני — לי". מכל מקום, התכלית היא, שלא יהיה לעצמו, אלא יכניס עצמו לכלל ישראל ויבטל את מעשיו ואת עניניו לכללותם. והנה זה: כלל שצריך לפרט ופרט שצריך לכלל. „כשאני לעצמי, מה אני", כשאני בודד לעצמי, פרוש מכלל ישראל, מה אני ומה ערך לי?!

9.

ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (כ"ה, ח').

בעל „הדגל" אמר: ועכשו שאין לנו מקדש, שבת היא מרכבה להשראת השכינה בתוכנו. זה מרומז בראשי התיבות „את השבת לדורותם", אותיות „אהל", שהשבת היא בחינת אוהל ומקדש. והדגיש הכתוב „לדורותם ברית עולם" (שמות ל"א, ט"ז), באמצעות השבת ידור בתוכו ד', שהוא בריתו של עולם. „אות היא לעולם", גם ראשי התיבות האלה צירופם „אהל". הכוונה היא: אות זה, השבת, ישמש לנצח, גם בזמן שאין בית המקדש קיים, אוהל להשראת השכינה בקרב בני ישראל.

מעפרא. והמעשה הוא כדי שיתרומם אדם וייטיב לעצמו.

זהו: „כל איש אשר ידבנו לבו", רומז על המחשבה בלב, שעל ידיה „תקחו את תרומתי", — שבזה מתרוממת השכינה כביכול.

„וזאת התרומה אשר תקחו מאתם", וזאת ההתרוממות שהאדם קונה לעצמו, — היא באה על ידי המעשה והעובדא, שהם „זהב וכסף ונחושת".

6.

רבי שמחה בונם מפשיסחא אמר: תרומה לשון הפרשה היא, כידוע. ביקשה תורה להורות לבני ישראל דרך בעבודת הקודש: כי בשעה שיעסקו במצוה, יפרישו את עצמם ואת נפשם כליל אל ד'. רוצה לומר: שלא ילך אדם אל הקדושה בלב מלא תאוות, מקושר אל העולם הגשמי הזה. אלא, יטהר מקודם את לבו ואת מוחו לקדושה, כל אחד ואחד לפי מדריגתו, בכל מה שיוכל, כדי שנפשו וכל איבריו וחושיו יהיו תרומה ממש: „ויקחו — את עצמם — לי תרומה". ועל התרומה נאמר: הקדש מיבדל בדילי מיניה (פסחים י"א), — מובדלת היא מן החולין.

אמנם, הצדיקים הגדולים מקיימים „בכל דרכיך דעהו" (משלי ג', ו'), וכל תנועה ותנועה שלהם, אפילו בענינים גשמיים, קודש היא. אך, סתם אדם מישראל צריך שעל כל פנים בזמן שהוא עוסק במצוה או במעשים טובים לא תהיה ליצר הרע שליטה עליו.

ועוד אמר רבי שמחה בונם: התורה מפרטת בפרשה זו את סדר עשיית המשכן וכליו, מה קודם ומה מאוחר: בתחילה — הארון, אחר כך הכפורת, אחרי כן שני הכרובים, וגומר. ולפני שהיא מתחילה לפרש את סדר הדברים אומרת התורה: „ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו" (כ"ה, ט'). רש"י אומר: וכן תעשו, — לדורות. גם אתם, בני הדורות הבאים, בגשתכם לעבודת הקודש, תעשו דוגמת מעשה המשכן: תלכו ממדריגה אל מדריגה, — אל תקדימו את המאוחר ואל תאחרו את המוקדם.

7.

ויקחו לי תרומה וגומר — נבחר שם מעושר רב (משלי כ"ב), נבחר שמו של מרדכי מעשרו של המן — — מה עשה אותו רשע הוציא כל כסף וזהב שהיה לו ונתן לאחשורוש (שמות רבה, ל"ג).

רבי משה ליב מסאסוב אמר: כשרוצה אדם לקנות את נפשו החיצונית ולהעלותה למעלה, אל שרשה, יפרוש מן העשירים והנדיבים, כלומר: אל

אורחים, מדקדקים ומהדרים בה, על כן זכו שרבם ישמיע דברי תורה כהנ"ל.

14.

ועשו ארון עצי שטים (כ"ה, י').
מובא ברש"י שקלים ט"ז: כיצד עשה בצלאל את הארון? שלש תיבות עשאו, שתים של זהב ואחת של עץ.

בעל „התולדות" אמר: בעניני מעשים טובים ותשובה יש שתי בחינות. בחינה אחת הם המעשים, שאנשים עושים כ נ ג ד היצר הרע, להרחיקו. היא המרומזת בדברים „ויחן שם ישראל נ ג ד ה ה ר" (שמות י"ט, ב'). והבחינה השניה היא: להכניע את היצר הרע ולעשותו כסא לקדושה. היינו: לעלות על ההר — אל השם יתברך. היא המדריגה הגבוהה של משה רבנו, המרומזת בכתוב „ומשה עלה אל האלוהים" (שם, ג').

על שתי הבחינות נאמר „מצפון זהב יאתה" (איוב ל"ז, כ"ב). השכר הצפון לצדיקים לעתיד לבוא („זהב") בא על ידי הרחקת היצר הרע, שנקרא צפוני, „את הצפוני ארחיק מעליכם" (יואל ב', כ'). כי לולא הנגדיות של היצר הרע לא היה הצדיק ראוי לשכר.

וגם על הבחינה השניה נאמר „מצפון זהב יאתה". החכם הלומד מכל אדם, גם מהיצר הרע, עושה את היצר הרע כסא אל הקדושה, הוא מכניע שמאל בימין, והחיצוני נעשה פנימי. זהו: „מצפון", היינו: מהיצר הרע עצמו, נעשה זהב.

זה ענין שלשת הארונות, שנעשו על ידי בצלאל. אחד של עצי שטים. והוא העיקר, שהתורה נקראת עצה. כמובא בזוהר: תרי"ג עצות ניתנו לאדם. ועיקר העצה הוא, איך להינצל מהיצר הרע, הנקרא שטים, כדברי חז"ל: שטים, — שנתעסקו בדברי שטות (סנהדרין ק"ו, ע"א). וזה הוא הרמז: עצי שטים, — עצות כנגד השטות של היצר הרע. ושני הארונות של זהב הם כנגד שתי הבחינות, שדיברנו עליהן למעלה. בחינת האנשים, שמעשיהם הם נגדיים ליצר הרע, היינו: יצר הרע נשאר בחוץ והם זוכים על ידיו לזהב, — זה ארון הזהב, שהוא מבחוץ לארון העץ. וכנגד הבחינה השניה; המכניסה את הצפוני לפנים הקדושה והופכת אותו לזהב ממש, — בא ארון הזהב שמבפנים.

10.

רבי שמחה בונם מפשיסחא אמר: עיקר התפילה הוא, שהנפש תתפלל. הגוף צריך להיות נגרר אחרי הנפש כאלומה של תבן הנגררת אחרי העגלה. וכך בכל ענין מעבודת השם, אם הגוף נגרר אחרי הפנימיות, מתעדן גם הוא. על ידי „ושכנתי בתוכם", בתוך הנפשות ממש, — „ועשו לי מקדש". בלי התוך והפנימיות אין זה מקדש, אלא לוחות עץ, המחוברים יחד.

11.

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר: „ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", התיבה „בתוכם" מוסבת על „מקדש" ועל „ושכנתי", — בתוככם עצמכם תעשו לי מקדש. ואזי, בתוך לבכם ממש, בקרבכם, תשכון שכינתי.

12.

ועשו לי מקדש — — ככל אשר אני מראה אותך
את תבנית המשכן (כ"ה, ח', ט').

האדמו"ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר", אמר: מקדש הוא נקרא מצד ישראל, שהם מתקדשים ופורשים מן החמריות. והוא דיבוק ישראל באביהם שבשמים מלמטה למעלה. ומשכן הוא נקרא מצד השם יתברך השוכן בתוך עמו ישראל. והוא הדיבוק מלמעלה למטה.

והיה המקום הקדוש ההוא מקום חיבור מלמטה למעלה, ומלמעלה למטה. על כן הוא נקרא בשני השמות באותו ענין, כבסופים הנ"ל.

13.

ככל אשר אני מראה אותך (כ"ט, ט').
רש"י: מטבע של אש הראה לו.

בעל חידושי הרי"ם בא פעם לאשכנז, לאחת הערים. נכנס ובא לבית הכנסת, שמע את הרב דורש בפרשת השבוע ושואל: למה לא הראה הקדוש ברוך הוא למשה מטבע של מתכת כהוויתה? — אלא, „מטבע של אש הראה לו", פירוש: הראה לו כי העיקר הוא, שהנתינה תהיה „של אש", בהתלהבות.

כששב בעל חידושי הרי"ם סיפר את הדברים לרבו, רבי מנחם מנדל מקוצק, ושאלו: תורת אמת כזו מהיכן באה לפיו של אותו רב דרשן?

השיבו הרבי מקוצק:

— אחינו בני ישראל באותה עיר זהירים ונזהרים במצות הכנסת

— הארון הוא בחינת הגוף, והעדות, — לימוד התורה. כשרוצים להניח את התורה בגוף של האדם, צריך שיהיה תחילה זהב טהור, שהגוף יהיה נקי וטהור. כי בלאו הכי, האיך אפשר להניח התורה בגוף שאינו טהור?

וגם אחרי שהגוף הוא טהור, צריך האדם לידע שיש כפורת מלמעלה עם שני כרובים, וזה הוא דבר השמים. „ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים" (כ"ב), — משם יוצא קול התורה ואיננו שלך; רק משם, מלמעלה, נותנים את הכח. ואחרי שידע האדם כל זאת, אזי „ואל הארון תתן את העדות", יוכל ליתן את התורה בגוף.

17.

עשרים קרש לפאת נגבה תימנה (כ"ו, י"ח).

רבי אלימלך מליז'נסק אמר: קרש אותיות שקר. הוה מהפך את השקר, — עשה משקר קרש, — והידבק בהאמת ותזכה לקדושה עליונה, להיות חלק מן המשכן, בחינת קרש.

18.

ושמת את השולחן מחוץ לפרוכת ואת המנורה נוכח השולחן על צלע המשכן תימנה והשולחן תתן על צלע צפון (כ"ו, ל"ה).

האוהב ישראל אמר: התורה מרמזת כאן, איך יתנהג האדם כשיתעורר לבבו לעבוד ד' ולעסוק בתורתו ויראתו. שלא יאמר אדם: אלך ואעסוק בתורה יומם ולילה, ולא אשגיח כלל, מאין יבוא עזר פרנסת ביתי. לא זו הדרך. כי אחר כך, בבוא זמן האוכל וטפליא תלויים בו, תתבלבל מחשבתו על ידי זה, ולא יוכל ללמוד כלל וכלל. ולא עוד, אלא שעלול הוא לבוא לידי שיעמום ושגעון. או, שילסטם את הבריות בעצת היצר, אשר יטהו לזה.

הדרך הטובה והישרה, שיבור לו האדם, היא: שיסדר לו קודם איזה מקום פרנסה, טרף לביתו. ולא ירדוף כרדוף הקורא בהערים אחר משא ומתן. ואל יתאווה תאוות אל המותרות ותענוגי בני אדם ושולחן מלכים, הגם כי כל ישראל בני מלכים הם ונאה להם להתנהג ברחבות ידים ובוותרנות. זהו: „ואל תתאוה לשולחנם של מלכים, ששולחנך גדול משולחנם" (אבות ו'). אלא, יסתפק בדרך המיעוט היותר הכרחי, כדי להחיות נפשו ונפש אנשי ביתו בצימצום.

ואחר כך, היינו כאשר כבר הכין לעצמו איזה עסק לפרנסה, ויש

15.

ונתת אל הארון את העדות אשר אתן אליך (כ"ה, ט"ז) והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה סוככים בכנפיהם על הכפורת — —ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך (כ"ה, כ"־כ"א).

בעל „תפארת שלמה" אמר: הכפילה התורה את ענין נתינת העדות בארון. וכבר עמד רש"י על זה וכותב: „לא ידעתי למה נכפל".

אלא, יש שתי מדריגות בצדיקים, העומדים לפני ד'. מדריגה אחת: צדיק שתורתו אומנותו וכל עיקר עבודתו היא רק בלימוד תורה לשמה, ובכח התורה הוא פועל טוב ומשפיע השפעות טובות. מדריגה שניה: צדיק וחסיד, העומד כל ימיו בתפלה, מצעק ומבקש על כבוד השכינה ועל כבוד ישראל וטובתם בכל עת ובכל שעה. צדיק וחסיד כזה, תורתו מה תהא עליה? על זה אמרו בגמרא: „מתוך שחסידים הם, תורתן משתמרת" (ברכות ל"ב, ע"ב). נמצא, שענין תלמוד תורה הוא אצל צדיק כזה בבחינה מיוחדת, היינו: בבחינת ברכה. המעט שהוא לומד מתברך ומשתמר בשפע ברכתו. „אור זרוע לצדיק", אור התורה הוא לצדיק כזה בבחינת זרע של ברכה, המצמיח פירות הרבה.

לעומת שני אלה דיבר הכתוב. על המדריגה הראשונה אמר ד' אל משה „ונתת אל הארון את העדות", — אתה תתן את כח התורה לצדיקים בכל דור, הלומדים תורה לשמה כל הימים וכל הלילות. כי התפשטותו של משה היא בכל הדורות, כידוע. וארון כנוי הוא לצדיק.

ועל המדריגה השניה אמר הכתוב „והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה", הם הצדיקים, העומדים בתפלה, על דרך „ובפרשכם כפיכם" (ישעיה א', ט"ו), והם „סוככים בכנפיים" מגינים על הדור ומשפיעים עליו טובות „ופניהם איש אל אחיו", כל אחד מהם מתפלל על אחיו. „ואל הארון תתן את העדות", לצדיק כזה, שכל עבודתו היא בתפלה, תתן את כח התורה בבחינה אחרת ומיוחדת, „אשר אתן אליך", בברכת ד' אשר תרבה ותשמר את תורתו, כאמור.

16.

רבי חנוך הניך מאלכסנדר אמר:

— על התימה, למה נכפל ענין נתינת העדות אל הארון, אומר רש"י: „ויש לומר, שבא ללמד, שבעודו ארון לבדו, בלא כפורת, יתן תחילה העדות לתוכו ואחר כך יתן הכפורת עליו". שוב לא מובן, הלא אי אפשר באופן אחר.

תצוה

1.

ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן
זית זך כתית למאור (כ"ז, כ').

בעל ה„תולדות" אמר: המוני העם, כשהם עולים במדריגתם, גם הצדיק שבדור עולה למעלה. כמו שמצאנו במשה רבינו: כאשר חנו ישראל מתוך תשובה, „ויחן שם ישראל נגד ההר", — „ומשה ע ל ה אל האלוהים". והוא הדין להיפך, חס ושלום. „גמר חסיד", — לפי שפסו אמונים מבני אדם" (תהלים י"ב, ב'). וכדי להעלות את המוני העם, צריך שהצדיק יתחבר אליהם.

זה שרמזה התורה לצדיק: „ו א ת ה ת צ ו ה את בני ישראל", לשון צוותא. כשתהיה בצוותא וחברותא עם המוני ישראל ותשפיע עליהם להעלותם בדרגתם, תצמח טובה גם לך — „ויקחו א ל י ך שמן זית זך". שפע והתעלות יימשכו גם לצדיק.

2.

רבי פנחס מקוריץ אמר: פרשת תצוה נקראת על פי רוב בשבוע שבו חל פורים. בפרשה זו לא נזכר שמו של משה. זה הוא מעין מאמרו: מחני נא מספרך (תשא ל"ב, ל"ב), כמובא בזוהר פרשת פנחס.

המן הרשע, שידע כי בפרשת השבוע לא נזכר שמו של משה רבינו, סבר שנתקיים ח"ו מאמרו הנ"ל, וחשב: עכשו יעשה כלה בישראל, כי אין מי שיגן עליהם. וטעה בזה. כי פרשת תצווה נאמרה לפני עשיית העגל, לכן נאמר בציווי: „ויקחו לי תרומה מאת כל איש", — כל אחד ואחד היה בבחינת איש. רק אחרי מעשה העגל נאמר: „קחו מ א ת כ ם תרומה לד'" (ל"ה, ה'). וזה שלא נכתב שמו של משה בפרשה זו, סוד כמוס בדבר, ואין לנו עסק בנסתרות. אדרבה, פטירת משה רבינו, שהיתה בז' באדר, הגינה על ישראל והפירה את מחשבת המן הרשע.

מקום שתחול עליו ברכת השם, יכין עצמו ללמוד תורה ולעסוק במצוות ד׳, בכל השגתו וכחו. אז לא תתבלבל מחשבתו, רק תהיה דעתו צלולה, זכה וברורה בלימוד תורתו באמת, וילך מעלה מעלה. והוא על דרך מאמר חכמינו ז״ל: „הרבה עשו כר׳ ישמעאל ועלתה בידם״. (ברכות ל״ה, ע״ב).

זהו המרומז בפסוק: „ושמת השולחן״, שימה בעלמא, כדי חייך דוקא, לפרנסת ביתך בצימצום. אז תוכל לשים את „המנורה נוכח השולחן״, — על ידי זה שתכין לך איזה סדר בעסק פרנסה, על פי היותר הכרחי, תוכל לבוא לחכמה ולאור התורה. (מנורה, רמז לאור התורה). „והשולחן תתן על צלע צפון״, — את השולחן בה״א הידיעה, רוצה לומר: שולחן המלכים הראוי לך, תתן על צלע הצפון, היינו: צפון הוא לצדיקים לעתיד לבוא.

לעולם: כשאדם מתהלך במרירות פנימית, כעין הנ״ל, מסייע הקדוש ברוך הוא את ידיד וממתיק לו את עניניו.

זו כוונת הדברים: „ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן״, — שמן רמז לדעת; כשרוצה אדם לקנות לו דעת, ההכנה לכך היא, שיתהלך במר נפש, במרירות פנימית (זית, רמז למרירות). בזה יכתות את נפשו („כתית״) וידריך אותה להשגות גבוהות, — אז יעזור לו ד׳ ויאיר את עיניך בעבודת הבורא („למאור להעלות נר תמיד״).

וראה גם זאת: בפרשה זו לא נזכר שמו של משה רבינו אף פעם אחת. ללמדך: אפילו כשאדם שרוי בביתו ובעסקיו, ואינו מצוי אצל רבו, יכול הוא ללכת בדרך המובאת למעלה.

עוד אמר הרבי מאלכסנדר:

התורה אומרת אל האברך החסיד: „כתית למאור״, כתוש את נפשך במכתשת, כדי להכניס עצמך אל תוך המאור. וכשהגיע כבר למדריגה זו, אומרת לו התורה: „כתית למאור״, כתוש את המאור במכתשת, עד שתגיע לבחינה: מה לי ולמאור?! והלא אני איני כלום! ובזה „להעלות נר תמיד״,— תעלה נר תמיד בנפשך.

5.

רבי משה מקוז׳ניץ ראה פעם אחד מאנשי שלומו מתהלך בעצבות, קרא לו ואמר:

חכמינו ז״ל אמרו (מנחות פ״ו): „כתית למאור, ולא כתית למנחות״, כלומר: כתישת הלב מותרת לו לאדם רק לשם הארתו בעבודת הבורא. אך, לא כתישה למנחות: עצבות שתהא מ ו נ ח ת על הלב כאבן, — שומר נפשו ירחק ממנה.

וכך היה היהודי הקדוש מפשיסחא מפרש את הכתוב: „הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם״ (תהלים קמ״ז, ג׳), — הקדוש ברוך הוא מרפא את הלבבות השבורים ומחבש את שברון הלב, שלא יגיע לידי עצבות.

6.

רש״י לש״ס מנחות הנ״ל: כותש הזיתים במכתשת ואינו טוחנו בריחים, שלא יהיו בו שמרים — — והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות, שנאמר כתית למאור, ולא כתית למנחות.

האדמו״ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר״, אמר: אור נרות המנורה רומז על התורה, כידוע. לתורה צריכים שכל זך, נבדל מן החומר. על כן

3.

לא בשביל שאני צריך אורה, אלא בשביל להאיר לך — — אתה מוצא, מי שהוא מבקש לעשות לו חלונות, עושה אותם רחבות מבפנים וצרות מבחוץ. למה? שיהיו שואבות אור. אבל, של בית המקדש היו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים. למה? שיהא האור יוצא מבית המקדש ומאיר לעולם (תנחומא, תצוה).

רבי ישראל המגיד מקוז׳ניץ, אמר: בית הבחירה עיקר ענינו היה, כידוע, להורות לאדם את הדרך, בה יעבוד את בוראו. וכדברי תנחומא הנ״ל שנינו גם בפסיקתא (פיסקא קומי אורי): חלונות היו בבית המקדש ומהן היתה אורה יוצאת לעולם. ומה טעם „ויעש לבית חלוני שקופים אטומים" (מ״א, ו׳, ד׳)? — שקופות היו ואטומות היו, מקטינות מבפנים ומרחיבות מבחוץ, כדי להוציא אורה לעולם.

והנה נמצאים בתוכנו שני סוגי צדיקים. האחד, — צדיק גדול, עושה רצון בוראו. מכיר ויודע הוא בעצמו, שעושה הוא את רצון קונו, ואין בכחו להחזיר הכל לשרשו; כלומר: לידע, שהכל הוא ברצון הבורא, אפילו העבודה שהוא עובדו. הסוג השני — צדיק גדול, שבעיני עצמו הוא אפס ואין, והוא מחזיר כל מידה וכל מחשבה לשרשה: שהכל הוא בכח הבורא, ובלעדיו כל דבר הוא אפס ואין.

הצדיקים מהסוג הראשון הם בבחינת חלונות שקופים מבפנים. כי בפנים לבם נדמה להם, שהם מבהיקים ומאירים. אבל, אטומים הם מבחוץ. אין האור מתפשט מהם לכל העולם. כי אין מדריגתם גדולה כל כך להשפיע על אחרים. והצדיקים מהסוג השני, עליהם רומזים חלוני בית המקדש: רחבים מבחוץ, שהאור יוצא ומתפשט מהם. אך, אטומים הם בפנים, בעיני עצמם אטומים הם, עפר ואפר, ונדמה להם, שחושך בקרבם.

4.

רבי חנוך הניך מאלכסנדר אמר: העץ שהשליך משה אל המים במרה מר היה, לפי דברי רבותינו ז״ל, ונמתק מר במר. („וימתקו המים", שמות ט״ו, כ״ה). בדרך הטבע אין דבר זה מובן. אלא, הכוונה היא, כי בני ישראל הרגישו אחר כך בעצמם, שחטאו בתלונתם וצעקתם על משה. (שם, ט״ו, כ״ד). והיו מתהלכים במר נפשם: מה זאת עשינו, כי חטאנו! והמרירות הנפשית הזאת פעלה עליהם, שהיו המים בפיהם למתוק. וכך היא הדרך

המנורה. עוד לא דיברה התורה על בגדי הקודש לאהרן ובניו, על סדרי כהונתם, על הקרבנות שיקריבו, — והתחילה תיכף בהדלקת המנורה. „להעלות נר תמיד — — יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר לפני ד׳" (כ"ז, כ׳-כ"א).

כי עיקר שרשה של הנשמה הוא הרצון. על כן נפש פירושה גם רצון. „ואכלת ענבים כנפשך" (דברים כ"ג, כ"ה). „אין נפשי אל העם הזה" (ירמיה טו, א׳). רצון הבוער לד׳ ברשפי אש, הוא אור הנשמה. זהו: „נר ד׳ נשמת אדם" (משלי כ׳, כ"ז). וזו תכלית הנשמה, אשר לשמה ירדה לעולם הזה, — להאיר כאן בתוך חושך וצלמות. ובאשר הנשמה נמשכת ממקום גבוה מאד, מהרצון העליון, על כן יש לה כח לעמוד במלחמה עם החושך והאפילה.

הנה בחינת שבעת הנרות. הנשמה כלולה משבע מידות. יש שבע מידות קדושה, שהן כלל הכל, ולעומתן שבע מידות רעות. והאדם כל כמה שהוא חותר ויגע לנתק את עצמו מן הרע ולהתקרב לטוב, — כן מתגרה ומתגבר בו הרע יותר ויותר. והעצה היעוצה לכך היא הגברה יתרה ונוספת של רצון הקדושה. — כשהאדם מתאמץ, שרצון הקדושה שלו לא ירפה ולא ינוח; כשהוא מתגבר להתחיל בכל יום מחדש ברצונות חזקים וחדשים, אזי מאירה לו הנשמה כנר ממש, שמאיר בכל חושך שבעולם.

על כן מזכירה התורה בתחילה את ענין המנורה. כי זה הוא העיקר: להגביר את הרצון בתוקף גדול כל כך, שנר הנשמה יאיר תמיד ולא יופסק אורו בכל מיני חושך, שעוברים על האדם, — „להעלות נר תמיד". ודבר זה הוא בכל אדם, בכל מקום ובכל דור ודור.

8.

בעל „תפארת שלמה" אמר: משה רבינו זכה להיות מנהיג של ישראל מפני מעלתו וגדולתו, שכל ימיו נתן לבו לישראל והיה צר לו בצרתם עד מסירת נפשו עליהם, — „ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת" (ל"ב, ל"ב). וכך היה משה מנערותו. „ויגדל משה ויצא אל אחיו" (שמות ב׳, י"א). מפרש רש"י: והלא כבר כתב ויגדל הילד (ב׳, י׳)? אמר ר׳ יהודה בר"א: הראשון לקומה, השני לגדולה. כלומר: התורה מספרת כאן את גדולתו של משה, שיצא אל אחיו, היינו כל אחד היה בעיניו כאחיו ממש והיה מוכן למסירת נפש עליו; „ויצא" כענין „נפשי יצאה" (שיר ה׳, ו׳). וכך אנו אומרים בתפילת מנחה לשבת: ישמח משה במתנת חלקו, — זו היתה שמחתו, שנתן את נפשו על ישראל. היא הנשמה, חלק אלוה ממעל.

ציוותה התורה על שמן זית זך, — נקי מכל שמרים. אך, מנחות באשר הן לכפרה, מעט הפסולת איננו מזיק. כי האיש הנצרך לכפרה, בהכרת עדיין אינו מנוקה מכל פסולת. וכמוהו כן קרבנו.

7.

ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו
מתוך בני ישראל לכהנו לי (כ"ח, א').

דבי נחמן מבראסלב אמר: מי שיש לו אחיזה כל שהיא באיזו גסות או גדלות, — רחוק ומרוחק הוא מבורא העולם. כי „תועבת ד' כל גבה לב" (משלי ט"ז, ה'). אדם כזה נחשב כאילו בחר לו איזה דבר אחר חוץ מאלוהותו יתברך, ועל כן אמרו עליו חכמינו ז"ל: „כל המתגאה כאילו עובד עבודה זרה". חלילה לאדם מדרך כזאת.

ההיפך מזה הוא איש ששובר את גדלותו לגמרי, עד שהוא מגיע לענווה אמתית. בגללה זוכה הוא לכמה מעלות גבוהות. ענווה אמתית היא בבחינת שדי, — היא מורה שכל בריה די לה בבורא העולמים; ושיש לו לאדם די עונג ושמחה ואושר נצחי ותיות אמתית באלוהותו יתברך ואין הוא צריך עוד לשום דבר זולת זה. דוד המלך התפאר במדריגה עליונה זו, ואמר: „בד' תתהלל נפשי ישמעו ענוים וישמחו" (תהלים ל"ד, ג'), — נפשי מתפללת בד' ומאושרת בו אושר שלם; שמחה זו אין מגיעים אליה אלא ענווים באמת, הזוכים לחיים נצחיים.

באהרן התחילה קדושת הכהונה. כי הוא שבר את גדלותו לגמרי. הענווה האמתית שלו מתגלית ביחוד בהליכותיו עם משה אחיו, שהיו בלי שמץ קנאה ובשמחה אמתית. אותה מעלת הענווה של אהרן תלוי היה בה ענין יציאת מצרים וקבלת התורה. כששלח השם את משה להוציא את בני ישראל ממצרים, מיאן משה כמה פעמים לקבל את שליחותו. לא רצה ליטול גדולה יתירה על גדולת אחיו. עד שאמר לו הקדוש ברוך הוא: „הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו" (שמות ד', י"ד). הקדוש ברוך הוא, בכבודו ובעצמו, מעיד, כביכול, על הענווה האמתית של אהרן ועל שמחתו האמתית, הפנימית, „ב ל ב ו", מדי ראותו את אחיו הצדיק ומדי קבלו את פניו. זכות זו היא שעמדה לו לאהרן להגיע למעלה גדולה ונוראה, מעלת כתר כהונה („לכהנו לי"): שיהיה הוא ובניו עומדים לפני ד' לשרתו ושיתברכו את בני ישראל בשמו.

עוד אמר רבי נחמן מבראסלב:

מיד אחרי מעשה המשכן וכליו בא בפרשה זו ענין הדלקת נרות

— אלא, פתרון הדברים כך הוא. רש"י, הצדיק התמים והגדול, ודאי שהיה לבו למעלה ועיניו למטה ולא היה מציץ מתוך ד' אמותיו החוצה. אירע, ועיניו נתקלו פעם במראה: שרות רוכבות על סוסים וסינרים חגורים להן. היה רש"י תוהה ומיצר על אותה ראייה, שראו עיניו בשגגה. הגיע לפרשת בגדי כהונה: נתקשה בתבנית האפוד. פשפש רש"י בברייתא ולא מצא פירושו, חקר ושאל ולא שמע דבר מתקבל על הדעת. לפתע, בהיותו מעיין בענין זה, נצנץ בו הרהור: „ל ב י א ו מ ר ל י", שאותה הבטה בשרות הרוכבות לא למכשול ולא בכדי היתה, אלא כדי להעמידני על תבנית האפוד, שהיה „כמין סינור שחוגרות השרות הרוכבות על הסוסים".

12.

ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחושן המשפט
על לבו בבואו אל הקודש לזכרון לפני ד' תמיד
(כ"ח, כ"ט).

רבי ישראל בעל שם טוב אמר: הזכירה היא שורש הגאולה. הגלות נמשכת מן השיכחה. על כן כתוב גם במחיית עמלק, שהיא תחילת הגאולה: „כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים". (שמות י"ז, י"ד).

וגם דוד המלך אמר: „ואתה ד' לעולם תשב וזכרך לדור ודור. אתה תקום תרחם ציון" (תהלים ק"ב, י"ב-י"ג). זכירה זו, קשורה בה תקומת ציון וירושלים. וכן גם: „זכור ד' לבני אדום את יום ירושלים". (שם, קל"ז, ז').

13.

וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם (כ"ט, א').

שמות רבה, ל"ח: לפי שישראל אומרים: רבון העולם, הנשיאים חוטאים ומביאים קרבן ומתכפר להם. משיח חוטא ומביא קרבן ומתכפר לו. אנו אין לנו קרבן. אמר להם: ואם כל עדת ישראל ישגו — — והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת (ויקרא ד', י"ג-י"ד) אמרו לו: עניים אנו ואין לנו להביא קרבן. אמר להם: דברים אני מבקש — — ואין דברים אלא דברי תורה. — — אמרו לו: אין אנו יודעין. אמר להם: בכו והתפללו לפני, ואני מקבל.

רבי שמחה בונם מפשיסחא אמר: ויכוח הוא זה בין כנסת ישראל והקדוש ברוך הוא על הדרך לקירבת אלוהים ולדביקות בו. תחילה הורה להם הקדוש ברוך הוא אותה דרך אשר לנשיאים ולמשיח: יקריבו קרבן,

והנה אמר ד׳ אל משה: ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך, — למד אותו והקנה לו את מידת מסירת הנפש, שיהיה מוכן כמוך („אליך״) להקריב עצמו בעד כלל ישראל.

אף דוד המלך זכה לסגולה זו. „ויאמר דוד אל ד׳ בראותו את המלאך המכה בעם״ ויאמר הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי״ (ש״ב, כ״ד, י״ז). וכן גם אמר: „שמח נפש עבדך כי אליך ד׳ נפשי אשא״ (תהלים פ״ו, ד׳), — זאת היא שמחתי, שאני מוכן למסירת נפש בעד כללות ישראל.

וכן ראוי להיות כל מנהיג הדור. ובזה יוכל למשוך על ישראל חסדים ורחמים.

9.

ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת (כח, ב׳).

בעל „שפת אמר״ אמר: סמוך למצוה של שמן המנורה נאמרה המצוה של בגדי כהונה. השמן מרמז על הדעת והמוח, שיהיו זכים וטהורים, ובגדי כהונה מרמזים על הגוף, לבוש הנשמה, שיהיה „לכבוד ולתפארת״.

זהו: „בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך לא יחסר״ (קהלת ט׳, ח׳) — זוך המחשבות שבראש וטוהר הגוף („בגדיך לבנים״) צריכים להיות צמודים יחדיו.

10.

בעל „אבני נזר״ אמר: כהנים צריכים בגדים, ואם אין בגדיהם עליהם, כאילו אין כהונתם עליהם. ומפני מה אין לויים חייבים בבגדים?

— הכהנים, באשר עבודתם היא פנימית ובחשאי, טעונים הם בגדים לכסוי הפנימיות. כי כל דבר פנימי צריך כסוי. כן הנשמה, כשבאה לעולם הזה, צריכה כסוי, הוא הגוף. וכן מלאך, כשמשתלח לזה העולם, צריך הוא ללבוש לבוש גופני. אבל, לויים שעבודתם בהתגלות: בשיר ובקול, אינם צריכים כסוי.

11.

ואלה הבגדים אשר יעשו חושן ואפוד (כ״ח, ד׳).

רש״י: ואפוד — לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פירוש תבניתו. ולבי אומר לי, שהוא חגור לו מאחוריו — כמין סינור, שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים.

רבי יחיאל מאיר מגוסטינין אמר:

— המעיין היטב בדברי רש״י יתמה על לשון זו, שאינה שכיחה אצלו: „לא שמעתי ולא מצאתי״, „לבי אומר לי״.

כי תשא

.1

כי תשא את ראש בני ישראל (ל', י"ב).

בעל „הדגל" אמר: שמעתי המשל מהרב המגיד מפולנא, רבי יעקב יוסף: כשאדם מייגע את מוחו על ידי שאינו ישן כל צרכו, אזי כל האיברים כבדים עליו ואינו יכול לנענעם בשום מלאכה או משא ומתן. וכשהמוח פנוי וחזק ורחב, באה בהירות וזהירות לכל האיברים.

כמשל הזה הוא גם ענין הצדיקים, שהם ראשי הדור והמוח שלו. המוני העם הם בבחינת איברי הצדיק. כשהראש פנוי, היינו הצדיק, כשיש לו הרחבה והוא פנוי מעסקים וטרדות, אז יכול הוא להעלות את כל האיברים שלו, המוני העם, ולהביא להם בהירות וזהירות לעבודת הבורא.

זה מרומז בפסוק „כי תשא". רוצה לומר: כאשר תרצה לנשא ולהעלות את ישראל, אזי תעלה את המוח והראש שלהם, הצדיקים והחכמים, שהם ראשי הדור, שתהיה להם מנוחה והרחבת הדעת. גופא בתר רישא גריר, בית ישראל יעלו עם הראש והצדיק, ויבואו בהם זריזות וחיים וחשק גדול לעבודת השם, — „את ראש בני ישראל".

.2

זה יתנו כל העובר על הפקודים (ל', י"ג).

רבי מנחם מנדל מקוסוב אמר: חכמינו ז"ל אמרו (ברכות ל"א, ע"א): כך היה מנהגו של רבי עקיבא: כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח הצבור, וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת. וכבר ביאר רבי אלימלך מליז'נסק את ראש המאמר: כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה, — היה מקצר בעבודה למען היות דבוק עם הצבור, ועל ידי דביקותו והתאחדותו עם הצבור יכול הוא להשפיע עליו רוב טובה.

ידוע, שמידת יעקב, שהיא כלולה מכל גוונין, נקראת תפילה בצבור ונקראת גם „כל". כי מידתו של יעקב הוא קו ממוצע, כלול מימין ומשמאל, בריח התיכון המבריח את כלל ישראל מן הקצה אל הקצה; ומן הקו הזה באות ונמשכות הברכות על ישראל.

וכל צדיק וצדיק, בכל דור ודור, הרוצה להשפיע רב טוב לישראל, צריך לאחוז במידת יעקב, בחינת „כל", היינו: צריך להתאחד עם כללות

יכופר להם עוונם וישובו להידבק בד׳. אמרו לו: הדרך של יחידי סגולה אינה דרך להמוני העם. „עניים אנו״. אי אפשנו, שדביקותנו הפנימית תהיה קשורה במעשה חיצוני. לפעמים, סיבה מן הסיבות, כגון עניות, עלולה לבטל את המעשה ועמו את הדביקות. הורה להם דרך חדשה להתקשרות בד׳: דברים אני מבקש, היא התורה. אמרו לו: פשוטי העם לא תמיד דעתם צלולה ולבם פנוי. אף דברי תורה אין העם מצוי אצלם תמיד, — יחסרו מהם דברי תורה ותחסר דביקותם בד׳. עד שאמר להם הקדוש ברוך הוא: „בכו והתפללו לפני״. לא קרבנות ולא תורה, אלא דבר הטבוע בעצם עצמיותו של האדם: השתפכות לבו לפני קונו. זו הדרך לדביקות. „ואני מקבל״, דרך זו תמיד אענה לה.

14.

פר אחד ואילים שנים (כ״ט, א׳).

רבי שלום מבלז אמר: כשנתכהנו אהרן ובניו הקריבו שלשה קרבנות: פר אחד ואילים שנים. עיין בפרשת הקרבנות האלה ותמצא, שאצל הפר כתוב: „וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש הפר״ (כ״ט, י׳), — לשון יחיד, אם כי המעשה נעשה על ידי רבים, אהרן ובניו. באיל כתוב: „וסמכו אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל (כ״ט, ט״ו),—לשון רבים. ובאיל השני: „ולקחת את האיל השני וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל״ (כ״ט, י״ט), — שוב לשון יחיד.

הקרבן הראשון, הפר, שהקריבו אהרן ובניו, היה חטאת, ועל החטאת צריך להתוודות ואין וידוי אלא ביחידות, איש איש לנפשו, — לכן כתוב „וסמך״, לשון יחיד. אך, האיל הראשון היה קרבן עולה, שאינו טעון ודוי, — סמכו עליו כולם ביחד. וכשהגיעו לקרבן האחרון, האיל השני, שהיה איל מילואים לעלייתם לגדולה נתמלאה נפשם חדווה גדולה, ומרוב שמחה עלה על לבם להתוודות, כדרכם של צדיקים. שוב פרש כל אחד לקרן זוית והתוודה, — „וסמך״.

15.

ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים (כט, מ״ה)

המגיד הגדול ממזריטש אמר:

— למה נכתב כאן השם אלהים, שהוא מידת הדין?

— אב שאוהב מאד את בנו מייסר גם את האנשים, שעושים רע לבנו. באשר „ושכנתי בתוך בני ישראל״, ואגלה להם את אהבתי, אשתמש במידת הדין לכל מי שמענים את בני ועושים להם רעה, — „והייתי להם לאלהים״.

ומעשים טובים, שתהיה שווה במדריגתה אל המחצית הראשונה של הנשמה.

זה גם ביאור הדברים בזמירות של שבת: בוויָן תתקשר". צריך לקשור ולחבר את שני חצאי הנשמה, שיהיו שווים במעלה ובמדריגה.

5.

ועשית כיור נחושת וכנו נחושת לרחצה (ל', י"ז).

ענין הכיור וכנו, שהם מכלי המשכן, שייך בעצם לפרשת תצוה. ולמה הובא ונסמך אל ענין מחצית השקל?

האדמו"ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר", אמר: יש קשר פנימי, דק מן הדק, בין שני הענינים האלה. תרומה זו, שתרם „כל העובר על הפקודים" באה להורות, שכל יחיד ויחיד מישראל איננו דבר שלם, ורק בהתחברותו עם הכלל הוא מצטרף אל השלימות. זהו הרמז: מ ח צ י ת השקל, דבר פגום וחסר. על כן „העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט" (ל', ט"ו), — הכל שווים בזה, כולם פגומים כשהם נפרדים ובודדים לעצמם, ורק התאחדותם לכלל שלם היא „תרומת ד'".

אותו רמז כלול גם בכיור וכנו, שבהם היו הכהנים רוחצים: רחיצת ידים ורגלים — בעבודה, רחיצת ידים — בתרומה. כל עבודה היו בה גם הליכה ותנועת רגלים, ואילו בתרומה מצומצמת היתה העבודה רק לידים. אם כן, למה היה הכהן טעון רחיצת יד שמאל, הלא עבודתו נעשתה רק ביד ימין? אלא, הידים יונקות זו מזו ועוזרות הן זו לזו ואין להפריד ביניהן. ואף כשעושה הכהן את עבודתו ביד אחת בלבד, היה רוחץ את שתיהן. כן הדבר בכלל ישראל; בני ישראל יונקים זה מזה וערבים זה לזה. על כן אין להפריד בין הדבקים, אלא לחברם ולצרפם יחד.

6.

איש אשר יעשה כמוה להריח בה ונכרת מעמיו (ל', ל"ח).

רבי ישראל בעל שם טוב אמר: קטורת כנוי היא לחסידות, על שם שהיא מקשרת אל קודשא ברוך הוא (קטר בארמית: קשר). אך, מי שעושה מעשי חסידות „להריח בה", שיצא לו שם כאחד מאנשי החסידים, — „ונכרת מעמיו".

7.

ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם (ל"א, ט"ז).

רבי ישראל בעל שם טוב אמר: משל לבן מלך, שהיה שבוי בין אנשים פחותי ערך. באה לו אגרת אביו ורצה לקרוא אותה במנוחה ולשמוח

ישראל ולעבור דרך כְּלָלוּת ולהכניס לְ ת ו ך ע צ מ י ו ת ו את כְּלָלוּת ישראל, — אז תהיה תפילתו תפילה בצבור, שנתכללה מכל גוונין.

בזה יובן, מה שמצויים אצל הצדיק כמה גווני בני אדם והוא שש ומתפאר בגוונין שלו, כי הוא צריך להיות כלול מכל הגוונים.

ואף בהקליפה, בחינת „שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק בגאוה ובוז" (תהלים ל"א, י"ט), מצויים כמה גווני בני אדם, היינו: כת רשעים גמורים, כת עמי הארצות, כת למדנים וכת חסידים, מכל הגוונים. כי זה לעומת זה עשה האלהים (קהלת ז׳, י"ד).

זהו שאמרו: כשהיה רבי עקיבא מתפלל בינו לבין עצמו, — אף כשהיה מתפלל ביחידות היתה תפילתו באחדות עם הכלל. „אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת", היה עובר בתפילתו דרך כְּלָלוּת ישראל ומבריח אותה מן הקצה אל הקצה, מזוית אל זוית, והיה מכניס לתוך עצמו את כללות ישראל, את כל הגוונים. כי תפילתו לא היתה בשביל עצמו, אלא בשביל הצבור, וכך זכה להשפיע על ישראל רוב טובה, ברכת „כל".

הנה כוונת הכתוב: „זה יתנו כל", — זה הצדיק יכול לתת לישראל השפעות טובות (בחינת „כל"), „העובר על הפקודים", מי שיש בידו מידת יעקב עובר בתפילתו דרך כְּלָלוּת ישראל ומבריח אותם מן הקצה אל הקצה וכולל בנפשו את כל הגוונים.

3.

זה יתנו כל העובר על הפקודים (ל׳, י"ג).
תנחומא: כמין מטבע של אש הוציא הקדוש ברוך הוא מתחת כסא הכבוד והראהו למשה ואמר לו: כזה יתנו.

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר: משה רבינו היה תמה, שמטבע פשוט בכחו להיות כופר נפש. הראה לו הקדוש ברוך הוא מטבע של אש, „כזה יתנו" — אם הנתינה תהיה באֵש ובהתלהבות, שיש בהן מהתעוררות ה נ פ ש, אז תהיה כ ו פ ר נ פ ש, ולא נתינת מטבע סתם.

4.

זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל בשקל הקודש (ל׳, י"ג).

רבי חנוך הניך מאלכסנדר אמר: שקל רמז הוא אל הנשמה. שקל בגימטריה נפש. כל איש יהודי ניתנת לו מן השמים חצי נשמה („מחצית השקל"). ומוטל עליו להעלות את המחצית השניה על ידי עבודת השם

שעבר ללא תיקון, הוא צועק מנהמת לבו: וי, שאבדה נפשי.

רבי חנוך הניך מאלכסנדר השיב על התמיהה הנ"ל:

— מכניסת השבת ועד מוצאי השבת צריך האדם לזכור ולדעת, שבימי החול שיבואו, הוא כנפש אבודה.

ובשם רבי שמחה בונם מפשיסחא אמר:

— „כיון ששבת", כיון שישראל רק מתחיל לשבות, אובדת נפשו „וי" שלה.

10.

ויאמר אליהם אהרן פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנותיכם והביאו אלי (ל"ב, ב').

בעל „שם משמואל" אמר: הלב הוא הרצון והלב תלוי בכיס. אם כן, בכסף וזהב המקובצים תלויים רצונות הרבים. והיתה כוונת אהרן לקבץ זהב מכל קצוות ישראל ולעשותו חטיבה אחת, שתהיה אות וסימן לאחדות רצונות ישראל.

מעין זה שמענו וראינו מכתב הרב הקדוש רבי אהרן מטשרנוביל, שנתנו בידי שליחו לחזר בערי ישראל לקבץ ממון. וכך כתב: „לא ממון אני צריך, כי הכסף בביתי מצוי כאבנים. אלא, שאני צריך להעלות תפילות ישראל לאביהם שבשמים. ולדבר הזה נצרך לי כסף מקובץ מכל ישראל".

והיתה העצה העמוקה של אהרן הכהן, שהזהב יובא באש והאש תשאב ותוציא ממנו את ארס הנחש הקדמוני, ובעשן תכלה הרשעה, ויישאר אחרי ההיתוך גוש אחד, נקי וטהור. וכך יהיו ישראל קהלה קדושה ואגודה אחת, ואז ממילא לא יהיה לשטן שום מקום להכניס בהם טעות וכחות חיצוניים. אך אנשי הערב רב הכניסו בזהב כחות טומאה, ואהרן לא הרגיש בזה. כחות טומאה אלה היו מושכים לחיבור רע, וממנו יצא העגל.

11.

וידבר ד' אל משה לך רד כי שחת עמך (ל"ב, ז').

האדמו"ר מסוכאטשוב, בעל „אבני נזר", אמר: כל זמן שנפשם של ישראל היתה קשורה ודבוקה במשה רבינו, לא היו יכולים לבוא לידי שום טעות ושום קילקול. כי משה רבינו היה מאיר לתוך לבם. כשעלה משה למרום והיו הלוחות טפחיים ביד הקדוש ברוך הוא וטפחיים ביד משה, וטפחיים מפרישים בין יד ליד, כמובא במדרש, הגיע משה אל תכלית הדיבוק

בה. מה עשה? השקה את האנשים יין, ומתוך ששמחו הם בשמחת היין, שמח הוא בשמחת אביו.

זהו הטעם לעינוג הגוף בשבת: צריך לבסם את החומר ולגרש את עצבותו, שלא תעכב את מנוחת הנפש ואת שמחתה בדביקותה בהשם יתברך.

8.

רבי שלמה מקרלין שח פעם לפני קהל חסידיו שיחה זו:

— היתכן ליהודי, שיהיה עצוב בשבת?

— חס ושלום! כי צריך הוא לאמור אל עצמו: שבת, כל כך גדולה היא מעלתה, ואיך לא יגיע שמץ ממנה אלי?! ואחרית חכמה היא: מי שמתבייש מפני השבת בעולם הזה, סופו שהוא מתבייש גם בעולם הבא. כי שבת היא מעין עולם הבא.

בעולם הבא יש שנכנס אדם, ששמר את התורה בעולם הזה וקיים את המצוות, אלא שלא היה חש בהן תענוג והתלהבות. אומרים לו: היכנס לגן העדן. נכנס. אלא, אין הוא חש בו תענוג, כשם שלא היה חש בעולם הזה. אם טיפש הוא, הרי הוא מתכעס ושואל: מה רעש דעשו חכמינו וגדולינו כל הימים על דבר גן העדן? — מיד מטלטלים אותו טלטלה עצומה והוא טועם בה טעם כל מיני יסורים קשים. עד שהוא מגיע ובא אל צדיק ומבקש ממנו, שיעשה עמו טובה והסד במצוקתו. אחר כך הוא מתבונן ומתעמק בדבר ואומר אל נפשו: היתכן, גן עדן כל כך גדולה היא מעלתו, ואיך לא יגיע שמץ ממנו אלי? מסייע הקדוש ברוך הוא את ידיו, והוא זוכה לטעום שמץ ממנו.

אך, מי שמקיים את השבת בתענוג ובהתלהבות, חש גם בעולם הבא את התענוג וההתלהבות שבגן עדן. כי שבת היא גובלת של עולם הבא.

9.

שבת וינפש (ל"א, י"ז).
נשמה יתירה נותן הקדוש ברוך הוא באדם ערב שבת ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו שנאמר שבת וינפש, כיון ששבת וי אבדה נפש (ביצה ט"ז, ע"ב).

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר:

— אם כן למה נאמרה התיבה וינפש בכניסת השבת, ולא ביציאתה? בכניסת השבת מתעורר היהודי לתשובה, וכשהוא מתבונן אל השבוע

13.

רבי חנוך הניך מאלכסנדר כיוון בענין הנ"ל לדעתו של רבי לוי יצחק, אלא בסגנון אחר. הוא אמר:

הובטח לנו כאן, שענין מעשה העגל יהיה שמור וזכור לדורות ל ט ו ב ה. על הפסוק „וביום פקדי ופקדתי" כותב רש"י: „תמיד כשאפקוד עליהם עוונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העוון הזה עם שאר העוונות. ואין פורענות באה על ישראל, שאין בה קצת מפרעון עוון העגל". פירוש הדברים הוא: הקדוש ברוך הוא אומר: תמיד, בכל דור, אם יחטאו ישראל, — כאשרי יעשו תשובה, מיד אמחול להם; „אין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עוון העגל", — ומה בעגל, החטא הקשה והגדול, אמרתי להם: סלחתי, כל שכן בשאר חטאים, שאין בהם אלא „קצת מפרעון עוון העגל", שאסלח להם, כשיבקשו ממני מחילה. ה ב ט ח ת ה ש ם ה י א זאת, הכלולה בדברים „וביום פקדי ופקדתי", ל ט ו ב ה.

הרב הקדוש רבי זאב מסטריקוב, אחרי פטירת בעל חידושי הרי"ם, לא נסע אל הרבי מאלכסנדר. כששמע את דברי התורה הנ"ל תלש בשערותיו ואמר: וי, וי שנמנעתי מהסתפח בנחלת הרבי מאלכסנדר.

14.

ויחל משה את פני ד' אלוהיו (ל"ב, י"א).
מלמד, שעמד משה בתפילה לפני הקדוש
ברוך הוא עד שהחלהו (ברכות ל"ב, ע"א).

רבי ישראל בעל שם טוב אמרה אליו נשמתו: מה שזכית, שנתגלו לך דברים עליונים, לא מפני שלמדת הרבה גמרא ופוסקים, אלא בזכות תפילתך, שהיית מתפלל תמיד בכוונה גדולה. מכאן זכית למעלה עליונה.

והיה הבעש"ט ז"ל מזהיר על הזריזות והמהירות בעסק התפילה לאנשים כערכו, כדי שיינצלו מן המחשבות הזרות בשעת התפילה. ובשם גיסו רבי גרשון מקיטוב היה אומר משל זה: לדרך שהיתה עוברת יער גדול, מקום סתר לגזלנים ולסטים. שעה שנראה להם אדם היו יוצאים ממחבואיהם, גוזלים וחומסים ממנו כל אשר לו ומכים אותו מכות נאמנות. ומי שהיה מוכרח לילך דרך היער היה מהלך בהחבא ובמרוצה גדולה מאד, שלא יראו אותו הגזלנים ולא יספיקו לצאת ולבוא אליו ממסתריהם. פעם היו שני אנשים מהלכים בחבורה, ואחד מהם היה שתוי שיכור. כשהגיעו ליער התחיל הפיקח לילך במהירות גדולה מאד, ועבר את היער בשלום. חבדו השיכור שהלך לאט לאט, התנפלו עליו הלסטים, בזזו ממנו את כל

והחיבור בהשם יתברך. אז היה מרומם מישראל ולא היה לו שוב חיבור עמהם. אותה שעה יכול היה השטן להביאם לכלל טעות.

12.

סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם עגל מסכה — — ויאמר ד׳ אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא (ל״ב, ח׳־ט׳).

רבי לוי יצחק מברדיטשוב אמר:

— להלן כתוב: „וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם — — על אשר עשו את העגל" (ל״ב, ל״ד). היעלה על הדעת, שאבינו אב הרחמן, הסולח ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה, יכתוב בתורתו דבר קשה כזה, שיזכור לעולמים את חטא העגל, אפילו אחרי שעשו ישראל תשובה?

— אלא, כך הוא הענין. אדם שהוא חוטר מגזע נכבד וממשפחה מיוחסת, והוא הולך בדרך ישרה ועובד ד׳, אין בזה דבר פלא. התורה והמצוות חוזרות על אכסניא שלהן. מה שאין כן אדם ממשפחה בזויה ושפלה, והוא עושה הטוב בעיני ד׳ ואנשים. שבחו של זה גדול יותר, כי עזב את דרכי אבותיו ונטה אל הטוב. וכך ישראל קדושים, בני אברהם, יצחק ויעקב, כשקבלו את התורה במעמד הר סיני, לא היה הדבר לנס, כי קדושת אבות היתה סימן לבנים. אך, כשהעיזו פניהם כנגד יוצרם ועשו את העגל ונתגלה בהם שורש רע שלא תוקן, ואחר כך עשו תשובה, — אז גדלה בעיני ד׳ מעלתם בקבלת התורה. כי במעשה העגל נתברר, שהטוב שעשו במעמד הר סיני לא היה מוטבע בטבעם מקדושת אבותיהם בלבד, אלא הם עצמם מתוך בחירה בחרו ברע. אף על פי כן התגברו שוב על יצרם ועשו תשובה על העגל והם קודש לד׳.

אם כן, האמת היא, שאחרי שעשו ישראל תשובה שכח ד׳ לגמרי את חטא העגל. כדברי חכמינו ז״ל (ברכות ל״ב ע״ב): „גם אלה תשכחנה", זה מעשה עגל, „ואנכי לא אשכחך", זה מעשה סיני. אלא, בשעה שד׳ זוכר מעשה סיני, יזכור גם את קשיות ערפם של ישראל, שהביאתם למעשה העגל, כדי ל ה ג ד י ל א ת ז כ ו ת ם במעמד הר סיני.

זה שאמר השם: „וביום פקדי", כשאזכור את ישראל, כדי להיטיב להם, „ופקדתי עליהם חטאתם" וכח הרע שהיה בקרבם, — ואז תגדל זכותם, שסרו מהרע ונטו אל הטוב לשמור מצוותי כל הימים. אם כן, פקידת מעשה העגל היא להזכרת זכותם וטובתם של ישראל.

הדברות גם על לוחות הלב של ישראל („כתבם על לוח לבך"), — לעולמים. זהו באמת מכתב אלהים.

16.

קול ענות אנכי שומע (ל"ב, י"ח).

רבי ברוך ממז'יבוז' ביאר את הדברים: שומע אני את קול העינוי, שמענים את „אנכי ד' אלקיך".

17.

מחני נא מספרך אשר כתבת (ל"ב, ל"ב).

כשנתפשטה ההתנגדות לרבי שמחה בונם מפשיסחא ולדרכיו בחסידות, היו מרננים אחריו גם על שהותו בדנציג בעסקי מסחר, לפני שהיה ממשיך עדה. באותו זמן מסר הרב הקדוש רבי מאיר מאפטא, בעל „אור לשמים", את דברי התנגדותו לרבי שמחה בונם על ידי אחד מחסידי פשיסחא, ואמר לו בזו הלשון:

— אומרים על רבי שמחה בונם שהוא בעל מוחין ומדריגות. אלא, תאמר לרבך בשמי, שאני מתפלל ומבקש מאת השם יתברך בקשה אחת בלשון שהשתמש בו משה רבנו: מחני נא מספרך". היינו: „מחני נא", תן נא לי מוחין והשגות גבוהות, אבל „מספרך אשר כתבת", — שההשגות והמדריגות והמוחין יבואו לי מלימוד התורה, ולא ממסחרים ותיאטראות בדנציג.

השליח עשה שליחותו ומסר לרבי שמחה בונם את הדברים כהווייתם. ענה רבי שמחה בונם ואמר:

— האמת אינם כדברים הנ"ל. החכם מכל אדם אמר: „טוב לשמוע גערת חכם מאיש שומע שיר כסילים" (קהלת ז', ד'). הלשון נראית מוקשה. כי צריך היה לומר: טוב לשמוע גערת חכם משמוע שיר כסילים. אך, הכוונה היא: טוב לשמוע גערת חכם מפיו של איש, ששומע שיר כסילים, ואף על פי כן אין שירי הכסילים פוגמים בו.

18.

בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאבי השרת וקשרו לכל אחד ואחד מישראל שני כתרים. וכשחטאו ישראל ירדו מאה ועשרים רבוא מלאבי חבלה ופירקום, שנאמר: (כי תשא ל"ג, ו') „ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב" (שבת פ"ח).

רב שמחה בונם מפשיסחא אמר: בשעת קבלת התורה ניתנה מתנה לבני ישראל: שיהיה השם עונה להם גם טרם שיתפללו אליו, בחינת „והיה

אשר היה לו, הכוהו ופצעוהו. לאחר זמן פגע זה בזה וסיפרו באותו מאורע. היה הפיקח מתמה על חברו ושואל: איך ניצלת מידי הרוצחים, שלא היכו אותך נפש?! — הנמשל מובן.

המגיד הגדול ממזריטש היה אומר: יש צדיקים גמורים בעולם, שאינם יכולים לפעול כלום בתפילתם, מחמת שיפלותם בעיני עצמם. אין הם מאמינים, שישמע ד׳ את תפילתם, על כן אינם נענים. אלא, אדם צריך להאמין, שהשם יתברך שומע תפילות כל פה.

רבי אלימלך מליז׳נסק אמר על רבי יחיאל־מיכל מזלוטשוב: כשהוא לובש את המלבוש המיוחד לתפילה ומחבר הקרסים של לבושו, ממשיך הוא למעלה שפע לשמונים אלף כיתות מלאכים, ותפילתו היא חיותם.

רבי יצחק מנשכיז סיפר, כי תלמידי רבי יחיאל מיכל מזלוטשוב שאלוהו:

— מה טעם, שרבנו מאחר בתפילתו אחרי שעת התפילה של כל ישראל?

השיבם:

— מצאנו בשבט דן, שהיה נוסע באחרונה והיה המאסף לכל המחנות, היינו היה מגביה כל האבידות שנאבדו לנוסעים לפניו. והפירוש הוא, שהיו מעלים כל התפילות של ישראל, שהיו בלא דחילו ורחימו. כן גם תפילתי היא כמאסף לתפילות שמתפללים בני ישראל בלי כוונה הראויה, והן בבחינת אבידות, הנני מאספן ומחזירן לבעליהן, היינו לשרשן.

וסיים רבי יצחק ואמר:

— המגיד הקדוש מזלוטשוב כחו היה יפה לומר כן. אך אנו מה נענה? אלא, העתרתי לד׳ ונעתר לי, שמותר יהיה לי לאחר זמן התפילה, מחמת חלישות הגוף.

רבי יעקב מראדזימין אמר: רבי שמעון בן יוחאי התפלל כאדם הראשון קודם החטא, האר״י ז״ל תפלתו היתה כתפילת רבי שמעון בן יוחאי, הבעש״ט ז״ל התפלל כמו האר״י, היהודי הקדוש התפלל כמו הבעש״ט. ובעל חידושי הרי״ם תפלתו בשבת ביום היתה כתפלת היהודי הקדוש.

15.

והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים (ל״ב, ט״ז).

בעל שפת אמת״ אמר:

ביחד עם כתיבת עשרת הדברות על לוחות האבן נחקקו עשרת

— משה רבינו ביקש מאת ד', שימחול לבני ישראל את חטא העגל במחילה גמורה. השם ענה לו: „וביום פקדי ופקדתי" — לא הסכים, כביכול, לסלוח להם לחלוטין.

לפני פטירתו של צדיק מתלקטים כל האורות, שהדליק במשך ימי חייו במצוותיו ובתודתו („כי נר מצוה ואור תורה"). אור מקובץ זה מאיר ומגיע למרומי מעלה, ואותה שעה שעת רצון היא לצדיק, שתימלאנה בקשותיו מאת השם. התחנן משה: „הראני נא את כבודך" — רצה למסור את נפשו בשביל בני ישראל: להסתלק מן העולם הזה, כדי שתימלא בקשתו לפני פטירתו על סליחת חטאם של ישראל לחלוטין.

השיבו הקדוש ברוך הוא: „לא יראני האדם" — לא אמלא את רצונך לראותני ולמות לשם כפרת ישראל; „וחי", — אלא תחיה ותנהיג אותם. מנהיג ישראל צריך להפקיר עצמו בשבילם כל ימי חייו על האדמה.

21.

וראית את אחורי (ל"ג, כ"ג).
רש"י: הראה לו קשר של תפלין.

בעל „אבני נזר" אמר: תפלין לשון פלל, היינו: מחשבה, כענין, „ראות פניך לא פללתי". קשר של תפלין הוא קישור המחשבה בהקדוש ברוך הוא בלי הפסק. זהו: תפלין אסורים בהיסח הדעת. על כן, משה רבינו, שהיה דבק דביקות תמידית בהשם יתברך, בחינת קשר של קיימא, זכה לראות קשר של תפלין של מעלה.

והטעם, ששבת לאו זמן תפלין הוא, כי שבת הוא כנגד משה רבינו, כאמור „ישמח משה במתנת חלקו". מדריגת משה רבינו היא התקשרות בד' בלי אמצעי. כמו שאמר: „אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה" (ל"ג, ט"ו). — משה רבינו לא נתרצה בשליח, על כן הוא גבוה ממצוות מעשיות, היינו תפלין, המורים על התקשרות באמצעות המעשה. לכן, בשבת אין צריך לאמצעי.

22.

ויאמר ד' אל משה פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים וכתבת על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת (ל"ד, א').
אלהי מסכה לא תעשה לך (ל"ד, י"ז).

בעל „הדגל" אמר: כל בר ישראל יש לו שורש ואות בתורה, וכשהוא חוטא, פוגם הוא באותה אות בתורה, שאחיזתו בה, ומחשיך אותה. חוזר

טרם קראו ואני אענה" (ישעיהו ס"ה, כ"ד). זהו עדי הכתרים, שקשרו מלאכי השרת לכל אחד מישראל. כשחטאו ישראל בעגל הוסר מעליהם העדי הזה, וכל אחד ואחד מישראל זקוק לתפלה בפה ובלב, ולא בלב בלבד. זו כוונת הכתוב: „ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך" (ל"ג, ה'), — משהוסר עדיך מעליך, בחטא העגל, לא אעשה את צרכיך, כל זמן שלא אדעם מתוך תפילותיך.

אכן, בשעה שמחזיר משה רבינו לבני ישראל את עדיים, הם חוזרים אל בחינתם הנעלה שלאחר מעמד הר סיני. זה מרומז בתפילת שחרית לשבת: „ישמח משה במתנת חלקו — בעמדו לפניך על הר סיני". מתנה היא זאת מאת משה. על כן אמרו חכמינו ז"ל: „בשבת לא ישאל אדם צרכיו", — —אין צורך בשאילת הצרכים, כי יהיה נענה ממילא. התכוון לכך גם רבי יהושע בן לוי במאמרו: „כל המענג את השבת נותנים לו משאלות לבו" (שבת קי"ח ע"ב), כלומר: ניתנות לו גם המשאלות הטמונות בלבו, שלא פורשו בתפילה.

19.

ויאמר פני ילכו והניחותי לך (ל"ג, י"ד).

רבי מרדכי יוסף מאיז'ביצא אמר: יש לבושים להשם יתברך המראים את מידת קנאתו. בעת שהשם יתברך הוא במידה זו, אז הצדיק, שהוא עמוד הדור, גם הוא באותה מידה. כי אף הצדיק הוא לבוש להשם יתברך. כך היה פנחס בדורו: „בקנאו את קנאתי". אותה שעה נראה הצדיק במקטרג על ישראל. כמו אליהו, שאמר: „קנא קנאתי לד' אלוהי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל" (מ"א, י"ט, י').

וכאשר יסיר השם מעליו את הלבוש הזה ויתנהג במידת טובו ורחמיו, יראו וידעו הצדיקים, כי בעומק מחשבתו, כביכול, לא נמצא בשום זמן בשום כעס, ח"ו. אז יהיה גם לב הצדיקים שלום ורחמים על ישראל.

והנה השיב הקדוש ברוך הוא למשה: „פני ילכו", בעת שילך ממני הלבוש, הנראה כפנים של זעם, „והניחותי לך", יהיו ישראל בנחת.

20.

הראני נא את כבודך (ל"ג, י"ח).

בעל חידושי הרי"ם אמר:

— משה רבינו, שהתורה מעידה עליו „כי בכל ביתי נאמן הוא", האם לא ידע שמן הנמנע לראות כבוד אלוהים ולחיות; האם לא הבין, שעל בקשתו „הראני נא את כבודך", תהיה תשובת השם „כי לא יראני האדם וחי?"

26.

ויירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו (ל"ד, ל').

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר: פשוטי העם יכולים במחשבותיהם לפגום פגימות בצדיק ובעולמו. חכמינו ז"ל מצאו תיקון לזה במאמרם: ויהא מורא רבך כמורא שמים (אבות פ"ד, י"ב) — מחמת היראה נבדלים פשוטי העם ממנו ועומדים קצת מרחוק. כאשר ראו, כי קרן עור פניו של משה, „וייראו מגשת אליו".

27.

ובבוא משה לפני ד' לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יצוה (ל"ד, ל"ד).

בעל „תפארת שלמה" אמר: משה רבינו, שהתורה מעידה עליו, שהיה עניו מאד, אף על פי כן, כשבא להתפלל לטובת בני ישראל הסיר את המסוה, היינו הבושה: לא התבייש להתפלל על פרנסה והשפעות טובות לכלל ישראל. זהו „ויצא ודבר אל בני ישראל", בכח תפילתו ירדו עליהם השפעות טובות.

האיש בתשובה, חוזרת האות לאיתנה הראשון, לשוב ולהאיר באורה של תורה.

כשחטאו ישראל בעגל כבה אורן של כל האותיות והתיבות אשר בלוחות, ונמשך פגם החטא גם על משה רבינו. אמר הקדוש ברוך הוא למשה: „לך רד כי שחת עמך", עליך לבנות בנין חדש ולתקן אשר קלקלת („אשר שברת"), ואני, כביכול, אכתוב את האותיות והתיבות כתיבה חדשה, כאשר היו מקודם. דוק „פסל לך" — לך עצמך, היינו האותיות יאירו בך כלפני החטא.

23.

ארך אפים ורב חסד ואמת (ל"ד, ו').

רבי דוד מטאלנא אמר: מידת אמת כוללת ראש, תוך וסוף, ונרמזו באותיות אמ"ת. אלף רומזת לאלופו של עולם: שיאמין האדם אמונה שלימה באלופו של עולם, שברא ברצונו הפשוט את כל העולמות, והוא קדמונם. תיו רומזת על תמותה ועל תחיה, שהן סוף כל הדרגות בעולם התמורות.

ועיקר ההתחזקות באלופו של עולם באה על ידי בחינת מלכות, הנרמזת באות מם: מם פתוחה — מלכות עילאה; מם סתומה — מלכות תתאה. מלכות עילאה היא המלכות, שהאדם ממליך את הקדוש ברוך הוא, כביכול, על כל העולמות והנבראים. מלכות תתאה היא בחינת „ומלכותו בכל משלה", — אפילו בקליפות. כי תיתכן להיות, חס ושלום, גם בחינת „רגליה יורדות מות", — אף שם „מלכותו בכל משלה".

24.

רבי מנחם מנדל מקוצק פירש: אל תעשה לך אלהים, שהוא בחינת מסכה, דפוסין קבועים.

25.

ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות בחריש ובקציר תשבות (ל"ד, כ"א).

רבי ישראל בעל שם טוב אמר: חרש, ראשי תבות: חמשי, רביעי, ששי, — הם שלשת הימים שלפני השבת, כמאמרם (פסחים ק"ו ע"א): ארבעה וחמשא ומעלי יומא, קמי שבתא. באותם הימים צריך האדם להכין את עצמו הכנה רבה לקבל עליו אור קדושת השבת, בבחינת חרישה, שהיא הכנה לקליטת הזרע. שבת עצמה היא הזריעה והצמיחה. שלושת הימים שאחרי השבת נקראים קציר, בהם קוצר האדם, היינו מקבל כל ההשפעות מהשבת.

רבי פנחס עמד בבישול הדגים לכבוד שבת. כשנתן להם שלום, פתח ואמר להם: „כה אמר ד׳ לסריסים״, — שאין מרגישים עוד טעם שבת, — „אשר ישמרו את שבתותי״, — כאשר רק יטעמו טעם שבת, — „ובחרו באשר חפצתי״ (ישעיה נ״ו, ד׳).

רבי מנחם מנדל מקוצק התדיס פעם, בשבת, כנגד אנשי שלומו וזרק בהם דברי מרה אלה:

אינני יודע, מה הם רוצים ממני. בכל ימות החול עושה כל אחד ואחד מהם מה שלבו חפץ. וכשבאה שבת קודש הרי הוא לובש איצטלא של משי שחור, חוגר אבנט שחור, חובש מצנפת של שיער שחור, מסלסל „לכה דודי״ בניגון, והנה הוא חושב שהוא לשבת מלכתא והיא לו. ואני אומר: כמעשהו בחול, כך מעשהו בשבת.

ובעל חידושי הרי״ם, כשחזר פעם על הדברים הנ״ל של רבו, הוסיף: „אש לפניו תלך ותלהט סביב צריו״ (תהלים צ״ז, ג׳) — אדם, שמתהלך ל פ נ י השבת, בימי החול, באש של התלהבות, המלהטת ואוכלת את כל הכיעור („צריו״) סביבו, הנה אחר כך „האירו ברקיו תבל״, — מאירה השבת אל תוך נפשו ולבו כברקים. ושוב: כשאדם מתקרב ובא אל השבת מתוך בושה, ואומר נכלם ודך: מה אני ומה חיי לגבי שבת מלכתא, מה חיתון וקירבה יש בינינו, — הרי היא קולטת אותו ואת בושתו.

*

רבי אברהם מפאריסוב אמר בענין זה:

כשבאה שבת ויהודי עושה חשבון נפש לימי השבוע שעברו, ורואה שאין עניניו כשורה, — אף על פי כן אל יפול רוחו עליו. אלא, יאמר: מאי דהוה — הוה, אבל מכאן ולהבא אקבל עלי עול עבודת הבורא. וכך אנו אומרים בזמירות לשבת: „שישו ושמחו כמקבלי מתן נחליאל״. משולה שבת לקבלת התורה. לפני מתן תורה היו בני ישראל במדריגה הנמוכה ביותר, אף על פי כן אמרו: מאי דהוה — הוה, אבל מכאן ולהבא נקבל עלינו עול מלכות שמים. כך כשבאה שבת צריך כל יהודי לקבל על עצמו עול חובות ומצוות לימים יבואו ולתת שמחה וששון בלבו, — „שישו ושמחו כמקבלי מתן נחליאל״.

*

רבי חנוך הניך מאלכסנדר ביאר את הדברים, שיסד האר״י ז״ל בזמירות של שבת: „רשימין וסתימין בגו כל עלמין ברם עתיק יומין הלא בטיש בטישן״. קדושת השבת מחמת רוממותה היא סתומה ונעלמת אפילו

ויקהל

1.

ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אליהם אלה הדברים אשר צוה ד' לעשות אותם. ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קודש שבת שבתון לד' (ל"ה, א'-ב').

רבי מרדכי יוסף מאיז'ביצא אמר: בבנין המשכן נתחברו כל ישראל בלבם, בלי שום התגאות אחד על חברו. בתחילה עשו כל חכמי לב במלאכת המשכן, כל אחד את חלק עבודתו, והיה נראה לכל אחד, שעשה מלאכה נפלאה מאד. אחר כך כאשר ראו כל החיבור שנתחברו כל חלקי העבודה וכל הקרשים והאדנים והיריעות והלולאות, שכולם מקבילים „אחת אל אחת" (ל"ו, י"ב—י"ג), כאילו עשאם אדם אחד, — הכירו שכל אחד מהם שייך לחברו. אז הבינו, שכל מה שעשו לא היה בשכלם, אלא השם יתברך סייע ידי כל העושה במשכן, שיצטרפו אחרי כן לשלימות צורת הבנין, „ויהיה המשכן אחד" (שם). על כן, אף עושה הארון לא יכול היה להתגאות על עושה יתדות החצר.

שבת הוא התוך והתוכן של כל המצוות, שנמצאת בהן כוונה לשם שמים. כוונה זו נקראת שבת. מלאכת המשכן כוונתה היתה לכבוד שמים, כדי שתשרה שכינה בישראל. ובנקודה זו נתחברו לבבותיהם של כל ישראל. כי השכינה לא היתה שורה במשכן אילו היתה חסרה בו אף יתד אחת. זהו: „ויקהל משה את כל עדת בני ישראל". לכן נאמרה פרשת שבת אצל מלאכת המשכן, כי עיקר התחברות ישראל היתה ממצות שבת.

2.

ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קודש שבת שבתון לד' כל העושה בו מלאכה יומת (ל"ה, ב').

האחים הקדושים רבי שמואל שמלקא מניקלשבורג ורבי פנחס מפרנקפורט, בעל ההפלאה, עלה בדעתם לבוא לשבת אל רבי פנחס מקוריץ, כי רצו לטעום טעם שבת בביתו. הגיעו בערב שבת, בעת שהרב הקדוש

וכשנודעה לרבי שמחה בונם מחשבת מתנגדיו, שלח לאוסטילא חמשה מתלמידיו: גדול בתורה, חסיד, חכם, „נגיד" ובעל לשון. מאתיים צדיקים באיצטלאות של משי לבן נאספו ובאו אל החתונה, היא הידועה בשם „החתונה הגדולה באוסטילא".

מתנגדי פשיסחא עוררו קיטרוג עצום על דרכי רבי שמחה בונם. כל הלילה סער הויכוח בין הצדיקים המתנגדים לדרך החסידות של רבי שמחה בונם ובין תלמידיו. וכשנתגלה עוצם גדולתם של תלמידי פשיסחא בתורה ובחסידות, קם הרב מאפטא להגיד דברי תורה.

„וביום השביעי יהיה לכם קודש"; ובתפילת שחרית לשבת אנו אומרים: „ויום השביעי משבח ואומר מזמור שיר ליום השבת, לפיכך יפארו ויברכו כל יצוריו". בתחילת הבריאה לא היה בכחה של שום בריה ושום יצור בעולם להתחיל לשבח ולהודות לד', עד ששבת קודש בעצמה התחילה בדבר. לאחר שיום השביעי עצמו פתח במזמור שיר, יכולים היו כל ברואי עולם לשבח ולהלל את ד', „יפארו ויברכו כל יצוריו".

ואחר כך אמר הרב מאפטא: ר' יצחק מאיר, מתלמידי פשיסחא, שנשלח כגדול בתורה, הנהו מעין בחינת יום השביעי, שהוא כולו קודש. ועמד ותחב את ידו לתוך אבנטו של ר' יצחק מאיר לרקוד עמו ריקוד של שמחה.

4.

שבת שבתון לד' (ל"ה, ב').

רבי מרדכי מטשרנוביל אמר: „באה שבת באה מנוחה", — כי בחינת המנוחה היא השלימות, היא התכלית, שאדם מגיע אליה לאחר טרדות ויגיעות. וההיפך: בחינת חסרון היא דבר הטעון עשייה. על כן הדברים שחסרים תמיד לאדם, כגון ממון או כבוד, הם בחינת ששת ימי המעשה, ולא בבחינת שבת, שהיא מורה על השלימות.

5.

כל העושה בו מלאכה יומת (ל"ה, ב').

בעל „אבני נזר" אמר:

— שבת, שהיא כולה חיים ואהבה ורצון, איך יתכן שבגללה תצמח מיתה לאדם, „כל העושה בו מלאכה יומת"?

— הכחות החיצוניים מתפרצים ומתאווים לשכון במקום, שנתרוקנה ממנו קדושה. כך מובא בספר הזוהר בענין טומאת מת: בהסתלקות הנשמה

בעולמות העליונים; רק רישום קל של קדושתה ניכר בהם. ובדין היה, שבעולם הזה לא יהיה ממנו ולא כלום. אלא, עתיק יומין בחסדו בטש בו ברישום זה והשפילו למטה, למען יקבלו גם התחתונים צד־מה מקדושת השבת.

*

בעל „שם משמואל" אמר:

שבת אין בו מעשה, ומכל מקום הוא מקור הברכה לששת ימי המעשה.

— והלא כתוב „וברכך ד' אלהיך בכל אשר תעשה" (דברים ט"ו, י"ח)? ובספרי נאמר: יכול אפילו יושב בטל, תלמוד לומר ב„כל אשר תעשה", משמע, שצריך מעשה, שיהיה כלי לברכה, שתבוא בו.

— אלא, ההנאה והעונג, שהאדם מקבל מקדושת השבת, חשובים מעשה. וכך הגיד אבי אדמו"ר ז"ל בפירוש הדברים „לעשות את השבת לדורותם".

3.

וביום השביעי יהיה לכם קדש (ל"ה, ב').

שיטתו של רבי שמחה בונם מפשיסחא בחסידות עוררה התנגדות עצומה בקרב הצדיקים שבדורו. בעקבות ההתנגדות באה רוח איבה בין החסידים. מורגל היה בפי חסידי קוז'ניץ, שצריך לברך בכל יום: „ברוך, שלא עשני חסיד פשיסחא". וככל שגברו ההתנגדות והאיבה לחסידות הפשיסחאית, כן גברה גם קנאת האברכים המופלגים שבין תלמידי רבי שמחה בונם לתורת רבם. הללו לא נרתעו אחור בפני אבני הנגף ורוח השנאה, שנזרעו סביבם, והרימו קול גדול: „מי לד' אלינו! כי בפשיסחא מקור האמת ומעגלי הצדק של חסידות הבעש"ט ותלמידיו זצ"ל, וכל הפורש מדרך זאת, כפורש מן החיים הנצחיים". עם כל חריפותם ותקיפותם חששו תלמידי פשיסחא, שלא יעוררו מתנגדיהם את הקפדתו של זקן צדיקי הדור, האי סבא קדישא, רבי אברהם השיל מאפטא, שגם רבי שמחה בונם נהג בו כבוד גדול ומורא־רב, והיה חרד לשמו ולזכרו.

בעת ההיא הכינו עצמם הצדיקים בפולין, רוסיה ומדינות קיר"ה לבוא לחתונה בעיירה אוסטילא, לכבוד רבי אברהם יהושע השיל מאפטא, זקנו של החתן, ולכבוד רבי מרדכי מנישכיז, זקנה של הכלה. חשבו מתנגדי פשיסחא ומצאו, כי בחתונה זאת, שיהיה בה כינוס גדול של צדיקים, תהיה שעת כושר לעורר ויכוח גדול כלפי פשיסחא, להכריעה ולהכחידה בהסכמת הצדיקים הנאספים.

ענה הרב מאפטא:

— כל זמן שמלאכת הבנין נעשית ואין עוד די כסף לגמור את בית הכנסת, אין לחשוש למיעוט נדרים ונדבות. במלאכת המשכן, כשבאו אל משה ואמרו לו: „מַרבים העם להביא מדי העבודה למלאכה", ציווה משה להעביר קול במחנה: „איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש", ואחרי זה „ויכלא העם מהביא". והרי יכול היה משה להכריז בפשטות: אַל תוסיפו להביא נדבותיכם. אלא, כל זמן שמַכים בקורנס במלאכת הקודש, גוברות התשוקה וההתלהבות בלבות בני ישראל, ושום הכרזה להפסקת התרומות לא היתה מועילה. רק כאשר פסקו להכות בקורנס („אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש"), כבו הניצוצות בלבבות, „ויכלא העם מהביא".

8.

בעל חידושי הרי"ם אמר:

„מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב" (שיר ז׳, ב׳), — נדיבות הרצון צריכה גם מנעול ושמירה, שהרצון ואהבה לא יתפשטו החוצה, לתחומים אחרים. אהבה צריכה שמירה יתרה. זו גם כוונת המשנה: משמיעין על השקלים ועל הכלאים (שקלים א׳, א׳). כלאים, — עירוב מין בשאינו מינו. צריך לשמור על כך, שלא יתערבו רצונות חיצוניים לתוך רצון הנדבה („על השקלים"). ועוד הוראה לשורש כלא (כלאים) — עצור. „ויכלא העם מהביא", עצר העם את נדיבותו, שלא תתפשט מחוץ לתחום.

זה שאמרה התורה: „העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט" (שמות ל׳, ט"ו), — שתי בחינות היו באותה התנדבות. עשיר בעל נדיבות צריך היה לעצור בה ולצמצמה, ברצון המקום. והעני חייב היה להרבות את נדיבותו למעלה מיכלתו.

9.

רבי שלום מבלז אמר: משה רבינו הכריז רק שלא יעשו עוד מלאכה, והעם הפסיק את הבאת התרומות והנדבות. למה כן? כי על ידי המלאכה שעשו בציווי השם, באו להם בשעת עשיית המלאכה חשק והתלהבות להוסיף ולהביא נדבות. אך משהכריז משה, שלא יעשו עוד מלאכה, ופסקה המצווה בעשיית המלאכה, מיד פסקו מהם החשק וההתלהבות, — ממילא „ויכלא העם מהביא".

הקדושה מגוף האדם, שורה במקומה כח חיצוני, שהוא בחינת זה לעומת זה. וכן גם בחילול שבת. על ידי החילול מסתלקת קדושת השבת, שהיא כולה חיים, ובמקומה באים כחות חיצוניים, שהם היפך החיים, והללו מביאים על המחלל את המיתה.

6.

וימלא אותו רוח אלוהים (ל"ה, ל"א).

שמות רבה, מ"ח: כל מי שנתעסק במלאכת המשכן נתן בו הקב"ה חכמה ובינה ודעת שנאמר ויעשו כל חכם לב. ולא בבני אדם, אלא אפילו בבהמה ובחיה שנאמר חכמה ותבונה בהמה — בהמה כתיב, שניתנה חכמה באדם ובבהמה.

בעל חידושי הרי"ם אמר: מה ענין בהמה אצל מלאכת המשכן? אלא, גם ענייי הדעת, שהם בחינת בהמה, לאחר שהיו עוסקים במלאכת המשכן, נתן הקדוש ברוך הוא חכמה בלבם.

ובעתים הללו חסידים נקראים עוסקים במלאכת המשכן. אלא, בתנאי שיעבדו בהתנדבות הלב, שינדבו את עצמם ואת כל חייהם, ושרצונם יהיה טהור באמת באמונה. „במה יזכה נער את ארחו לשמור כדבריך (תהלים קי"ט, ט') — כל נער, לפי דרכו, שדוחה מחשבות זרות וכוונתו טהורה בלי שום פניות ורצונו רק „לשמור כדבריך", — „יזכה את ארחו". והאור יבוא ממילא.

7.

ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמור איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש ויכלא העם מהביא (ל"ו, ו').

רבי אברהם יהושע השיל מאפטא בא לעיר־ישן, כדי לעזור לבני הקהלה להקים בנין בית הכנסת הגדול. העמידו לו שולחן וכסא במקום הבנין והודיעו לאנשי העיר, ש„האוהב ישראל", יושב שם כדי לקבל נדרים ונדבות לבנין הבית. מיד אחר תפלת שחרית מהרו אנשים בהתעוררות גדולה והביאו תרומותיהם בכבוד גדול. אחרי כמה שעות הלך הרב הקדוש לנוח מעט מחמת חולשה והושיב במקומו את בנו רבי יצחק־מאיר.

כשחזר הרב הקדוש אמר לו בנו:

— שעות שאבי מורי ישב כאן הביאו אנשים את נדבותיהם בשפע, משהלך נתמעטו הבאים.

12.

ויהיו הכרובים פורשי כנפים למעלה סוככים בכנפיהם על הכפורת ופניהם איש אל אחיו (ל״ז, ט׳).

בעל „תפארת שלמה״ אמר: כל זמן שאדם משגיח לעצמו ולטובתו בלבד, רחוק הוא מאד, שתפלתו תועלה למעלה לרצון. אך כשאדם מעורר בתפלתו רחמים על חברו, אזי תפלה זו מעוררת רצון למעלה. ואנו אומרים בקדושה של מוסף לשבת: „משרתיו שואלים זה לזה״. הצדיקים האמתיים, משרתי ד׳, עובדים אותו שלא על מנת לקבל פרס לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. כי מי שמתכוון לעולם הבא עובד גם כן את עצמו. צדיקים אלה „שואלים״, מלשון שואל אדם צרכיו בשומע תפלה (ברכות ל״א ע״א) — „זה לזה״, מתפללים הם באהבת ריעים ומעוררים רחמים על חברם ורוצים לראות בטובתו. ועל זה נאמר להלן: „ממקומו הוא יפן ברחמיו״. וכך היתה גם מידתו של דוד, שאמר: נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו (תהלים ד׳, ח׳).

ודבר זה שייך לא רק בענינים גשמיים. גם בתורה ובתפלה צריכה להיות מגמת חפצו של אדם: לראות במעלת חברו. זהו: „ויהיו הכרובים פורשי כנפים למעלה״, רומז למעלת התפלה, על דרך ובפרשכם כפיכם (ישעיהו א׳, ט״ו) — „סוככים בכנפיהם״, עליהם להגן בתפלתם ולעורר רחמים, „ופניהם איש אל אחיו״, כשהם דורשים את טובת אחיהם.

וזהו שנאמר למעלה: „מקבילות הלולאות אחת אל אחת״ — „ויחבר את היריעות אחת אל אחת בקרסים ויהי המשכן אחד״ (ל״ו, י״ב—י״ג), — האחדות הכוללת כל אחד ואחד מישראל מעוררת יחוד גם למעלה, „ויהי המשכן אחד״, ותשכון גם בתוכנו אחדות הבורא.

13.

וביום השביעי יהיה לכם קדש (ל״ה, ב׳).

בעל חידושי הרי״ם אמר: על יום טוב אמר ר׳ יהושע: חלקהו, חציו לד׳ וחציו לכם (ביצה ט״ו ע״ב). אבל, בשבת גם חלק „לכם״ צריך להיות קודש, שבת אינה נחלקת חצי על חצי, אלא כולה לד׳, — „וביום השביעי יהיה לכם קדש״.

10.

והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה והותר (ל"ו, ז').

שמות רבה, נ"א: נכנס משה אצל בצלאל ראה שהותיר מן המשכן, אמר לפני הקדוש ברוך הוא: רבון העולם, עשינו את מלאכת המשכן והותרנו, מה נעשה בנותר? — אמר לו: לך ועשה בהם משכן לעדות.

רבי שמחה בונם מפשיסחא אמר: לפעמים אחרי שירה וזמרה משתיירים בפנימיות לבו של האדם געגועים ודביקות וחשק להוסיף לשיר ולזמר בלי הפסק. זהו: „הבוחר בשירי זמרה", היינו: בשיירי זמרה", — שיריים אלה של התעוררות וחשקות לזמרה, הקדוש ברוך הוא מחבב ביותר ובוחר בהם.

יש בני אדם, שלאחר שהתנדבו סכומי כסף לטובת איזה דבר טוב וחשוב עדיין לבם הומה להוסיף ולנדב עוד. אלא, שנתמלא כבר הצורך. התעוררות זו שנשתיירה בלבות האנשים, שבאה מתוך רצון טהור, חביבה לפני הקדוש ברוך הוא יותר מעצם הכסף שנדבו.

כך היה במעשה המשכן. אחרי רוב התרומות שנדבו בני ישראל בזהב ובכסף וכולי, עדיין „מרבים העם להביא מדי העבודה למלאכה" (ל"ו, ה'). שאל משה את הקדוש ברוך הוא: „מה נעשה בנותר? — אמר לו: „לך ועשה בהם משכן לעדות", ב ה ם דוקא. הדביקות שנשתיירה בלבבות אחרי ההתנדבות היא עיקר מעשה המשכן: ע ד ו ת היא לישראל, שהשכינה שרויה בתוכם בלי הפסק.

11.

ויצפהו זהב טהור מבית ומחוץ (ל"ז, ב').

רבי חיים חייקא מאמדור אמר: משה היה מקושר בהקדוש ברוך הוא כל כך עד שהיה בטל במציאותו בפני גדולת הבורא ולא ראה את עצמו כלל. זהב טהור הוא בחינת היראה. אדם שכחותיו הפנימיים רואים תמיד את גדולת הבורא, היראה חופפת עליו. יראה אותיות ראיה: אין יראה אלא מפני מי שרואים אותו.

על כן עשה משה את הארון לפי דוגמת עצמו: כיסה את הארון של עץ, הוא הגוף, בזהב טהור, היינו יראה, מבית ומחוץ.

פקודי

1.

אלה פקודי המשכן משכן העדות אשר פֻּקד על פי משה (ל"ח, כ"א).

בעל „התולדות" אמר: גלות מצרים סיבתה היתה, שבני ישראל לא ידעו את חסרונם, כי נסתלקה מהם הדעת. על כן היו בגלות אצל פרעה, בחינת העורף, שהוא מקום השיכחה. וכן אמר פרעה: לא ידעתי את ד', — היפך הדעת. וכך, מן הגלות הרוחנית נמשכה ובאה הגלות הגשמית של ישראל.

עד שנתגלה משה בעולם, שהוא בחינת הדעת, — אז „וימת פרעה מלך מצרים", נסתלקה השיכחה ובאה הדעת; אותה שעה ידעו והכירו בני ישראל את חסרונם, לכן „ויאנחו בני ישראל מן העבודה", הרגישו שחסרה להם עבודת השם. וכשהאירה עליהם הדעת וידעו חסרונם ועשו תשובה לתקן חסרונם, נתקרב זמן גאולתם משתי הגלויות, הרוחנית והגשמית.

וכשם שגלות מצרים היתה בגלל חסרון הדעת, כך גם הגלות האחרונה. על כן נאמר כאן „פקודי המשכן אשר פוקד על פי משה", הוכפלה הלשון פקוד, כי יש לה שתי משמעות: חסרון, כמו „ויפקד מקום דוד" (ש"א, כ', כ"ה), וזכירה, כמו „זכרני ופקדני" (ירמיה ט"ו, ט"ו). כשבאה בחינת דעת וזכירה אז יודעים את החסרון ומשתדלים לתקנו על ידי תשובה, ועל ידי זה באה הגאולה. כפל הלשון פקוד בא גם להורות, כי כמו שנגאלו ישראל מגלות מצרים על ידי משה, בחינת הדעת, כך בגלות האחרונה תבוא הגאולה על ידי הדעת. „פקוד יפקוד אלוהים אתכם" (שמות י"ג, י"ט), מן הפקידה הרוחנית נמשכת הפקידה לגלות הגשמית.

14.

ויעש את הכיור נחושת ואת כנו נחושת במראות הצובאות (ל"ח, ח').

בעל התולדות" אמר:

המגיד הגדול ממזריטש היה אומר, שכל אדם צריך להסתכל בחברו כמו באספקלריא. כשם שאספקלריא מראה לאדם את צורתו עם כיעורה ולפי זה יודע הוא מה לתקן, כך גם כשאדם רואה את חסרונות חברו, צריך הוא ללמוד מהם, מה עליו לתקן בו בעצמו. וזה ביאור המאמר: איזהו חכם הלומד מכל אדם (אבות ה').

על כן, כשהלכו הכהנים לרחוץ את ידיהם ורגליהם לפני העבודה צריכים היו גם לרחוץ את נפשם מכל חסרון, פנייה ונגיעה. והיה הכיור, העשוי במראות הצובאות, מזכיר להם, כי כדי להכיר את חסרונות עצמו צריך האדם להסתכל במראות הצובאות של חברו.

15.

ווי העמודים וחשוקיהם כסף (ל"ח, י').

רבי ברוך ממז'יבוז אמר: הצדיקים נקראים ווי העמודים, וכל חשקם ותשוקתם תמיד („וחשוקיהם") — „כסף", שירבו ויגדלו כיסופיהם לעבודת השם.

3.

אלה פקודי המשכן משכן העדות (ל"ח, כ"א).

שמות רבה, נ"א: מהו משכן שני פעמים? אמר ר' שמואל בר מרחה: שנת משכן שני פעמים על ידיהם.

שמות רבה, סוף נ"א: אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: בשעה שעשיתם את העגל הכעסתם אותי ב„אלה אלוהיך", עכשו שעשיתם המשכן, ב„אלה" אני מתרצה לכם, הנה: „אלה פקודי המשכן". — — בעולם הזה ב„אלה" נתרציתי לכם, וכן לעתיד לבוא, שנאמר (ישעיה מ"ט י"ב): הנה אלה מרחוק יבואו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים. ואומר (שם, ס', ח'): מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארובותיהם.

בעל „שפת אמת" אמר:

כל דבר יש לו שורש בסתר עליון. שתי בחינות אלה, הדבר הגלוי והשורש הנסתר, הם: נעשה ונשמע. „נעשה" בהתגלות; „נשמע" לקבל השורש הנסתר.

חטא העגל היה בהתגלות. „הכעסתם אותי באלה אלוהיך". „אלה" היא לשון שמשתמשים בה בדברים שמראים עליהם באצבע, — בחינת התגלות. ובעשיית המשכן תיקנו בני ישראל בחינה זו, בחינת נעשה, בהתגלות. וזוהי השליחות של בני ישראל: לתקן את עולם העשייה. „ואתם עדי היש אלוה מבלעדי" (ישעיה מ"ד, ח'). כי עיקר העדות צריכה להיות בעלמא דשיקרא, שאין האמת ניכרת כאן אלא על ידי עבודת האדם.

שלש בחינות לעדות על הקדוש ברוך הוא: עולם, שנה, נפש.

4.

בעל „אבני נזר" אמר:

— רבים תמהו: פקודים אלה למה באו? והלא אין הברכה שורה בדבר המנוי, אלא בדבר הסמוי מן העין?!

— אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין מחמת החיצוניים, שאין להם שליטה אלא בהתגלות. ובכל דבר סמוי מן העין אין להם שליטה. כענין בית הסתרים, שאינו מקבל טומאה.

משה רבינו מידתו אמת, כמובא במדרש: „שלח אורך ואמתך", אמתך זה משה, שנאמר „בכל ביתי נאמן הוא". וכאשר נגלתה מידת האמת

2.

החוזה מלובלין אמר: יש שני מיני צדיקים. אחד, הדבק באהבה ובדביקות בהשם יתברך, ומתוך השגת רוממותו הוא בא לעבודה ולקיום התורה. זו היתה הבחינה של האבות וגם של כמה עובדי השם קודם מתן תורה. סוג שני, צדיק שמקיים כל מה שכתוב בתורה. צדיק זה צריך ליזהר שלא יעבור עבירה אפילו מעט מזעיר. כמובא באחד, שדנוהו על שנכנס חול במנעלו בשבת, ולא דיקדק בזה; או באחד שדנוהו אחרי כמה שנים על שבשעת אמירת „ולא ניגע לריק" לא זכר בתפלין, ככתוב בספרים: כל זה בצדיק שמקיים את כל הכתוב.

מה שאין כן צדיק שכל עצמיותו היא לפעול ולעשות רצון הבורא באהבתו אותו. אפשר, שעמו אין מדקדקים כל כך. כי אם יבוא הוא לדקדק בדיקדוקים כאלה יבולבל מדביקות הבורא. „ואהבת את ד' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך", אמרו חכמינו ז"ל: אפילו נוטל את נפשך. ופירשנו בשם גדול אחד: אפילו אם האהבה נוטלת את הנפש ממש. היינו, שלא יבטל ולא יפסיק מהדביקות בשביל שהיצר הרע מראה לו חטא, שיעציב אותו.

ויש עוד כמה הפרשים בין שני מיני הצדיקים. זה המקיים כל מה שכתוב בתורה נקל אצלו לבוא לידי גאווה. לא כן צדיק, שעובד על ידי אהבת הבורא והשגת רצונו וטובותיו ורוממותו וחכמתו, שאין להם שיעור. יודע הוא, שאפס ואין הוא כנגד הבורא ואפילו אם גמל לו השם טובות בלי שיעור שפל הוא בעיני עצמו ומשיג הוא, שקצרה ידו להשיב לד' כגמולו.

ועוד, מי שעובד באהבת השם, מוכיח את הרשעים, שלא ימרדו במלך, בד', ולפעמים הוא גם מביישם. ואם כי חוטא הוא בזה לחברו, איננו חושש לעונש, כי חרד הוא מאד על כבוד השם באהבתו, ועל כל פשעים תכסה אהבה. אך צדיק המקיים כל מה שכתוב אינו עושה כן, כדי שלא להלבין פני חברו.

או, בענין אחר, מי שעובד השם בדביקות גדולה, בפסוקי דזמרה ובהתלהבות עצומה, איננו חושש, אם יעבור בזה את הזמן של קריאת שמע. לא כן המקיים כל מה שכתוב, ולא יעבור.

שתי מדריגות הצדיקים מרומזות בפסוק הנ"ל. „פקודי המשכן", — היינו המצוות של הצדיק, שקדושת השם שוכנת בו, כי עובד הוא מתוך אהבה ודביקות. „משכן העדות", — זה הצדיק, שהשם משרה קדושתו עליו, מחמת שהוא מקיים את התורה („עדות").

מאה ברכות הן ממילא מאה אדנים למשכן הפנימי של כל אדם מישראל.

6.

ואת האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים עשה ווים לעמודים וצפה ראשיהם וחשק אותם (ל"ח, כ"ח).

בתנחומא: עם שהוא (משה) עושה חשבון והולך על כל דבר ודבר שעשויין כסדר בתוך המשכן, שכח אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל שעשה מהן ווין לעמודים ולא היו נראים — מיד האיר הקב"ה את עיניו ותלה עיניו וראה שהיו עשויין ווין לעמודיו.

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר: חלקי המשכן וכליו שונים היו לפי מעלת קדושתם. לאחר שגמר משה את מלאכת המשכן נתן את דעתו על שורש הדבר: למה זכו קצת אנשים, שנדבותיהם נעשו מהן כלים, שקדושתם היא במדריגה גבוהה, בעוד שמנדבותיהם של אחרים נעשו דברים, שהם פחותים במעלת הקדושה? והבין, שאין משוא פנים בדבר, אלא לפי טהרת המחשבה בשעת הנתינה נעשו ונחתכו הדברים. אז התבונן משה ב ב נ ו ת נ י ם, עשה חשבון „על כל דבר ודבר שנעשה כסדר", ושם אל לבו, שנותני אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל, מחשבתם לא היתה זכה ושלימה. עמד ותמה, מה כלים אפשר היה לעשות מנדבותיהם של אלה. האיר הקדוש ברוך הוא את עיניו: מהם נעשו ווים לעמודים, — משל עצמם אין להם קדושה, חיברום לעמודי עולם, שעל ידי התחברותם לקדושה יהיו גם הם קודש.

7.

וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן ובתוך תולעת השני ובתוך השש מעשה חושב (ל"ט, ג').

האוהב ישראל אמר: מעשה משכן היה מעין מעשה בראשית. ידוע מאמר חכמינו ז"ל, שבתחילה עלה במחשבתו, כביכול, לברוא את העולם במידת הדין, ראה שאין העולם יכול להתקיים, שיתף עמה את מידת הרחמים. היינו: גם במעשה בראשית הכין השם יתברך את כל הדברים והמידות הנצרכים לבריאה, בחינת זהב, כסף, תכלת וארגמן. מתחילה עלה בדעתו

שוב אין לחיצוניים שום קיום ומציאות, שהם מיסוד השניות, ויסוד זה שקר הוא, כי „אין עוד מלבדו". ובאשר משה היה הפוקד („אשר פֻקד על פי משה") והכל נעשה על ידיו, שוב היה מנין ישראל יכול להיות בהתגלות, ולא היה צורך בהסתר.

המשכיל בדעת שלימה רואה ומבין, שאי אפשר היה לה לבריאת העולם, אלא על ידי האחד, האמת. וזהי בחינה ראשונה: „עולם", — ציור העולם כולו עדות הוא על הבורא. „כי הוא צוה ונבראו. ויעמידם לעד לעולם" (תהלים קמ"ח, ה'—ו'), פירוש: לעַד לעולם.

בחינה שניה: „שנה", היינו: שינוי הזמנים והעתים והמסיבות. וזהי עֵדות נוספת ויתירה. תנועת העולם ושינוייו מעידים, שיש מנהיג, המניע ומסובב את העולם.

בחינה שלישית: „נפש", היא עיקר העדות. כמו שאמרו: שנברא העולם בספר וסיפור. וזאת העדות נמסרה לישראל. „אתם עדי נאום ד'" (ישעיה מ"ג): בדיבור אלוהי („נאום ד'") בהגיית כ"ב אותיות התורה, בספר ובסיפור, — אתם עדי. „עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו" (שם מ"ג, כ"א) — בני ישראל מזהירים כספיר את כבוד מלכותו בעולם.

בנין המשכן ובנין המקדש נרמז בהם ציור כל העולם, קשר כל הבריאה בשרשה. וזאת היא תכלית כל עבודת בני ישראל, — להוציא את הציור הזה מן הכח אל הפועל. כי הרשעים כל מגמתם היא לבטל את הציור הזה ואת התגלות הקדושה.

עדות זו של ישראל על ידי מעשים תלויה במידת הזוך אשר בלבותיהם. לפי טוהר לבם זוכים הם להוציא את הציור הזה בהתגלות. מיעוט התגלות הקדושה בעולם אות וסימן הוא למיעוט עבודתם של ישראל. זה שאמרו חכמינו ז"ל על חורבן בית המקדש „שנתמשכן", — בחינת נסתר: קיים הוא המקדש, אלא הוא עכשיו בהסתר, ממושכן; על ידי מחשך עוונותינו אין הציור והעדות יכולים להיות בהתגלות.

5.

מאת אדנים למאת הככר ככר לאדן (ל"ח, כ"ז).

בעל חידושי הרי"ם אמר: מאה אדנים היו במשכן ומאה ברכות חייב ישראל לברך בכל יום. כמו שהאדנים היו יסודות המשכן, כן הברכות הן יסודות הקדושה שביהודי בכל יום. „אדן" לשון אדנות. על ידי הברכות מעיד האיש הישראלי, שהשם יתברך הוא אדון כל הבריאה.

וקדושים, רבי חיים ויטאל וחבריו, ואחריהם יראי אלוהים בכל דור ודור לומדים ומעיינים בכתבי האר"י ז"ל. ומה ראו החסידים על כך להיפרד ולהיות כת מיוחדת ולחלק את בית ישראל לשתי מחלקות?!

ענה רבי צבי:

— אמשול לכבוד מעלתו משל. מעשה ונשמע בארץ שמועה ממרחקים, כי באקלים מופלג מאד יש אדם נפלא, מצוין בנוי ובקומה, טוב רואי ויפה עינים, ודברי חכמתו אין לשערם ואין להעריכם. נכנסה השמועה באזני האנשים ולא נכנסה בלבם: סתומים היו להם הדברים, לא הבינום לאמיתם ולא ידעו את שרשם. לימים נזדמן אחד מהמקום הרחוק ההוא, והיה מצייר ומציין כל פרט ופרט על תארו של האיש הנפלא והיה מסביר מדברי החכמה שלו. שוב לא היה כל מוח סובל את הדברים, אלא אנשים מעטים, אחד בעיר ושנים במדינה, שהיו תופסים מקצת ממקצתם. עד שבא חכם אחד, שהביא את האיש הנפלא, להראותו לעין כל. נהרו אליו רבים מכל המקומות, וכאשר חזו עיניהם את דמותו ושמעו את דברי חכמתו, נדבקה נפשם בו באהבה וישימוהו מלך עליהם.

הנמשל הוא: רבי שמעון בן יוחאי וחבריו היו הראשונים שגילו בזוהר הקדוש מעט מזעיר מסוד ד' ליראיו. אך, העלימו מאד את דברם, „שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים". בא האר"י ז"ל וגילה אשר העלימו רבי שמעון בן יוחאי ותלמידיו, אך גם דבריו הם בשמים ממעל, שלא כל מוח סובלם, אלא אחד בעיר של חכמים סופרים. עד שעמד הבעש"ט ז"ל, — „ומשה העמידו". הבעש"ט זיכה את הרבים והכיר את האלוהות גם בעולם התחתון בכל פרט ופרט, וביחוד באדם התחתון, שאין בו שום איבר ושום תנועה, שאינם לבוש לכח האלוהי, הגנוז בקרבו. והבעש"ט הורה לאדם, איך לקשר עצמו בדביקות השם, איך לעבדו עבודה תמה בכל הדברים שבעולם, אף באכילה ושתיה ושינה, איך לברור בירורין ולהפריד הרע מן הטוב ולהעלות גם את הניצוצות שנפלו בשבירה.

וכאשר רבים וכן שלמים נפקחו עיניהם לראות את האור הגדול הזה נדבקה נפשם בדברי תורתו של הבעש"ט באהבה עזה.

להנהיג את העולם במידת הזהב. אחר כך נתיישב בדעתו, כביכול, וראה שטוב ויפה לעולמו שיתנהג במידת הכסף.

בצלאל והאומנים אשר אתו לקחו והכינו למשכן, שהוא מעין דוגמא של מעלה, כל הדברים, שנדב לבם של ישראל זהב, כסף ונחושת. וכמו שהוצרך ד׳ לשתף בבריאת שמים וארץ את מידת הרחמים, כך התכוונו ועשו גם עושי מלאכת המשכן. „וירקעו את פחי הזהב״, עשו פחים של זהב דק, דק מאד, רוצה לומר המידה של זהב, היא מידת הדין, המתיקו אותה עד למאד, ועשאוה דק היטב; „וקצץ פתילים״, חתכו אותה לחתיכות קטנות, שלא תהיה המידה של זהב בשלימות. אלא, שבתוך עניני העולם הזה („בתוך התכלת ובתוך הארגמן״) יהיה מעורב גם מעט ממידה זו. כי גם הזהב, היינו בחינת הגבורה, הוא לפעמים צורך העולם: להכניע בו את חלקי הרע. אך צריך שרק קצת ממנו יהיה מעורב בתוך מידות העולם וישתמשו בו רק מעט מן המעט. והעיקר הוא, להשתמש במידת החסד. כי „עולם חסד יבנה״.

8.

ותכל כל עבודת משכן אהל מועד ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ד׳ את משה כן עשו (ל״ט, ל״ב).

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר: לפי פסוק זה היו ישראל עושי המשכן, „ויעשו בני ישראל״, „כן עשו״. מהו זה שבכל המקומות נאמר „כאשר צוה ד׳ את משה״?

— משה רבינו בציווייו על כל דבר היה הרוח החיה בכל מעשה המשכן. לולא זה לא היה ביכולת בני ישראל לעשות אשר צוה ד׳.

9.

ויביאו את המשכן אל משה (ל״ט, ל״ג).

בדש״י בשם תנחומא: שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים שאין כח באדם לזקפו, ומשה העמידו. — — אמר לו (הקב״ה למשה): עסוק אתה בידך, נראה כמקימו, והוא נזקף וקם מאליו.

שאל הגאון בעל „קצות החושן״ את הרב הקדוש רבי צבי מידטשוב:

— הלא הבעש״ט ז״ל תמך יתדותיו בהאר״י הקדוש ז״ל, ולא מצאנו, שעמדה איזו כת מאחורי האר״י ז״ל. מצאנו שהיו לו תלמידים גדולים

WEISS

Me-otsar ha-mahashavah shel ha-ḥasidut.

Zevul E. Klein
7206 S. Paxton

" ↓ "